

มนุษย์เมือง

ว่าด้วยสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

รองศาสตราจารย์ ดร. จารุวรรณ ขำเพชร

คำนำ

จากปรากฏการณ์การเติบโตของเมือง และการมีผู้คนจำนวนหนึ่งได้อพยพเข้าสู่เมืองอย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อการรูปแบบ ลักษณะ การจัดการ รวมถึงปัญหาเมืองที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตามแต่ละยุคสมัย ตำราเรื่องมนุษยเมือง ว่าด้วยสังคมวิทยาและมานุษยวิทยานี้ เป็นการค้นคว้าเพื่อประโยชน์ทั้งในการเรียนของนิสิตในสาขาสังคมวิทยาเพื่อการพัฒนาและสาขาการวิจัยสังคมเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในวิชาการศึกษาเมือง การศึกษาชุมชน การวิจัยวัฒนธรรม และรายวิชาที่เกี่ยวข้อง การค้นคว้าครั้งนี้นำเสนอพัฒนาการประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองทั้งในอดีตที่เล่าถึงความเมืองของไทยกรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร รวมถึงการฉายภาพของผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่ในเมืองโดยเฉพาะในซอยคาวบอยที่นับเป็นพื้นที่ชีวิตเมืองใจกลางกรุง

ทั้งนี้ผู้เขียนขอขอบคุณผู้ประสิทธิ์ประสาททั้งในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รวมทั้งวิชาการที่ผู้เขียนได้นำมาศึกษาต่อยอดและอ้างอิง รวมทั้งตำราฉบับนี้ยังต้องมีความพัฒนาให้ลุ่มลึกและครอบคลุมให้มากขึ้นในสาขาสังคมศาสตร์ ระหว่างโรคไวรัสโคโรนา-19 วิกฤต กลางปี 2563

สารบัญ

คำนำ.....	
สารบัญ.....	
บทที่ 1 สังคมศาสตร์กับการศึกษาเมือง.....	1
สถานการณ์ทางสังคม	1
สังคมศาสตร์และสาขา.....	2
สังคมศาสตร์และสาขาที่เกี่ยวข้อง.....	3
สังคมศาสตร์ในสังคมไทย.....	4
พื้นฐานการอธิบายลักษณะสังคมที่ต่างแบบกันในมุมมองสังคมศาสตร์.....	11
บทที่ 2 มานุษยวิทยาและสังคมวิทยากับการศึกษาเมือง	16
สังคมวิทยา.....	17
มานุษยวิทยา.....	18
มานุษยวิทยาว่าด้วยเมือง (The Anthropology of Cities.....	23
มองมุมเมือง ผ่านสื่อวรรณกรรม.....	26
บทที่ 3 นิยาม ความหมายของเมืองและเมืองโบราณ	32
ความหมายของ "บ้าน" "เมือง" และ "รัฐ" ตามรัฐโบราณ	32
เมืองโบราณของโลก.....	34
เมืองตามกฎหมาย	39
สังคมศาสตร์กับการศึกษาเมือง	43
บทที่ 4 เมืองในภูมิภาคตะวันออกและตะวันตก	50
เมืองโบราณของไทย	50
การพัฒนาเข้าสู่สังคมเมือง.....	52
เมืองโบราณในภูมิภาคตะวันตก	55
การเกิดเมืองในโลกตะวันตก	58
บทที่ 5 แนวคิด ทฤษฎี : การศึกษาเมืองและการเติบโต	72
พื้นฐานทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นเมือง	74
พื้นที่กรุงเทพกับผังเมืองในอดีต.....	84

ทฤษฎีการขยายตัวของความเป็นเมือง	86
เมืองรูปแบบใหม่ : สมาร์ทซิตี	96
บทที่ 6 เมืองกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	100
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509)	101
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514)	102
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519)	102
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524)	103
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529)	104
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534)	104
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539)	105
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544)	105
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549)	106
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554)	106
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559)	107
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564)	108
บทที่ 7 เมืองหลวงของไทย กรุงเทพมหานครสู่กรุงเทพมหานคร.....	114
เมืองเดิม คนเก่า พื้นที่กรุง	114
นามนั้นชื่อ ธนบุรีศรีมหาสมุทร	115
เมืองบางกอกสู่กรุงเทพมหานคร	118
พื้นที่เมืองบางกอกธนบุรีและผู้คน	125
บทที่ 8 พื้นที่ชีวิต : พื้นที่คนในเมือง	131
ชอยควาบอยกับพื้นที่.....	131
คนสร้างชอย ชอยสร้างคน	134
ชีวิตมีค่า (ตัว).....	138
บทที่ 9 เมืองแห่งวันพรุ่งนี้.....	143
การสัญจรสาธารณะของเมือง.....	143
เมืองปลอดภัยและเป็นมิตรกับจักรยาน: โบโกตา.....	149
แนวคิดการเดินเท้านิยม (Pedestrianism).....	150

การเปลี่ยนผังเมืองด้วยความคิดของเจน จากอปส์.....153

บรรณานุกรม

บทที่ 1

สังคมศาสตร์กับการศึกษาเมือง

สถานการณ์ทางสังคม

ท่ามกลางสถานการณ์ของโลกทั้งสงครามการค้า ระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีน สถานการณ์ไฟป่าในออสเตรเลีย ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นที่มีอิหร่านเป็นสนามการต่อสู้ สถานะการระบาดของโรคติดต่อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ที่เกิดขึ้นในเมือง และลุกลามไปในประเทศต่าง ๆ หรือแม้แต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ช่วงตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.2563 ที่มีทั้งการฆ่า การทิ้งลูก การก่อการร้าย หรือไม่ว่าแม้แต่ปัญหาเศรษฐกิจ การขาดแคลนน้ำหรือการฆ่าตัวตาย ฯลฯ ปรากฏการณ์มากมายที่เกิดขึ้นนี้เป็นประเด็นที่สังคมศาสตร์ต้องร่วมกันพิจารณาว่ามีเหตุปัจจัยใด มีโครงสร้างใดที่ก่อให้เกิดซ้ำแล้วซ้ำอีก หรือเป็นสถานการณ์ปกติที่มีอาจหยุดการเปลี่ยนแปลงได้

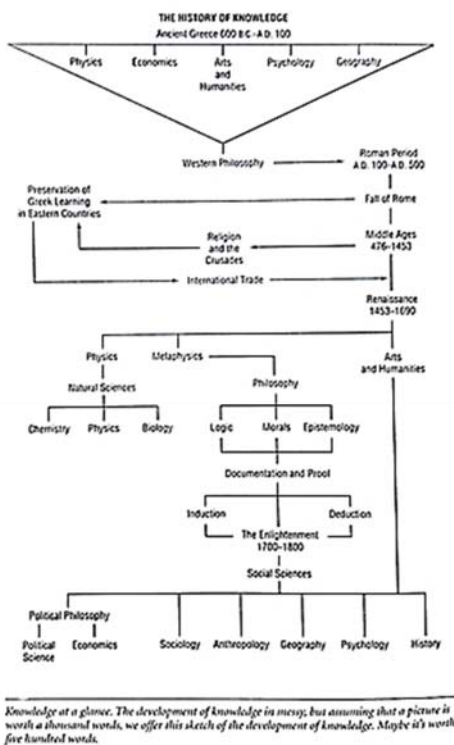
การพิจารณาทำความเข้าใจพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกเกี่ยวกับคนนั้น มีศาสตร์ทางสังคมศาสตร์ที่ประกอบด้วยสาขาต่าง ๆ ในการค้นคว้าทำความเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้น โดยสัมพันธ์กับ “คน” เป็นที่ตั้ง ทั้งทางด้านรัฐศาสตร์ การเมือง สังคมวิทยา มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ หรือแม้แต่ประวัติศาสตร์ หรือมนุษยศาสตร์ที่พยายามจะทำความเข้าใจศาสตร์ของเขาโดยมี “คน” เป็นส่วนรวม

ในส่วนแรกนี้จะทำความเข้าใจ เกี่ยวกับศาสตร์ต่าง ๆ ดังนี้

“ไม่มีศาสตร์ใดสำคัญเท่าสังคมศาสตร์ในการศึกษามนุษย์” (Elgin F. Hunt and David C.Colander,2011 :3) ตามคำอธิบายของ Hunt และ Colander ว่าการทำความเข้าใจสังคมมิใช่เพียงทราบข้อจำกัดที่จะยังชีพรอดได้แต่มันยังรวมถึงโอกาสที่จะสนับสนุนให้มนุษย์อยู่ในเงื่อนไขที่ดีๆ ต่อไปอีกด้วย”

สังคมมนุษย์จึงต้องมีความรู้ในแง่มุมต่าง ๆ ความรู้ที่ซับซ้อนของสังคมศาสตร์จึงถูกแยกออกเป็นสาขาต่างๆ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา และบางส่วนของภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ จิตวิทยา ที่จะอยู่ในมนุษยศาสตร์ แต่สังคมศาสตร์ยังเกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและมนุษยศาสตร์ด้วย

ความรู้แขนงต่าง ๆ โดยประวัติขององค์ความรู้จำแนกได้ตามกลุ่มสังคมศาสตร์ ดังนี้

ที่มา Hunt Elgin and David Colander

Social Science. An Introduction to the Study of Society

สังคมศาสตร์และสาขา

สังคมศาสตร์เป็นการศึกษาที่ให้ความหมายและความสำคัญของปัจเจกที่อยู่ภายในสังคม รวมถึงลักษณะความสัมพันธ์ การต่อรอง การเชื่อมโยงสิ่งที่เกิดขึ้นโดยอธิบายบนกรอบคิดทฤษฎีทางด้านสังคมศาสตร์ และสัมพันธ์กับอีกหลายสาขา หรือการศึกษาที่ประยุกต์ศาสตร์สาขาอื่นในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของปัจเจกด้วย ที่รวมด้านการสื่อสาร จิตวิทยา ภาษาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และสาขาอื่น นอกจากนี้ในความหมายที่แคบลงมาอาจได้รับนิยามของสังคมศาสตร์ถูกใช้ในการอ้างเฉพาะถึงสาขาทางสังคมวิทยาหรือคำดั้งเดิมคือ "ศาสตร์แห่งสังคม"

ส่วนกลุ่มสังคมศาสตร์ที่นำมาประยุกต์ใช้ในการจัดกลุ่มแบ่งสายการวิจัยที่ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ให้นิยามและจัดหมวดหมู่ของสังคมศาสตร์ตามพระราชบัญญัติสภาวิจัยแห่งชาติเพื่อประโยชน์ในการจัดสรรทุนสนับสนุน ให้กับสาขาวิชาที่เกี่ยวกับสังคมศาสตร์ ได้จัดแบ่งได้เป็นออกเป็นหมวดหมู่ดังนี้

นิติศาสตร์ ประกอบด้วยแขนงวิชากฎหมายอาญา กฎหมายแพ่ง กฎหมายพิจารณาความแพ่งและอาญา กฎหมายระหว่างประเทศ ธรรมนุญศาลยุติธรรม ประวัติศาสตร์กฎหมาย กฎหมายเปรียบเทียบ และสาขาวิชาที่คล้ายคลึงกัน

รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ประกอบด้วยแขนงวิชา รัฐศาสตร์การปกครอง รัฐประศาสนศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศบริหารธุรกิจ และสาขาวิชาที่คล้ายคลึงกัน

เศรษฐศาสตร์ ประกอบด้วยแขนงวิชาวิชาพัฒนาเศรษฐกิจ เศรษฐศาสตร์ การบัญชีทั่วไป การธนาคารและการเงิน พาณิชยศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ทฤษฎี เศรษฐศาสตร์พัฒนาการ เศรษฐศาสตร์ การเงินและการคลัง และวิชาที่คล้ายคลึงกัน

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ประกอบด้วยแขนงวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประชากรศาสตร์ อาชญาวิทยา การขยายตัวของชนบทและนคร การพัฒนาชุมชนและวิชาที่คล้ายคลึงกัน

ส่วนอีกสาขาที่มีความคาบเกี่ยวกับกลุ่มวิชาสังคมศาสตร์และเป็นสาขาย่อย เช่น โบราณคดี ที่เป็นสาขาย่อยของมานุษยวิทยา แต่ได้จัดเข้าอยู่ในหมวดหมู่ของมนุษยศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ยังรวมการศึกษาทางด้าน ปรัชญา ศาสนา การศึกษา ประวัติศาสตร์ บรรณารักษศาสตร์ ศิลปะ จิตวิทยา ภาษาและวรรณคดี และสาขาวิชาที่คล้ายคลึงกัน

สังคมศาสตร์และสาขาที่เกี่ยวข้อง

โดยการจำแนกสังคมศาสตร์ออกเป็นสาขาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สังคมวิทยา ภูมิศาสตร์ มานุษยวิทยา โดยยกมาเป็นตัวอย่างพอสังเขปดังนี้

สังคมวิทยา คือ ระบบของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน โดยนักสังคมวิทยามีสมมุติฐานว่า พฤติกรรมของคนได้รับอิทธิพลมาจากสังคม การเมือง การงาน อาชีพ และกลุ่มอ้างอิงที่เขาติดต่อสัมพันธ์ด้วย โดยนักสังคมวิทยามักมีมุมมองหรือแนวทางในการวิเคราะห์เป็น 3 แนวทางได้แก่ หน้าที่นิยม ความขัดแย้ง และปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ประเด็นที่นักสังคมวิทยาศึกษามักจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในด้านว่าเขาอยู่แบบไหน มีการติดต่อสัมพันธ์กับใคร อย่างไร องค์กรเป็นแบบไหน จะเข้าร่วมหรือออกจากกลุ่มด้วยกฎเกณฑ์

ใด เมื่อใดที่พวกเขาต้องเผชิญกับและอยู่ภายใต้ กฎหมาย การควบคุม หรือสัมพันธ์กับการเงิน ศาสนา การศึกษา หรือความกดดันทางสังคมอย่างไร และประเด็นว่าทำไมผู้คนมีการเปลี่ยนแปลง

ภูมิศาสตร์ คือการศึกษาสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ที่ส่งอิทธิพลต่อสังคม หรือพัฒนาการทางวัฒนธรรม หัวข้อที่มักศึกษาของสาขาภูมิศาสตร์ ได้แก่ นิเวศวิทยา ภูมิอากาศ ทรัพยากร ประชากรศาสตร์ และมีรูปธรรมการศึกษาเป็นแผนที่ รูปแบบเส้นทางการค้า ทางเลือกในอุตสาหกรรมหรือเกษตรกรรม การตั้งถิ่นฐานของประชากร และการรุกรานหรือการครอบครอง

ประวัติศาสตร์ คือส่วนหนึ่งในการศึกษาเหตุการณ์ในอดีต นักสังคมศาสตร์จึงมักจะนำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตมาเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ปัจจุบันเพื่อทำความเข้าใจและหาความหมาย ภายใต้บริบทของประวัติศาสตร์เหตุการณ์นั้นๆ การศึกษาของประวัติศาสตร์จึงต้องมีการค้นคว้าหาอัตลักษณ์ การจำแนก การจัดระบบ การหารูปแบบ อยู่ในรูปแบบการถูกกำหนดให้มีขึ้น การชื่นชมในความหลากหลาย ความเป็นไปได้ ในการทำนาย ความตระหนักในข้อจำกัด

มานุษยวิทยา คือการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการทางด้านชีววิทยา และบุคลิกที่เกิดตามมา โดยมี 2 สาขา คือ มานุษยวิทยากายภาพ และมานุษยวิทยาวัฒนธรรม

การจัดกลุ่ม หรือประเภทของสังคมศาสตร์นั้นมีนักวิชาการหลายท่านที่จำแนกออกไปตามลักษณะ ประโยชน์ของการนำไปใช้และการศึกษา ดังเช่น สมคักดิ์ ศรีสันติสุข (2538) อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2560)

โดยสมคักดิ์ ศรีสันติสุข (2538) จำแนกสังคมศาสตร์ได้เป็น 2 ประเภท คือ

สังคมศาสตร์บริสุทธิ์ (pure social sciences) และสังคมศาสตร์ประยุกต์ (applied social sciences)

สังคมศาสตร์บริสุทธิ์ หมายถึง แขนงวิชาทางสังคมศาสตร์ที่เป็นวิชาพื้นฐานหรือวิชาเอกทางทฤษฎี เน้นหนักหลักเกณฑ์และสมมติฐานต่าง ๆ ดังนั้นการนำสังคมศาสตร์บริสุทธิ์ไปใช้ก็เพื่อให้เป็นหลักพื้นฐานและกรอบแนวคิดต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันในเชิงทฤษฎี แขนงวิชาที่เป็นสังคมศาสตร์ประยุกต์ ได้แก่ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา เป็นต้น

สังคมศาสตร์ประยุกต์ (applied social sciences)

สังคมศาสตร์ประยุกต์ หมายถึง แขนงวิชาที่ต้องอาศัยหลักการและทฤษฎีสังคมศาสตร์บริสุทธิ์หลาย ๆ กลุ่มวิชา นำไปใช้หรือประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม เช่น วิชานิติศาสตร์ ต้องอาศัยหลักการทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มาประยุกต์ใช้ หรือวิชาบริหารธุรกิจ ต้องอาศัยความรู้ทางคณิตศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มาประยุกต์ใช้ เป็นต้น

ส่วนอีกกลุ่มคือการจัดแบ่งที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2560:1) ได้จำแนกเป็น สังคมศาสตร์ในระบบ กับ สังคมศาสตร์นอกระบบ ดังนี้

สังคมศาสตร์ในสังคมไทย

สังคมศาสตร์ในประเทศไทย ตั้งแต่ยุคเริ่มต้นประเทศไทยยังมีเป็นกลุ่มสังคมศาสตร์ที่เป็นระบบอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นสังคมศาสตร์นอกระบบก็ได้เพราะไม่มีสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนโดยตรงเรียกว่าสังคมศาสตร์นอกสถาบัน เมื่อสังคมศาสตร์เข้ามาอยู่ในสถาบันก็จะมีสังคมศาสตร์กระแสหลักกระแสรอง โดยกระแสหลักเป็นการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยหรือในสถาบัน ส่วนกระแสรองจะอยู่นอกสถาบัน โดยกลุ่มที่ทำงานอยู่ก่อน ปี พ.ศ.2490 เลยกลายเป็นกระแสรองไป แต่สังคมศาสตร์นั้นจะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ตามที่ อานันท์ได้จัดจำแนกออกเป็น 3 ยุคที่สำคัญคือ ยุคช่วงที่ 1 ยุคบุกเบิก พ.ศ. 2490 - 2510 ช่วงที่ 2 ยุคก่อสร้างตัวตน พ.ศ. 2510 - 2530 และช่วงที่ 3 ยุคเชื่อมต่อสังคมโลก พ.ศ. 2530 ถึงปัจจุบัน

สังคมศาสตร์ไทยก่อนการรับสังคมศาสตร์มาจากตะวันตกก็จะมีการศึกษา โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นนำที่อยู่ในสถานะของข้าราชการระดับสูง เจ้าพระยาเสนาบดีต่างๆ เมื่อเดินทางไปพบเห็นสิ่งใดที่แปลกแตกต่างไปจากของธรรมเนียมปฏิบัติของกลุ่มตนก็จะมีจดบันทึกไว้ หรือกลุ่มพวกข้าราชการที่เดินทางไปต่างประเทศ และพบเห็นความเจริญหรือทันสมัยหรือแหล่งอารยธรรมที่ใช้คำว่าศิวิไลซ์ ก็จะมีเก็บรวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ นั้นออกมาเขียนบันทึกการเดินทางไว้ หรือสังคมศาสตร์ที่มองอยู่ในกลุ่มนี้ ด้วยนิยามอีกประการคือจาก รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ที่มีการนำเอาเงาะป่าเข้ามาจัดแสดงในกรุงเทพฯ ความจริงบุคคลเหล่านี้ก็เป็นกลุ่มชนพื้นเมืองนั่นเอง โดยสังคมศาสตร์ที่อานันท์จำแนกกลุ่มออกเป็น 2 กลุ่มนั้นสามารถนำมาเชื่อมโยงกับความเข้มแข็ง หรือความเป็นชนบทได้ ดังตัวอย่างที่เขียนว่ารัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ที่นำเอาชนพื้นเมืองทางภาคใต้ ชาวซาไก หรือสมัยนั้นรู้จักกันในชื่อเงาะป่าเข้ามา ทำให้คนในสังคมเมืองหลวงได้รู้จักว่ามีคนกลุ่มที่แตกต่างจากตนอาศัยอยู่ในผืนแผ่นดินไทย และมีการแบ่งสังคมไทยออกเป็น 3 ส่วนคือ 1 ส่วนที่เป็นเมืองกรุงหรือที่เรียกว่าชาวกรุง เป็นคนที่มีความศิวิไลซ์ ส่วนที่ 2 ส่วนที่เป็นบ้านนอกคือส่วนที่ทำการเกษตรกรรม ชาวนาชาวไร่ และส่วนที่ 3 ยังคงเป็นชาวป่า ฉะนั้นในสังคมไทยจึงมี บุคคลที่มีความแตกต่างกันและอยู่ในพื้นที่แตกต่างกันออกไป

สังคมศาสตร์อีกกลุ่มหนึ่งเกิดจากการศึกษาของผู้รู้ในท้องถิ่นหรือว่าปราชญ์ท้องถิ่นนั่นเองอาจจะมี ความรู้ จากเปรียญธรรมหรือการศึกษาเล่าเรียนจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา รวมทั้งศึกษาในระบบ การศึกษาแต่ไม่สูงมากนัก และเมื่อเดินทางไปพื้นที่ต่าง ๆ ก็จะมีเขียนบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้ และเป็นหนังสือที่ทรงคุณค่าในปัจจุบันเพราะได้เขียนบุคคลที่มีชื่อเสียงเช่นบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ และอีก

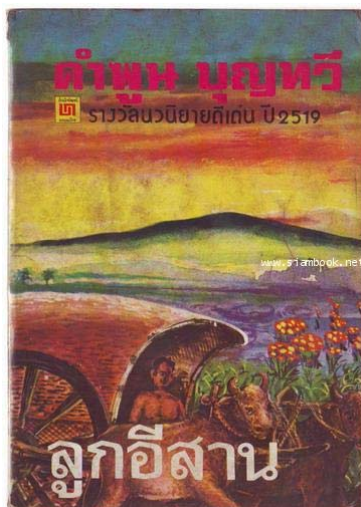
จำนวนมาก ที่เขียนหนังสือที่สำคัญและเป็นหนังสือร้อยเล่มที่คนไทยควรอ่าน¹ ดังเช่นหนังสือเรื่อง ลูกอีสาน ของ คำพูน บุญทวี เป็นวรรณกรรมที่บรรยายสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในภาคอีสานในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 และช่วงสงครามเย็น ที่ทำให้เข้าใจสภาพเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่แวดล้อมผู้คนในเวลานั้น ฉะนั้น การศึกษาสังคมศาสตร์นอกระบบหรือนอกสถาบันจึงดำเนินการไปอย่างต่อเนื่องแล้วแต่ภูมิภาคที่มีปราชญ์อยู่ในท้องถิ่น แต่ยังคงให้ภาพความแตกต่างของชุมชนและนำมาเปรียบเทียบความแตกต่างตามยุคสมัย

ภาพ หนังสือ 30 ชาติในเชียงราย โดยบุญช่วย ศรีสวัสดิ์

ที่มา <http://uauktion4.uamulet.com/AuctionDetail.aspx?bid=429&qid=26634>

¹ รายชื่อหนังสือดี 100 เล่ม ที่คนไทยควรอ่าน (พ.ศ. 2408-2519) เป็นงานวิจัยของวิทยากร เชียงกูล ร่วมกับคณะวิจัยภายใต้ "โครงการวิจัยเพื่อคัดเลือกและแนะนำหนังสือดีในรอบศตวรรษ" ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในช่วงปี พ.ศ. 2540-2541 อันประกอบไปด้วยกวีนิพนธ์ เรื่องสั้น นวนิยาย และหนังสือเชิงวิชาการคุณภาพเยี่ยมของนักวิชาการไทยทั้งสมัยก่อนและร่วมสมัย ด้านศาสนา ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ

ภาพ หนังสือลูกอีสาน โดยคำพูน บุญทวี

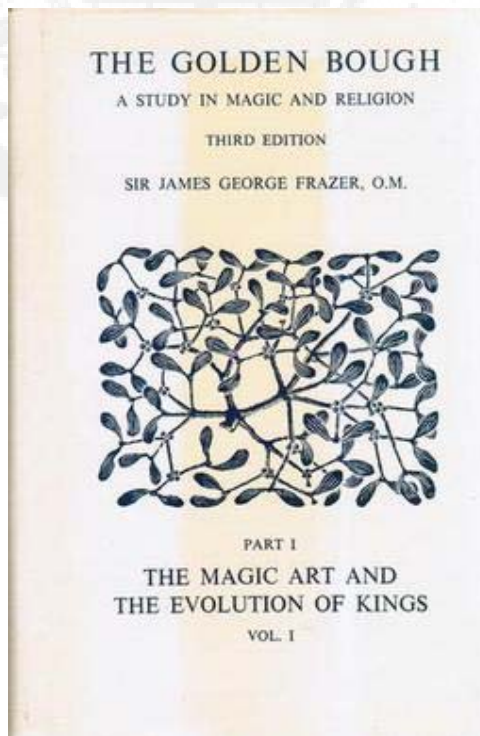
ที่มา <https://www.tarad.com/product/3476312>

สังคมศาสตร์อีกกลุ่มหนึ่งที่อธิบายในเรื่องของความเป็นสังคมเมืองและสังคมชนบท ที่มองให้เห็นภาพ และเป็นสังคมศาสตร์กระแสรองตามที่อานันท์ กาญจนพันธุ์ กล่าวไว้โดยอธิบายว่ากระแสรองเป็นกระแสที่สืบทอดมาจากยุคก่อนหน้าที่นักวิชาการจะจัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบในสถาบันการศึกษา อาจจะผสมผสานเข้ากับตะวันตกและอาจไม่ได้อยู่ในสถาบันการศึกษาโดยตรง บุคคลสำคัญที่จะขาดมิได้ในการศึกษาด้านสังคมศาสตร์ของไทยได้แก่ พระยาอนุমানราชชนหรือเสฐียรโกเศศนั่นเอง เสฐียรโกเศศมีพื้นฐานทางสังคมศาสตร์ เนื่องจากมีความสนใจและได้อ่านหนังสือที่สืบทอดมาจาก หนังสือสังคมศาสตร์ที่มีชื่อเสียงในยุคสมัยนั้นของเฟรเซอร์ (James Frazer) ในเรื่องกิ่งทอง The golden bough ที่พูดถึงความเชื่อต่าง ๆ ของคนในโลกนี้ เสฐียรโกเศศ หรือพระยาอนุমানราชชน ได้นำมาเป็นต้นแบบในการเขียนหนังสือที่เกี่ยวข้องกับสังคมไทยไว้มากกว่า 20 เล่มเช่น ประเพณีไทยสมัยก่อน คนไทยสมัยก่อน ชีวิตคนไทยสมัยก่อน แล้วก็ตามเชื่อเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยการศึกษารวบรวมข้อมูลของนักสังคมตามกระแสรองเช่นนี้ คือการเดินทางเข้าไปอยู่ในชนบทและเก็บข้อมูลอาจจะเป็นในเรื่องของความเชื่อเรื่องของผีต่าง ๆ เป็นต้น และพระยาอนุমানราชชน เป็นคนบัญญัติคำว่า "มานุษยวิทยา" ขึ้นมานั่นเองเพราะต้องการให้เห็นต่างจากมนุษยศาสตร์ จึงถือได้ว่าพระยาอนุমানราชชนเป็นบิดาของมานุษยวิทยาไทยก็ว่าได้ เพราะได้ทำงานแบบมานุษยวิทยามาตั้งแต่ยังไม่มีการมีวิชานี้ในสังคมไทย จึงต่อยอดว่าไม่ได้แปลว่าสังคมศาสตร์จะต้องรับมาจากตะวันตกร้อยเปอร์เซ็นต์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2560 :22)

ภาพ James George Frazer

ที่มา https://en.wikipedia.org/wiki/James_George_Frazer

ภาพ หนังสือ The Golden Bough โดย James George Frazer

ที่มา https://en.wikipedia.org/wiki/The_Golden_Bough

สำหรับสังคมศาสตร์ในสถาบันการศึกษาของไทย ได้มีการเปิดการเรียนการสอนมาแต่ พ.ศ. 2490 เป็นต้นมาสังคมศาสตร์ได้มีการสอนแบบเป็นระบบในมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แม้ว่าในช่วงก่อนนั้น พ.ศ. 2480 ในราวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือปี 2485 ก็เริ่มมีสังคมศาสตร์ตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ อยู่ในสังคมไทย โดยในช่วงปีพ.ศ. 2490-2510 เป็นช่วงของการบุกเบิกสังคมศาสตร์ตะวันตกที่เข้ามา โดยการนำเอาแนวคิดทฤษฎีและแนวทางการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาในสังคมไทยและนำมาสอน โดยสังคมศาสตร์สาขาแรกในประเทศไทย คือการจัดการเรียนการสอนทางด้านรัฐศาสตร์ ทั้งในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2497 และคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2492 คณะรัฐศาสตร์จึงถือเป็นสังคมศาสตร์สาขาแรกที่เข้ามาในสังคมไทย และได้มีการตั้งคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ขึ้นมาอีกหนึ่งคณะ และมีวิชาสังคมวิทยา สังคมสงเคราะห์ ส่วนสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาหรือการพัฒนานั้น ถูกพัฒนาขึ้นในไทยช่วงยุคที่ 1 นั้นเอง และมีการจัดตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในช่วงประมาณ 2505-2506 และได้ย้ายออกไปเป็นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ที่เรียกกันว่านิด้าในปัจจุบัน ซึ่งเป็นการนำเอาสังคมศาสตร์ตะวันตกเข้ามาในระบบการศึกษาและมีการให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนไทยไปเรียนต่างประเทศโดยเฉพาะทางตะวันตก เช่นในอเมริกาค่อนข้างมาก เช่นเดียวกัน

สังคมศาสตร์ ในสังคมไทยในช่วงที่ 2 ประมาณปี พ.ศ. 2510 - 2530 จะถือว่าเป็นช่วงของการก่อร่างสร้างตัวแบบสมบูรณ์เต็มที่ของสังคมศาสตร์ในประเทศไทยให้เติบโตขึ้นมากกว่าได้ เนื่องจากคนที่ไปเรียนต่างประเทศและรับวิทยาการความรู้แนวสังคมศาสตร์จากตะวันตกได้กลับเข้ามา และเป็นอาจารย์ในสถาบันการศึกษา และได้สอนและวางหลักด้านเนื้อหาวิชาอย่างสืบเนื่อง เช่น พัทยา สายหู และสุเทพ สุนทรภัสซ์ โดยในส่วนของ พัทยา สายหู ได้เขียนหนังสือเรื่องกลไกสังคมที่กล่าวว่าเป็นตำราเรียนของนักสังคมศาสตร์ทุกคนในสังคมไทย ส่วนนักวิชาการตะวันตกที่เข้ามาและเขียนหนังสือเกี่ยวกับสังคมศาสตร์คือ สกินเนอร์ (Skinner) จากมหาวิทยาลัยคอร์เนล เป็นคนที่ศึกษาสังคมไทยที่มีชื่อเสียงมากท่านหนึ่งจากการศึกษาเรื่อง คนจีนในไทย (Chinese society in Thailand) และยังมี ม.ร.ว.อภินันท์ รพีพัฒน์ที่เขียนหนังสือเรื่องสังคมไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์ แต่ก็ยังนำเอาแนวความคิดหลักของสกินเนอร์มาใช้ผนวกรวมกับแนวคิดเรื่องโครงสร้างหลวม ขณะที่พัทยาใช้แนวความคิดหลักของเดอริคเคม ในการเปรียบเทียบสังคม เหมือนองค์อินทรีในหนังสือเรื่องกลไกของสังคม ที่นับเป็นการอธิบายตามหลักวิชาสังคมวิทยาที่เข้าใจง่ายโดยมิได้มีศัพท์แสงภาษาอังกฤษอันใดให้เข้าใจยาก

นอกจากนั้น สภาพการศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ยังมีการนำเสนอที่น่าสนใจ โดยอานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้นำเสนอการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในสังคมไทย เพื่อทำความเข้าใจชุมชน แม้ในเบื้องต้นเป็นการศึกษาสังคมศาสตร์ที่มุ่งอธิบายความเป็นชนบทในไทยมากกว่าความเป็นเมือง (ระยะเวลาผ่านมากกว่า 50 ปี) และเป็น การกล่าวถึงพื้นฐานและการวางรากฐานการศึกษาสังคมศาสตร์ในประเทศไทย

ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ.2482 - พ.ศ.2488 ประเทศไทยได้เข้าร่วมโดยความจำเป็นต้องเลือกข้างในสงครามตามสถานการณ์จำเป็น ด้วยมีกองทัพญี่ปุ่นได้ยกทัพผ่านประเทศไทยเพื่อเดินทางต่อไปประเทศอื่นทำให้ไทยจำเป็นต้องประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร ที่มีญี่ปุ่น อเมริกา อังกฤษ เป็นผู้นำ แม้สถานการณ์สงครามดำเนินไปต่อเนื่องจนฝ่ายญี่ปุ่นแพ้สงคราม แต่ขณะที่ดำเนินการสู้รบและซบเซาด้วยกันทั้งด้านอาวุธ กำลังทหาร แต่อีกด้านหนึ่งคือการใช้พลังของวิชาการเข้ามาเป็นเครื่องมือการต่อสู้ โดยสหรัฐอเมริกาได้ส่งทีม นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยคอร์เนล โดยมี ศาสตราจารย์ลอริสตัน ชาร์ป (Lauriston Sharp) เป็นผู้อำนวยการโครงการมาศึกษาที่ประเทศไทยประมาณปี พ.ศ. 2491 ที่หมู่บ้านบางชัน และสังคมศาสตร์ยังถูกนำมาใช้ในวงของสงครามที่เมืองไทยได้ประกาศทำสงครามกับอเมริกาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 สหรัฐอเมริกาเลยต้องศึกษาให้มีความรู้เกี่ยวกับเมืองไทยหมายถึงการศึกษาเพื่อรู้เขารู้เรา ซึ่งเป็นการศึกษาในเรื่องของความเป็นคนกลุ่มอื่นที่ไม่ใช่กลุ่มพวกเดียวกับอเมริกา เพื่อเรียนรู้ว่าคนไทยคิดอย่างไร ภายใต้พันธกิจโครงการคอร์เนล-ไทยศึกษา มหาวิทยาลัยคอร์เนล (Cornell University) ที่นำโดยลอริสตัน ชาร์ป (1907-1993) ได้เข้ามาดำเนินโครงการศึกษาวิจัยในสังคมไทยภายใต้ชื่อ Cornell-Thailand project ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2490 และโครงการนี้เป็นโครงการที่มีชื่อเสียงและเป็นการเริ่มต้นของ Thai Study หรือไทยศึกษา โดยเป็นการศึกษาที่ค้นหาปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนภายใต้เทคโนโลยีที่แพร่กระจายเข้ามา ตามแนวคิดที่ทันสมัยในช่วงนั้น และการศึกษาของทีมมหาวิทยาลัยคอร์เนลได้คำตอบออกมาว่า บางชันเป็นสังคมชนบท ผู้คนทำการเกษตรกรรม ใช้ชีวิตอิสระ เป็นต้น แต่ความจริงเป็นที่ทราบดีว่า อเมริกาต้องการทราบหรือล้วงข้อมูลลักษณะของผู้คนของประเทศที่เป็นศัตรูฝ่ายตรงข้ามที่ไทยอยู่ฝ่ายญี่ปุ่นขณะนั้น ผลการศึกษาจึงได้รูปแบบที่อธิบายลักษณะของสังคมไทยที่ตกทอดเป็นมรดกคือตรรกความเป็นสังคมไทยมาจนปัจจุบันคือคำว่า “โครงสร้างหลวม” (Loosely structure)

แนวการศึกษาตรงนี้มีคนสำคัญที่เป็นต้นแบบการศึกษาตามทฤษฎีวัฒนธรรมกับบุคลิกภาพ โดย **รูธ เบนดิกต์** (Ruth Benedict) เป็นผู้นำการศึกษาและได้ชื่อว่าเป็นแนวพฤติกรรมและบุคลิกภาพ และได้ผลการศึกษาออกมาว่าคนไทยมีบุคลิกที่ทำอะไรตามใจคือไทยแท้และกลายเป็นการตีตราคนไทยสืบเนื่องมาถึงในปัจจุบัน และแม้เธอมิได้เข้ามาศึกษาในเมืองไทยหรือเก็บข้อมูลกับคนในประเทศไทยโดยตรง แต่จะเก็บข้อมูลกับคนไทยที่อยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกาขณะนั้น จึงได้ชุดคำอธิบายบุคลิกภาพของคนไทยออกมาสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

ภาพ รูท เบนดิกต์ (Ruth Benedict) (1887 -1948)

ที่มา https://en.wikipedia.org/wiki/Ruth_Benedict

การศึกษาสังคมศาสตร์ที่จุดประเด็นให้คิดอีกมุมหนึ่ง คือมาพร้อมกับการเผยแพร่บทความใน วารสารเล่มที่ชื่อว่า Social Text ในช่วงปี พ.ศ.2540 (พริเบียร์ เบ็นท์ และ อรทัย อาจอ่ำ, 2546 : 2) แต่ก่อนหน้านี้อีกมีการเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์อยู่มากเช่นกัน แต่วารสารนี้มีบทความเปิดตัวในการศึกษาเชิงวัฒนธรรมและสังคมศาสตร์ แต่เป็นการเปิดตัวให้ได้ถกเถียงกันมากกว่าการเสนอให้เชื่อตาม แต่ประเด็นคือการถกเถียงว่าการศึกษาแนวนี้ แยกความแตกต่างระหว่าง “นักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ” และ “นักสังคมศาสตร์” ในเรื่อง “การต่อต้านความคิดเชิงเหตุผล” (anti-rationalism) และ “ความสำคัญเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับบริบท” (relativism) บทความหนึ่งในนั้นเป็นการถกเถียงและไม่ยอมรับในการศึกษาสังคมศาสตร์ว่าวิธีการในการเก็บข้อมูลไม่ชัดเจนเหมือนวิทยาศาสตร์ และยังถูกครอบงำด้วยความคิดจากข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงสำรวจกับงานในช่วงปีนั้น² การถกเถียงกันเรื่องสถานะของสังคมศาสตร์ ว่าสังคมศาสตร์คืออะไร สังคมศาสตร์เป็นอะไร ทำอะไรได้บ้าง มีอำนาจหรือพลังในการคาดการณ์เท่ากับวิทยาศาสตร์หรือไม่ แต่ข้อถกเถียงหนึ่งคือว่าสังคมศาสตร์เป็นศาสตร์ที่วัดด้วยปัญญาเชิงปฏิบัติ (phronesis) ที่สามารถให้คำอธิบายต่อการวิเคราะห์เชิงสะท้อน (reflexive analysis) และการอธิบายเรื่องคุณค่าหรือค่านิยม (values) รวมทั้งเรื่องความสนใจหรือค่านิยม และผลประโยชน์ต่างๆ ของมนุษย์ ที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมในทุกสังคม

² ศูนย์วิจัยความคิดเห็นแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (U.S National Opinion Research Center) ทำการวิจัยเชิงสำรวจด้านการปฏิบัติหรือพฤติกรรมทางเพศของประชากรในสหรัฐอเมริกา และพบปัญหาจากการศึกษาหลายประการ สามารถหาอ่านเพิ่มเติมจากเอกสารแปลของ อรทัย อาจอ่ำ เรื่องพื้นสังคมศาสตร์ Making Social Science Matter: Why social inquiry fails and how it can succeed again? เขียนโดย Prof.Bent Flyvbjerg

พื้นฐานการอธิบายลักษณะสังคมที่ต่างแบบกันในมุขสังคมศาสตร์

การศึกษาทางสังคมศาสตร์กลุ่มหนึ่งคือ การศึกษาพิจารณาความต่างแบบกัน (Dichotomy) โดยนักสังคมศาสตร์ได้ศึกษาสังคมและจำแนกออกเป็นชุมชนเมือง และชุมชนชนบทโดยมีการอธิบายคุณลักษณะของพื้นที่ชุมชนเมืองและพื้นที่ชุมชนชนบทออกมาต่างกันตามชนิดและรูปแบบ โดยประกอบไปด้วยนักสังคมศาสตร์คนสำคัญได้แก่ เอมีล เดอร์ไคม์ (Émile Durkheim) เฟอร์ดินานด์ ทอนนีส์ (Ferdinand Tönnies) โรเบิร์ต เรดฟีลด์ (Robert Redfield) ทาร์คอต พาร์สัน (Talcott Parsons) รวมทั้งนักสังคมวิทยาคนสำคัญแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber)

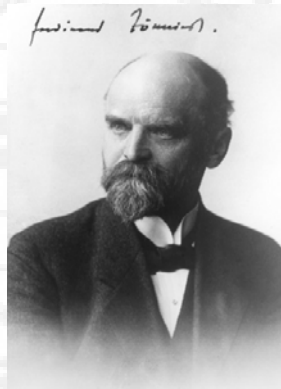
การอธิบายสังคมชนบทและชุมชนเมืองตามคู่ตรงข้ามของ **เอมีล เดอร์ไคม์** (Emile Durkheim) คือ การจำแนกชุมชนออกเป็น *Mechanic Solidarity* และ *Organic Solidarity* โดยอธิบายลักษณะโครงสร้างสังคม ในประเด็นลักษณะกิจกรรมทางสังคมและความสัมพันธ์ (Character of activities/main social bond) โดยชุมชนที่มีลักษณะ *Mechanic solidarity* จะมีกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย มีการพึ่งพากันตามบทบาทหน้าที่ ส่วนกิจกรรมในกลุ่มชนที่อนุमानว่าเป็นชนบทมีใช่เมืองจะเป็นกิจกรรมที่อยู่บนพื้นฐานทางจริยธรรมศาสนาและความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน ส่วนสถานภาพทางสังคม (The position of an individual) ของสังคมเมืองจะเน้นบทบาทและมีอิสระของแต่ละบุคคล แตกต่างจากชุมชนที่มีใช่เมืองที่ถูกอธิบายด้วย *Organic Solidarity* ว่าเป็นการเน้นการร่วมกัน มีการทำงานเป็นกลุ่ม สำหรับโครงสร้างเศรษฐกิจ (Economic structure) สังคมเมืองจำแนกด้วยการแบ่งหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างชัดเจน และคนต้องพึ่งพาอาศัยกันเพราะบทบาทเศรษฐกิจต่างกัน ส่วนในชุมชนที่มีใช่เมือง ระบบเศรษฐกิจจะเป็นแบบพอเพียงชีพเลี้ยงตนเองที่คนในชุมชนมิได้มีการแบ่งหน้าที่กันทำอย่างชัดเจน สำหรับการควบคุมทางสังคม (Social control) ระเบียบที่ใช้ในการควบคุมของคนในเมืองโดยการใช้กฎหมายเป็นหลักในการควบคุม ส่วนชุมชนฝั่งตรงข้ามจะมีการควบคุมหรือการลงโทษจากการใช้ระเบียบ กฎเกณฑ์

ภาพ Émile Durkheim (1858 - 1917)

ที่มา https://en.wikipedia.org/wiki/%C3%89mile_Durkheim

เฟอร์ดินานด์ ทอนนี่ส์ (Ferdinand Tönnies) ได้อธิบายความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ตามแนวคิดที่แพร่หลายว่า *Gesellschaft* หรือความเป็นเมือง และ *Gemeinschaft* หรือความเป็นชนบท โดยมีคำอธิบายจำแนกจากโครงสร้างสังคม ได้แก่ หัวข้อ ความสัมพันธ์ทางสังคม (Social relationships) โดยเมืองเน้น ระบบการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ มากกว่าเครือญาติ ส่วนความเป็นชนบทเน้นความสำคัญของระบบเครือญาติและระบบสายโลหิต ส่วนการจัดแยกประเภทตามสถาบัน (Typical institutions) สังคมเมืองเน้น รัฐและระบบเศรษฐกิจมีบทบาทสูงสุด ส่วนความเป็นชนบท จะเน้นให้ครอบครัวมีบทบาทสูงสุด การมีหลักยึดหรือความมั่นคง (Form of wealth) ในเมืองจะให้ความสำคัญกับเงิน ส่วนในชนบท ความมั่นคงได้จากการมีที่ดิน สำหรับการควบคุมคน ประเภทกฎหมาย (Type of law) ในเมืองจะมีกฎหมายสาธารณะและสัญญาอย่างเป็นทางการ ส่วนในชุมชนตรงข้ามจะให้ความสำคัญกับกฎระเบียบของครอบครัวและชุมชน สถาบันหลัก (Central institution) ส่วนการควบคุมทางสังคม คล้ายกับ Durkheim โดยในเมืองใช้กฎระเบียบที่เป็นหลักการ ส่วนชนบท มักใช้วิถีชาวบ้าน กฎแห่งกรรม ศีลธรรมจรรยาและศาสนา

ภาพ Ferdinand Tönnies (1855 -1936)

ที่มา https://en.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_T%C3%B6nnies

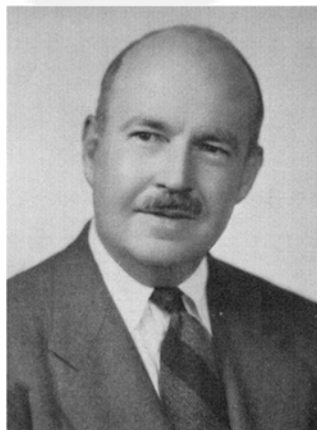
สำหรับ **โรเบิร์ต เรดฟิลด์** (Robert Redfield-1948) ได้จัดแบ่งความแตกต่างในโครงสร้างสังคม ชนบ้านและสังคมเมือง โดยจำแนกออกตามที่นักสังคมวิทยาคุ้นเคยได้แก่ *ความเป็นสังคมเมือง* (Urban Society) และ *สังคมชนบท* (Folk Society) โดยชุดคำอธิบายสังคมเมืองคือ การมีวัฒนธรรมที่หลากหลายแตกต่างกัน (Heterogeneity) เป็นสังคมที่ผู้คนเคลื่อนเข้าออกชุมชนตลอดเวลา (Mobility) ระเบียบปฏิบัติทางวัฒนธรรมไม่เด่นชัด และความเชื่อเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ส่วนความเป็นสังคมชนบ้าน นั้นจะมีชุดคำอธิบายที่ว่ามีความคล้ายกันของวัฒนธรรม (Homogeneity) เป็นสังคมที่ค่อนข้างแยกตัว (Isolation) ยึดมั่นในความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างพร้อมเพียง (Sacred Collectivistic)

ภาพ Robert Redfield (1857 -1958)

ที่มา <https://alchetron.com/Robert-Redfield>

ทาร์คอต พาร์สัน (Talcott parsons) ได้อธิบาย โครงสร้างทางสังคม ทางด้านขอบข่ายความสัมพันธ์ การพิจารณาโดยยึดหลักการใดในการเลื่อนตำแหน่ง การคัดสรร การกำหนดจุดมุ่งหมาย และบทบาทของ อารมณ์ โดยจำแนกออกเป็นคนละด้านของสังคมสมัยใหม่ (Modern society) และสังคมดั้งเดิม (Traditional society) ว่าสังคมสมัยใหม่ ความสัมพันธ์ยึดหลักการบังคับบัญชาที่เฉพาะเจาะจง เน้นบทบาทหน้าที่ การได้มาซึ่งตำแหน่งแห่งที่ซึ่งต้องได้มาจากความสามารถ การติดต่อคัดสรรต้องตามหลักการลายลักษณ์อักษร มีความเป็นตัวของตัวเองหรือปัจเจกชน (Individualism) ด้านอารมณ์ความรู้สึกคือยึดหลักเหตุผล (Neutrality) ส่วนสังคมดั้งเดิม จะมีชุดคำอธิบายว่า รูปแบบความสัมพันธ์จะเป็นอย่างเปิดกว้างไม่มีระบบที่แน่นอน ยึดหยุ่นได้ การได้มาด้วยสถานภาพหรือตำแหน่งได้มาจากการติดตัวมาแต่กำเนิด การติดต่อสัมพันธ์ยังมีความเป็นส่วนตัวการเข้ากลุ่มในรูปความเป็นส่วนตัว และใช้ระบบเครือข่าย จุดมุ่งหมายของผู้คน มักมีความคิดในด้านการกระทำเพื่อส่วนรวม (collectivity) เช่น ชุมชน หมู่บ้าน ส่วนการแสดงทางด้านอารมณ์จะขึ้นกับอารมณ์และความรู้สึก (Affectivity) เป็นหลัก

ภาพ Talcott Parsons (1902-1979)

ที่มา <https://peoplepill.com/people/talcott-parsons/>

จากการจำแนกความต่างแบบกันของชุดคำอธิบายลักษณะชุมชนของนักสังคมวิทยาหลายท่านนั้น ปัจจุบันอาจมีช่องว่างของความแตกต่างไม่เท่ากันจนสุดขีดดังเช่นก่อน แต่การอธิบายโดยยึดหลักเดิมเป็นกรอบไว้เบื้องแรก จะช่วยให้ภาพความแตกต่างของพื้นที่ได้ง่าย แม้ว่าจะมีชุดของคำอธิบายอื่นเพิ่มขึ้นมา

บรรณานุกรม

- พริเปียร์ เบ็นท์ และ อรทัย อาจอ่ำ. (2546). *พื้นสังคมศาสตร์: ทำไมการวิจัยทางสังคมจึงล้มเหลวและจะทำให้ประสบความสำเร็จได้อย่างไร?*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2539). *สังคมวิทยาภาวะสูงอายุ: ความเป็นจริงและการคาดการณ์ในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2560). *พื้นที่ความรู้ มานุษยวิทยา คนสามัญ: 70 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์*. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Hunt, Elgin F. and Colander, David C. (2011). *Social Science: An Introduction to the Study of Society*. (14th international ed.) Boston: Pearson/Allyn and Bacon.

บทที่ 2

มานุษยวิทยาและสังคมวิทยากับการศึกษาเมือง

สังคมศาสตร์ในสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ล้วนพยายามในการทำความเข้าใจมนุษย์ โดยแต่ละสาขาย่อยๆ ล้วนมีหลักการหรือทฤษฎีในการทำความเข้าใจมนุษย์ให้ถ่องแท้ ในการนำเสนอถึงศาสตร์ทางสังคมศาสตร์ในการศึกษามนุษย์เมืองจะนำการอธิบายของ Rivke Jaffe and Anouk de Koning (2006) ที่เขียนตำราเรื่อง Introducing Urban Anthropology และงานที่เกี่ยวกับสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในการศึกษาเมือง โดยเฉพาะที่ทำความเข้าใจคนในเมืองอีก 2 เล่มเป็นหลัก คือ William G. Flanagan (2002) ที่นับเป็นการเขียนเรื่องเมืองมาแต่ครั้งแรกเริ่ม ในเรื่อง Urban Sociology: Images and Structure และงานของ Donald M. Nonini (2014) ที่เป็นบรรณาธิการ เขียนหนังสือชื่อว่า A Companion to Urban Anthropology

การทำความเข้าใจสิ่งที่มนุษย์เกิด มนุษย์สร้าง และทำความเข้าใจนั้นล้วนอธิบายเชื่อมโยงกับสิ่งทีนอกเหนือจากธรรมชาติ คิดว่าเป็นการสร้างหรือทำลายโดยสิ่งที่ไม่สามารถคาดเดาได้ การอธิบาย ไม่ว่าจะเป็ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ไฟร้อง ไฟผ่า น้ำท่วม ไฟไหม้ ไม่มีฐานคิดในการอธิบายในเชิงวิทยาศาสตร์ แต่การแสวงหาความรู้ได้พัฒนาขึ้นมาตามลำดับ นับแต่ปลายศตวรรษที่ 18 ความรู้ตามหลักวิทยาศาสตร์ (Science) ได้กลายเป็นวิธีคิดหลัก และมีอิทธิพลกำหนดทิศทางในการทำความเข้าใจสรรพสิ่ง โดยวิทยาศาสตร์ หลักความรู้ทางวิทยาศาสตร์แตกต่างออกไปจากความเชื่อทางศาสนา และรูปแบบอื่น ๆ เนื่องจากต้องสามารถตรวจสอบและพิสูจน์จึงประจักษ์ได้ (Empirical) ฉะนั้นวิทยาศาสตร์จึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้มนุษย์เชื่อว่าตนจะสามารถทำนายและควบคุมปรากฏการณ์ธรรมชาติได้ (วสันต์ ปัญญาแก้ว 2559:6) ด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบในราวศตวรรษที่ 16 โดยฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) ได้วางรากฐานความคิดที่เรียกว่าประจักษ์นิยม (Empiricism) ตามหลักปรัชญาที่จะยอมรับได้ว่าสิ่งที่เป็นความรู้นั้นจะต้องสร้างสรรค์ขึ้นมาจากความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่าง ๆ และสามารถทดสอบตรวจสอบได้จากประสาทสัมผัสของมนุษย์ (ตา หู จมูก ลิ้นและผิวหนัง) และอาศัยการสังเกตจากปรากฏการณ์เชิงประจักษ์จากโลกภายนอก ฉะนั้นการหาความรู้เชิงวิทยาศาสตร์จึงเกี่ยวข้องกับกระบวนการศึกษาที่เรียกว่าการแสวงหาความรู้เชิงวิทยาศาสตร์จึงเกี่ยวข้องกับกระบวนการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษาเชิงอุปนัย (the inductive method) หรือวิธีการศึกษาซึ่งเน้นจากประสบการณ์ด้วยประสาทสัมผัสไม่ว่าจะด้วยการใช้สายตาในการสังเกต การใช้หูในการรับฟังเรื่องเล่าเป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูล จนกระทั่งการรวบรวมข้อเท็จจริงต่างๆ

จากสิ่งที่เกิดขึ้น จนกระทั่งค้นพบ “แบบแผน” (pattern) ที่เกิดขึ้นเป็นประจำซ้ำต่อเนื่องยาวนาน แสดงว่าผล
การศึกษาเป็นจริงจนได้ข้อสรุป

สังคมวิทยา

สังคมวิทยาคือ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้ส่งผลให้มนุษย์หลุดพ้นจากความคิดที่ผิด ๆ หรือความเชื่อที่มงายโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติให้มีความเข้าใจในเรื่องของเหตุผล และความก้าวหน้าของมนุษย์ต่อเนื่องมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 จนถึงกลางศตวรรษที่ 19 อำนาจของความรู้ทางวิทยาศาสตร์จึงแตกขยายไปอย่างกว้างขวางและนักปรัชญาวิทยาศาสตร์บุคคลสำคัญชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งคือ ออกัสต์ กองต์ (Auguste Comte-1798-1857) ที่เป็นบุคคลสำคัญในการวางรากฐานวิชาสังคมวิทยาโดยนำเอาวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์นำมาใช้ในการศึกษาสังคม โดยเขาเสนอสิ่งที่เรียกว่า กฎทางสังคม ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่และสามารถจะค้นพบได้ด้วยวิธีการศึกษาเช่นเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์ศึกษาแล้วค้นพบกฎธรรมชาติ โดย ออกัสต์ กองต์ นำเสนอสังคมวิทยาผ่านแนวคิดปฏิฐานนิยม (Positivism) คือนำวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์มาใช้ในการศึกษาสังคม แต่เดิมใช้ชื่อว่า “ฟิสิกส์สังคม” (Social Physics) ต่อมาเปลี่ยนชื่อมาเป็น สังคมวิทยา หรือ วิทยาศาสตร์ศึกษาสังคม (A Science of Society) โดยกองต์ถือว่าเป็นผู้วางรากฐานให้กับสังคมวิทยา โดยศึกษาสังคม ออกเป็น 2 ส่วน คือ *สังคมสถิตย* (Social Statics) และ *สังคมพลวัต* (Social Dynamics) นั่นคือการอธิบายสังคมสถิตยด้วยการศึกษาจากโครงสร้างสังคมหรือการจัดระเบียบความสัมพันธ์ ส่วน สังคมพลวัต คือการศึกษาส่วนของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป

แนวคิดทางวิทยาศาสตร์ที่นำมาอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นบนโลกนี้จะมีกฎเกณฑ์เช่นกัน โดยกฏมี 2 ส่วนที่สำคัญได้แก่ ว่าด้วยความเป็นนามธรรม (abstractness)คือแนวความคิดหรือความรู้ ต้องเป็นการอธิบายให้ความหมายที่สามารถบ่งบอกลักษณะทั่วไปให้ได้มากที่สุด เพราะ จุดมุ่งหมายของคำอธิบายนั้นต้องสามารถใช้ได้ครอบคลุมในทุกที่ ทุกเวลา ที่วสันต์ ปัญญาแก้ว ยกตัวอย่างเช่น กฎของอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ (Albert Einstein) $E=mc^2$ ส่วนกฏข้อที่สองของความรู้ที่จะได้จากวิทยาศาสตร์คือ ต้องสามารถทดสอบได้ (Verification) คือต้องสามารถตรวจสอบ พิสูจน์ได้ หรือนำไปทดสอบทดลองเข้าไปซ้ำมาจนได้ข้อสรุปที่เชื่อมั่นและแน่ใจในข้อสรุปนั้นๆ ได้ และนำไปอธิบายได้อย่างทั่วไป

ต่อมาการศึกษาได้พัฒนาและตั้งอยู่บนรากฐานทางด้านวิทยาศาสตร์ และมีคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ ยกเลิกความเชื่อที่มงายหรืออธิบายไม่ได้ (แม้ยังมีบางกลุ่มที่ยังเชื่อ) ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 จนถึงกลางศตวรรษที่ 19 การศึกษากฎทางสังคมที่กองต์ได้วางรากฐานได้ถูกนำมาสานต่อโดยเอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim 1858-1917) เดอร์ไคม์ได้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์สังคมวิทยาจากการคิดค้น วิธีการศึกษาปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

นักสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียงอีกหลายคนเช่น แม็ก เวเบอร์ (Max weber-1864-1920) แม็ก เวเบอร์ เป็นนักสังคมวิทยาชาวเยอรมันและเป็นผู้วางรากฐานให้กับสังคมวิทยาที่เรียกว่าสังคมวิทยาเชิงตีความ (Interpretive Sociology) แนวความคิดทางสังคมวิทยาของ แม็ก เวเบอร์ จึงมุ่งศึกษาทำความเข้าใจการ

กระทำทางสังคมของผู้คนผ่านการตีความความหมายของปฏิบัติการ (Practice) หรือการกระทำและประสบการณ์ที่บุคคลสร้างสรรค์ขึ้นตามอัตวิสัย (Subjectivity) และให้ความหมายต่อการกระทำกิจกรรมนั้น ๆ ในบริบทหรือสถานการณ์ทางสังคม

มานุษยวิทยา

มานุษยวิทยา คือ หนึ่งในสาขาที่อยู่ในกลุ่มสังคมศาสตร์ การเกิดขึ้นของศาสตร์สังคมศาสตร์ดังกล่าว อธิบายเบื้องต้นของสังคมวิทยา มีบางส่วนที่สัมพันธ์กันในการหาความรู้เพื่ออธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 18 และต่อเนื่องถึงศตวรรษที่ 19 โดยศาสตร์สาขามานุษยวิทยาที่ ยศ สันตสมบัติ (2544) อธิบายความแตกต่างของการได้มาซึ่งความรู้ของชาวยุโรปในช่วงนั้น ว่าแต่เดิมเชื่อตามคัมภีร์ทางศาสนาคริสต์ที่อธิบายการกำเนิดของสรรพสิ่งในโลกนี้ว่าพระเจ้าสร้างขึ้น เนรมิตในทุกสิ่ง จนกระทั่งความคิดแบบวิทยาศาสตร์ ที่มีการค้นคว้าให้ทดสอบ พิสูจน์ ทดลอง จนเกิดความสงสัยกับความรู้เดิมที่ได้จากหลักศาสนา ดังการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นเครื่องมือหินและกระดูกช้างโบราณ ซึ่งสูญพันธุ์ไปแล้วแถบหุบเขาซอมม์ (Somme) โดย ชาก บูเช่ เดอ แปร์ท (Jacques Boucher de Perthes) ในต้นศตวรรษที่ 19 แสดงว่ามีมนุษย์ถือกำเนิดมาแล้ว แต่ไม่สามารถต้านทานพลังอำนาจทางการเมืองของศาสนจักรในการอธิบายสรรพสิ่งที่กำเนิดมาได้

ภาพ Jacques Boucher de Perthes ผู้ขุดค้นที่หุบเขาซอมม์

ที่มา https://en.m.wikipedia.org/wiki/Jacques_Boucher_de_Crèvecœur_de_Perthes

ความรู้ใหม่ หรือการแสวงหาความรู้แนววิทยาศาสตร์ที่สามารถทดสอบ พิสูจน์ได้จึงยังไม่สามารถเปิดเผยหรือพัฒนาให้ก้าวหน้าไปได้ ประกอบกับช่วงนั้นมีนักธรณีวิทยาที่ค้นคว้าและตีพิมพ์หนังสือขึ้นในปี

ค.ศ.1863 (พ.ศ2406) ชื่อหนังสือ Antiquity of Man โดยชาร์ลส์ ไลเอลล์ (Charles Lyell) ให้เป็นพลังในการต่อต้านและท้าทายความเชื่อแบบศาสนาจักรเดิมๆ ผนวกกับความสนใจที่นักธรณีวิทยาและนักโบราณคดีพยายามจะทำความเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลง จึงหันไปสนใจในแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการ ในช่วงนี้จึงมีนักปรัชญาสังคมและนักสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียงหลายคน ได้ปรากฏขึ้น ได้แก่ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) จอห์น สจิวต์ มิลล์ (John Stuart Mill) และเฮอริเบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) และแนวความคิดเชิงวิวัฒนาการจึงกลายเป็นจุดเน้นแรกๆ ในการศึกษาของนักมานุษยวิทยา (ยศ สันตสมบัติ,2544 :20)

มานุษยวิทยากำเนิดขึ้นในศตวรรษที่ 18 ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมยุโรป และมีการศึกษาของนักมานุษยวิทยายุโรปและอเมริกาเหนือ นักมานุษยวิทยามีได้พยายามหาความโดดเด่นแยกจากสาขาอื่นไม่ว่าทางด้านจิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา หรือชีววิทยา แต่จะศึกษาร่วมกับในทุกสาขา (William A. Haviland ,2002 :7) เพื่อทำความเข้าใจในภาพรวมของมนุษย์

โดยสาขาของมานุษยวิทยา จำแนกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้สองกลุ่ม คือมานุษยวิทยากายภาพ (Physical Anthropology) และมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) โดยคำว่ามานุษยวิทยาวัฒนธรรมนั้น ในอังกฤษจะใช้คำว่ามานุษยวิทยาสังคม (นียบรรณ วรรณศิริ , 2544 :7)

มานุษยวิทยากายภาพ มุ่งเน้นการศึกษาไปที่การวิวัฒนาการและความแตกต่างของมนุษย์ โดยนำเอาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ด้านชีววิทยา เคมี ฟิสิกส์มาทำความเข้าใจ ว่าทำไมคนแต่ละที่ต่างกัน ทั้งหน้าตา สีผิว ความสูง รูปร่าง สรีระร่างกายในทุกส่วน ฯลฯ หรือการศึกษาลักษณะที่ปรากฏของมนุษย์รวมทั้งกลุ่มเลือด และการเสียชีวิตจากเชื้อโรคทั้งหลาย โดยการศึกษาจากโครงกระดูก กระโหลกศีรษะ ฟัน และซากพืชซากสัตว์ มีการศึกษาไพรเมท ฟอสซิลและความผันแปรของมนุษย์

มานุษยวิทยาวัฒนธรรม การศึกษามานุษยวิทยาที่สำคัญอีกสาขาคือมานุษยวิทยาวัฒนธรรม และเป็นหัวใจหลักของการศึกษามานุษยวิทยา โดยมีการศึกษากับกลุ่มคนในสังคมที่ต่างวัฒนธรรม ต่างพื้นที่ กันเพื่อบันทึกและอธิบายวิถีชีวิตในทุกด้าน ทั้งด้านการเมือง การปกครอง ระบบการผลิต การเกษตรกรรม ศิลปะ ประเพณี พิธีกรรม กฎเกณฑ์ระเบียบ และยังศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมของคนต่างๆ ทั่วโลกเพื่อหารูปแบบความเหมือนและความต่างของผู้คนในส่วนต่างๆ ของโลก

มานุษยวิทยาวัฒนธรรมได้แบ่งออกเป็น 3 สาขาย่อยคือ โบราณคดี (Archaeology) ภาษาศาสตร์ (Linguistics) และชาติพันธุ์วิทยา (ethnology)

โบราณคดี (Archaeology) คือการสืบค้นพฤติกรรมของมนุษย์จากซากสิ่งวัตถุที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน (material remains) เช่นโครงกระดูก ฟัน เศษถ้วยชาม ซากพืชซากสัตว์ ดังเช่นการค้นพบมนุษย์ยุคต่าง ๆ ในประเทศไทย จากเมล็ดพืชที่มีในสมัยโบราณ หรือทำความเข้าใจวัฒนธรรมของคนโบราณจากสิ่งที่พบ

โครงการดูว่ามีภารกิจ 2 หน แสดงว่ามีความเชื่อหลังความตาย การฝังศพรวมกับวัสดุเครื่องใช้ และนำมาอธิบายพฤติกรรมมนุษย์ แต่การศึกษาทางโบราณคดีจะเป็นการศึกษาสิ่งที่เกิดขึ้นมานานนับล้านปี และยังไม่ได้ อยู่ในยุคประวัติศาสตร์ การศึกษาด้านนี้จึงต้องมีนักโบราณคดีที่ผ่านการฝึกฝนที่ต้องปะติดปะต่อเรื่องราว มนุษย์ในอดีตจากหลักฐานที่ฝังอยู่ในหลายที่ของโลกตามแหล่งโบราณคดี

ภาษาศาสตร์ (Linguistics) มานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ เป็นอีกสาขาหนึ่งของมานุษยวิทยาวัฒนธรรมที่สนใจศึกษาระบบภาษา การสื่อสารของมนุษย์ในพื้นที่ต่าง ๆ การจำแนกระบบการสื่อสารของมนุษย์ออกจากสัตว์ การตีความความหมายของการสื่อ ความสามารถที่จะสื่อความหมายระหว่างกัน ดังเช่น คำแสดงในแต่พื้นที่ที่จะเข้าใจเฉพาะกลุ่มของตน เช่น คำว่า ขนมปัง (bread) ที่มีความหมายถึง “เงิน” ด้วยในสังคมปาปัวนิวกินี นักมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์จึงต้องทำความเข้าใจภาษาในบริบทสังคมของแต่ละกลุ่มนั้น

ชาติพันธุ์วิทยา (ethnology) ชาติพันธุ์วิทยาเป็นอีกสาขาหนึ่งที่ผู้คนส่วนใหญ่มักจะเห็นผลผลิตของนักมานุษยวิทยาออกมาในการศึกษา แบบแผนวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน และเป็นการศึกษาในกลุ่มสังคมปัจจุบัน ที่มนุษย์แสดงออกมาทั้งด้านความคิด การปฏิบัติ โดยมีวิธีการศึกษาจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant observation) หรือการศึกษาภาคสนาม การลงไปคลุกคลีกับกลุ่มที่ต้องการศึกษาและนักมานุษยวิทยาจะนำเสนอผลการศึกษาออกมาเป็นงานเขียนเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) การศึกษาในอดีตอาจมุ่งในกลุ่มขนาดเล็กหรือสังคมที่ยังไม่เจริญ แต่ปัจจุบันการศึกษาของนักมานุษยวิทยาได้ขยายออกจากชุมชนขนาดเล็กไปยังเมืองใหญ่ เพื่อทำความเข้าใจพฤติกรรมของคนในเมืองใหญ่และนำเสนอภาพผู้คนออกมาและแม้แต่การศึกษาเปรียบเทียบพื้นที่ต่างกัน หรือศึกษาประเด็นต่างกันในพื้นที่เดียวกัน เช่น การศึกษาในโตเกียว นิวยอร์ก เป็นต้น

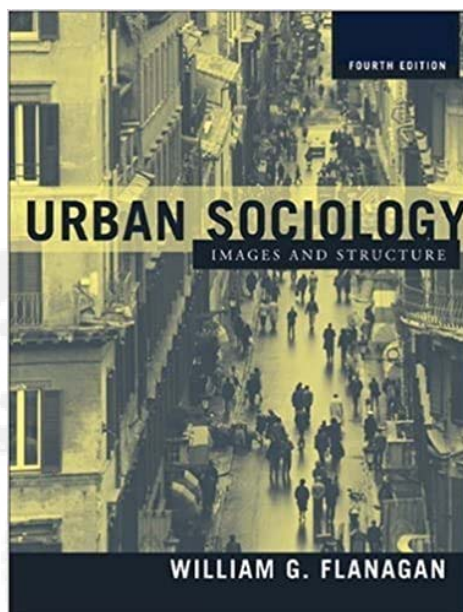
จากที่มีการเอ่ยถึงและจำแนกสาขาของสังคมศาสตร์ โดยมีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเป็นสาขาสำคัญนั้น การจะศึกษาพื้นที่เมืองโดยการใช้ 2 สาขาเป็นพื้นฐานจึงต้องทำความเข้าใจว่าทั้ง 2 สาขาวิธีการศึกษาเช่นไร แม้ว่าจะจะเป็นพื้นฐานของการศึกษาสังคมที่ใช้พื้นฐานของวิทยาศาสตร์จนได้ชื่อว่าวิทยาศาสตร์สังคม และไม่สามารถแยกความแตกต่างได้ชัดเจน เพราะความคาบเกี่ยวในการใช้ทฤษฎีในการอธิบายร่วมกัน แต่ระดับพื้นที่ของแต่ละสาขาเท่านั้นที่ต่างกัน

โดยสังคมวิทยาศึกษาสังคมระดับมหภาคและใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ

ส่วนมานุษยวิทยาศึกษาสังคมระดับจุลภาคและใช้วิธีการเชิงคุณภาพ

แต่ปัจจุบันทั้ง 2 สาขานี้มิได้เลือกหรือใช้การวิเคราะห์ด้านเดียว เพราะขอบเขตของทั้ง 2 สาขาขยายขอบเขตกว้างขึ้นจึงมิได้ศึกษาแต่เฉพาะในชุมชนขนาดเล็กหรือหมู่บ้านที่นักมานุษยวิทยาคุ้นเคยเท่านั้น และกลุ่มสังคมวิทยาก็ใช้วิธีการศึกษาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ (ปริชา คุวินทร์พันธุ์, 2545 : 3)

ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นต้องใช้ลักษณะเด่นของทั้ง 2 สาขาในการศึกษาเมือง และงานของ William G. Flanagan ในเรื่อง Urban Sociology: Image and Structure นับว่าเป็นต้นแบบในการศึกษาเมืองที่มีการวางรากฐานและขอบเขตให้การศึกษา โดย Flanagan (2002) ได้จำแนกการศึกษาสังคมศาสตร์เกี่ยวกับเมืองเป็นสังคมวิทยาเมือง (Urban Sociology) และมานุษยวิทยาเมือง (Urban Anthropology)

ภาพ หนังสือ Urban Sociology โดย William G. Flanagan

ที่มา <https://www.amazon.com/Urban-Sociology-Images-Structure-4th/>

สังคมวิทยาเมือง (Urban Sociology) ที่ Flanagan ได้จำแนกเป็นประเด็นแรก คือแนวการศึกษาเชิงวัฒนธรรม โดยศึกษาเข้าใจวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรม (Culturalist Approach) ศึกษาองค์กรทางวัฒนธรรม จิตวิทยาสังคม ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับชีวิตเมือง (urban life) และตระหนักถึงเศรษฐกิจในวงกว้าง ผลกระทบทางการเมืองที่มีต่อเมือง ดังเช่นเหตุการณ์ยึดถนนใจกลางกรุงเทพมหานคร ย่านธุรกิจเป็นพื้นที่ต่อสู้ทางการเมืองที่ผ่านมา ประการแรกโดยการนำเสนอประสบการณ์เมือง ประการที่สองเมืองมีลักษณะ (figure) การกระจายความมั่งคั่งและอำนาจในสังคมอย่างไร ภาพลักษณ์ของเมืองที่นักสังคมวิทยาเมืองค้นคว้าในประเด็นมุมมองวัฒนธรรมนั้น เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตเมือง วัฒนธรรมเน้นการศึกษาชีวิตคนในเมืองทั้งความคิด ความรู้สึก และมีการตอบโต้ต่อการใช้ชีวิตในเมืองอย่างไร องค์กรที่มีในเมืองที่สะท้อนกลับไปมา สืบสวนระหว่างการเมือง พลังทางเศรษฐกิจ และการเติบโต การถดถอยและการเปลี่ยนแปลงในองค์กรที่ตั้งอยู่ภายในเมือง

ประเด็นที่สองเชิงสังคม (Structuralist approach) นักสังคมวิทยาจะศึกษาเชิงโครงสร้างสังคม ผลสะท้อนกลับกับพื้นที่เมืองจากพลังพื้นฐานที่มีในเมือง เมืองจะถูกหล่อหลอมให้อยู่ในรูปใดโดยอำนาจของสังคม (social powers) จะกำหนดความมีอยู่ของมนุษย์ชาติ ในมุมมองเชิงโครงสร้างและสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของเมืองที่จะผลิตปัจจัยพื้นฐาน ทั้งนี้เวศวิทยาเมือง การวิเคราะห์ทางโครงสร้าง การสะสมทุน การขัดแย้งในชุมชน การประเพณี และก่อรูปตามแนวคิดของมาร์กซิส ความยากจนและอาชญากรรมเมือง การต่อสู้ในการเข้าครอบครองพื้นที่

มานุษยวิทยาเมือง (Urban Anthropology) ตามแนวการศึกษาของ Edwin Eames และ Judith Granich Goode (1977) อ้างในปริษา คุวินทร์พันธุ์ (2545:6) ที่ได้เสนอให้พิจารณามานุษยวิทยาเมืองจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเมือง กับปรากฏการณ์ที่เป็นของเมือง (in and of the city) มองการศึกษาจากปรากฏการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในเมือง แต่ปรากฏการณ์ที่เป็นของนครมีความกว้างขวางมากกว่าเพราะรวมถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เช่น ปรากฏการณ์คนต่างด้าวเข้ามาทำงานในเมืองที่พิจารณาถึงการขยายตัวของเศรษฐกิจ การอพยพแรงงาน กฎหมาย ความเท่าเทียมของชนชั้น การถูกเอาเปรียบกดขี่ จะเห็นว่าเรื่องเดียวแต่เกี่ยวข้องมากมาย แต่ความซ้อนทับและสับสนในการศึกษาเมือง ไม่ว่าจะเรื่องที่เกิดในเมืองหรือของเมือง ก็ยังไม่สามารถแยกความแตกต่างในสาขาการศึกษาสังคมวิทยาเมือง และมานุษยวิทยาเมืองได้ แต่ Edwin Eames และ Judith Granich Goode ได้จัดประเภทแนวทางการศึกษา มานุษยวิทยาเมืองเป็น 3 กลุ่มได้แก่ 1). การศึกษาชีวิตคนที่อพยพเข้าเมือง (peasant in cities) 2).การศึกษาเชิงปัญหา (problem centered studies) 3). การศึกษาตามแนวมานุษยวิทยาเดิม (traditional ethnographic studies)

โดยแนวของ Edwin Eames และ Judith Granich Goode ก็มีสวนคาบเกี่ยวกับแนวการศึกษาที่ Flanagan ได้วางไว้ที่เป็นการศึกษาวัฒนธรรมย่อยของกลุ่มคนในเมือง เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายในเมือง และอธิบายเชื่อมโยงเข้าทฤษฎีในกลุ่มของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองที่สำคัญหลายคนที่ใช้ทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory) และทฤษฎีระบบโลก (World System) มาอธิบาย เช่น Andre Gunder Frank (1967) และ Immanuel Wallerstein

ทั้งนี้การใช้สังคมศาสตร์เป็นแนวทางในการศึกษาเมืองย่อมมีความเป็นเฉพาะของเรื่องที่จะศึกษาเมืองในเมือง การศึกษาเมืองด้วยกรอบสังคมศาสตร์จึงมิได้ก้าวล่วงไปกับด้านวิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ เช่น การสร้างเมือง เทคโนโลยี แต่การศึกษาเชิงอื่นๆ ก็ต้องทำความเข้าใจในการสร้าง การเชื่อม การส่งต่อ การยกเลิกในประเด็นที่สาขาอื่นศึกษา เช่นจะสร้างเมืองด้วยเทคโนโลยีอัจฉริยะ วางระบบที่หลากหลาย การสาธารณูปโภคโดยไม่เข้าใจพฤติกรรมของคน ผลลัพธ์ของงานก็จะไม่สำเร็จ

การศึกษาเมืองในบริบทของมานุษยวิทยานั้น นอกจากการทำความเข้าใจในหลักการของมานุษยวิทยาแล้ว มานุษยวิทยาเมืองเป็นสาขาย่อยของมานุษยวิทยาที่จะมาเติมช่องว่าง และให้เห็นความแตกต่างของการศึกษาเมือง ในเรื่องการวิเคราะห์ความหลากหลายของทั้งปัญหาสังคมที่พบในเมือง ความปลอดภัย ความไม่เท่าเทียมกันหรือด้านอื่นๆ ด้วยการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรกว่าครึ่งโลกที่อาศัยอยู่ในเมือง ความจริงอาจจะกล่าวได้ว่าทุกแห่งต่างเร่งพัฒนาจนกระทั่งถูกพัฒนาให้เป็นพื้นที่เมืองมากขึ้น โดยมีทั้งประชากรที่อาศัยที่เดิมหรือย้ายถิ่นไปอยู่ในเมืองอย่างชั่วคราวหรือถาวร มานุษยวิทยาแนวเดิมมักผูกพันตนเองเข้ากับการศึกษาในพื้นที่ชุมชนขนาดเล็ก ไม่ใช่ชุมชนเมือง การศึกษาของมานุษยวิทยาเมืองในศตวรรษที่ 21 จึงนำวิธีการศึกษาที่รวมหลายลักษณะและตามแบบมานุษยวิทยาเดิมมาศึกษาในเมือง จากหนังสือเรื่อง *Introducing Urban Anthropology* ได้ลำดับความเป็นมาของมานุษยวิทยาเมือง ว่าความจริงเมืองอาจมิใช่เรื่องใหม่เพราะปรากฏการณ์ความเป็นเมืองได้ก่อตัวมาเป็นกว่าหลายพันปี ในแถบลุ่มแม่น้ำไนล์และเมโสโปเตเมีย แต่อาจไม่ใช่เมืองในนิยามปัจจุบัน ก่อนเป็นเมืองหรือเมืองดั้งเดิม (proto-urban) ที่มีได้ยังชีพด้วยการเกษตรกรรมแต่อยู่ได้ด้วยการค้าขายระหว่างเมือง และชนิดของเมืองอยู่ได้ด้วยการเป็นเมืองที่มีพิธีกรรมทางศาสนา (ceremonial cities) ในศตวรรษที่ 19 ฝั่งยุโรปเพิ่มความเติบโตทางอุตสาหกรรมหรือการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) เมืองฝั่งยุโรปมีการขยายตัว มีการสร้างโรงงานขึ้นอย่างหนาแน่น และมีแรงงานคราคร่ำในเมือง รวมถึงทางด้านอเมริกาเช่นกัน ในช่วงนี้ศาสตร์ทั้งสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเมืองได้ถูกพัฒนาและนำมาใช้ในการศึกษา แม้ช่วงแรกจะเป็นการศึกษาภาคสนามในอเมริกาเหนือ และยุโรปก็ตาม แต่มานุษยวิทยาเมืองถูกพัฒนาและนำมาศึกษาซีกโลกทางใต้ (global south) โดยนักวิจัยที่ใช้กระบวนการการขยายตัวของความเป็นเมืองในการศึกษากลุ่มประเทศที่เป็นหรือยุคหลังจากจักรวรรดินิยม ควบคู่ไปกับการศึกษาพัฒนาของความทันสมัยและการปลดปล่อยจากจักรวรรดินิยม การเติบโตที่หลากหลายของเมืองทั้งในยุโรปเหนือ อเมริกา ทั้งปัญหาสังคมนานาประการ จึงเป็นสิ่งที่อยู่ในความสนใจของนักมานุษยวิทยาเมือง

มานุษยวิทยาเมืองจึงเป็นการศึกษาสิ่งที่ปรากฏอยู่ในเมือง ว่าเมืองเป็นศูนย์กลางของอำนาจ พื้นที่การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม กิจกรรมทางศาสนาทั้งหลาย ชับซ้อนจากกายภาพ ลักษณะประชากร ความหนาแน่นของประชากรเมืองคือให้เห็นว่าเมืองต้องประกอบไปด้วย ขนาด ความหนาแน่น และความหลากหลายของคน (Louis Wirth, 1938 :8) องค์ประกอบสำคัญทั้ง 3 ประการเป็นสิ่งที่ Wirth นำมา เขียนถึงวิถีของคนในเมือง (urbanism as a way of life) ล่วงมาถึงศตวรรษที่ 20 ที่นับแต่ผู้ก่อตั้งสาขานี้ให้เติบโตขึ้นมาในสำนักชิคาโกนั้นยังมีนักบุกเบิกที่น่าแนวทางมานุษยวิทยาเข้าไปศึกษาในเมืองอีกหลายคน ดังเช่น Robert Park, Nels Anderson, Florian Znaniecki, St. Clair Drake ที่ล้วนเป็นบุคคลสำคัญในการนำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ในภาคสนามแทนการนั่งทำงานบนโต๊ะหรือห้องสมุดตามแบบเดิม เราจึงพบการศึกษาทั้งกลุ่มคนที่หลากหลายในเมือง โดยนักวิชาการและผู้สนใจเมืองมุมต่างๆ รวมทั้งนักสื่อสารมวลชน นักกิจกรรม และนักวิชาการในมหาวิทยาลัย

ช่วงแรกๆ ในศาสตร์การศึกษาของมานุษยวิทยาเมือง กลางศตวรรษที่ 20 จึงค้นพบงานวิจัยที่ถูก อบรมวิธีการทำงานจากสำนักชิคาโกที่ศึกษาผู้คนที่หลากหลายในเมือง รวมทั้งเกตโต (Ghetto) และงาน ออกมาจะมองเห็นภาพความเปรียบเทียบระหว่างชนบทกับเมือง ที่มีนักวิชาการหลายคนออกมาแนะนำเสนอ เป็นภาพแสดงคู่แตกต่างตรงข้ามระหว่างชนบทกับเมือง ดังคนสำคัญ เช่น เรดฟิวส์ โรเบิร์ต พาร์ค เป็นต้น

อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นธรรมเนียมของการศึกษาในสาขามานุษยวิทยาที่จะให้ความสำคัญกับชาติพันธุ์ วรรณะ โดยการศึกษาเราจะใช้การสังเกตจากสิ่งที่เกิดขึ้นและหารูปแบบออกมา แต่ปัจจุบันการศึกษาทาง มานุษยวิทยาเชื่อมโยงกับทางแนวคิดทางอัตลักษณ์ การปฏิสัมพันธ์ โลกาวัดันหรือสิ่งอื่นใดที่จะเป็นเครื่องมือ ของระเบียบวิธีวิจัย งานที่ทำหาคำความสามารถสำหรับการศึกษามานุษยวิทยาเมือง คือ การรวมแง่มุมต่าง ๆ ของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญเข้าไว้ด้วยกัน การออกแบบการวิจัยเพื่อจะวิเคราะห์ถึงคนใน เมือง มีส่วนร่วมในการกระทำที่มีความหมายทางวัฒนธรรม Donald M. Nonini (2014) ได้อธิบายถึงการศึกษา ทางชาติพันธุ์วรรณากับกลุ่มคนเชื้อสายจีนในมาเลเซีย (ทางตะวันตกเฉียงเหนือ) ว่าเป็นความท้าทายใน การศึกษาสังคมของชาวจีนโพ้นทะเลจากยุค 60 ที่อยู่ในเมืองเพราะมีหลากหลายของเรื่องราว ตั้งแต่การปฏิวัติ หลังยุคอาณานิคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และชนพื้นเมือง การสะสมทุน การเคลื่อนย้ายข้ามชาติ

มานุษยวิทยาว่าด้วยเมือง (The Anthropology of Cities)

ความเป็นมาในการศึกษาเมืองของนักมานุษยวิทยา พบว่า การวิเคราะห์เรื่องเมืองภายใต้สาขา มานุษยวิทยาถูกวิเคราะห์ภายใต้นักวิชาการทางด้านสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การวางแผน เศรษฐศาสตร์ และสังคมวิทยา การเชื่อมความเป็นลักษณะเด่นในสหสาขาวิชาที่แต่ละสาขามีทักษะเข้าร่วมกัน การศึกษาสหสาขาในขอบเขตและพุ่งเป้าไปที่เมือง เป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์วาทกรรมของทฤษฎี

นักมานุษยวิทยามักจะใส่ใจกับกระบวนการของเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในทุกวัน แต่เสียงของนัก มานุษยวิทยาในการศึกษาเมืองยังแผ่วเบาไม่ชัดเจน เหมือนดังสาขาอื่นๆ เนื่องจากการศึกษาเมืองที่เกี่ยวข้อง ในประเด็นเกี่ยวกับความยากจนในเมือง การอพยพ สถาปัตยกรรม และการวางแผนการเข้าถึงการศึกษา นัก มานุษยวิทยาจะจมจ่อมกับข้อมูลเชิงทฤษฎีเป็นสำคัญและคาดหวังว่าจะเข้าใจเมือง และยังคงเหลือที่จะไปมีส่วน ร่วมในการอธิบาย ถกกันประเด็นนโยบายสาธารณะในเรื่องเมือง โดยงานที่ยกตัวอย่างต่อไปนี้เป็นงานที่ ศึกษาเรื่องคนในเมืองในเชิงชาติพันธุ์วรรณาตามที่ สำนักชิคาโกได้เริ่มต้นบุกเบิกไว้ ดังเช่น Stack (1996) ที่ ศึกษาแรงงานคนจนที่ได้รับค่าตอบแทนน้อย งานศึกษาวรรณกรรมงานเขียนที่นักมานุษยวิทยานำเสนอออกมา ในเรื่องเมืองที่เผยแพร่ นับแต่ ปี 1989 ได้นำเสนอ 2 มุมมองได้แก่ การเสนอลักษณะเด่นภาพลักษณ์ที่จะเป็น แนวคิดประเด็นหลักของเมือง และนักมานุษยวิทยาเข้าไปกับอะไร มีการขยายขอบเขต ตำแหน่ง แห่งที่ใน การศึกษาว่าด้วยวาทกรรมการศึกษาเมืองและนโยบายเมืองอย่างไร

ในการศึกษาช่วงแรกๆ จากงานของ Fox R. (1972) เรื่อง Rational and Romance in Urban Anthropology และ Urban Anthropology: Cities in their Cultural Setting (1977) ของ Jackson P. (1985) เรื่อง Urban Ethnography ของ Gulick J. (1989) เรื่อง Humanity of Cities: An Introduction to Urban Societies ได้ถกกันถึงความแตกต่างว่าเป็น มานุษยวิทยาของเมือง มากกว่ามานุษยวิทยาในเมือง (Anthropology of the City/Anthropology in the City) งานเสนอสาระสำคัญของเมือง เช่น ความหนาแน่นของประชากรเมือง ลักษณะเด่นทางกายภาพที่ปรากฏ หรือรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การศึกษาเรื่องเมือง ควรดูถึง ความสัมพันธ์ สัญลักษณ์ เศรษฐกิจการเมืองที่ซ่อนอยู่ในเมืองและมอง “เมือง” ในฐานะกระบวนการการจำแนกประเภทเมือง

ทัศนคติในการศึกษาเมืองดูคล้ายกับการศึกษาชุมชนแต่บริบทต่างกัน เพราะชุมชนในเมืองใหญ่จำนวน คนมากกว่าจนกระทั่งเกิดความแออัด ดังการศึกษากรุงเบ็ธนัลกรีน¹ (Bethal Green) ใกล้กรุงลอนดอน จาก การนำนโยบายการวิจัยเพื่อการวางแผนและโยกย้ายสลัมในกรุงลอนดอนให้เปลี่ยนเป็นบ้านชุมชนทั้งใน ลอนดอนและอิงค์แลนด์ และนับจากปี 1950 เป็นต้นมา การศึกษาเรื่องชุมชนเมืองจะมีการศึกษาอยู่บน พื้นฐานในการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ของเครือญาติ ครอบครัว เครือข่ายทางสังคมในชนชั้นกลาง ทั้งงานของ Bott E. (1957) และ Gluckman M. (1971) ศึกษาครอบครัวและเครือข่ายสังคม บทบาท สถานภาพ ความสัมพันธ์ภายนอกในครอบครัวเมือง เพื่อวิเคราะห์เครือข่ายในการจัดระเบียบสังคมของชาวเมืองและทำ ความเข้าใจชาวแอฟริกันและลาตินอเมริกาที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การศึกษาทางด้านการจัดระเบียบและ ครอบครัวยังมีงานศึกษาของ Stack C. (1974,1996) ที่ศึกษาชนผิวดำ ในเรื่องเครือญาติกับการอยู่รอดในกลุ่ม

¹ ชุมชนเบ็ธนัลกรีน อยู่ด้านตะวันออกของกรุงลอนดอน ห่างจากสถานีรถไฟใต้ดินลิเวอร์พูลไปทางตะวันออกไม่กี่ไมล์ แต่เดิมเป็นสลัม แต่ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านที่มีจำนวนคนหนาแน่นขึ้นและเป็นส่วนหนึ่งของมหานคร ในปี 1855 และเขตลอนดอนในปี 1889 และยกระดับ จากเทศบาลตำบลจนกลายเป็นเทศบาลเมืองในปี 1900

ภาพ Bethnal Green, Tower Hamlets

ที่มา <http://wow.in.th/AC9o>

ภาพ "Bethnal Green tube station"

ที่มา <http://wow.in.th/AC9>

ในช่วงหลังของศตวรรษที่ 20 ยุคทศวรรษ 70 และ 80 จะพบว่านักมานุษยวิทยาที่ทำงานเกี่ยวกับเมืองมีมากขึ้น แต่งานจะออกมาเกี่ยวข้องกับเศรษฐศาสตร์การเมือง ดังงานของนักภูมิศาสตร์และสังคมวิทยา David Harvey, Manuel Castells งานของนักมานุษยวิทยาชื่อ Ida Susser (1982) และ Leith Mullings (1987) ที่ตั้งเอาแนวคิดมาร์กซิสต์มาทำความเข้าใจเรื่องราวในชีวิตประจำวันในเมือง ความเป็นย่านของเมืองและนำเสนอออกมาภายใต้กรอบทุนนิยม และความสัมพันธ์ทางการผลิต (relation of production) งานในช่วงนี้จึงมีกลิ่นอายร่วมของเศรษฐศาสตร์การเมืองและมานุษยวิทยา ดังที่มหาวิทยาลัยในอเมริกา ซิตีออฟนิวยอร์ก (The City University of New York-CUNY) นำมาเป็นส่วนสำคัญในการจัดการเรียนการสอน และฝึกอบรมแบบสหสาขาวิชาให้นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องเมือง คำสำคัญที่ปรากฏในช่วงสมัยนี้จากการนำแนวคิดมานุษยวิทยาเมืองไปใช้ในสาขาอื่นด้วย จึงพบ คำศัพท์บางคำเช่น เศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ (informal economy) ที่นำการศึกษาไปศึกษากับผู้ค้าขายริมถนน ประเภทหาบเร่ แผงลอยในแถบคาริบเบียน และเมืองในประเทศกำลังพัฒนา ทั้งเปรู บราซิล แม้แต่การนำวิธีคิดและทฤษฎีของนักคิดที่เลื่องชื่อหลายคนมาประยุกต์ในการทำความเข้าใจเมือง ดังเช่น แนวคิดเรื่องพื้นที่ (space) ของ Lefebvre เรื่องอำนาจและความจริงของ Foucault และ Michel de Certeau (Rivke Jaffe and Anouk de Koning ,2016 : 11)

ช่วงปี 1990 เป็นต้นมา ได้มีการนำลักษณะเด่นของช่วงหลังของความเป็นเมืองสมัยใหม่ โดย นักมานุษยวิทยาได้มองเห็นถึงการบริโภคมากกว่าการผลิต งานที่ศึกษาออกมาในช่วงนี้ จึงออกมาในลักษณะ การศึกษาการใช้ชีวิต การพักผ่อน การจัดภูมิทัศน์ การผลิตสินค้าที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมเมือง ตัวอย่างงานของ James Ferguson, Setha Low หรืองานของ Edward Soja และ Mike Davis ที่ศึกษาการบริโภคในเมืองใหญ่ๆ เช่น ลอสแอนเจลิส เป็นต้น

พอเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 การศึกษาตามศาสตร์มานุษยวิทยาเมือง ให้ความสำคัญกับคำว่า พื้นที่ว่าง (urban space) นักมานุษยวิทยาจึงหันมาทำความเข้าใจและสนใจความหมายของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่โดยรอบ ที่ถูกสร้างไม่ว่าเพื่อการศาสนา การเมือง เศรษฐกิจในพื้นที่ที่มีลักษณะต่างกันไม่ว่าในอาคาร ตึก ที่โล่ง รวมไปถึงการเข้าถึงสื่อออนไลน์ของคน การทำความเข้าใจในระดับโลก และลัทธิเสรีนิยมใหม่ การทำความเข้าใจปัญหาของเมือง ความรุนแรงและความปลอดภัย ชีวิตชนชั้นกลางในเมือง รวมทั้งกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในเมือง

มานุษยวิทยาเมืองทำอะไร อย่างไรก็ตามมานุษยวิทยาเมืองสิ่งสำคัญยังคงเป็นการทำงานภาคสนาม แต่เป็นพื้นที่จริงในเมือง ศึกษาในทุกกระบวนการของคนที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ที่ถูกสร้างมาเป็นเมือง และเครือข่ายที่ขยายออกไป แต่ ในบริบทเมือง การผลิตซ้ำตามแนวทางการศึกษาของมานุษยวิทยายังคงดำเนินต่อไปภายใต้วิธีการสังเกตการณ์ที่เข้มข้น และการวิเคราะห์ตีความที่นักมานุษยวิทยาต้องลุ่มลึก และในท้ายสุด การศึกษาของนักมานุษยวิทยาจะมีส่วนในการกำหนดนโยบายในการพัฒนา

มองมุมเมือง ผ่านสื่อวรรณกรรม

การศึกษาเมือง การศึกษาเมืองสามารถวิเคราะห์ได้จากหลายมิติ และการมองเมืองย่อมมีมิติการเปรียบเทียบของชนบทมาเปรียบเทียบเพราะจะให้เห็นภาพความแตกต่าง สำหรับ เมืองกับชนบทมีความขัดแย้งกันหรือไม่ นั่น หากในเชิงสังคมวิทยาปัญหาสังคมที่ไฟกัสด้านเศรษฐกิจคงมีภาพความเหลื่อมล้ำความไม่เท่าเทียมปรากฏอยู่อย่างแน่นอนข้อเสนอในการมองมุมหนึ่งคือการเปรียบเทียบข้อแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทผ่านบทเพลง ที่มีงานศึกษาของ และมีการวิเคราะห์ผ่านบทความของ เจตนา นาควัชระ ที่ปรากฏในสุภางค์ จันทวานิช (2562) วิเคราะห์วิถีชีวิตของสาวชนบทเปรียบกับเมืองผ่านเพลง สาวนาสั่งแฟน โดยภาพเมืองที่น่าเสนอคือเมืองมีภาพลักษณ์ของแสงสี การเฝ้าฝัน มีโอกาสในการสร้างรายได้มากกว่า โดยเพลงนำเสนอข้อแตกต่างแย้งหรือขัดกันตามแนวคิดขั้วตรงข้าม (dichotomy) และนำมาทาบลงวิเคราะห์ว่าเป็น "ข้อขัดกันระหว่างชนบทและเมือง (the rural-urban dichotomy) ทั้งไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2561) ใน การสอนทฤษฎีทางมานุษยวิทยาด้วย และจากงานของปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2529) รวมทั้งของนักวิชาการอื่นๆ อาทิ กาญจนา แก้วเทพ อานันท์ กาญจนพันธ์ ชยันต์ วรรธนภูติ ที่เขียนไว้ตั้งแต่ปี 2529 และมีนัก

มานุษยวิทยานามอุโฆษของโลกที่ตั้งข้อสังเกตการเขียนงานของนักมานุษยวิทยาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยช่วงสามสิบปีที่ผ่านมา ปัจจุบันผ่านมากกว่า 60 ปีแล้ว โดยพบว่าช่วง 30 ปีก่อนนั้นยังไม่มีงานที่มีความชัดเจน ความจริงคือใช้คำว่ายังไม่ได้มาตรฐานตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ โดยใน ส่วนที่ซันต์ วรรณภูติ กล่าวไว้ว่า อาจารย์คายนีได้กล่าวว่าเรามีข้อจำกัดที่มาจากแนวทฤษฎีปัญหา แต่ มิได้ระบุชัดเจนถึงข้อจำกัดในด้านแนวคิดทฤษฎี ทั้งการศึกษาสังคมเชิงปรากฏการณ์ของสังคมไทย ที่เต็มไปด้วยปัญหาต่างๆ ประการ ทั้งความยากจน ความขัดแย้ง ความเหลื่อมล้ำ ฯลฯ นั้น เป็นผลจากการมอง การศึกษาตามกรอบแนวคิดตะวันตก

จากการที่มีนักสื่อสารมวลชนที่ออกมาศึกษาลักษณะเชิงชาติพันธุ์ การนำเสนอลักษณะเชิงสังคมตาม ลักษณะดังกล่าวปรากฏออกมาอีกหลายสาขา โดยเฉพาะงานเขียน งานแต่ง บทความกึ่งวิชาการ หรือ วรรณกรรม โดยเนื้อหาวรรณกรรม นิยาย นิทาน หรือเรื่องสั้นจะอิงกับหลักฐานข้อมูลจริงที่เกิดขึ้นในสภาพ สังคม (Lehon,1998 อ้างใน สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2559) ดังเช่น งานของรังสิมา กุลพัฒน์ (2539) เป็นต้น งานที่นำเรื่องราวชีวิตคนในเมืองมาตีแผ่ หรือนำเสนอออกมาในรูปนวนิยาย วรรณกรรม เรื่องสั้นหรือสารคดี ใดๆ ก็ตาม ดังเช่นในยุคต้นของการจะเปลี่ยนมาเป็นเมืองในยุคต้นอุตสาหกรรมยังคงปรากฏงานวรรณกรรม ของชาลส์ ดิกคินส์ (ค.ศ. 1812 – 9 มิถุนายน ค.ศ. 1870) นำเสนอสภาพในย่านแออัดของลอนดอนที่ผ่านมา

การอ่านจากวรรณกรรมหรือสื่อในทุกประเภทช่วยให้มองเห็นสภาพ ความเป็นชนบทหรือความเป็น เมืองได้ชัดเจน การนำมาจัดเรียงผ่านการวิเคราะห์ของ สุรเดช โชติอุดมพันธ์ (2559) การศึกษาวรรณกรรมจาก งานของริชาร์จ เลออัน (Richard lehon,1998) เขาสนใจเมืองแต่มองเชื่อมโยงกับวรรณกรรม (สุรเดช โชติ อุดมพันธ์. 2559) เขาว่าเมืองอยู่ในฐานะที่ถูกประกอบสร้างวิวัฒนาการผ่านมาสามระยะในการสร้างเมืองตั้งแต่ เป็นเมืองการค้า เมืองอุตสาหกรรม และเมืองในเวทีโลก ตัวอย่างเมืองการค้าคือ เมืองจันิวส์ของอิตาลีและเมือง ในอาณาจักรต่าง ๆ

เริ่มต้นโดยการเป็นเมืองทำในประเทศไทยเช่น อาณาจักรตามพรลิงค์หรืออาณาจักรศรีวิชัย เป็นต้น แต่ การมองเมืองด้วยมิติวรรณกรรมอาจจะอยู่ในกับดักของกรอบตะวันตกตามที่สุรเดช โชติอุดมพันธ์ เขียนไว้ เพราะอิงอยู่กับวรรณกรรมตะวันตกเป็นหลัก เริ่มต้นจากยุโรปและขยายไปยังเมืองใหญ่ ๆ ในทวีปอเมริกา เหนือและสุรเดช โชติอุดมพันธ์ (2559:11) ยังตั้งข้อสังเกตว่าวรรณกรรมที่อธิบายเรื่องเมืองในประเทศไทยก็ยังคง อยู่ในขอบเขตและเนื้อหาของผู้แต่งที่อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ของไทยเช่น กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ สงขลา เป็นต้น จึงเป็นตัวหล่อหลอมความคิดและนำเสนองานออกมา

โดยนพนพร อยู่มั่งมี (2556) การศึกษาเรื่อง กองตระเวนกับการจัดการพื้นที่เมืองของกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2418-2458 เป็นการศึกษาโดยอธิบายถึง การจัดการพื้นที่เมืองโดยกองกำลังรักษาพระนครที่มีส่วนหนึ่ง เป็นกลุ่มชาวจีนที่มาจากกาเข้ามาเป็นแรงงานชุดคลองบางหลวง และบ้านเมืองโดยทางการสมัยนั้นต้องมี

หน้าที่จัดการดูแลเมืองหรือพระนคร ทั้งการให้แสงสว่าง กำจัดสิ่งปฏิกูล การจะจัดโรงมหรสพเพื่อความเพลิดเพลินหรือการละเล่นต้องขออนุญาต และห้ามใช้พื้นที่สาธารณะของเมืองทำกิจกรรมอูจาด เช่น การอาบน้ำบนถนนจะกระทำมิได้ ห้ามเล่นว่าวในเมืองหรือพระนคร ป้องอันอัคคีภัยมิให้เกิดขึ้นในเมือง แต่ในพื้นที่เมืองก็จะมีมุมอับหรือพื้นที่ด้านมืดของเมืองหรือกรุงเทพในปัจจุบัน ที่มีการปลูกตึกแถว หรือเป็นบ้านเช่า โรงบ่อน โรงสุราหรือที่ขยะไว้ด้านหลังตึก เมื่อกองตระเวนเดินสำรวจจะพบโจรขโมยออกมาลักสิ่งของผู้คนได้ ฉะนั้นฝ่ายปกครองจึงต้องจัดการพื้นที่โดยกำหนดให้จัดระเบียบพื้นที่เมือง และทำผังชุมชน ถนนในเมืองจึงกลายเป็นที่แห่งอำนาจที่ถูกผู้มีอำนาจสั่งการให้จัดการ ดังที่ดำเนินการใน รัชกาลที่ 5 เพราะต้องการสร้างความเจริญให้ทัดเทียม มีการเปลี่ยนพื้นที่จากยุคจารีตให้กลายเป็นพื้นที่สมัยใหม่ โดยการตัดถนนในเมือง ดังเช่น rome ที่มีถนนในเมืองใหญ่แต่เป็นการตัดถนนที่มีไว้ในวัตถุประสงค์การขนส่งมากกว่าการให้คนเดิน เมืองจึงสร้างเพื่อตอบสนองความยิ่งใหญ่ของผู้ปกครอง

จากหนังสือเรื่องเมืองกินคนของ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ (2560) ได้นำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเมืองและบริบทที่เกี่ยวข้องจะเป็นประเด็นในเรื่องของสุขภาพคนเมืองสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศเมืองและนโยบายการจัดการเมือง โดยเปิดประเด็นให้เห็นว่าการศึกษามืออาชีพที่มีความสนใจคือสาขาสังคมวิทยาเมือง (Urban Sociology) เพราะว่าคนเมืองมีลักษณะเฉพาะและได้ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องด้วยเมืองหลายประเด็นด้วยกันจุดแรกนับตั้งแต่วานิยามความหมายของเมือง เมืองคืออะไรเมืองคือพื้นที่ที่เกิดขึ้นมาจากการมีการผลิตสินค้าส่วนเกิน (Surplus) ได้มากเกินการยังชีพพื้นฐานของคนที่อยู่ในพื้นที่และเหลือจนวนมาขาย ซึ่งต่างจากสังคมชนบทหรือสังคมเกษตรกรรมยั่งยืนและถ้าหากว่าเมืองเป็นศูนย์กลางก็จะพิจารณาต่อว่าแล้วเมื่อมีความเจริญมั่งคั่งใช่ แต่ทำไมเมืองที่อยู่รอบข้าง ๆ หรือชุมชนที่อยู่รอบข้างจะมีความมั่งคั่งน้อยลงและต้องวิ่งเข้ามาหาเมืองหรือพึ่งพาอาศัยเมืองด้วยเหตุอันใด ฉะนั้นแล้วเมืองควรมีกรอบการเดินแบบไหน ที่นี้การศึกษาหรือจบการศึกษาของเมืองในอดีตที่ผ่านมามักจะพูดถึงอดีตที่ผ่านมา พิชญ์มักจะมองว่าจะมีการพูดถึงอิมแพคโมเดล แล้วก็ดูว่าเมืองถูกผลกระทบจาก globalization ได้อย่างไร

การอธิบายเรื่องเมืองผ่านสายตาการวิเคราะห์ของพิชญ์ เสนอว่า ความเป็นภูมิทัศน์เมืองหรือ Urban landscape จะมีส่วนในการทำให้เข้าใจกระบวนการของเมือง โดยมีประเด็นที่เกี่ยวข้องที่พิชญ์นำเสนอมา 4 ประการด้วยกัน ประเด็นที่ 1 คือ ความเปราะบาง Vulnerability ผู้คนในสังคมหรือในชุมชนที่มีความยากจนจะเป็นกลุ่มที่เปราะบางเข้าไม่ถึงทั้งในเรื่องของสุขอนามัย ภาวะการมีงานทำทางด้านเศรษฐกิจ หรือการเข้าสู่การรักษาโรค การเจ็บไข้ได้ป่วยรวมทั้งคนที่อยู่ในชุมชนลักษณะเช่นนี้ จะไม่มีอำนาจในการต่อรอง เราจึงเห็นว่าจะมีคนที่ถูกผลักไสให้ออกจากพื้นที่เมืองอยู่สม่่าเสมอคนกลุ่มเหล่านี้จึงเป็นกลุ่มเปราะบางที่อยู่ในสังคมเมือง ประเด็นที่ 2 ที่พิชญ์นำเสนอคือในเรื่องของ โลกาภิวัตน์ โดยนำเทคโนโลยีเข้ามาเชื่อมโยงให้เห็นในเรื่องของการใช้พื้นที่เทคโนโลยีที่ว่าคือโลกของอินเทอร์เน็ตแต่คนในเมือง ไม่ใช่ทุกคนจะเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเพราะจะต้องมีรหัสในการเข้า ฉะนั้นคนในเมืองจึงต้องสามารถเชื่อมโยงเข้ากับโลกภายนอกได้เพื่อที่จะเพิ่มมูลค่า

ให้กับสินค้าและบริการหรือสิ่งที่ชุมชนนั้นสร้างขึ้น ประเด็นที่ 3 รูปแบบของเมืองที่เปลี่ยนไปเมืองจะมีศูนย์กลางหลายแบบที่เกิดขึ้นเช่น Peri-urban หมายถึงรูปแบบการพัฒนาพื้นที่ ที่มีทั้งพื้นที่ในเมืองและพื้นที่ชนบทอยู่ร่วมกันแต่ไม่ได้แทนที่กันเมืองมีลักษณะผสมมีศูนย์กลางหลายแบบมีศูนย์กลางหลาย ๆ เมืองมีหลายศูนย์กลางหนึ่งไม่ได้มีเมืองศูนย์กลางศูนย์เดียวอีกต่อไป ดังเช่นการตั้งห้างสรรพสินค้า ที่กระจายกันอยู่ ทั่วทุกเมืองของกรุงเทพฯหรือมีค้ำว่าย่านปรากฏออกมาย่านซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางย่อยของแต่ละจุดที่เชื่อมโยงให้สังคมเมืองอยู่ได้ ประเด็นที่ 4 การกระจายความค้ำนึ่ง ชุมชนเมืองทำตามหลักทฤษฎีแล้วแต่ต้องอธิบายว่าชุมชนเมืองนั้นเป็นอย่างไรและมีความสัมพันธ์กับชุมชนได้อย่างไรและเริ่มจะมีความคิดในเรื่องของการเป็นห่วงชุมชนอื่น ๆ แม้ว่าจะไม่ได้เป็นชุมชนที่เราอยู่อาศัยเองหรือเราไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ตัวอย่างที่ พิชญพงษ์สวัสดิ์ นำเสนอจะเป็นเรื่องชุมชนป้อมมหากาฬว่าเราต้องการจะช้วยขยายเคลื่อนย้ายแต่ภาคส่วนอื่น ๆ ก็ลุกขึ้นมาร่วมกันในการจัดการแก้ไขแต่ก็ไม่เป็นผลสุดท้ายชุมชนก็ต้องย้ายไปในที่สุด

บรรณานุกรม

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2561). *อำนาจไร้พรมแดน: ภาษา วาทกรรม ชีวิตประจำวันและโลกที่เปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2529). *วิธีวิทยาศึกษาศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นนทพร อยู่มั่งมี. (2556). *กองตระเวนกับการจัดการพื้นที่เมืองของกรุงเทพฯ พ.ศ. 2418-2458*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สืบค้นเมื่อ 9 เมษายน 2563, จาก <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/42752>
- นิยพรรณ วรรณศิริ. (2544). *สังคมและวัฒนธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา คุณินทร์พันธุ์. (2547). *สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา นคร*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. (2560). *เมือง - กิน - คน: แลกเปลี่ยนด้วยเรื่องนคราภิวัตน์การพัฒนาเมือง และสุขภาวะเมืองของไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษามหานครและเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต.
- ยศ สันตสมบัติ. (2559). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 4, ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รังสิมา กุลพัฒน์. (2539). *แผลเก่า: จากนวนิยายสู่ภาพยนตร์*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

- วสันต์ ปัญญาแก้ว. (2559). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสังคมวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. (2519). *การเติบโตของเขตชุมชนในภาคกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: สมาคม.
- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. (2559). *เรื่องคนกรุง: วรรณกรรม วิถีความสัมพันธ์ และภาพแทนของพื้นที่*. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2562). *ประเทศไทยในความคิดของเมธีวิจัยอาวุโส*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- Billig, Michael S. (1989). General/Theoretical Anthropology. In *The Humanity of Cities: An Introduction to Urban Societies*. By John Gulick. *American Anthropologist*. 91(3): 779-780. Retrieved May 14, 2020, from <https://doi.org/10.1525/aa.1989.91.3.02a00340>
- Flanagan, William G. (2002). *Urban sociology: Images and structure*. (4th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Fox, Richard G. (1972). Rationale and Romance in Urban Anthropology. *Urban Anthropology*, 1(2), 205-228, Retrieved May 14, 2020, from www.jstor.org/stable/40552632
- Jackson, Peter. (1985). Urban Ethnography. *Progress in Human Geography*. 9(2): 157-176. Retrieved May 14, 2020, from <https://dx.doi.org/10.1177/030913258500900201>
- Oldenburg, S. ; Jaffe, Rivke and Anouk de Koning. (2016). *Introducing urban anthropology*. London: Routledge. 2017 Retrieved May 14, 2020, from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsbas&AN=edsbas.937158FB&site=eds-live>
- Jaffe, Rivke and Anouk de Koning (2016). *Introducing Urban Anthropology*. New York: Routledge Basic Books. Retrieved May 14, 2020, from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edshlc&AN=edshlc.006581232.8&site=eds-live>.
- Leith, Mullings. (1987). *Cities of the United States: Studies in Urban Anthropology*. Columbia: University Press.
- Nonini, Donald M. (2014). *A Companion to Urban Anthropology*. Malden, MA: Wiley Blackwell. Retrieved May 14, 2020, from <http://doi.org/10.1177/030913258500900201>
- Fox, Richard G. *American Anthropologist*, 81(2), 436-437.
- Stack, Carol B. (1996). *Call to Home: African Americans Reclaim the Rural South*. New York: Stiles, G. (1979). *General and Theoretical: Urban Anthropology: Cities in Their Cultural Settings*.

Susser, Ida. (1982). *Norman Street, Poverty and Politics in an Urban Neighborhood*. Oxford: Oxford University Press.

Wirth, Louis. (1938). *Urbanism as a way of life*. *American Journal of Sociology* 40:1-24

บทที่ 3

นิยาม ความหมายของเมืองและเมืองโบราณ

ความหมายของ “บ้าน” “เมือง” และ “รัฐ” ตามรัฐโบราณ

พัฒนาการของการเติบโตจากการขุดค้นจากหลักฐานทางโบราณคดีที่เชื่อมโยงให้เห็นการเติบโตจากชุมชนหมู่บ้านจนถึงเมืองนั้น เอกสารที่สมชาย ณ นครพนม จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร (2561:15) เปิดเผยให้เห็นว่าในแต่ละช่วงเวลาในผืนแผ่นดินไทยจะมีผู้คนตั้งชุมชนหมู่บ้านเป็นสังคมเกษตรกรรมมาแต่ช้านานแล้ว

โดยประมาณ 4-5 พันปีในยุคสมัยหินใหม่ ซึ่งผู้คนรู้จักเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์และตั้งบ้านเรือนอยู่แล้วจากพัฒนาการทางด้านทำมาหากินและเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมจึงทำให้ชุมชนที่มีขนาดใหญ่มากขึ้นสามารถผลิตอาหารเลี้ยงชุมชนได้และยังผลิตเครื่องมือหินได้อีกด้วยโดยแหล่งโบราณคดีที่อธิบายถึงชุมชนในช่วงยุคหินใหม่ก็คือ บ้านเก่า อำเภอเมืองกาญจนบุรีจังหวัดกาญจนบุรี, โคกพนมดี อำเภอพรรณานิคม จังหวัดชลบุรี, หองแซ่เสาอำเภอเมืองราชบุรีจังหวัดราชบุรี, โนนนกทาอำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่นและบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

ภาพ แหล่งโบราณคดีโนนนกทา จังหวัดขอนแก่น

ที่มา <http://wow.in.th/ct6J>

ภาพ หลุมขุดค้นที่บ้านเชียง แหล่งฝังศพยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่มีผู้ยกให้เป็นปฐมบทโบราณคดีไทย

ที่มา <http://wow.in.th/77ZK>

สมัยสำริดและช่วงของต้นสมัยเหล็กเมื่อประมาณ 2,500 - 4,000 ปีมาแล้ว การตั้งเป็นชุมชนขนาดใหญ่และมีผู้นำ โดยชุมชนยุคนี้มีความสามารถทางเทคโนโลยีคือการหลอมโลหะ โดยการผสมโลหะทองแดงกับดีบุกเป็นสำริดจึงเรียกว่ายุคสำริด จึงเข้ามาเป็นเครื่องมือและแหล่งทางโบราณคดีจึงพบเครื่องประดับประเภทลูกปัดและเปลือกหอยกระจายกันอยู่ทั้งในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น บ้านท่าแค, บ้านฝุ่ย์น้อย, โนนป่าห้วยลพบุรี บ้านเคียงจังหวัดอุดรธานีและแหล่งโบราณคดีภูโล้น จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นแหล่งเหมืองแร่ทองแดงที่สำคัญในช่วงเวลานั้นประมาณ 2,000-2,500 ปีตรงกับสมัยยุคเหล็ก หรือก่อนพุทธศตวรรษที่ 6 มีชุมชนน้อยใหญ่กระจายกันอยู่ทั่วภาคของประเทศไทยและที่บริเวณที่ลุ่ม ตอนลานตะพักระดับน้ำต่าง ๆ และที่ราบต่าง ๆ ชายฝั่งทะเลเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมมีผู้นำปกครองรู้จักการปกครองแบบนาคามีการทำคันทนา รดน้ำไว้ได้และสันนิษฐานว่ามีการเลี้ยงสัตว์อยู่ด้วย มีการค้นพบการประกอบพิธีศพตามความเชื่อชีวิตหลังความตายที่จะนำสินค้ำ ที่มาจากต่างแดนฝังฝังรวมอยู่กับศพหรือการตกแต่งร่างกายจากเปลือกหอยการตกแต่งร่างกายผู้ตายเช่นเปลือกหอยหรือว่าลูกปัดต่าง ๆ หวังว่าจะได้ติดตัวไปใช้ในชาติหน้าต่อไป

สำหรับคำว่าเมือง ในประเทศไทยหรือแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะพบอีกคำหนึ่งที่มีนัยยะถึงความ เป็นเมือง คือคำว่า “เมือง” “เวียง” หรือ “เชียง” หมายถึง ชุมชนขนาดใหญ่ที่มีเจ้าปกครองอังกฤษเขียนว่า (Mueang) ลาวเขียนว่า (เมือง) เวียดนามเขียนว่า (Muong หรือ Mong) ไทใหญ่รัฐฉานเขียนว่า (မို့ဝ် หรือ mɔŋ) ก่อนยุคสมัยใหม่ เป็นเมืองกึ่งอิสระที่อยู่กระจายในภูมิภาคอินโดจีน เนื้อที่หรือพื้นที่ของแต่ละเมืองจะ ติดกัน ซึ่งปัจจุบันนี้คือพื้นที่ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ตอนใต้ของประเทศจีนพื้นที่ทั้งหมดของ ประเทศไทย ลาว ตอนเหนือของพม่า บางส่วนของกัมพูชา บางส่วนของเวียดนามตอนใต้ของมณฑลยูนนาน พื้นที่ตะวันตกของของมณฑลกว่างสีและแคว้นอัสสัม

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อธิบายความหมายของคำว่า “บ้าน” “เมือง” และ “รัฐ” ไว้ในหนังสือสยามประเทศภูมิหลังของประเทศไทย ตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาราชอาณาจักรสยาม ตีพิมพ์ครั้งที่ ๓เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๙ พอสรุปได้ดังนี้ (เอกสารของกรมศิลปากร. 2561)

“บ้านหรือหมู่บ้าน (Village) หมายถึง ชุมชนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของมนุษย์ เพราะต้องอยู่ร่วมกัน ประกอบด้วยหลายครอบครัวในบริเวณพื้นที่เดียวกันมีความสัมพันธ์กัน ทางสังคมจนกลายเป็นพวกหรือกลุ่มเดียวกันมีขนบธรรมเนียมประเพณีและระบบความเชื่อ เดียวกัน มีภาษาสื่อสารกันเองได้รูปแบบการดำรงชีวิตมีลักษณะเป็นสังคมชนบท (Rural

community)นับถือผู้อาวุโสหรือผู้นำทางพิธีกรรมเป็นหัวหน้าหรือผู้ปกครองในลักษณะหัวหน้ากลุ่มชนหรือเผ่าพันธุ์ (Chiefdom society) อาชีพหลักคือการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ผลิตอาหารเลี้ยงตัวเองได้ในลักษณะหมู่บ้านสังคมเกษตรกรรม (Agricultural village society) มีการสร้างงานตามความถนัดและมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของกับชุมชนอื่น

เมืองหรือบ้านเมือง (City/State) หมายถึง ชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่าหมู่บ้าน ประกอบด้วยหลายหมู่บ้านตั้งอยู่ภายในอาณาบริเวณที่มีขอบเขตแน่ชัด มีศูนย์กลางของเมือง เช่น ที่ทำการของเจ้าเมือง ศาลสถานสำคัญ มีการจัดระเบียบทางสังคม แบ่งแยกสถานะคนในสังคมชัดเจน เช่น ผู้ปกครอง ผู้ประกอบพิธีกรรม ช่างฝีมือ ประชาชนทั่วไป การดำเนินชีวิตมีระเบียบแบบแผนยิ่งขึ้นในลักษณะสังคมเมือง (Urban society) ผู้ครองเมืองมีอำนาจเป็นหนึ่งเดียวส่วนใหญ่สืบทอดอำนาจทางสายเลือดผู้คนอยู่รวมกันทั้งในลักษณะมีบรรพบุรุษเดียวกันเป็นกลุ่มเครือญาติและมีสำเนียงทางวัฒนธรรม มีการติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนกับคนภายนอกจากแดนไกลมากยิ่งขึ้นโดยผู้นำทางการเมืองการปกครองทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการค้าขาย รวมทั้งเป็นผู้ส่งเสริมการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนา ความเชื่อ และศิลปวัฒนธรรม

รัฐหรือนครรัฐ (City state) หมายถึง เมืองหรือบ้านเมืองหลายแห่งทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ต่างปกครองตนเองอย่างอิสระ แต่รวมตัวกันขึ้นเป็นกลุ่มเมืองหรือแคว้นแคว้นเรียกกันว่า “รัฐหรือนครรัฐ” โดยยอมรับให้เมืองขนาดใหญ่ที่มีความเข้มแข็ง มั่นคง และมั่งคั่งเป็นศูนย์กลางของกลุ่ม มีอำนาจรวมศูนย์เหนืออาณาบริเวณที่กำหนดไว้ ส่วนเมืองต่างๆที่มีสัมพันธ์ไมตรีในลักษณะเครือญาติมารวมกลุ่มกัน โดยยกย่องเจ้าเมืองหรือกษัตริย์ที่มีความสามารถเป็นผู้นำของกลุ่มเรียกว่า “สมาพันธรัฐ” กล่าวโดยรวมคือเมืองใหญ่ที่เจริญที่สุดเป็นเมืองสำคัญเปรียบเสมือนศูนย์กลางการปกครองเศรษฐกิจการค้า การคมนาคม รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมแห่งรัฐหรือนครรัฐนั้น โดยมีเมืองอื่น ๆ หรือเมืองที่มีขนาดเล็กกว่าเป็นเมืองบริวารซึ่งมักตั้งอยู่ไม่ห่างไกลกันมากนัก”

เมืองโบราณของโลก

การเกิดขึ้นของเมืองในอารยธรรมโบราณ

ภาพ โรมัน ฟอรัม ประเทศอิตาลี ซึ่งในสมัยอาณาจักรโรมันใช้เป็นสถานที่ค้าขายสินค้าต่าง ๆ

ที่มา <https://www.worldtourcenter.com/>

เมืองในยุคอาณาจักรโรมัน เมื่ออารยธรรมกรีกเริ่มเสื่อมลงเมื่อเมืองขยายตัวไปจนไม่สามารถที่จะควบคุมได้และล่มสลายไปในที่สุด จากความขัดแย้งกันทางการเมือง การทหารและทางเศรษฐกิจ ซึ่งเมื่ออาณาจักรกรีกได้ล่มสลายลง เข้าสู่ยุคเฟื่องฟูของอาณาจักรโรมัน เมื่อประมาณ 100 ปีก่อนคริสตกาล อาณาจักรโรมันได้แผ่ขยายอิทธิพลทั่วทั้งภูมิภาคยุโรป เอเชียตะวันออกกลาง และแอฟริกาตอนเหนือ โดยมีกรุงโรมเป็นเมืองหลวงและเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในโลกในยุคนั้น ดังคำกล่าวของชาวโรมันโบราณที่ว่า “ถนนทุกสายมุ่งสู่กรุงโรม” กรุงโรมดำรงอยู่ด้วยทรัพยากรที่นำมาจากดินแดนในอิทธิพลของอาณาจักรโรมัน กรุงโรมได้รับการออกแบบโดยคำนึงถึงคุณภาพชีวิต ของชาวเมืองเป็นสำคัญ การสร้างเมืองโบราณเช่นกรุงโรมล้วนคำนึงถึงสุขภาพและความปลอดภัย มีการรวม เทวสถาน บริเวณค้าขาย และสถานที่ชุมนุมทางสังคมเข้าด้วยกัน เรียกว่า Forum โดยอาคาร สาธารณะแยกออกไปตั้งบริเวณด้านนอก การจัดระบบประปาผ่านระบบท่อส่งน้ำจากนอกเมือง ระบบถนนมีลักษณะเป็นถนนเรียกว้างปูด้วยหินเพื่อความสะดวกในการสัญจร และมีการสร้างสวนสาธารณะเกิดขึ้น เพื่อให้คุณภาพชีวิตของชาวโรมันในกรุงโรมดำรงชีวิตอย่างมีความสุข สะดวกสบายและปลอดภัย เมื่อกรุงโรมเริ่มเสื่อมลงจากการบริหารจัดการเมือง พื้นที่ป่าและแหล่งเกษตรกรรมเริ่มลดลงและการถูกรุกรานจากศัตรูจนทำให้ชาวเมืองต้องหลบภัยไปอยู่ตามชนบท ส่งผลต่ออาณาจักรโรมันค่อยๆเสื่อมลงและล่มสลายไปในที่สุดในราวคริสต์ศตวรรษที่ 3 นับเป็นการสิ้นสุดอารยธรรมในยุคคลาสสิกต่อมาเข้าสู่ยุคกลาง หรือยุคมืดที่ผู้คนต่างอพยพไปอยู่ในชนบทกันมากขึ้นกว่าอยู่ในเมืองโดยการกระจายตัวออกไปสู่พื้นที่กว้างใหญ่ โดยยังชีพจากการทำการเกษตรกรรม แต่เกิดรูปแบบใหม่ในการจัดระเบียบสังคมคือ การมีผู้ปกครองหรือเจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ ทำหน้าที่ปกป้องผู้คนเหล่านั้น และผู้คนทำงานเพื่อแลกกับการคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สิน เมืองในช่วงเวลานี้จึงมีระบอบศักดินา (Feudal) เกิดขึ้น

ภาพ อะโครโปลิสซึ่งเป็นป้อมปราการที่ตั้งอยู่บนเทือกเขาอันสูงชัน ใช้ประโยชน์ในการป้องกันศัตรู

ที่มา <http://wow.in.th/NNVc>

ภาพ โคลอสเซียม กรุงโรม ประเทศอิตาลี เป็นสนามกีฬากลางแจ้งขนาดใหญ่

ที่มา by Pimnara

โดยมี Lord เป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ที่ประชาชน อาศัยและทำมาหากินอยู่ในยุคนี้ได้เกิดเมืองอิสระขนาดเล็ก ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งการสร้าง เมืองบนยอดเขาสูง หรือตามเกาะต่างๆ เพื่ออาศัยความได้เปรียบทางลักษณะภูมิประเทศเป็นยุทธศาสตร์ในการป้องกันผู้รุกรานระหว่างชนชั้นปกครองต่าง ๆ ทำให้เกิดเมืองที่มีกำแพง คูคลอง เพื่อป้องกันศัตรูขึ้น ดังนั้นลักษณะของเมืองในยุคนี้จึงมีรูปแบบเดียวกัน คือ มีปราสาทที่มีหอคอยของเจ้าผู้ครองนคร และโบสถ์ที่ตั้งอยู่บนเนินสูง ท่ามกลางบ้านเรือนที่เกาะกลุ่มกันอยู่อย่างแออัด ด้านล่าง ชนชั้นสูง และชนชั้นปกครองมีรายได้จากการยึดครองที่ดิน ส่วนชาวบ้านไม่มีสิทธิ์ออกจากที่นาของตน เมื่อไม่มีเมืองที่เป็นศูนย์กลางให้ผู้ผลิตนำสินค้าเพื่อวางขาย จึงมีเพียงการผลิตเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น โดยมีศูนย์รวมจิตใจ คืออารามต่าง ๆ ทางศาสนา ที่มีความสำคัญยิ่งกว่าเมืองหลวงของประเทศในราวศตวรรษที่ 11 ได้มีการฟื้นฟูเมืองเก่า ๆ ขึ้นมาใหม่อีกครั้ง รวมทั้งเมืองโรมันในอดีต การผลิตเพื่อการค้าเริ่มกลับมามีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้งหนึ่ง จากการที่ผู้รุกรานได้เข้ามาตั้งรกรากในฝรั่งเศสอย่างถาวร ชาวยุโรปมีการรวมตัวกันทำสงครามครูเสดเพื่อต่อต้านชาวมุสลิม ขึ้นภายหลังจากสงครามสิ้นสุดลงได้มีการเปลี่ยนเส้นทางถนนสำหรับการเดินทัพและสนามรบ ตามจุดสำคัญต่างๆ ถูกขยายกลายเป็นตลาดขึ้น และค่อยขยายกลายเป็นเมืองขึ้นในที่สุด ผู้ที่เข้า

มาตั้งรกรากใหม่มีอิสระในการเดินทางไปค้าขายสินค้าตามจุดต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก เมืองจึงกลายเป็นศูนย์รวมของผู้คนที่ปกป้องและรักษาสิทธิเสรีภาพของตน มีการออกกฎหมายกันเองการมีที่ว่างสาธารณะสำหรับทุกคนในเมืองได้ใช้สอย มีการผลิตเงินตราและการผลิตอาวุธเพื่อตั้งรับกับศัตรูที่จะเข้ามารุกราน ในยุคนี้อุปค้าทำการค้าตามบ้านเรือนของตนส่วนการแลกเปลี่ยนสินค้า ภายในเมืองเกิดขึ้นในบริเวณที่ว่างสาธารณะนั่นเอง เมืองจึงกลายเป็นทั้งแหล่งผลิตและแหล่งซื้อ ขายสินค้าทั้งของชาวเมืองด้วยกันเองและระหว่างเมืองกันด้วย เมื่อการค้าในเมืองเริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้น ทำให้ศูนย์กลางการค้าภายในเมืองเริ่มเกิดความแออัดขึ้น จึงมีการขยายถนน และเกิดตลาดใหม่ขึ้น มีการสร้างน้ำพุไว้สำหรับดื่ม บริเวณดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าใหม่สำหรับคนเมืองขึ้น มีการสร้างที่พักแรมบริเวณชาน เมืองและนอกเมือง ทำให้เกิดชุมชนใหม่ ๆ ขึ้น ซึ่งในบางครั้งมีความเจริญมากกว่าและมีอิทธิพลเหนือกว่าในบริเวณตัวเมืองเก่าจึงต้องมีการขยายกำแพงเมืองเพื่อผนวกชุมชนใหม่ ๆ เหล่านี้ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเมืองขึ้นเพื่อความเป็นเอกภาพ โดยมีการสร้างอาคารบ้านเรือนใหม่ ๆ นอกบริเวณกำแพงเมืองด้วย เมื่อมีการขยายกำแพงเมืองขึ้น ส่งผลให้พ่อค้าและนายทุนร่ำรวยมากขึ้น ไม่แพ้ผู้ครองนคร ทำให้มีอำนาจในการต่อรองสูงขึ้น ส่วนพระเริ่มถูกลดบทบาทลงจนต้องย้ายไปช่วยเหลือผู้คนในบริเวณนอกเมือง หรือก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นในยุคนี้นี้เป็นยุคเริ่มต้นของการเกิดศูนย์กลางการค้าขายในระดับภูมิภาคขึ้น ทั้งในบริเวณคาบสมุทรอิตาลีบริเวณทะเลเหนือฝั่งทะเลบอลติก และบริเวณลุ่มแม่น้ำไรน์ประเทศ เยอรมันเป็นต้น เมืองในยุคนี้นี้ได้เปลี่ยนเป็นเมืองหลักในการค้าขายที่พบตามท่าเรือคาบสมุทรริมแม่น้ำในหลายประเทศ ศูนย์กลางการค้าต่าง ๆ ได้ขยายตัวเป็นเมืองขนาดใหญ่ในคริสต์ศตวรรษที่ 13 เช่น เมืองฟลอเรนซ์ เวนิส และปารีส เป็นต้น จากที่มีประชากรนับหมื่นกลายเป็นจำนวนนับแสน ในคริสต์ศตวรรษที่ 14 ในยุคนี้นี้จะมีนายทุนผู้มั่งคั่งเป็นผู้อุปถัมภ์ ในยุคนี้นี้เป็นยุคเริ่มต้นของการเกิดศูนย์กลางการค้าขายในระดับภูมิภาคขึ้น ทั้งในบริเวณคาบสมุทรอิตาลีบริเวณทะเลเหนือฝั่งทะเลบอลติก และบริเวณลุ่มแม่น้ำไรน์ประเทศเยอรมัน เป็นต้น งานศิลปะจรรุ่งเรืองและนำไปสู่การออกแบบเมืองโดยการนำลวดลายของเรขาคณิตมาใช้มีการนำภาพเขียนทัศนียภาพมาจินตนาการเป็นผังเมืองอย่างวิจิตร และมีการปรับปรุงพื้นที่ว่างสาธารณะใจกลางเมืองให้เป็น ระเบียบสวยงาม

ภาพ เมืองเวนิส อิตาลีในศตวรรษที่ 18

ที่มา <https://2www.me/wN403>

ภาพ รูปปั้นบุคคลสำคัญปรากฏอยู่ทั่วไปกลางกรุงมิลาโน ประเทศอิตาลี

ที่มา by Pasit

เมืองในยุคนี้โอคลาสสิก หรือ เมืองแนวใหม่ในสมัยยุคกลางได้เกิดชุมชนเมืองต่าง ๆ ขึ้นมามากมายมีการขยายตัวของเมือง เพิ่มมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 14 เช่น เมืองฟลอเรนซ์ เวนิส และปารีส สืบเนื่องจากการเฟื่องฟูทางระบบการค้าและการเงิน ตลอดจนมีความปลอดภัยในเรื่องการป้องกันศัตรูผู้รุกรานมากขึ้น สภาพอาคารบ้านเรือนเพิ่มจากเดิม 1-2 ชั้น เป็น 3-4 ชั้น ประชากรเพิ่มมากขึ้นจนเข้าสู่ยุคนีโอคลาสสิกยุคนี้จึงพบสถาปัตยกรรมการก่อสร้างแบบกรีกและโรมันกลับมามีอิทธิพลในการฟื้นฟูเมืองเริ่มจากยุคเรอเนซอง ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งมีจุดเด่นเกี่ยวกับการใช้ศิลปะโบราณเข้ามาประดับประดา โดยเฉพาะอนุสาวรีย์บริเวณใจกลางเมืองและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งเป็นยุคบารอกซึ่งเป็นยุคเฟื่องฟูของงานศิลปะทุกแขนง ในยุคบารอกเมืองน้อยใหญ่ในทวีปยุโรปมีการรวมตัวกันเป็นประเทศต่าง ๆ ขึ้นประกอบกับการคิดค้นระบบป้องกันภัยในรูปแบบอื่น ๆ ทำให้กำแพงเมืองหมดความสำคัญในการป้องกันเมืองต่อไป เมืองได้ถูกจัดวางและออกแบบให้มีระเบียบสวยงาม การจัดผังเมืองตามแบบเรขาคณิตมีการตัดถนนขนาดใหญ่ผ่านกลางชุมชนแออัดในยุคกลาง โดยการตัดถนนนั้นมิใช่เพื่อความสวยงามเพียงอย่างเดียวแต่ยังมีนัยยะในการเฝ้ามองชีวิตและการเคลื่อนไหวของคนระดับล่างว่าจะมีการก่อปัญหาต่อเมืองหรือไม่อีกทั้งการวางผังเมืองดังกล่าวยังส่งเสริมการมองเห็นทัศนียภาพและการตกแต่งเมืองที่เต็มไปด้วยรูปปั้น น้ำพุ หรือสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบสถ์ มหาวิหาร ดังเช่น บริเวณจัตุรัสที่สำคัญต่าง ๆ ที่กรุงโรม และนครเวนิสของประเทศอิตาลี ในช่วงคริสต์ศตวรรษ

ที่ 17-18 เมืองสำคัญต่าง ๆ ในทวีปยุโรปในยุคบารอค อาทิเช่นกรุงลอนดอน ปารีส โรม มาดริด เบอร์ลิน และ เวียนนา ต่างแข่งขันกันปรับปรุงเมืองให้วิจิตร ยิ่งใหญ่อลังการเพื่ออวดโฉมอารยธรรมที่ฟื้นฟูใหม่ของเมืองนั้นๆ มีการตัดถนนแกนกว้าง ใหญ่เชื่อมสถานที่สำคัญต่าง ๆ เช่นถนนชองส์ เอลิเซ่ กลางกรุงปารีส ซึ่งเป็นต้นแบบของถนนราชดำเนินของประเทศไทย เป็นต้น ตลอดจนการให้ความสำคัญกับพื้นที่สาธารณะเพื่อการพักผ่อน รื่นรมย์เป็นต้น

ภาพ ถนนชองส์เอลิเซ่ (Champs-Élysées) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ที่มา <https://2www.me/8JVxS>

ภาพ จัตุรัสปออาซชานาโวนา (Piazza Navona) กรุงโรม ประเทศอิตาลี

ที่มา <https://2www.me/15Oe4>

ภาพ น้ำพุกลางกรุงมิลาน ประเทศอิตาลี

ที่มา by Pasit

กอร์ดอน ไชลด์ (Gordon V. Childe อ้างใน Knox, P., & McCarthy, Linda. (2012))

ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้ให้นิยามของความเป็นเมืองจากองค์ประกอบของอารยธรรมของเมือง ดังนี้

1. ขนาด โดยเมืองจะมีขนาดที่ใหญ่ที่สามารถรองรับจำนวนประชากรในเมืองได้
2. โครงสร้างของประชากร ประชากรที่อยู่ในเมืองไม่ได้ประกอบอาชีพแบบเดิมที่ทำการเกษตรกรรม แต่หมายถึงทำหน้าที่เป็นผู้ สร้าง งาน จะทำหน้าที่เป็นแรงงานและก็มีฝีมือ โดยอาศัยอยู่ในเมืองมีได้อาศัยร่วมกับเครือญาติเหมือนแต่เดิม โดยมีพระหรือพระมหากษัตริย์เป็นผู้ให้ความคุ้มครองและควบคุมความเป็นระเบียบของเมืองแต่ก็ยังอยู่ภายใต้การจัดช่วงชั้นทางสังคม
3. ทุนสาธารณะ การเกิดขึ้นของทุนสาธารณะได้ให้เกิดอาคารที่เป็นแหล่งก่อสร้างสาธารณะขนาดใหญ่รวมทั้งรูปปั้นและสามารถทำให้ศิลปินมีผู้สนับสนุนในการทำงาน
4. การจดบันทึกและความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ความต้องการที่จดบันทึกเริ่มต้นขึ้นโดยการเขียนบันทึกและการจดของศาสตร์สายพาคณิตศาสตร์โดยทั้งคู่ทำให้เกิดอารยธรรมในเมือง
5. การค้า การค้าก่อให้เกิดนวัตกรรมของเมืองรวมทั้งเส้นทางและเครือข่ายจนกระทั่งกลายเป็นจุดเด่นของความเป็นเมืองในที่สุด (V.Gordon Childe อ้างใน Paul L.Knox and Linda McCarthy)

เมืองตามกฎหมาย

ความเป็นเมือง (Urbanization) ราชบัณฑิตยสถาน (2524 : 409) อธิบายว่า ความเป็นเมืองหมายถึง กระบวนการที่ชุมชนกลายเป็นเมืองหรือการเคลื่อนย้ายของผู้คนหรือการดำเนินกิจการงานเข้าสู่บริเวณเมือง หรือการขยายตัวของเมืองออกไปทางพื้นที่ การเพิ่มจำนวนประชากร หรือการดำเนินกิจการงานต่าง ๆ มากขึ้น

ความเป็นเมืองเป็นกระบวนการที่ประชากรมาอยู่รวมกันมากขึ้น ทั้งด้านจำนวนและความหนาแน่น ณ บริเวณใดบริเวณหนึ่งอันเป็นผลทำให้วิถีความเป็นอยู่ของประชากรเหล่านั้นเปลี่ยนไปสู่วิถีชีวิตแบบเมืองนิยามของความเป็นเมืองมีความหลากหลายแตกต่างกันในแต่ละประเทศ อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะสำคัญที่กำหนดความเป็นเมือง ได้แก่ ขนาดของประชากร ความหนาแน่นของประชากร จำนวนประชากรที่ประกอบ อาชีพนอกภาคเกษตร ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ บริการและสิ่งอำนวยความสะดวก เขตพื้นที่การปกครอง เป็นต้น สำหรับประเทศไทยแบ่งประชากรในเมืองหรือในชนบท โดยใช้อาณาเขตของเขตเทศบาลเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน

ความเป็นเมืองของไทยกำหนดได้จากจำนวนประชากรและส่วนหนึ่งจำนวนประชากรที่มากจะอาศัยอยู่ในเมือง โดยพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 แก้ไขถึงฉบับที่ 13 พ.ศ.2552 ได้กำหนดนิยามของเทศบาลไว้ดังนี้

มาตรา 10 เทศบาลเมืองได้แก่ท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดหรือท้องถิ่นชุมนุมชนที่มีราษฎรตั้งแต่หนึ่งหมื่นคนขึ้นไปทั้งมีรายได้พอควรแก่การที่จะปฏิบัติหน้าที่อันต้องทำตามพระราชบัญญัตินี้และซึ่งมีประกาศกระทรวงมหาดไทยยกฐานะเป็นเทศบาลเมือง ประกาศกระทรวงมหาดไทยนั้นให้ชื่อและเขตของเทศบาลไว้ด้วย

มาตรา 11 เทศบาลนครได้แก่ท้องถิ่นชุมนุมชนที่มีราษฎรตั้งแต่ห้าหมื่นคนขึ้นไปทั้งมีรายได้พอควรแก่การที่จะปฏิบัติหน้าที่อันต้องทำตามพระราชบัญญัตินี้และซึ่งมีประกาศกระทรวงมหาดไทยนั้นให้ระบุชื่อและเขตของเทศบาลไว้ด้วย

ความเป็นเมืองนั้นพิจารณาได้จากขนาดของเมือง ลักษณะพื้นที่และจากจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลต่อประชากรทั้งหมดเช่นของประเทศไทยพบว่าจังหวัดที่มีความเป็นเมืองมากกว่าร้อยละ 50 ประกอบด้วย กรุงเทพมหานคร ชลบุรี ภูเก็ต ชัยนาท ลำพูน นนทบุรี สมุทรปราการ ปทุมธานี เชียงใหม่ ระยอง สงขลา สมุทรสาคร พะเยา กาฬสินธุ์ พัทลุง มุกดาหาร จันทบุรี และลำปาง โดยเมืองจะต้องมีการบริหารจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับประชาชนทั้งด้านสาธารณสุข การศึกษา และด้านสาธารณูปโภค เช่น ด้านการสาธารณสุข องค์การอนามัยโลกกำหนดคือแพทย์ 1 คนต่อประชากร 5,000 คน และสัดส่วนของพยาบาลต่อประชากรอยู่ที่ 1:500 คน ดังนั้นจะเห็นได้ว่ามีบางจังหวัดที่มีความเป็นเมืองสูง แต่มีสัดส่วนของแพทย์และพยาบาลต่ำกว่ามาตรฐานที่กำหนดไว้ นอกจากนี้ยังต้องเตรียมการจัดการกับปริมาณขยะที่ต้องเกิดขึ้นในแต่ละวัน ซึ่งหากไม่มีการจัดการที่ดีแล้วจะเป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ได้

นิยามความหมายของเมืองจากการที่นำเสนอไปเบื้องต้นเมืองคือการรวมตัวกันของผู้คนที่มาใช้ชีวิตในเมืองจากการก่อเกิดของผลผลิตส่วนเกินที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นและนำมาจัดจำหน่ายในเมืองโดยชาวเมืองเป็นผู้

ที่จะต้องพึ่งพาอาหารที่ผู้อื่นผลิตขึ้นไม่สามารถผลิตขึ้นได้เองยิ่งหากผู้ผลิตมีความสามารถเพิ่มขึ้นประชากรในเมืองก็จะยิ่งเติบโตได้มากขึ้นและปัจจัยที่ทำให้เมืองมีการเติบโตก็คือจำนวนผู้คนที่ประกอบอาชีพหนึ่งในนั้นคือผู้คนที่ไม่ใช่เกษตรกรเพราะสามารถที่จะพัฒนาทักษะและนำเวลามาเป็นการสร้างพลังในการขับเคลื่อนเมืองขึ้นมาได้ไม่ต้องกังวลอยู่กับการผลิตอาหารถ้าหากว่าไม่มีการผลิตส่วนเกินขึ้นมากก็จะไม่มีเมืองเกิดขึ้น ฉะนั้นการพัฒนาการเกษตรจึงต้องเกิดขึ้นมาก่อน

จากรายงานการศึกษาของ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมเรื่องรายงานการศึกษาแนวทางการพัฒนาค่านิยมเมืองและชนบทของประเทศไทยได้ให้คำความหมายของเมืองตามการศึกษาของหลายคน ตามที่ปรากฏคือ การศึกษาของกฤษ เพิ่มทันจิตต์ (2536:17) ที่อ้างตามการศึกษาของ Brian J. L. Berry and Frank E. Horton, 1970 ว่า “เมือง” นั้นได้เกิดขึ้นมานานแล้ว ตลอดระยะเวลาเท่าที่ได้มีการบันทึก ประวัติศาสตร์ในภาษาลาติน คำว่า urb มีความหมายเกี่ยวข้องกับ orbis ซึ่งมีความหมายว่า วงกลม (circle) ซึ่งเหมือนกับคำว่า town ในภาษาอังกฤษ หรือในภาษาสลาฟ (Slavic) คำว่า gorod ซึ่งมีความหมายถึง สนาม (yard) และวงกลม (girdle) สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องหมายที่ใช้สัญลักษณ์พื้นฐานของปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “เมือง” ซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่ถูกล้อมรอบรั้วหรือกำแพงเป็นพื้นที่ในเขตรัศมีที่แยกตัวจากพื้นที่ชนบทและมีแบบแผนของการจัดองค์กรภายในที่แน่นอน จากการรวบรวมนิยามของเมืองและ ปัญหาของการให้ค่านิยม “เมือง” ดังกล่าว ทำให้เกิดความสับสนในการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ ฉะนั้น เมื่อมีการทบทวนนิยามของเมืองสิ่งหนึ่งที่ประเทศไทยยังยึดถือคือการนิยามคำว่าเมืองจากการแบ่งเขตพื้นที่ตามกฎหมายของกระทรวงมหาดไทย เนื่องจากในอดีต พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 ได้กำหนดหลักเกณฑ์การจัดตั้งท้องถิ่นเป็นเทศบาลโดยพิจารณาจากความหนาแน่นของประชากรและรายได้ที่ชัดเจน รวมถึงความเจริญของชุมชนที่สอดคล้องกับลักษณะความเป็นเมือง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2542 รัฐบาลต้องการกระจายอำนาจการปกครองเพื่อให้ท้องถิ่นปกครอง ตนเองโดยมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542 ทำให้พื้นที่เขตสุขาภิบาลได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตำบล เกิดเทศบาลทั้งสิ้น 1,129 แห่ง โดยเป็นเทศบาลตำบลถึง 1,031 แห่งและเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติเทศบาล (ฉบับที่ 12) พ.ศ.2546 อันเป็นการ เปลี่ยนสาระสำคัญของการจัดตั้งเทศบาลจากเดิมที่ตราเป็นพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนเป็นประกาศกระทรวง มหาดไทยซึ่งเอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงฐานะได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะการยกฐานะจากองค์การบริหารส่วนตำบลขึ้นเป็นเทศบาลตำบลที่พิจารณาจากหลักเกณฑ์สภาพความเป็นชุมชน จำนวนรายได้ที่เหมาะสมเพียงพอต่อการปฏิบัติหน้าที่ให้บริการกับสาธารณะกับประชาชนและให้ความสำคัญกับความ ต้องการของประชาชนในท้องถิ่น ส่งผลให้ในปัจจุบันเทศบาลนคร 30 แห่ง เทศบาลเมือง 87 แห่ง เทศบาลตำบล 2,237 (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2563) และจากความพยายามในการ ปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นของไทยส่งผลให้มีพื้นที่และจำนวนประชากรในเขตเทศบาล (มีความหมายโดยนัย ว่าเป็นเขตเมือง) เพิ่มขึ้น ดังนั้นจึงเห็นการเปลี่ยนจากชนบทไปสู่ความเป็นเมืองมากขึ้นในหลายพื้นที่ จากการเปลี่ยนแปลง

ดังกล่าวส่งผลให้พื้นที่ใดก็ตามที่เป็นเขตเทศบาล ไม่ว่าจะเป็นครเทศบาลนคร เทศบาลเมือง เทศบาลตำบลหรือ
ท้องถิ่นที่เป็นรูปการปกครองแบบพิเศษ ได้แก่ เมืองพัทยา และ กรุงเทพมหานคร กลายเป็นพื้นที่เมืองทั้งๆ ที่
เทศบาลตำบลบางเทศบาลที่ประชากรส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักและอาศัยอยู่อย่าง
กระจัดกระจาย ในทางตรงกันข้ามพื้นที่อื่นๆ ที่มีได้ประกาศว่าเป็นเขตเทศบาลถือว่าเป็นเขต “ชนบท” โดย
ปริยายแม้ว่าพื้นที่นั้นจะมีความทันสมัยของถนน ไฟฟ้า และความศิวิไลซ์ของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
ตลอดจนวิถีชีวิตของคนในสังคมที่มีการผลิตเพื่อค้าขาย มีการใช้เทคโนโลยีในการผลิตที่คล้ายกับคนในเขตเมือง
แต่พื้นที่เหล่านั้นยังคงเรียกว่า “ชนบท” ฉะนั้นการพิจารณาถึงพื้นที่เมืองจึงมิได้ขึ้นอยู่กับนิยามเฉพาะของ
หน่วยใดเพียงอย่างเดียวเพราะนิยามได้แตกต่างกันแล้วแต่ตัวกำหนดหรือชี้วัด ได้แก่

กรมการปกครอง แบ่งการปกครองตามการบริหารราชการแผ่นดิน ประกอบด้วย ส่วนภูมิภาค และ
ส่วนท้องถิ่น โดยส่วนภูมิภาค จำแนกเป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ส่วนท้องถิ่น จำแนกเป็นองค์การ
บริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และเทศบาล โดยจำแนกเทศบาลย่อยออกไปได้อีก 3 ประเภท คือ เทศบาลนคร
เทศบาลเมือง และเทศบาลตำบล ตามหลักเกณฑ์การจัดตั้งเทศบาลและการเปลี่ยนแปลงฐานะองค์การปกครอง
ส่วนท้องถิ่นจากพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 แก้ไขถึงฉบับที่ 13 พ.ศ. 2552 และ หนังสือ
กระทรวงมหาดไทย ที่ มท 0890.2/ว 3156 ลงวันที่ 20 กันยายน 2547 เรื่องแนวทางปฏิบัติการจัดตั้งและ
เปลี่ยนแปลงฐานะองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยได้จำแนกเทศบาลออกเป็นเทศบาลนคร เทศบาลเมือง และ
เทศบาลตำบล โดยใช้จำนวนประชากรและคุณลักษณะการบริหารจัดการชุมชนนั้น และรายได้เป็นสิ่งบ่งชี้การ
จำแนกกรมการพัฒนาชุมชน โดยกรมการพัฒนาชุมชน จำแนกการเป็นชุมชนเมืองตามกรมการปกครอง
กระทรวงมหาดไทย กำหนดพื้นที่การจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ได้แบ่งตามงบประมาณของ
พื้นที่การจัดเก็บข้อมูล ประกอบด้วย เขตเมือง หมายถึง เมืองพัทยา เทศบาลนครเทศบาลเมือง และเทศบาล
ตำบลที่ยกฐานะมาจาก สุขาภิบาล เขตชนบท หมายถึง เขต อบต.และเทศบาลตำบลที่ยกฐานะมาจาก อบต.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ ใช้การแบ่งเขตเทศบาลตามประกาศของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย
ในการจัดเก็บข้อมูลสถิติจากการสำมะโนและสำรวจ ประกอบด้วย ในเขตเทศบาล หมายถึง เทศบาลนคร
เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล กรุงเทพมหานคร และเมือง พัทยา โดยผู้ใช้ข้อมูลตีความโดยนัยว่าเป็น “เขต
เมือง” นอกเขตเทศบาล หมายถึง เขต อบต. โดยผู้ใช้ข้อมูลตีความโดยนัยว่าเป็น “เขตชนบท”

ส่วนคำว่า “มหานคร” ราชบัณฑิตยสถานบัญญัติจากคำว่า metropolis หมายถึง เมืองขนาดใหญ่
มากหรือเมืองแม่ของรัฐหรือประเทศมีจำนวนประชากรมากกว่าห้าแสนคนในเขตนครและอย่างน้อยหนึ่งล้าน
คนในเขตปริมณฑลมีความสำคัญทั้งในทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ลักษณะสำคัญของมหานคร คือ ประการ
แรกเป็นศูนย์กลางการปกครอง เศรษฐกิจการเงิน สังคมและวัฒนธรรม สามารถที่จะดึงเอาผลผลิตของประเทศ
นั้นๆ มาอยู่ภายในเขตเมืองใหญ่ เพื่อการเก็บรวบรวม การค้าขายและการขนส่งตามปกติแหล่งอุตสาหกรรมจะ

ตั้งอยู่ภายในหรือใกล้มหานครด้วย ประการที่สอง ตั้งอยู่โดด ๆ ไม่มีอาณาเขตติดต่อกับมหานครอื่น ๆ ถ้าติดต่อกับชุมชนเมืองอื่น ๆ จะกลายเป็นอภิมหานคร (megalopolis) ซึ่งก็คือ เขตที่มีเมืองและนครใหญ่ ๆ อยู่หนาแน่นติดต่อกัน ตัวอย่างเช่นทางชายฝั่งของสหรัฐอเมริกาข้ามมหาสมุทรแอตแลนติก ตั้งแต่ทางใต้ของเมืองบอสตันลงมาถึงกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ซึ่งมีเมืองเรียงรายเป็นจำนวนมาก และมีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น

ตัวอย่างมหานครที่เห็นได้ชัดเจน คือ กรุงเทพมหานคร ซึ่งยังมีลักษณะของความเป็น “เอกนคร หรือเมืองโตเดี่ยว” (primate city) ด้วย คือ เป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศและใหญ่กว่าเมืองในระดับรองลงมามากกว่า ๒-๓ เท่า ทั้งนี้ เนื่องจากมีการขยายตัวของเมืองมากกว่าเมืองอื่นๆ จนเกิดความแตกต่างในขนาดของประชากรอย่างเห็นได้ชัด มีผู้เปรียบเทียบเมืองเอกนครนี้ว่าเป็นมหานคร

จากรายงานของ UN-Habitat ได้รายงานสถานะการณ์ที่ว่าเมืองในโลกนี้มีจำนวนเพิ่มขึ้นเพราะประชากรที่เพิ่มขึ้นและผู้คนก็นิยมอาศัยอยู่ในเมืองมากขึ้นด้วย โดยจำนวนประชากรที่มีชีวิตในเมืองใหญ่ระดับ “มหานคร” (Megacities) นั้นคือเมืองที่มีประชากรอาศัยเกินกว่า 10 ล้านคนและเป็นที่น่าพิจารณาว่าเมืองเหล่านี้ได้ได้ขยายไปยังประเทศกำลังพัฒนามากขึ้นดังนี้ ปี ค.ศ.1995 เมืองใหญ่ 22 เมือง (ทั่วโลก) เป็นมหานครเพียง 14 เมือง แต่ในปี ค.ศ.2015 ทั้งเมืองใหญ่และเมืองมหรานครมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่า โดยมีเมืองมหารานครถึง 22 เมือง หรือร้อยละ 79 ของมหานครทั่วโลกอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา (developing countries) ทั้งในลาตินอเมริกาเอเชียและแอฟริกา (UN-Habitat,2016 อ้างใน บัวพันธ์ พรหมพักพิงและคณะ 2562 :1)

พัฒนาการของเมือง เมื่อเมือง ได้ขยายตัวมากขึ้นซึ่งมีความสัมพันธ์กับการก้าวเข้าสู่สภาพสังคมอุตสาหกรรม (Industrialization) กระตุ้นให้เกิดกลายเป็นเมืองหรือ Urbanization มากขึ้น โดยการกลายเป็นเมืองมีการเข้าสู่สังคมเมืองและการแผ่ตัวของความเป็นเมืองออกไปสู่พื้นที่ภายนอกที่อยู่ภายนอกตัวเมืองแม้ว่าเมืองในยุคก่อนอุตสาหกรรมจะเป็นเมืองขนาดเล็กแต่ความเจริญของเทคโนโลยีทางอุตสาหกรรมเป็นปัจจัยส่งเสริมให้มีการตั้งถิ่นฐานของประชากรที่มีจำนวนมากขึ้นและหนาแน่นมากขึ้นเป็นที่น่าสนใจว่าในปัจจุบันการกลายเป็นเมืองเป็นกระบวนการระดับโลกไปเสียแล้ว (Global process) จากข้อมูลของ UN ที่พบว่าประชากรโลกจะอาศัยอยู่ในเมืองมากขึ้นโดยในปีค.ศ. 1950 มีประชากรโลกเพียง 30% ที่เป็นชาวเมืองส่วนในปี 2,000 ขยับขึ้นเป็น 47% หรือ 2.9 ล้านล้านคน และคาดว่าในอีก 10 ปีข้างหน้าคือ 2030 อัตราส่วนประชากรของเมืองน่าจะเพิ่มมากถึง 60% หรือ 5 ล้านคน ฉะนั้นการกลายเป็นเมืองในปัจจุบัน ซึ่งกำลังแพร่ขยายและเกิดขึ้นเป็นลำดับต่อเนื่อง

สังคมศาสตร์กับการศึกษาเมือง

ในขณะที่งานที่มีชื่อ “The City” ของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) มุ่งเน้นในการศึกษาลักษณะเด่นของเมืองในยุโรปเหนือช่วงยุคกลาง ซึ่งมีลักษณะของความเป็นเมืองในสังคมยุคก่อนสมัยใหม่หรือ ก่อนยุคอุตสาหกรรม โดยเวเบอร์มองว่าชุมชนเมืองของยุโรปยุคก่อนสมัยใหม่มีลักษณะเด่น 3 ด้าน คือ ด้านสังคมที่มีการใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนขนาดใหญ่ ซึ่งทำให้มีการรู้จักมักคุ้นกันแบบส่วนตัวหรือรับรู้ได้ถึงความเป็นคนอื่นของกันและกัน ด้านเศรษฐกิจที่ผู้คนส่วนใหญ่ในชุมชนจะดำเนินชีวิตด้วยรายได้จากการค้า อุตสาหกรรมและการแลกเปลี่ยนทรัพย์สินหรือสิ่งของกันอย่างสม่ำเสมอ เมืองจึงมีลักษณะเป็น ชุมชนตลาดและด้านการเมืองที่มีลักษณะของการเป็นอาณาบริเวณที่มีอธิปไตยมีการจัดระเบียบทางการเมืองที่จำเพาะพิเศษเป็นของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากชุมชนแบบหมู่บ้านที่อาณาบริเวณต่าง ๆ อยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าที่ดิน นอกจากนี้จุดมุ่งเน้นที่แตกต่างหลากหลายดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในส่วนของการนิยามความหมาย ของคำว่า “เมือง” ก็ยังมีความแตกต่างกันอีกด้วย

ดังจะเห็นได้จากสถิติขององค์การสหประชาชาติเกี่ยวกับประชากรในชนบทและประชากรในเมือง พบว่าการให้ความหมายของชนบทและเมืองมีความแตกต่างกันในหลายประเทศ โดยมีประเทศเพียงหนึ่งในสี่ที่นำขนาดและความหนาแน่นของประชากรมาเป็นเกณฑ์ในการนิยามความเป็นเมือง อีกทั้งเกณฑ์ด้านขนาดและความหนาแน่นของประชากรยังมี ความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเพราะแม้ว่าจะมีการกำหนดเกณฑ์ความเป็นเมืองว่าจะต้องมีขนาดของจำนวนประชากรอยู่ระหว่าง 1,000 ถึง 5,000 คน หากแต่กลับพบว่าในประเทศสวีเดน จำนวนประชากร เพียง 200 คน ก็สามารถก่อตั้งเป็นเมืองได้ในขณะที่ในประเทศมาลี ต้องมีจำนวนประชากรอย่างน้อย 40,000 คน จึงจะสามารถก่อตั้งเป็นเมืองได้ (ธนศักดิ์ สายจำปา. ม.ป.ป.)

อีกทั้งในหลายประเทศยังพบว่า เกณฑ์ชี้วัดความเป็นเมืองถูกนำไปเชื่อมโยงกับการบริหารจัดการของเมืองอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่ฮาร์โรลด์ คาร์เตอร์ (Harold Carter) ได้หยิบยกกรณีปัญหาดังกล่าวมาพิจารณาให้เห็นว่าหากนำเกณฑ์ชี้วัดด้านประชากรมาใช้ในการนิยามความหมายของความเป็นเมืองก็จะพบปัญหาว่าในประเทศที่มี ประชากรหนาแน่น แต่กลับมีลักษณะความเป็นเมืองน้อยกว่าออสเตรเลียซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรน้อยกว่าแต่กลับมีลักษณะของความเป็นเมืองมากกว่า ดังนั้นคาร์เตอร์จึงเสนอว่าการนิยามความหมายของความเป็นเมืองจึงต้องพิจารณาทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และการพัฒนาอุตสาหกรรมประกอบกันไปด้วย (Harold Carter, 1995)

ด้วยเหตุดังกล่าว การให้นิยามความหมายของความเป็นเมืองจึงยังคงเป็นประเด็นที่ถกเถียงว่าควรนำเกณฑ์ชี้วัดใดมาใช้เป็นฐานในการนิยามความหมาย เนื่องด้วย การนำเกณฑ์ต่างๆ มาใช้ในการนิยามความหมายกลับไม่สามารถอธิบายการขยายตัวของความเป็นเมืองได้อย่างชัดเจน อาทิเช่น การนำมิติทางเศรษฐกิจมาใช้เป็นเกณฑ์ชี้วัดการขยายตัวของความเป็นเมืองกลับพบว่าในประเทศที่มีรายได้ต่ำหลายประเทศที่

มีอัตราการขยายตัวของความเป็นเมืองมากกว่าประเทศที่มีรายได้สูง ในขณะที่เมื่อนำขนาดของเมืองมาเป็นเกณฑ์ชี้วัดกลับพบว่าเมืองขนาดใหญ่ไม่ได้มีรูปแบบของความเป็นเมืองที่เหนือกว่าเมืองขนาดเล็กอีกทั้งการขยายตัวของความเป็นเมืองยังไม่ได้เป็นตัวขับเคลื่อนขั้นต้นในการขยายพื้นที่ของเมืองออกไปสู่พื้นที่อื่น เป็นต้น ดังนั้นการนิยามความหมายของความเป็นเมืองจึงมีความแตกต่างหลากหลายและอาจจะไม่สามารถอธิบายความเป็นเมืองได้อย่างครอบคลุมตามการกำหนดนิยาม

ดังจะเห็นได้ว่าหลุยส์ เวิร์ธ (Louis Wirth) นิยามว่า เมือง หมายถึง สถานที่ตั้งถิ่นฐานที่มีลักษณะถาวร มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นและมีขนาดใหญ่ โดยประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ เกี่ยวกับธุรกิจการค้าซึ่งแต่ละประเทศกำหนดเกณฑ์ความเป็นเมืองแตกต่างกันไปตามความเหมาะสม กับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองของประเทศนั้น ๆ ในขณะที่ลิวอิส มัมฟอร์ด (Lewis Mumford) นิยามว่า เมือง หมายถึง การรวมกลุ่มของกลุ่มคนที่มีจุดประสงค์ร่วมกันในทางเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองในพื้นที่ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชุมชน ทั้งในด้านการอยู่อาศัย การประกอบอาชีพ และการทำกิจกรรมทางสังคม ดังนั้นความหมายของความเป็นเมืองจึงยังไม่สามารถกำหนดเกณฑ์ชี้วัดที่ชัดเจน หากแต่ต้องพิจารณาจากปัจจัยหลายด้านเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นเมือง

ทั้งนี้โดยนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องเมืองได้ให้นิยามที่หลากหลายไป ดังนี้

ภาพ พื้นที่เมืองของคนใช้ชีวิตในเมือง

ที่มา by Pimnara

เมื่อเมืองเป็นที่อยู่อาศัยของผู้คนจำนวนมากผู้คนเหล่านี้มี งาน อาชีพ ที่ไม่ใช่เกษตรกรพวกเขาสร้างสิ่งใหม่ ๆ ให้กับเมืองซึ่งเป็นแหล่งสังคมนวัตกรรมและอำนาจขึ้นมา ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์ (2559) ได้นำเสนอ ถึงนิยามของเมืองว่าหมายถึงอะไรจากแม็ก เวเบอร์ (1996:4-6) โดยกล่าวว่าแม็ก เวเบอร์ ให้นิยาม

ของเมืองคือ ชุมชนที่ผู้คนดำเนินชีวิตด้วยการทำการค้าอุตสาหกรรมที่มีใช้เกษตรกรรมเป็นชุมชนตลาดที่มีการแลกเปลี่ยนข้าวของเงินทองที่เกิดขึ้นเป็นประจำตัวอย่าง เช่น ในกรุงเทพฯ ไม่ได้มีพื้นที่ (ปลูกข้าวหรือทำนาแต่จะมีส่วนกลางที่รับซื้อแล้วก็ขายข้าวอยู่ย่านคนจีนในใจกลางกรุงเทพมหานคร) นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องเมืองตามทีโพรจัน คทวิศกดิ์ อ่างคือ เวอร์เนอร์ ซอมแบร์ต (Werner Sombart) กล่าวว่า เมืองคือการรวบรวมกลุ่มมาอาศัยการใช้ชีวิตของมนุษย์โดยการดำรงอยู่ของเมืองจะขึ้นอยู่กับผลผลิตของแรงงานนอกภาคการเกษตร และเมื่อผู้คนเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้นจากการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้ามาสู่ในเมืองลักษณะวัฒนธรรมของเมืองก็จะเปลี่ยนแปลงไป และถูกทำลายจากบรรดาผู้ที่หลังไหลเข้ามา โดยผู้คนที่เข้ามามีความหลากหลายทั้งในความสามารถเชี่ยวชาญชำนาญ ค่านิยม รสนิยม วิถีชีวิต ความคิดและโลกทัศน์ ดังเราจะเห็นได้ว่าในเมืองของแต่ละแห่งจะมีความหลากหลายทั้งในเรื่องของอาหาร คุณค่าค่านิยมที่อยู่ตามแต่ละย่านของเมืองได้อย่างชัดเจน บุคคลอีกคนหนึ่งให้นิยามความหมายของเมืองไว้คือหลุยส์ เวิร์ท (Louis Wirth) เขาให้นิยามของเมืองไว้คือการตั้งถิ่นฐานของปัจเจกบุคคลผู้มีความแตกต่างหลากหลายในทางสังคมที่มีขนาดที่จัดได้ว่าใหญ่หนาแน่นและถาวร (Wirth, 1938:194,190) ฉะนั้นแล้วเวิร์ทจึงให้ความหมายกับเมืองไว้ 3 ส่วนด้วยกันคือ 1 ประชากรเมืองประกอบขึ้นจากบุคคลที่มีความแตกต่างหลากหลาย 2 ประชากรมีขนาดใหญ่และมีจำนวนมาก 3 ประชากรเมืองอยู่อาศัยรวมกันอย่างหนาแน่น

ภาพ วิถีชีวิตการพักผ่อนของผู้คนริมท่าเรือกรุงออสโล ประเทศนอร์เวย์

ที่มา by Pimnara

เมืองในยุคอุตสาหกรรม เมืองในยุคนี้เกิดขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นยุคเริ่มต้นของเครื่องจักรและเกิดรูปแบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงเกิดระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่ยิ่งใหญ่ขึ้น เกิดชนชั้นกรรมาชนและสภาพแรงงานชั้นมากมาย เครื่องจักรไอน้ำได้เกิดการปรับปรุงการคมนาคมอย่างขนานใหญ่ทั้งทางเรือ ทางรถไฟ และทางอากาศ การปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุคนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในเมืองใหญ่เป็นอย่างมาก เนื่องจากเมืองนั้นได้เกิดสภาพเป็นเมือง อุตสาหกรรมขึ้น ส่งผลให้ผู้คนจากชนบทต่าง

อพยพเข้าสู่เมือง จำนวนประชากรในเมืองจึงเพิ่มขึ้น อย่างรวดเร็วก่อให้เกิดความแออัดยัดเยียดในเมือง เกิดปัญหาด้านอากาศเป็นพิษ ชุมชนแออัด ปัญหาความยากจนขึ้น ส่งผลให้เมืองที่เคยสวยงามในยุคบารอก ทั้งในยุโรปและอเมริกาเต็มไปด้วยชุมชนแออัด จากการกดขี่และเอารัดเอาเปรียบของชนชั้นนายทุน ทำให้ชนชั้นแรงงานต้องอาศัยอยู่กันอย่างแออัด สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลงไปตามลำดับ จากการที่ผู้คนอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองใหญ่เป็นจำนวนมากนั้นและประชากร ในชนบทลดจำนวนลง โดยราคาที่ดินในเมืองมีอัตราที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ต่อมาได้เกิดระบบการจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยในเมือง หรือการจัดโซนนิ่ง เพื่อควบคุมการใช้ที่ดินในเรื่องสวัสดิการความเป็นอยู่ของประชาชน นอกจากนี้ได้เกิดระบบการให้บริการสาธารณะขั้นพื้นฐานแก่ประชาชนในเมือง ทั้งสาธารณูปโภค สาธารณูปการต่าง ๆ เช่น ระบบไฟฟ้า ระบบประปา โทรศัพท์และมีหน่วยงานขึ้นมารับผิดชอบเพื่อทำหน้าที่ 2 ด้าน คือ การอำนวยความสะดวกตามความเป็นขั้นพื้นฐานและการเรียกเก็บค่าบริการในอัตราที่เป็นธรรม เป็นต้น เมืองในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เมืองต่าง ๆ ทั่วโลกขยายตัวอย่างรวดเร็ว ศูนย์กลางการขยายตัวของเมืองได้เคลื่อนย้ายจากประเทศในยุโรปและอเมริกามายังประเทศกำลังพัฒนาประชากรเมืองเพิ่มขึ้นจาก 200 ล้านคน เป็น 2,000 ล้านคน และจะเป็น 4,400 ล้านคนใน ค.ศ.2025ปัจจุบันมหานครที่มีประชากรมากกว่า 10 ล้านคน มีอยู่ 20 แห่งทั่วโลก 19 เมืองใน 25 เมืองขนาดใหญ่สุดอยู่ในประเทศกำลังพัฒนาการที่เมืองในประเทศกำลังพัฒนาได้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วในระยะหลังเพราะการขยายตัวของระบบอุตสาหกรรม และความยากจนของชาวชนบท ทำให้ผู้คนจากชนบทจำนวนมากได้มีการอพยพเข้าสู่เมือง นับเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของกระบวนการกลายเป็นเมืองของประเทศกำลังพัฒนาในภูมิภาคเอเชีย แต่ในทางกลับกันการอพยพเข้าสู่เมืองของประชากรในประเทศพัฒนาแล้วได้มีการลดจำนวนลง และมีการเคลื่อนย้ายออกจากเมืองมาพักอาศัยและตั้งถิ่นฐานตามชานเมืองและเมืองเล็ก โดยเฉพาะชนชั้นกลางที่มีความรู้และชนชั้นสูงเนื่องปัญหาความเสื่อมโทรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในเมืองใหญ่ นับตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1990-ปัจจุบัน การสร้างเมืองใหม่ ๆ ได้มีการคำนึงถึงความ น่าอยู่และยั่งยืนโดยการสร้างความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากเป็นเมืองที่ไม่ทำลายตัวเอง และไม่ทำลาย สิ่งแวดล้อมโดยรอบ

การพัฒนาเมืองของประเทศไทยลักษณะการขยายตัวของเมืองในอดีตของประเทศไทยเป็นไปตามธรรมชาติขาดมาตรการควบคุมทางด้านผังเมืองจากการศึกษาการพัฒนาเมืองในอดีตพบว่า เมืองต่าง ๆ ในประเทศไทยตั้งแต่ในอดีตตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ เช่น เมืองเชียงใหม่ พิษณุโลก อโยธยา และกรุงเทพฯ เพราะการสร้างเมืองติดตัวลำนน้ำเป็นตำแหน่งที่ง่ายต่อการการใช้้ำสำหรับการอุปโภคและบริโภคและเป็นตำแหน่งที่ง่ายสำหรับการติดต่อกับเมืองอื่น ๆ โดยอาศัยแม่น้ำเป็นเส้นทางการคมนาคมในการติดต่อและค้าขาย โดยการคมนาคมทางน้ำเป็นเส้นทางหลักในการติดต่อสื่อสารก่อนที่จะมีการ ตัดถนน การคมนาคมทางน้ำจึงค่อย ๆ ลดบทบาทลงในยุคต่อมา ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาการคมนาคมทางบก ทั้งทางถนน และทางรถไฟ มีมากขึ้น ทำให้

เกิดการวางผังถนน การตัดถนนสายต่าง ๆ การตัดทางรถไฟผ่านเมือง ทำให้เมืองขยายตัวขึ้น เองไปหาสถานีรถไฟและขยายตัวเองไปตามถนนที่ตัดขึ้นใหม่เช่นกัน เนื่องจากการพัฒนาเส้นทาง การคมนาคมมีโอกาพัฒนาชุมชนเมืองขึ้นได้และมีโอกาสพัฒนาต่อไปเป็นเมืองขนาดใหญ่ในอนาคตได้เสมอ ดังตัวอย่างการพัฒนากรุงเทพมหานคร เมืองหลวงของไทย ซึ่งมีลำดับการพัฒนา เมือง ตั้งแต่การเริ่มต้นตั้งเป็นเมืองมีตำแหน่งที่อยู่บนริมฝั่งแม่น้ำ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ง่ายต่อการคมนาคมติดต่อกับเมืองอื่น ๆ ทางน้ำ และเป็นตำแหน่งที่ง่ายต่อการดำรงชีวิตของประชากรภายในเมืองกรุงเทพฯ ตั้งอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำที่ล้อมรอบด้วยดินตะกอนใหม่ซึ่งอยู่ทางด้านทิศ ตะวันออก ส่วนทางด้านทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา เปรียบเสมือนแนวป้องกันทางด้านทิศตะวันตกของกรุงเทพฯ ได้เป็นอย่างดีการเลือกตั้งเมืองกรุงเทพฯ ในระยะเริ่มแรกนั้นจึงเป็นตำแหน่งที่สามารถปกป้องภัยจากการรุกรานได้เป็นอย่างดีกรุงเทพฯ ได้พัฒนาตัวเองขยายกว้างไปบนดินตะกอนของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และมีการขุดคูคลองต่าง ๆ ขึ้นมากมายเพื่อใช้ในการคมนาคมติดต่อกัน จึงเป็นผลทำให้กรุงเทพฯ มีคลองเป็นจำนวนมากจนได้รับสมญานามว่า “เวนิสตะวันออก” การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนจึงได้กระจายไปตามคูคลองต่าง ๆ ทำให้เมืองมีการพัฒนามาก ขึ้นและกระจายตัวไปจากเดิมมากขึ้นตามลำดับ ดังนี้ (กรมโยธาธิการและผังเมือง. 2551: ออนไลน์)

ภาพ ชุมชนบริเวณคลองผดุงกรุงเกษม กรุงเทพมหานคร

ที่มา <https://th.wikipedia.org>

ภาพ ชุมชนบริเวณคลองบางลำพู กรุงเทพมหานคร

ที่มา http://banglamphumuseum.treasury.go.th/news_view.php?nid=275

จากการพัฒนาการของกรุงเทพมหานครจากเมืองบางกอกมาถึงปัจจุบันจะพบว่าแต่เดิมตัวเมืองจะอยู่เฉพาะในกำแพงเมืองเท่านั้นภายนอกกำแพงเมืองจะประกอบไปด้วยสวนและไร่นาโดยมีคลองต่าง ๆ ใช้ในการสัญจรและขนส่งพืชผลทางการเกษตร ต่อมาเมื่อมีการก่อสร้างถนนขนานไปกับแนวลำคลองเมืองจึงเริ่มขยายตัวไปตามแนวถนนพาหนะที่ใช้ในช่วงแรกยังคงเป็นรถม้าและรถเข็นจึงเดินทางไปได้ไม่ไกลมากนัก จนกระทั่งมีการก่อสร้างรถในปี 2435 เพื่อใช้เดินทางจากกรุงเทพไปยังเมืองต่าง ๆ ที่มีทางรถไฟตัดผ่าน นอกจากนั้นยังมีการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินจากกรุงเทพไปยังพากต่าง ๆ ของประเทศไทย คือภาคเหนือมีการก่อสร้างถนนพหลโยธิน ภาคใต้มีการก่อสร้างถนนเพชรเกษม ภาคตะวันออกมีการก่อสร้างถนนสุขุมวิท จำนวนประชากรของกรุงเทพมหานครมีการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วหลังสงครามโลกครั้งที่สองเพื่อเข้ามาหางานทำลักษณะการขยายตัวของกรุงเทพมหานครเป็นการขยายไปตามเส้นทางคมนาคมเป็นส่วนใหญ่และศูนย์กลางของเมืองได้กระจายตัวออกไปยังรอบนอกโดยการพัฒนาในภาคส่วนของเอกชนจึงทำให้กรุงเทพมหานครมีหลายแห่งที่กลายเป็นศูนย์กลางดังเช่น สีลม บางลำพู ประตูนํ้า เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กรมโยธาธิการและผังเมือง. (2551). *โครงการการศึกษาเพื่อจัดลำดับการพัฒนาเมือง การค้นหาเมืองคุณภาพ ด้วยมาตรฐานผังเมือง*. สืบค้นเมื่อ 3 กรกฎาคม 2563, จาก http://subsites.dpt.go.th/edocument/images/pdf/sd_urban/3_0005.pdf
- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2563). *ข้อมูลจำนวนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. สืบค้นเมื่อ 4 กรกฎาคม 2563 จาก <http://www.dla.go.th/work/abt/summarize.jsp>
- กฤษ เพิ่มทันจิตต์. (2536). *ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับกระบวนการเกิดเป็นเมือง*. กรุงเทพฯ: ศรีเอทีพีพับลิชชิง
- ธนศักดิ์ สายจำปา. (2559). *ความเป็นเมืองในนครและมหานคร*. (หน่วยที่ 3, น.1-40). นนทบุรี: สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. สืบค้นเมื่อ 3 กรกฎาคม 2563, จาก <https://www.stou.ac.th/Schoolnew/polsci/UploadedFile/หน่วยที่%203%20ความเป็นเมืองในนครและมหานคร.pdf>
- ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. (2559). *วิถีชีวิตสังคมเมืองและโลกาภิวัตน์*. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์. *โลกสมัยใหม่ในชีวิตประจำวัน*. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- บัวพันธ์ พรหมพักพิง, ยรรยงค์ อินทร์ม่วง และ มนต์ชัย ผ่องศิริ. (2562). *เมืองขอนแก่น: การเติบโตความท้าทายและโอกาส*. ขอนแก่น: กลุ่มวิจัยการอยู่ดีมีสุขและพัฒนาอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย สมาคม. (2519). *การเติบโตของเขตชุมชนในภาคกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: สมาคม.
- สมชาย ฌ นครพนม. (2561). *จากบ้านสู่เมือง: รัฐแรกเริ่มบนแผ่นดินไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2555). *มาตรฐานสถิติ: รายงานการศึกษาแนวทางการพัฒนาคำนียามเมืองและชนบทของประเทศไทย*. สืบค้นเมื่อ 4 กรกฎาคม 2563 จาก <http://statstd.nso.go.th/download.aspx>
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2559). *โลกสมัยใหม่ในชีวิตประจำวัน*. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Carter, H. (1995). *The study of urban geography*. (4th ed.). London: Edward Arnold
- Knox, P., & McCarthy, Linda. (2012). *Urbanization: An introduction to urban geography*. (3rd ed.). Boston: Pearson.
- Weber, M., Martindale, Don and Neuwirth, Gertrud. (1966). *The city*. New York: Free Press.

บทที่ 4

เมืองในภูมิภาคตะวันออกและตะวันตก

จากการให้ความหมายของเมือง จึงพบว่าเมืองแต่ละภูมิภาคของโลกมีความแตกต่างกัน นิยามส่วนกลางที่ให้คำจำกัดความ ทั้งจำนวน ผู้คน สภาพความเป็นอยู่ และสภาพแวดล้อมเชิงกายภาพไม่สามารถมาอธิบายได้อย่างครอบคลุมทั้งหมด แม้แต่ทางด้านกฎหมายเช่นกัน การนำเสนอเรื่องเมืองในภูมิภาคตะวันออกจะจำกัดเฉพาะในประเทศไทย ส่วนเมืองในภูมิภาคตะวันตกจะเสนอพัฒนาการของเมืองที่พัฒนาขึ้นในยุโรปเป็นหลัก

การก่อตัวก่อนที่จะเป็นเมืองนั้นมีความเป็นมากกว่า 10,000 ปีล่วงมาแล้ว จนกระทั่งเข้าสู่ช่วงกลางของศตวรรษที่ 19 ที่ความเป็นเมืองได้ก่อตัวและขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะในภูมิภาคของโลกตะวันตก และมีการพัฒนาเข้าสู่การเป็นยุคอุตสาหกรรม การเป็นเมืองกับการเป็นยุคอุตสาหกรรมจึงเป็นตัวเชื่อมโยงถึงกัน “the connection between industrialization and city building has been crucial to the way that social scientists and historians think about cities and urban life” (Monti, Borer and Macgregor, 2015 : 1) โดยความเป็นเมืองจะมีคำศัพท์ภาษาอังกฤษ 2 ตัวที่เอ่ยถึงกันเสมอแต่จะให้ความหมายที่ต่างกันได้แก่ คำว่า urbanization กับคำว่า urbanism ทั้งสองคำล้วนอธิบายที่เกี่ยวกับเมืองแต่ต่างกันตรงที่ urbanization ให้ความหมายที่อธิบายเรื่องราวว่าเมืองมีการก่อตัว พัฒนา จากชานเมืองมาสู่ความเป็นเมือง กระทั่งขยายตัวเป็นอาณาจักรในที่สุด ตามระยะเวลา แต่ urbanism นิยามไปถึงวิถีของชีวิตและวัฒนธรรมที่คนในเมืองเป็น หรือสร้างขึ้นหรือถูกให้เป็น สิ่งที่บ่งบอกให้เห็นถึงพัฒนาการของเมืองในแง่จำนวนประชากรจะพบมากในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาที่มีการเติบโตอย่างก้าวกระโดดมาก

เมืองโบราณของไทย

พัฒนาการของการเติบโต จากการยุคนครขีดค้นจากหลักฐานทางโบราณคดีที่เชื่อมโยงให้เห็นการเติบโตจากชุมชนหมู่บ้านจนไปถึงเมืองนั้น (สมชาย ฌ นครพนม, 2561 :15) เปิดเผยให้เห็นว่าในแต่ละช่วงเวลาในผืนแผ่นดินไทยจะมีผู้คนตั้งชุมชนหมู่บ้านเป็นสังคมเกษตรกรรมมาแต่ช้านานแล้ว

โดยประมาณ 4-5 พัน ปีในยุคสมัยหินใหม่ ซึ่งผู้คนรู้จักเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์และตั้งบ้านเรือนอยู่แล้ว จากพัฒนาการทางด้านทำมาหากินและเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมจึงทำให้มีชุมชนที่มีขนาดใหญ่มากขึ้นสามารถผลิตอาหารเลี้ยงชุมชนได้และยังผลิตเครื่องมือหินได้อีกด้วย โดยแหล่งโบราณคดีที่อธิบายถึงชุมชนในช่วงยุคหินใหม่ก็คือ บ้านเก่า อำเภอเมืองกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี, โคกพนมดี อำเภอพรรณานิคม จังหวัดชลบุรี,

หนองแสอำเภอมือง ราชบุรีจังหวัดราชบุรี, โนนนกทาอำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่นและที่บ้านเชียงอำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี

ภาพ โครงกระดูกที่ขุดพบจากแหล่งโบราณคดีบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี
ที่มา <https://sootinclaimon.wordpress.com>

ภาพ แหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร
ที่มา <http://www.suphan.biz/nongrajchawat.htm>

ภาพ รูปหลุมขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี

ที่มา https://www.matichon.co.th/prachachuen/prachachuen-scoop/news_1198781

ภาพ ผังเมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี

ที่มา <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=487>

การพัฒนาเข้าสู่สังคมเมือง

การอธิบายปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมเกษตรกรรมในบริเวณแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าไปสู่นั้นมีคำอธิบายด้วยปัจจัย 3 ประการ ประการแรกคือความจำเป็นหรือจากความต้องการภายใน เช่น ในเรื่องของการขยายตัวในเรื่องของชุมชน หลังจากที่ชุมชนสามารถผลิตสินค้าหรือสิ่งของได้มากพอจำเป็นที่จะต้องกระจายผลผลิตทางการเกษตรหรือทรัพยากรที่ทำได้ในท้องถิ่นชุมชนของตนเองเช่นแร่ธาตุหรือสินค้า

หรือว่าของป่าต่าง ๆ ประกอบกับภายนอกยังต้องการสินค้าหายากจึงมีการขยายเครือข่ายและส่งออกไปยังนอกชุมชนของตนเอง

ปัจจัยจากภายนอกประเด็นสำคัญที่อธิบายถึงการอธิบายเข้าสู่สังคมเมืองจากปัจจัยภายนอกเป็นการอธิบายด้วยความสำคัญชนชาวอินเดีย ที่มีความต้องการสินค้าฟุ่มเฟือยจากเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือสินค้าของป่าที่หายากและไม่สามารถผลิตหรือหาซื้อได้จากที่อื่นเช่น เครื่องเทศ ไม้หอม ของป่าหรือดีบุกต่าง ๆ กษัตริย์อินเดียจึงสนับสนุนให้พ่อค้าเดินทางเข้ามาตั้งนิคมหรือสถานีการค้า ซึ่งรวมทั้งมีพราหมณ์ พระภิกษุ นักบวชผู้ลี้ภัยการเมือง นักแสวงโชคเข้ามาด้วยอีกจำนวนหนึ่ง และเมื่อเข้ามาแล้วจึงเริ่มตั้งหลักวางหลักฐานในเรื่องของ วัฒนธรรมอินเดียมาผสมผสานกับตนเองและก้าวเข้าสู่ความเป็นสังคมที่มีความคล้ายคลึงกับอินเดีย

การปรับเปลี่ยนเป็นสังคมเมือง ในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือประเทศไทยนั้นอธิบายได้จากอิทธิพลอารยธรรมอินเดียที่อยู่ในแหล่งชุมชนเมืองตามภูมิภาคต่าง ๆ ที่มีการค้นพบเศษภาชนะดินเผา การใช้เหรียญกษาปณ์หรือเงินตราในการแลกเปลี่ยนการใช้ตราประทับ เป็นสื่อกลางในการสื่อสาร โดยบรรดาเมืองที่ปรับเปลี่ยนเข้าไปสู่ความเป็นสังคมเมืองจะอยู่ไม่ไกลจาก ชุมชนเกษตรกรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์และยังอยู่ใกล้แหล่ง ทะเลที่สามารถเอาไปติดต่อค้าขายได้ดังเช่นเมือง ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในภาคกลางที่จะพบอยู่ในบริเวณแม่น้ำท่าจีน แม่น้ำคลองบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองลพบุรี ป่าสัก ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำบางปะกง

การก่อเกิดเป็นเมืองมีมาแต่สมัยโบราณ การตั้งจากบ้านเป็นเมืองสัมพันธ์กับลักษณะพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์และมีทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่รายรอบตัว เช่น แหล่งน้ำ เป็นต้น เพราะเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งรวมทั้งการลำเลียงพลเมื่อต้องต่อสู้กับข้าศึกศัตรู น้ำยังเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตอาหารทั้งในยามปกติและยามสงคราม

ผังเมืองสมัยโบราณจะเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยของกษัตริย์ หรือราชวงศ์ที่มีขอบเขตแน่ชัด ส่วนด้านนอกจะเป็นที่รกร้างหรือไร่นาของไพร่ฟ้าประชาชน การเติบโตของเมืองในสมัยก่อนเกิดขึ้นจากการออกไปสู้รบเมืองอื่นและนำผู้คน และทรัพย์สินกลับมาสร้างความมั่งคั่งให้กับเมืองของตน กำลังคนเป็นส่วนสำคัญเพราะเป็นกำลังในการผลิต และสร้างความมั่นคงให้กับเมืองได้ และเมื่อได้ผู้คนมาจะให้ไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ต่างๆ ดังเช่นต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีชุมชนที่สืบสายมาจากผู้คนหรือเชลยในการทำสงคราม เช่น บ้านญวน บ้านแขก บ้านเขมร

คำอธิบายถึงการแรกเริ่มการเป็นเมืองจากนักประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่ง ที่ได้อธิบายถึงการลักษณะการเก็บภาษีและการบูรณะสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นมา ได้แก่ หลังจากการตั้งเมืองในยุคโบราณเข้าสู่ยุครัตนโกสินทร์จากเอกสารของนักประวัติศาสตร์ ต่างนำเสนอเมืองและผู้คน que เข้ามาอยู่ในเมือง ดังที่ อัญชลี สุสายันต์ (2546) ได้นำเสนอบรรยายถึงเมืองสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่ว่าต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีทำอาชีพเกษตรกรรม โดยใช้

แรงงานคนและสัตว์แรงงานคนส่วนมากได้จากแรงงานเลกช่วง พ.ศ. 2317 - 2411 สังคมไทยอยู่ในภาวะต้องทำสงครามหรือเตรียมพร้อมที่จะต้องทำสงครามเกือบตลอดเวลาพระมหากษัตริย์จึงส่งเสริมให้เจ้าเมืองประกาศให้ราษฎรทำนาทำไร่เพื่อสะสมเสบียงอาหาร ความมั่งคั่งของเมืองหลวงก่อนปี พ.ศ.2354 ได้จากการเก็บส่วนต่างของผลผลิตทางการเกษตรเช่นกำหนดให้เมืองอยุธยา นครชัยศรี เพชรบุรี และปราจีนบุรีเสียค่านาเป็นข้าวเปลือกในอัตราส่วนไร่ละ 2 ถังแต่หัวเมืองเช่น พิษณุโลก เพชรบูรณ์ บัวชุมและสุโขทัย เสียเป็นอัตราไร่ละสลึง โดยพวกที่เสียค่านาเป็นข้าวเปลือกจะต้องขนส่งมายังฉางหลวงในกรุงเทพ หรือฉางหลวงตามหัวเมืองซึ่งท้องตรากำหนดไว้ และการเติบโตของเมืองยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์จำเป็นต้องใช้แรงงานมาก่อสร้างและซ่อมแซมหรือขยายของเดิมให้กว้างขวางแข็งแรงมากขึ้น ทั้งพระราชวัง วัดวาอาราม กำแพงป้อมปราการ ที่ใช้แรงงานเลกเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการขุดคลองทำถนนและสะพานจ้างแรงงานจีนมากกว่า

ตลอดสมัยรัตนโกสินทร์มีความจำเป็นต้องใช้แรงงานเสมอทั้งเป็นกำลังในการรบและกำลังในการผลิตทางการเกษตร ตลอดจนเป็นแรงงานในการก่อสร้างซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ คำอธิบายจำนวนคนที่เข้ามาอยู่ในเมืองหรือคงอยู่ในเมืองหลวง นับแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์จะกลายมาเป็นแรงงานต่าง ๆ นั้น จากไพร่สมัยรัชกาลที่ 5 และจากกฎหมายชำระเลข ร.ศ. จุลศักราช 1172 (พ. ศ. 2353) พยายามหลบเลี่ยงการสักรหมายหมู่ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ติดสินบนมูลนายให้ช่วยเหลือ บางพวกก็หนีไปบวชอาศัยผ้าเหลืองนุ่งห่มและอาศัยวัดเป็นที่เลี้ยงชีวิตและอีกประเภทหนึ่ง คือ การหลบหนีเข้าไปอยู่ในป่าและจะต้องซ่อนผู้คนและหาของป่ามาส่งส่วย การอธิบายการรวมตัวของไพร่ 2347-2411 และมีปฏิกริยาต่อต้าน การกดขี่ของมูลนายหรือต่อต้านการดำเนินงานตามระบบไพร่มีความรุนแรงมากกว่าในระยะแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์

การที่ไพร่หนีเข้าป่าเพื่อหลบเลี่ยงการเป็นไพร่ ทาสหรือการถูกเกณฑ์แรงงานยังสร้างความวุ่นวายให้กับเจ้ากรมการต่าง ๆ กระทั่งรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ประกาศว่า "ห้ามมิให้ท่านผู้ใดตั้งช่องสุ่มผู้คนเหมือนอย่างแต่ก่อนให้เลิกช่องเสีย" เพราะสร้างผลเสียต่อระบบกำลังพลและยังเพิ่มอำนาจให้กับมูลนายอีกด้วย

ผู้คนในกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนอกจากการจัดระบบไพร่พลเมืองตามระบบไพร่แล้วคนกลุ่มอื่น ๆ ที่มาร่วมอยู่ในกรุงคือกลุ่มแรงงานจีนและกลุ่มคนที่อยู่ใต้อำนาจตะวันตก จอห์น ครอว์ฟอร์ด (John Crawford) ระบุว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีคนจีนมากถึง 70,000 คนในกรุงเทพ ซึ่งเป็นจำนวนที่มากพอ ๆ กับคนไทย โดยคนจีนมาทำการค้าอุตสาหกรรมถลุงเหล็กเพาะปลูกพริกไทย อ้อยและทำน้ำตาลทราย ในรัชสมัยของพระองค์จึงมีชาวจีนตั้งถิ่นฐานตามหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออกของอ่าวไทยเป็นจำนวนมากโดยจันทบุรีเป็นเมืองปลูกพริกไทยมากที่สุดและชลบุรีมีโรงงานน้ำตาลทรายมากที่สุด

จำนวนคนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการขยายตัวของเมือง ด้วยเมืองต้องมีกำลังคนจำนวนหนึ่งเพื่อเป็นทั้งแรงงานและประกอบกิจการให้กับระบบมูลนายในสมัยนั้น ฉะนั้นหากพบว่า คนได้หลบหนีจากการเป็นบ่าว

ไพร่ แรงงาน หรือทาสใดๆ ก็ตามจะส่งผลกระทบต่อความมั่งคั่งของเมือง ดังเอกสารที่พบว่ามี "คนข้อมือขาว" อยู่กลุ่มหนึ่งในป่า คนข้อมือขาวหมายถึงคนที่ไม่มีความรู้หรือการสัการะ หรือหลบหนี คือ กลุ่มบุคคลที่หลบเลี่ยงจากการเกณฑ์เข้ารับราชการโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง ดังพบในรายงานจากเมืองกาญจนบุรีเมื่อ พ.ศ. 2412 ว่า พบคนข้อมือขาวถึง 400 คนเศษ มาหลบตั้งถิ่นฐานอยู่ในป่าเนื่องจากอยู่ในป่าเป็นอิสระ

จากเบื้องต้นที่อธิบายถึงความเป็นเมืองว่าเกี่ยวข้องกับการขยายตัวเป็นอุตสาหกรรม พบว่าเชื่อมโยงกับเมืองไทยในประเด็นที่อุตสาหกรรมน้ำตาลของโลกเสื่อมลง เพราะราว พ.ศ. 2423 ตลาดยุโรปมีความต้องการน้อยลงเพราะสามารถผลิตเองได้จากน้ำตาลปีทุทและยังมีผลจากการขยายตัวของการผลิตข้าว ทำให้กรรมกรจีนที่ช่วยทำงานในโรงงานน้ำตาล แลบจะเชิงเทรากับนครชัยศรีได้พากันไปทำงานในโรงสีข้าวกรุงเทพมหานครแทนโดยชาวไร่ที่เคยปลูกอ้อยก็หันมาปลูกข้าวแทนทำให้ต้องส่งน้ำตาลมาบริโภค

จากการศึกษา ของลอริสตัน ชาร์ป และแซงค์(พ.ศ.2491-2492) ที่ได้ศึกษาหมู่บ้านที่บางชั้น ในเขตมีนบุรี ชานเมืองกรุงเทพในสมัยนั้น และบรรยายลักษณะผู้คนไว้ว่าคนในเมืองมักจะมีใจไม่ค่อยพอใจต่อกิจการมารยาที่เงอะงะบ้านนอกของคนในหมู่บ้าน และมักจะออกตัวต่อที่มันก๊วยที่มาทำงาน (ฝรั่ง) ว่าคนไทยไม่ได้เป็นแบบนี้ (ไปทั้งหมด) ("Thailand is different ") และพยายามแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านต้องได้รับการพัฒนาที่ดีขึ้นให้มีวัฒนธรรมใหม่ (จามะรี เชียงทอง,2560)

จากคำกล่าวดังกล่าวนำมาอธิบายสู่ความเป็นชนบทที่อยู่ตรงข้ามกับเมืองผ่านการศึกษาของนักวิชาการต่างชาติหลายคนรวมทั้งของอินแกรมด้วย โดยอินแกรม (Ingram) ที่ได้เขียนหนังสือเรื่อง Economic change in Thailand. 1850-1970 ที่ได้นำเสนอเรื่องความเป็น "ดั้งเดิม" และเป็นประเพณีนิยมของหมู่บ้านซึ่งการศึกษาของอินแกรมสรุปให้เห็นว่าในชนบทใช้เทคโนโลยีการผลิตแบบดั้งเดิมที่ให้ผลผลิตต่ำ การเติบโตของการส่งออกข้าวยังไม่มากนัก จนกระทั่งมีการเปิดประเทศจากสนธิสัญญาเบาว์ริงนั้นเป็นการอธิบายถึงการขยายพื้นที่การเพาะปลูกมากกว่าการปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิตและยังกล่าวว่า คนไทยยึดติดกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมการเกษตรจึงไม่เกิดการเจริญเติบโตในภาคอุตสาหกรรม ภาคการอุตสาหกรรมได้รับการส่งเสริมมากขึ้นหลังจากประเทศไทยได้เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีเป้าหมายในการส่งสินค้าออก จึงได้มีการส่งเสริมให้มีโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นและส่งผลต่อการอพยพเข้ามาเป็นแรงงานทำงานในเมืองที่มีแหล่งงานมากขึ้นและเมืองได้เติบโตขึ้น

เมืองโบราณในภูมิภาคตะวันตก

ความเป็นเมืองยุคโบราณหรือว่ายุคก่อนจะเป็นเมือง (pre-urban) จะเริ่มช่วงกลางศตวรรษถึงกลางศตวรรษที่ 14 โดยมีการขุดค้นทางโบราณคดีในแถบเมโสโปเตเมีย ก่อน 3,500 ก่อนคริสตกาล มีการค้นพบแหล่งศาสนาสถานทางความเชื่อที่เรียกว่า Gobekli Tepe ที่ถูกสร้างมากกว่า 11,600 ปีผ่านมา

ภาพ Göbekli Tepe หลักฐานเก่าแก่ที่ถูกรื้อค้นพบ เป็นโบราณสถานสำคัญทางตอนใต้ของตุรกี จุดเด่นของสิ่งก่อสร้างที่นี้คือเสาหินสลักขนาดใหญ่รูปตัว T วางเรียงกันเป็นวงคล้ายกับกองหินที่สโตนเฮนจ์

ที่มา <https://www.blueeyetour.com/Tour/detail/Daily-Gobekli-Tepe-Tours->

ภาพ Göbekli Tepe

ที่มา https://www.ufocia.com/2018/09/blog-post_14.html

การขุดค้นจาก หลักฐานทางโบราณคดีทำให้เข้าใจการก่อตัวเป็นเมืองจากยุคก่อนทำการเกษตรกรรมที่จะมีผลผลิตส่วนเกิน (surplus) เลี้ยงผู้คนตั้งแต่ 2,000 คน ถึง 25,000 คน และการริเริ่มทำการเลี้ยงสัตว์จากการนำสัตว์ป่ามาเป็นสัตว์บ้านหรือสัตว์เลี้ยง ตามกระบวนการ animal domestication (Monti, Borer and Mcacgregor ,2016 : 11) การตั้งบ้านเมืองแต่แรกจึงเป็นเพื่อตอบสนององวัฒนธรรมการใช้ชีวิตของกลุ่มคนที่เคยเป็นชนเผ่าเร่ร่อน (nomad) ที่เคยเดินทางระยะไกลมาตั้งถิ่นฐาน โดยการสร้างระบบหรือนวัตกรรมทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อ แทนที่จะสร้างระบบเศรษฐกิจในเมือง เมืองแห่งแรกของโลกจึงเกิดขึ้นเมื่อประมาณ

3,500 ปีก่อนคริสตกาล หรือประมาณ ปี ค.ศ. 1945 เป็นต้นมา ไพรโรจน์ คงทวีศักดิ์ (2559:108) นำเสนอว่า เมืองมีความเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับเรื่องของโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของผู้คนจำนวนมากในปัจจุบัน โดยพัฒนาการของเมือง ตั้งแต่ยุคโบราณ ได้เรียงลำดับให้เห็นว่าประมาณ 12,000 ปีที่แล้ว การปฏิวัติได้เกิดขึ้นกินเวลานาน 2-3 พันปีและเกิดขึ้นในท้องถิ่นไม่กี่แห่ง ที่กระจายตัวเป็นแนวยาวตั้งแต่เอเชียกลางไปจนถึงเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ และแผ่ลงไปทางแอฟริกาตอนเหนือ

ในบริเวณดังกล่าวนี้มนุษย์ได้หันมาพึ่งพาทรัพยากรพืชกันมากขึ้นตั้งแต่มีการค้นพบวิธีการปลูกพืช มีกลุ่มคนเร่ร่อนใช้ชีวิตด้วยการเก็บหาของป่าล่าสัตว์และพัฒนาไปสู่การตั้งถิ่นฐานที่เป็นหลักแหล่งถาวร (Permanent settlement) ในลุ่มน้ำอันอุดมสมบูรณ์และการตั้งถิ่นฐานที่เป็นหลักแหล่งมีการทำการเกษตรมีอาหารที่พอเพียงมีโอกาสที่พอเพียงส่งสมวัฒนธรรมเพิ่มขึ้น แล้วมนุษย์ก็มีเวลาว่างที่จะสร้างทักษะ ทางด้านวัฒนธรรมหรือว่าค้นคว้าทางด้านอุตสาหกรรมได้เพิ่มมากขึ้น จึงทำให้มนุษย์เพิ่มศักยภาพในการใช้ชีวิตและผู้คนมีจำนวนมากขึ้นได้ขยายเติบโตจากพื้นที่เล็ก ๆ กลายเป็นเมือง โดยเมือง (Towns) ในยุคแรกเริ่มได้เกิดขึ้นในดินแดนเมโสโปเตเมีย (Mesopotamia) นับเป็นแหล่งอารยธรรมสำคัญที่ตั้งอยู่ในระหว่างแม่น้ำไทกริสยูเฟรติส คือเกิดเมื่อประมาณ 3,500 ปีก่อนคริสตกาล ได้แก่เมืองอิริดู อูรุก ลากาซ เออร์ ซึ่งเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในบรรดาเมืองของเมโสโปเตเมียยุคแรก มีประชากรอยู่อาศัยถึง 20,000 คน โดยรอบ ๆ ของเมืองเออร์มีดินตะกอนของแม่น้ำยูเฟรติส มีความอุดมสมบูรณ์มาก นับจากนั้นมา เมโสโปเตเมียก็ได้มีเมืองที่แพร่ขยายออกไปทางด้านทิศตะวันออกสู่ลุ่มน้ำอินดีสทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียและก็แผ่ไปทางตะวันตกสู่อาณาจักรอานาโตเลียเตอร์เรเนียน ในยุคโบราณเมืองมักเกิดบริเวณลุ่มน้ำเช่นบริเวณลุ่มน้ำไนล์ในอียิปต์ ลุ่มน้ำอินดีสอยู่ระหว่างปากีสถานอินเดียตะวันตกและอัฟกานิสถานลุ่มน้ำฮาวงโหลจีน

ภาพ แหล่งอารยธรรมเมโสโปเตเมีย

ที่มา <http://historym2t2v.blogspot.com/2019/01/tigris-euphrates-2-babylonia-shina-1-29.html>

ภาพ เมืองโบราณ Eridu

ที่มา <https://th.eferrit.com/eridu>

เมืองโบราณ Eridu เป็นเมืองที่มีการตั้งถิ่นฐานถาวรในเมโสโปเตเมียอยู่ทางตอนใต้ของประเทศอิรัก อยู่ในช่วงคริสต์ศักราชที่ 5 ลักษณะเมืองอยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำและมีคลองระบายน้ำกระจายไปทั่ว สร้างความมั่งคั่งของเมืองในยุคนั้น

ภาพ แหล่งอารยธรรมโบราณเมือง Lagash

ที่มา <https://www.google.com>

การเกิดเมืองในโลกตะวันตก

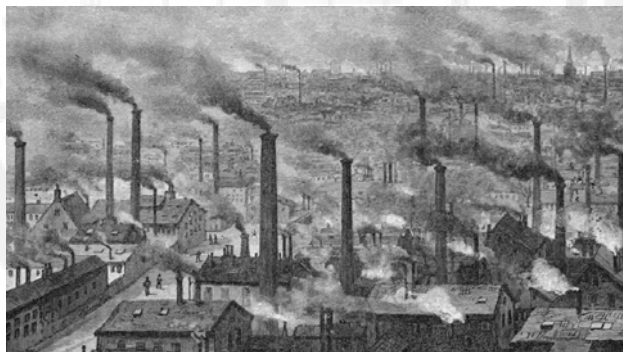
การอธิบายเมืองที่เกิดขึ้นในตะวันตกสามารถอธิบายได้ตามหลัก 2 ประการคือการอธิบายตามหลักแนวคิดวิวัฒนาการ ที่อธิบายความก่อตัว การเติบโตที่ใช้ระยะเวลานาน และแนวคิดที่สองคือการอธิบายในเชิงเปรียบเทียบ โดยการค้นหาความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมในเมืองและมหานครที่ใหญ่ขึ้นว่าเป็นเช่นไร

การอธิบายตามลำดับของเมืองในซีกโลกตะวันตก จึงสัมพันธ์คู่ขนานไปกับอุตสาหกรรม ที่มีทั้งก่อนเป็นอุตสาหกรรม อุตสาหกรรม และหลังยุคอุตสาหกรรม ในแต่ละยุคจะมีคำอธิบายและระดับการพัฒนาการที่เป็นตัวชี้วัดแต่ละยุค ดังเช่น โรงงานขนาดใหญ่หรือเครื่องจักรขนาดใหญ่

หากการอธิบายตามวิวัฒนาการของเมืองตามแนวคิดวิวัฒนาการคือการขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่เก่าแก่มากมาย การก่อเกิดรัฐต่าง ๆ ในตะวันตกและเกิดความเป็นเมือง ตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 11-12 ยุโรปตะวันตกเกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการขยายตัวของประชากรและมีเศรษฐกิจเงินตราเกิดขึ้น ในประมาณปี ค.ศ. 1000 เนื่องจากคนสามารถขายผลผลิตส่วนเกินและมีกำลังซื้อสิ่งของได้ แต่พอเข้ามาในช่วงกลางของศตวรรษที่ 14 ที่มีการอธิบายการเกิดเมือง และมีการปรากฏของคำว่า ชนชั้นกลาง (bourgeois) และระบบศักดินาจำนวนคนในยุคนี้เพิ่มขึ้น และอาถูกกดดันทางสังคมจากเงื่อนไขที่ต้องเป็นสมาชิกของกิลด์ (guild) การใช้ชีวิต สงครามหรือเชื้อโรค ที่จะทำให้เจ็บป่วยและเสียชีวิตได้ คำอธิบายให้เห็นภาพของยุคนี้จากการเขียนของ กุลดา เกษบุญชู มืด (2561) ที่ได้นำเสนอแนวคิดที่สำคัญของโบรเดล (Fernand Braudel-1972) นักคิดทางสังคมศาสตร์ได้ศึกษาวิวัฒนาการของระบบทุนนิยมตะวันตก และนำมาอธิบายเชื่อมโยงถึงเมืองว่าเมืองยุคนี้เป็นอย่างไร โดยชี้ว่าเศรษฐกิจเงินตราในยุโรป คือ จุดเริ่มต้นของการเกิดเศรษฐกิจของยุโรป (The European World - Economy) (กุลดา เกษบุญชู มืด, 2561:28) โบรเดล ให้คำจำกัดความ ว่า โลกเศรษฐกิจ (A World-Economy) ว่าหมายถึงบริเวณใดบริเวณหนึ่งบนผิวโลกที่เกิดจากการรวมบริเวณที่เป็นเอกเทศหลาย ๆ บริเวณเข้าด้วยกัน ด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจจนกระทั่งกลายเป็นอาณาเขตที่กว้างขวาง โบรเดลเชื่อว่าโลกเศรษฐกิจได้เกิดขึ้นมานานแล้วโดยเกิดควบคู่กับอารยธรรมในอาณาจักรต่าง ๆ และอธิบายว่าบริเวณโลกเศรษฐกิจ นี้จำเป็นที่จะต้องมีย่านเขตและศูนย์กลางอันชัดเจน (Center) ซึ่งก็คือเมืองนั่นเอง ลักษณะสำคัญของเมืองยุคนี้จึงเป็นเมืองทำการค้าขายและการบริโภค (trade and consumption) และการกำเนิดของชนชั้นกลาง

การอธิบายของ กุลดา เกษบุญชู มืด (2561) ได้อธิบายความแตกต่างระหว่างทฤษฎีของโบรเดลกับทฤษฎีระบบโลกของเอ็มมานูเอล วอลเลอร์สไตน์ (Immanuel Wallerstein) อยู่หลายประการโดยวอลเลอร์สไตน์มองว่า จุดกำเนิดของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลกเริ่มในปลายศตวรรษที่ 15 ถึงต้นศตวรรษที่ 19 เมื่อยุโรปขยายดินแดนออกไปยังโพ้นทะเลและเข้าไปในบริเวณที่ยุโรปสามารถเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ จนสามารถพัฒนาระบบทุนนิยมได้และวอลเลอร์สไตน์ มีความเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นเป็น

วิกฤตอย่างแรงของระบบฟิวต์ล ทำให้ระบบฟิวต์ลของยุโรปล่มสลายลงไปและปูทางให้แก่ระบบเศรษฐกิจโลกที่เป็นระบบทุนนิยมให้เกิดขึ้นมาได้ ระบบโลกที่เขาอธิบายแบ่งออกได้เป็น 4 ขั้นตอนได้แก่ 1).ระบบเศรษฐกิจโลกที่มียุโรปเป็นศูนย์กลางที่ถือกำเนิดในคริสต์ศตวรรษที่ 16 (1450-1640) โดยมีอังกฤษและยุโรปตะวันตกเป็นศูนย์กลางในการผลิตสินค้าหัตถอุตสาหกรรมและยังควบคุมเส้นทางการค้าทางทะเล ซึ่งเป็นการค้าทางไกลข้ามทวีป ขณะที่สเปนเมื่อแพ้สงครามกับอังกฤษจึงเหมือนถูกผลักออกไปยังชายขอบ (semi-periphery) และอิตาลีที่เคยเป็นผู้นำและควบคุมเส้นทางการทางบกระหว่างยุโรปกับประเทศทางตะวันออกก็ถูก อังกฤษและยุโรปนำการค้าทางทะเลเข้ามาแทนที่ และมีการขนส่งสินค้าทางทะเลได้จำนวนมากกว่าเดิม ประเทศอาณานิคมจึงอยู่ในฐานะ “ชายขอบ” (periphery) ทำหน้าที่เพียงผลิตวัตถุดิบเพื่อป้อนศูนย์กลางการผลิตในอังกฤษและยุโรปตะวันตก 2).การแข่งขันทางทะเลในช่วงปี 1650-1730 สร้างความเข้มแข็งให้กับอังกฤษเป็นอย่างมาก มีการจัดตั้งบริษัทการค้าทั่วโลกและได้รับการคุ้มครองทางทะเลจากรัฐบาลอังกฤษ 3). ภายหลังจากปี 1760 เป็นต้นมาเมื่อมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการผลิตเพิ่มปริมาณมากขึ้น ความต้องการวัตถุดิบและความต้องการตลาดระบายสินค้าก็ยังมีเพิ่มมากขึ้น โดยอังกฤษทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการผลิตและประเทศชายขอบอื่นๆทำหน้าที่ผลิตอยู่รอบนอก แต่ช่วงเวลานี้เริ่มมีสหรัฐอเมริกาและเยอรมันเริ่มเป็นผู้ผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่เข้มแข็งมากขึ้น

ภาพ เมืองอุตสาหกรรมของอังกฤษในศตวรรษที่ 16

ที่มา <https://merchantsandmechanics.com/2017/12/18/why-did-the-industrial-revolution-happen-in-britain-in-the-eighteenth-century/>

หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ระบบเศรษฐกิจโลกได้แผ่ขยายไปทั่วโลก และหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ศูนย์กลางการผลิตโลกเคลื่อนไปอยู่ที่สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น ทฤษฎีระบบโลกของวอลเลเธอร์สไตน์คือการพยายามนำเสนอถึงความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันของประเทศ “ศูนย์กลาง” ที่เป็นผู้แปรรูปวัตถุดิบที่นำเข้ามาจากประเทศ “ชายขอบ” และยังชี้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจทางการค้ากับอำนาจทางการเมืองที่ใช้ปกป้อง

เส้นทางการค้าของประเทศมหาอำนาจ โดยเฉพาะในช่วงยุคต้นๆของระบบทุนนิยม (Peet, Richard 1991 อ้างในจามะรี เชียงทอง,2549 :19-20)

โดยเมืองจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ รวมทั้งการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ ความสำคัญที่หนุนเสริมให้เกิดระบบเศรษฐกิจด้วยระบบทุนนิยมในยุโรปคือการค้าระยะไกล (Long Distance Trade) การค้าในยุโรปช่วงศตวรรษที่ 11 - 13 โลกเศรษฐกิจของยุโรปเกิดจากการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจทั้งในด้านยุโรปตะวันตก โดยเฉพาะทางตอนเหนือและยุโรปทางด้านใต้ ได้แก่เขตเมดิเตอร์เรเนียน การค้าขาย มีการเชื่อมโยงการค้าด้วยระบบคมนาคมในภูมิภาคต่าง ๆ ถึงเกิดเมืองขึ้น ในบริเวณที่เป็นเส้นทางการค้าจำนวนมาก โดยเฉพาะในเยอรมันมีถึง 3,000 เมือง โดยเฉพาะเมืองเหล่านี้มีลักษณะแตกต่างไปจากเมืองที่มีในอดีตโดยให้เสรีภาพแก่คนในชนบท ให้เดินทางเข้าออกโดยเสรีแต่เมืองเหล่านี้ก็ยังจำเป็นต้องใช้ชนบทเพื่อเป็นฐานในการเติบโต

ภายในเมืองจะมีชาวนำสินค้าเข้ามาจำหน่าย ซึ่งเป็นผลผลิตส่วนเกินที่เหลือจากการมอบให้กับขุนนางที่เป็นเจ้าของที่ดินและเหลือจากการจ่ายเป็นค่าเช่าแล้ว ในเมืองจึงเติบโตขึ้นด้วยถนนตลาดร้านค้าและเงินทุน ในเมืองจะประกอบด้วยช่างฝีมือที่ขายผลผลิตจากการทำงานของตน การเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของทั้งสองบริเวณทั้งบริเวณยุโรปทางเหนือ ตั้งแต่ low countries (บริเวณที่อยู่ในเนเธอร์แลนด์ในปัจจุบัน) และขึ้นไปถึงทะเลเหนือและทะเลบอลติกและอีกบริเวณหนึ่งคือบริเวณเมดิเตอร์เรเนียนทั้งสองแหล่งนี้เป็นต้นกำเนิดของโลกเศรษฐกิจยุโรป

การอธิบายความเป็นเมืองในพื้นที่ยุโรปทางตอนเหนือ สืบเนื่องจากมีพ่อค้าเดินทาง พ่อค้าเร่ที่เดินทางมาตั้งหลักแหล่งอยู่ตามปราสาทของขุนนางและเมืองเก่าที่มีกำแพงล้อมรอบตั้งแต่ศตวรรษที่ 10 - 11 ช่างทอก็เริ่มอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองทำให้ประชากรเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งไร่นาขนาดใหญ่และขณะเดียวกันประชากรเพิ่มมากขึ้นและเกิดอุตสาหกรรมทอผ้าขึ้นทั่วไป เมืองที่เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจตอนเหนือคือ บรูจส์ (Bruges) ได้กลายเป็นเมืองที่มีพ่อค้าต่างชาติเข้ามาติดต่อค้าขายเป็นตลาดนัดที่ครอบคลุมไปถึงอังกฤษ และสกอตแลนด์ บรูจส์ เป็นศูนย์กลางการค้าที่ ครอบคลุมไปถึงเมดิเตอร์เรเนียน อังกฤษ โปรตุเกส ฝรั่งเศส ไอร์แลนด์ และฮันซา สิ่งทอต่าง ๆ ขยายตัวไปถึงเมืองต่าง ๆ ในฟลานเดอร์ด้วย (ฟลานเดอร์เป็นบริเวณที่ครอบคลุมประเทศเบลเยียม ฝรั่งเศส และเนเธอร์แลนด์ในปัจจุบัน) เส้นทางการค้าของพ่อค้าต่างชาติที่มาค้าขายในตลาดของบรูจส์นั้น ไปค้าขายถึงในฝรั่งเศสในส่วนที่เป็นของกษัตริย์อังกฤษและต่อมาก็ยังมีเรือจากเมืองอื่น ๆ คือ เจนัวและเวนิสก็เข้ามาค้าขายกับบรูจส์ แสดงให้เห็นว่า การค้าพ่อค้าจากทางใต้ได้เข้ามาสู่ในฝ่ายเหนือได้นำเอาเงินทุน ความรู้ และการเงินเข้ามา พ่อค้าอิตาลีที่เข้ามาสร้างความมั่งคั่ง ๆ และอาศัยอยู่ในเมืองนำสินค้าที่มีค่าที่สุดในยุคนั้น คือ พริกไทยและเครื่องเทศมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าอุตสาหกรรมของฟ

ลานเดอร์ในอุตสาหกรรม สิ่งทอ ขยายตัวไปยังเมืองต่าง ๆ ในฟลานเดอร์มากขึ้นเกิดเป็นเขตอุตสาหกรรมที่สำคัญที่สุดในยุโรปและยังเป็นศูนย์กลางของตลาดการเงินที่มีความสำคัญอีกด้วย

ภาพ จัตุรัสกลางเมืองบรูจส์นี้มีชื่อที่เรียกว่า “มาร์เกต สแควร์” (Market Square)

ที่มา <https://eliteholidaythailand.wordpress.com/2017/02/28/บรูจส์-เมือง>

บรูจส์เป็นเมืองใหญ่และเป็นแหล่งค้าขายในฟลานเดอร์ตะวันตก การเป็นเมืองที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง คือเมืองในอิตาลี การอธิบายเมืองในอิตาลีว่าได้เริ่มฟื้นฟูทำการค้าในศตวรรษที่ 8 และ 9 เริ่มจากเมืองท่าริมฝั่งทะเล ทางด้านตะวันออกและอาจจะกล่าวได้ว่าอิตาลีอยู่ในบริเวณรอบศูนย์กลาง (core area) และนำสินค้าจากยุโรปตะวันตก ซึ่งเป็นบริเวณรอบนอก (periphery) ตามหลักการอธิบายทฤษฎีของโบรเดล เช่นไม้ ข้าว ฝ้ายลินิน เกลือ และแร่ธาตุมาขายให้กับบริเวณที่มีความเจริญมากกว่า ประเทศอิตาลีฟื้นตัวจากระบบเศรษฐกิจหลังจากที่กรุงโรมได้ล่มสลายลงไปเมืองที่มีส่วนสำคัญในการฟื้นฟูการค้าคือเมืองเวนิส และด้วยลักษณะของเมืองที่ไม่มีพื้นที่เพาะปลูกและความเป็นสังคมเมืองทำให้การประกอบกิจการในเมืองหลีกเลี่ยงไม่พ้นจากการผลิตทางด้านอุตสาหกรรม การค้า และบริการและด้วยธุรกิจดังกล่าวยังสามารถให้ผลตอบแทนที่สูงกว่าเกษตรกรรม (กุลลดา เกษบุญชูมีด, 2561 : 33) กิจกรรมทางเศรษฐกิจในยุโรปแล้วมองเห็นสืบเนื่องมาในปัจจุบัน คือการมีกิจกรรมตลาดนัดโดยตลาดนัดของปาญเป็นศูนย์กลางแรกของระบบเศรษฐกิจยุโรป แม้ว่าเศรษฐกิจยุโรปทางตอนเหนือที่อยู่บริเวณ low countries จะเติบโตได้กว่าทางใต้ที่อยู่บริเวณเมดิเตอร์เรเนียน แต่ก็สามารถพัฒนาได้เร็วกว่าสืบเนื่องจากการค้าของอิตาลี แต่ที่สุดบริเวณทั้งสองก็ได้พัฒนาการค้าขึ้นมาเชื่อมต่อกันคือตลาดนัดของแคว้นของปาญ (Champagne fairs) ในศตวรรษที่ 12 ถือว่าเป็นจุดรวมเส้นทางการค้าทางบกจากอิตาลีข้ามภูเขาแอลป์ไปยัง Low Countries ตลาดนัดแห่งนี้เป็นตลาดขายส่งที่ใหญ่ที่สุดของยุโรป มีกิจการรับแลกเปลี่ยนทางการเงินและสินเชื่อซึ่งเป็นตัวเร่งให้การค้าขายในเมืองโดยเฉพาะพ่อค้าอิตาลีเสียมีบทบาทสำคัญ รวมอยู่ด้วยทำให้เป็นตลาดที่มีการหมุนเวียนรวมทั้งในปีหนึ่งจะมีตลาดนัด หมุนเวียนไปตาม

เมืองต่าง ๆ ของแคว้นชองปาญ 6 แห่ง แห่งละ 2 เดือนสินค้าจากทั้งทางเหนือและทางใต้จึงสามารถมาจัดจำหน่ายในตลาดนัดแห่งนี้

ภาพ การค้าขายที่ตลาดชองปาญ (Champagne fairs)

ที่มา <http://www.enjoytraveler.com/2015/03/review-provins-france-1/>

จากการที่ยุโรปโดยเฉพาะอิตาลี ได้เป็นศูนย์กลางในการค้าขาย รวมทั้งได้ช่วยขยาย เข้ามาสู่ในฝรั่งเศส โดยที่กษัตริย์ฝรั่งเศสและเข้ายึดแคว้นชองปาญ ในศตวรรษที่ 13 แม้ว่าการค้าแต่ยังคงดำเนินต่อไปแต่ดูเหมือนจะไม่สร้างผลกำไรให้ได้มากเท่าเดิมด้วยเกิดการถดถอยของเศรษฐกิจเองในปลายศตวรรษที่ 13 และในศตวรรษที่ 14 ยังเกิดการโรคระบาดขึ้นอีกด้วย นอกจากนั้นยังได้เกิดเส้นทางการค้าทางทะเลเชื่อมขึ้นมาอีก โดยเชื่อมเมดิเตอร์เรเนียนกับทะเลเหนือ โดยผ่านช่องแคบยิบรอลตาร์ โดยพ่อค้าชาวเจนัวและเส้นทางการค้าทางบกผ่านช่องแคบแอลป์ทางทิศตะวันตกเข้าไปในเยอรมนี จึงได้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจในเยอรมนีเช่นกัน ทั้งการทำเหมือง เงิน ทอง และทองแดงการเกษตรกรรมขยายตัวขึ้นเกิดอุตสาหกรรมผ้าและตลาดนัดตลาดโดยทั่วไป พ่อค้าชาวเยอรมันเข้าไปค้าขายทั้งในยุโรปและเยอรมนี เหรียญเงิน ตัวการแลกเปลี่ยนโดยเหรียญเงินจากเหมืองของเยอรมนี ได้เข้ามามีส่วนสำคัญในธุรกิจการแลกเปลี่ยนเงินตราในเมืองต่าง ๆ ของเยอรมัน จนเกิดเป็นศูนย์กลางทางการเงินขึ้นเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นกับที่บรูจส์ ฝรั่งเศส ยังเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญในช่วงปลายศตวรรษที่ 13 โดยมีปารีสเป็นศูนย์กลางทั้งการเมือง ธุรกิจ การศึกษา และศิลปะและเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือเกิดการรวมตัวของเมืองขึ้นมาเป็นองค์กรที่เรียกว่าคอมมูน (Commune) และชาวนามีอิสระมากขึ้นพ้นจากการเป็นทาสติดที่ดิน

การเกิดเมืองในศตวรรษที่ 11 ในทางตะวันตกหรือทางยุโรปเนื่องจากมีชาวนาหรือพวกเซิร์บ ที่กลายมาเป็นช่างฝีมือ เข้ามาอยู่ในเมืองมาเป็นผู้ประกอบกิจการค้า โดยแต่เดิมช่างฝีมือทำงานให้กับกษัตริย์และขุนนางที่ให้เช่าที่ดินเท่านั้นในศตวรรษที่ 11 นี้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้ช่างฝีมือสามารถนำเอาผลผลิตที่เหลือไปขายต่อและจ่ายค่าเช่าด้วยผลผลิตที่ตนผลิตให้กับขุนนางได้ ช่างฝีมือที่สำคัญ คือ ช่างเหล็กและช่างทำเกราะ ซึ่งจำเป็นต้องมีในทุกคอมมูน เมื่อช่างฝีมือผลิตสิ่งของขึ้นได้จะกลายเป็นสมบัติของขุนนางทั้งสิ้น ยกเว้นว่าเหลือจึงจะสามารถเป็นสิ่งของตนเองแล้วเอามาขายได้แต่การเดินทางค้าขายจะต้องเดินทางไปจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง ขณะที่พวกเซิร์บไม่สามารถออกจากที่ดินของพวกขุนนางได้ จึงเกิดการหนีออกไปจากที่ดินของขุนนางเพื่อไปทำธุรกิจส่วนตัวที่จะคล่องตัวได้มากขึ้น คือความต้องการไปสู่การเป็นเสรีชน แรก ๆ อาจต้องร่อนเร่ไปจนกระทั่งมีสถานที่มั่นคงจึงตั้งหลักแหล่งและครอบครัวและมีที่เก็บสินค้าพร้อมปักหลักโดยส่วนใหญ่ พวกช่างฝีมือจะอยู่ใกล้ๆปราสาทหรือโหมด แม้ว่าขุนนางจะผ่อนคลายเป็นให้กับกลุ่มพ่อค้าและช่างฝีมือเพิ่มขึ้นเมื่อสิ้นสุดช่วงศตวรรษที่ 11 ด้วยขุนนางได้รับประโยชน์จากรายได้ที่เพิ่มขึ้นของเมือง จากการที่มีพ่อค้านำสินค้าเข้ามาขายสิ่งสำคัญการที่จะเป็นเสรีชนได้นั้นหรือการเจริญทางออกไปในที่ต่าง ๆ ได้ จำเป็นที่บุคคลนั้นจะต้องมีสิทธิพิเศษที่เรียกว่ากฎบัตร (Charter) โดยกำหนดไว้ในกฎบัตรว่าคนที่อาศัยอยู่ในเมืองซึ่งเกิดขึ้นโดยกฎบัตรมีสถานะเป็นเสรีชนและใครที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองเกิน 1 ปีกับ 1 วัน ก็จะกลายเป็นเสรีชน (กุลลดา เกษบุญชู มีด, 2561 : 38)

ภาพ ตลาดนัดกลางกรุงมิลาโน

ที่มา by Pasit

การมีกรรมสิทธิ์ หรือชนชั้นกลาง (bourgeoisie) ทำให้เกิดเมืองและมีการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ การอพยพของประชากรขนานใหญ่จากชนบทสู่เมือง ในศตวรรษที่ 10 - 13 เป็นระยะเวลาการขยายตัวของเศรษฐกิจของยุโรปอย่างยิ่ง เมืองคือพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เซิร์บหรือชาวนาหรือแม้แต่ขุนนางที่ไม่ได้ร่ำรวยอันใด มีอนาคตและความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของตนเองขึ้นมาได้จากคำกล่าวที่ " The air of the city

makes one free " คือคำอธิบายถึงเสรีภาพในเมืองเมื่อทุกคนสามารถมาอยู่ในเมืองได้ มิใช่เสรีภาพเฉพาะทางด้านกฎหมายที่ได้ตามกฎหมายเท่านั้นแต่ยังรวมถึงเสรีภาพที่ให้ความก้าวหน้าทางสังคมได้อีกด้วย คนสามารถปรับเปลี่ยนเลื่อนสถานภาพของตนขึ้นมาเป็นชนกลุ่มใหม่ ซึ่งแตกต่างจากระบบพีวดัลที่แบ่งกันอย่างชัดเจนระหว่างผู้ปกครองที่ทำหน้าที่ทหารและชนชั้นผู้ได้ปกครองที่ต้องใช้แรงงานเพื่อการผลิตและยังประโยชน์ให้กับชนชั้นปกครอง ในเมืองยังมีได้ประกอบไปด้วยแต่ชนชั้นกลางอย่างเดียวแต่ยังเกิดชนชั้นกรรมาชีพในเมืองคือพวกกรรมกรไร้ฝีมือขึ้นมาด้วยกรรมกรไร้ฝีมือเหล่านี้แต่เดิมคือชาวนาที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองไม่มีสิทธิตามกฎหมายใด ๆ และได้รับค่าจ้างต่ำ ฉะนั้นเมืองในยุโรปจึงเป็นเมืองที่มีอำนาจทางการเมืองของตัวเอง (autonomy) และมีสภาพทางด้านกายภาพแตกต่างจากในชนบท

ในราวศตวรรษที่ 11 ได้มีการฟื้นฟูเมืองเก่า ๆ ขึ้นมาใหม่อีกครั้ง รวมทั้งเมือง โรมันในอดีต การผลิตเพื่อการค้าเริ่มกลับมามีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้งหนึ่ง จากการที่ผู้รุกรานได้เข้ามา ตั้งรกรากในฝรั่งเศสอย่างถาวร ชาวยุโรปมีการรวมตัวกันทำสงครามครูเสดเพื่อต่อต้านชาวมุสลิม ขึ้น ภายหลังจากสงครามสิ้นสุดลงได้มีการเปลี่ยนเส้นทางถนนสำหรับการเดินทาง และสนามรบ ตามจุดสำคัญต่าง ๆ ถูกขยายกลายเป็นตลาดขึ้น และค่อยขยายกลายเป็นเมืองขึ้นในที่สุด ผู้ที่เข้ามาตั้งรกรากใหม่มีอิสระในการเดินทางไปค้าขายสินค้าตามจุดต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก เมืองจึง กลายเป็นศูนย์กลางของผู้คนที่ปกป้องและรักษาสิทธิเสรีภาพของตน มีการออกกฎหมายกันเอง การ มีที่ว่างสาธารณะสำหรับทุกคนในเมืองได้ใช้สอย มีการผลิตเงินตรา และการผลิตอาวุธเพื่อตั้งรับ กับศัตรูที่จะเข้ามารุกราน ในยุคนี้พ่อค้าทำการค้าตามบ้านเรือนของตน ส่วนการแลกเปลี่ยนสินค้าภายในเมืองเกิดขึ้นในบริเวณที่ว่างสาธารณะนั่นเอง เมืองจึงกลายเป็นทั้งแหล่งผลิตและแหล่งซื้อ ขายสินค้าทั้งของชาวเมืองด้วยกันเองและระหว่างเมืองกันด้วย เมื่อการค้าในเมืองเริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้น ทำให้ศูนย์กลางการค้าภายในเมืองเริ่ม เกิดความแออัดขึ้น จึงมีการขยายถนน และเกิดตลาดใหม่ขึ้น มีการสร้างน้ำพุไว้สำหรับดื่ม บริเวณ ดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าใหม่สำหรับคนเมืองขึ้น มีการสร้างที่พักแรมบริเวณชานเมือง และนอกเมือง ทำให้เกิดชุมชนใหม่ ๆ ขึ้น ซึ่งในบางครั้งมีความเจริญมากกว่าและมีอิทธิพล เหนือกว่าในบริเวณตัวเมืองเก่า จึงต้องมีการขยายกำแพงเมืองเพื่อผนวกชุมชนใหม่ ๆ เหล่านี้ให้ กลายเป็นส่วนหนึ่งของเมืองขึ้นเพื่อความเป็นเอกภาพ โดยมีการสร้างอาคารบ้านเรือนใหม่ ๆ นอก บริเวณกำแพงเมืองด้วย เมื่อมีการขยายกำแพงเมืองขึ้น ส่งผลให้พ่อค้าและนายทุนร่ำรวยมากขึ้น ไม่แพ้ผู้ครองนคร ทำให้มีอำนาจในการต่อรองสูงขึ้น

ภาพ พื้นที่โล่งใจกลางเมือง

ที่มา by pasit

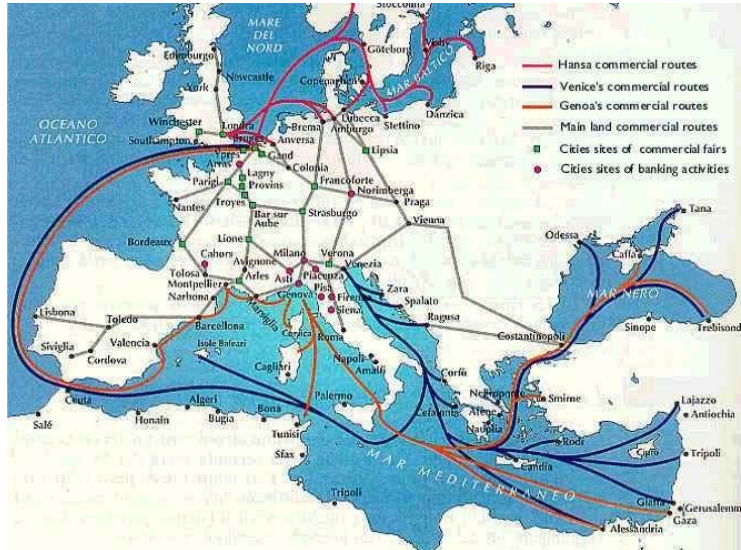

ภาพ การขยายถนนให้กว้างขึ้นใจกลางเมือง

ที่มา by Pasit

ในยุคนี้เป็นยุคเริ่มต้นของการเกิดศูนย์กลางการค้าขายในระดับภูมิภาคขึ้น ทั้ง ในบริเวณคาบสมุทรอิตาลีบริเวณทะเลเหนือฝั่งทะเลบอลติก และบริเวณลุ่มแม่น้ำไรน์ประเทศ เยอรมัน เป็นต้น

ในยุคนี้เป็นยุคเริ่มต้นของการเกิดศูนย์กลางการค้าขายในระดับภูมิภาคขึ้น ทั้ง ในบริเวณคาบสมุทรอิตาลีบริเวณทะเลเหนือฝั่งทะเลบอลติก และบริเวณลุ่มแม่น้ำไรน์ประเทศเยอรมัน เป็นต้น งานศิลปะจรรุ่งเรือง และนำไปสู่การออกแบบเมืองโดยการนำลวดลายของเรขาคณิตมาใช้มีการนำภาพเขียนทัศนียภาพมาจินตนาการเป็นผังเมืองอย่างวิจิตร และมีการปรับปรุงพื้นที่ว่างสาธารณะใจกลางเมืองให้เป็น ระเบียบสวยงาม

ภาพ แผนที่เส้นทางการค้าเงินนอร์ ประเทศอิตาลี

ที่มา <http://www.venicethefuture.com/schede/uk/164?aliusid=164>

ภาพ การก่อสร้างเทพเจ้าเป็นความสง่าแห่งเมือง

ที่มา Pinnara

สิ่งที่ทำให้เมืองเติบโต คือ ถนนตลาดร้านค้าและเงินทุนจากการที่ชาวนานำผลผลิตมาขายยังตลาดในเมืองจากแต่เดิมที่เป็นส่วนเกินของผลผลิต จากที่ดินของขุนนางหรือค่าเช่าที่ขุนนางได้รับในรูปของผลผลิตไปแล้วและเมืองก็ยังดึงดูดเอาช่างฝีมือซึ่งผูกขาดการค้าผลผลิตของตนเองจึงเริ่มมีการขยายการติดต่อทางด้านเศรษฐกิจไปสู่บริเวณที่ห่างไกลออกไปมากขึ้นคือการเปลี่ยนแปลงของเมืองในยุโรป

ภาพ พื้นผิวและการใช้พื้นที่ของคนในเมือง

ที่มา Pimnara

ภาพ งานประดิษฐ์ช่างฝีมือที่นำมาจำหน่ายในเมือง

ที่มา Pimnara

เมืองในยุคนีโอคลาสสิก หรือ เมืองแนวใหม่ในสมัยยุคกลางได้เกิดชุมชนเมืองต่าง ๆ ขึ้นมามากมาย มีการขยายตัวของเมือง เพิ่มมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 14 เช่น เมืองฟลอเรนซ์ เวนิส และปารีส ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สืบเนื่องจากการเฟื่องฟูทางระบบการค้าและการเงิน ตลอดจนมีความปลอดภัยในเรื่องการป้องกัน ศัตรูผู้รุกรานมากขึ้น สถาปัตยกรรมบ้านเรือนเพิ่มจากเดิม 1-2 ชั้น เป็น 3-4 ชั้น ประชากรเพิ่มมากขึ้น จนเข้าสู่ยุคนีโอคลาสสิก ซึ่งเป็นยุคที่สถาปัตยกรรมกรีก และโรมัน กลับมามีอิทธิพลในการฟื้นฟู เมืองให้มีความวิจิตรตระการตาขึ้นมาอีกครั้ง เริ่มจากยุคเรอเนซอง ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งมี จุดเด่นเกี่ยวกับการใช้ศิลปะโบราณเข้ามาประดับประดา โดยเฉพาะอนุสาวรีย์บริเวณใจกลางเมือง และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งเป็นยุคบารอก ซึ่งเป็นยุคเฟื่องฟูของ งานศิลปะทุกแขนง ซึ่งรวมถึงความสวยงามและวิจิตรของสถาปัตยกรรมในการสร้างบ้านแปลง เมืองด้วย ในยุคบารอกเมืองน้อยใหญ่ในทวีปยุโรปมีการ

รวมตัวกันเป็นประเทศต่าง ๆ ขึ้น ประกอบกับการคิดค้นระบบป้องกันภัยในรูปแบบอื่น ๆ ทำให้กำแพงเมืองหมดความสำคัญในการป้องกันต่อไป

เมืองในยุคนี้จึงมีการเปิดกว้างขยายตัวสู่พื้นที่รอบนอก และได้รับการออกแบบ ให้ยิ่งใหญ่และวิจิตร ทั้งสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเพื่อประกาศบารมีของผู้นำแต่ละประเทศ การออกแบบเมืองเป็นไปตามอุดมคติที่มีความเป็นระเบียบ โดยใช้เส้นลวดลายเลขาคณิตวาดผังเมืองแบบต่าง ๆ ที่สวยงาม มีการตัดถนนขนาดใหญ่เป็นแกนเส้นตรงผ่านกลางชุมชนแออัดในยุคกลาง เพื่อเปิดทัศนวิสัยให้เห็นอาคารสำคัญต่าง ๆ ที่ถูกบดบังทัศนียภาพที่งดงามไป เช่น โบสถ์ มหาวิหาร มีการปรับปรุงทรงที่ว่างด้านอาคารให้รับกันอย่างเป็นระเบียบ และให้ความรู้สึกปิดล้อม นอกจากนี้ในยุคนี้ยังนิยมวางรูปปั้น น้ำพุในตำแหน่งที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมโดยรอบ เช่น บริเวณจัตุรัสที่สำคัญต่าง ๆ ที่กรุงโรม และนครเวนิส ของประเทศอิตาลี ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 เมืองสำคัญต่าง ๆ ในทวีปยุโรปในยุคบารอก อาทิเช่น กรุงลอนดอน ปารีส โรม มาดริด เบอร์ลิน และเวียนนา ต่างแข่งขันกันปรับปรุงเมืองให้ วิจิตร ยิ่งใหญ่อลังการ เพื่ออวดโฉมอารยธรรมที่ฟื้นฟูใหม่ของเมืองนั้น ๆ มีการตัดถนนแกนกว้าง ใหญ่เชื่อมสถานที่สำคัญต่าง ๆ เช่น ถนนของส์เอลิเซ่ กลางกรุงปารีส ซึ่งเป็นต้นแบบของถนนราชดำเนินของประเทศไทย เป็นต้น ตลอดจนให้การให้ความสำคัญกับพื้นที่สาธารณะเพื่อการพักผ่อนรื่นรมย์เป็นต้น

ในยุคสมัยนี้ได้มีการค้นพบทวีปอเมริกา ผู้คนได้มีการอพยพเคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานยังทวีปใหม่และเนื่องจากผู้คนที่อพยพไปอยู่ ณ ดินแดนใหม่ต่างไฝหาเสรีภาพ ทำให้เกิด รูปแบบของเมืองย่อย ๆ ที่มีสถานที่พบปะและเกิดชุมชนใหม่ ๆ อยู่ทั่วไป โดยมีการนำความคิดการวางผังเมืองในยุคกลางของยุโรปมาใช้ แต่เนื่องจากเป็นดินแดนใหม่ที่ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพอย่างเต็มเปี่ยมไม่มีชนชั้นขุนนาง ทุกคนมีสิทธิบริหารเมืองของตน เมืองจึงมีการขยายตัวและเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยมีการวางรูปแบบของผังเมืองตามรูปทรง Aristocratic คือ มีรูปแบบผังเมืองเป็นตาราง และมีศูนย์กลางจัตุรัสตรงใจกลางเมือง ตลอดจนมีสวนสาธารณะ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากการกระจายตัวแบบรัศมีมาเป็นตารางสี่เหลี่ยม เมืองที่สร้างมาก่อนสามารถขยายตัวไปตามเส้นทางที่เชื่อมต่อเมือง เมืองสมัยนั้นเปรียบเสมือนกับสโมสรทุกคนสามารถเป็นสมาชิก ได้มีการปลูกบ้านชิดกัน ด้วยกฎหมายที่ว่าห้ามไม่ให้สร้างบ้านไกลออกไปจาก บ้านหลังอื่น ๆ เป็นต้น

ภาพผังเมืองแบบ Aristocrati นครบาร์เซโลนา ประเทศสเปน

ที่มา https://www.123rf.com/photo_101535454_barcelona-aerial-top-view-example-residential-famous-urban-grid-spain-late-afternoon-light.html

ภาพผังเมืองรูปดาว กรุงเคปทาวน์ (Cape Town) ประเทศแอฟริกาใต้

ที่มา <https://travel.mthai.com/world-travel/141867.html>

การส่งผ่านการศึกษาที่สำคัญที่สุดในเรื่องมานุษยวิทยาเมือง เกิดขึ้นในทศวรรษ 1980 โดยการศึกษาของ Susser I. (1982) ด้านเศรษฐกิจ การเมือง และพื้นที่ของกลุ่มแรงงานในบรูคลินซ์ มานุษยวิทยาเมืองของสหรัฐในทศวรรษที่ผ่านมาจะศึกษาชาติพันธุ์วรรณาต่างๆ เป็นหลัก โดยเกี่ยวกับโครงสร้างทุนนิยมของ

อุตสาหกรรม การรื้อสร้างความเป็นมนุษย์วิถีเมือง จากความไม่เท่าเทียมและความแปลกแยกในกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาเมือง ดังงานของ Mullings L. (1987) งานของ Jacob J.(1993) เรื่องเมืองไร้ขีดจำกัดโดยการศึกษาเชิงคุณภาพ และต่อมาได้แก่ Holston J.(1989) และ Dorst JD.(1989) ที่นำวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาการศึกษาในเมืองทั้งในชานเมืองของอเมริกาและเมืองที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ ต่อมาการศึกษาของมานุษยวิทยาสังคมฝั่งอาฟริกา ได้ศึกษาถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมในการแลกเปลี่ยนเมืองพันธมิตรทางการตลาด และการวิเคราะห์เครือข่ายของเมือง รวมทั้งเศรษฐกิจนอกระบบ

พัฒนาการของการศึกษามานุษยวิทยาเมือง ได้สร้างวิธีการศึกษาขึ้นมาหลายแนวจนปัจจุบัน รวมไปถึงหัวข้อด้านนิเวศน์เมือง การวิเคราะห์ชุมชนเครือข่าย การวิพากษ์เชิงอำนาจของพลังความรู้ที่จะใช้ในการวางแผนด้านสถาปัตยกรรม แบบจำลองทางเศรษฐกิจทางการเมือง การเป็นตัวแทนและการแบ่งแยกของเมือง

ความคิดเรื่องผังเมืองคงจะมีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าหลุยส์นโปเลียนที่ประสงค์จะสร้างเมืองปารีสให้เต็มไปด้วยสวนสาธารณะ อนุสาวรีย์ วงเวียนและถนนที่กว้างขวาง เพื่อความงามและความประกาศความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิ แต่สิ่งที่ลึกซึ้งกว่านั้นของพระองค์คือ การมีถนนที่กว้างขวางจะช่วยให้เจ้าหน้าที่จับตามองความประพฤติและสั่งกำลังเข้าจัดการกับฝูงชนตามที่ต่างๆ ได้สะดวก โดยไม่ต้องกังวลกับการชงสุ่มกำลัง ภายหลังปรัชญาการวางผังเมืองแบบใหม่ซึ่งเริ่มต้นในปารีสก็ส่งอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อการวางผังเมืองต่างๆ นับจากกรุงเวียนนา จนถึงเมืองหลวงใหม่ อย่างกรุงวอชิงตัน ดี.ซี.หรือกรุงบัวโนสไอเรส จนถึงเมืองในอาณานิคมโพ้นทะเลของฝรั่งเศสเช่น ฮานอยและพนมเปญ (2551: 20) นับจากนั้นความคิดการสร้างเมืองแบบสากลตามที่โอสส์มันน์เสนอได้แผ่ขยายไปยังเมืองใหญ่ๆในสหรัฐ มีการจัดสรรพื้นที่ กำหนดเป็นย่านศูนย์กลางธุรกิจ (Central Business District) หรือซีบีดี และย่านธุรกิจจึงเต็มไปด้วยอาคารสูง มีผู้คนเดินกันขวักไขว่ในวันทำงาน แต่กลายเป็นเมืองร้างในวันหยุดสุดสัปดาห์ โดยนักผังเมืองในศตวรรษที่ 19 และ 20 เชื่อว่าผังเมืองที่ถูกแบ่งออกเป็นย่านต่างๆ อย่างชัดเจนคือความถูกต้องเหมาะสมที่สุด

บรรณานุกรม

- กุลลดา เกษบุญชู มีต์. (2561). *วิวัฒนาการรัฐอังกฤษ ฝรั่งเศส ในกระแสเศรษฐกิจโลกจากระบบฟิวด์ลถึงการปฏิบัติ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3, ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม). นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.
- จามะรี เชียงทอง. (2560). *สังคมชนบทในโลกสมัยใหม่*. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. (2559). *วิถีชีวิตสังคมเมืองและโลกาภิวัตน์*. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์. *โลกสมัยใหม่ในชีวิตประจำวัน*. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมชาย ณ นครพนม. (2561). *จากบ้านสู่เมือง: รัฐแรกเริ่มบนแผ่นดินไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

- อัญชลี สุสายัณห์. (2546). *ไพร่สมัย ร.5: ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในสมัยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลินนิธิโตโยต้าประเทศไทย
- Dorst, J. D. (1989). *The Written Suburb: An American Site, an Ethnographic Dilemma*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press. Retrieved May 14, 2020, from <http://www.aspresolver.com/aspresolver.asp?ANTO;1759345>
- Jacobs, Jane M. (May 1, 1993). "The City unbound: qualitative approaches to the city". *Urban Studies* , 30(4-5): 827-848. Retrieved May 14, 2020, from <https://journals.sagepub.com/doi/10.1080/00420989320081931>
- Julian Woodford. (2011). Bethnal Green, Tower Hamlets. Retrieved May 3, 2020, from <https://hidden-london.com/gazetteer/bethnal-green/>
- Monti, Daniel Joseph. (2015). *Urban people and places : The sociology of cities, suburbs, and towns*. Thousand Oaks, CA : SAGE.
- Mullings, Leith. (1987). *Cities of the United States: Studies in Urban Anthropology*. New York: Columbia University Press. Retrieved May 14, 2020, from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edshlc&AN=edshlc.001302055.2&site=eds-live&authtype=ip,uid>
- Stack Carol B. (1975). *All Our Kin: Strategies for Survival in a Black Community*. New York: Harper & Row. Retrieved May 14, 2020, from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edshlc&AN=edshlc.000731867.7&site=eds-live&authtype=ip,uid>

บทที่ 5

แนวคิด ทฤษฎี : การศึกษาเมืองและการเติบโต

การทำความเข้าใจเรื่องเมือง ต้องจำเป็นทราบถึงการเปลี่ยนแปลงยุคหลังอุตสาหกรรม ยุคทุนนิยมก้าวหน้า ยุคหลังโพสต์โมเดิร์น และเมืองคือพื้นที่ของแหล่งปฏิบัติการประจำวันที่มีค่าและเชื่อมโยงไปถึงกระบวนการภาพขยายที่กว้างขึ้นภายใต้สภาวะและการถักทอถึงประสบการณ์ของมนุษยชาติ (Setha M. Low.1996:384) เมืองจึงมิใช่เพียงการอธิบายถึงพื้นที่ สถานที่ที่จะเชื่อมโยงไปถึงสิ่งที่ถูกศึกษาแต่ในกระบวนการศึกษาเมืองต้องทำให้มีความกระจ่างมากขึ้นและค้นหาความจริงมาให้ปรากฏ โดยเน้นที่วัฒนธรรม สังคม และการเมืองของชีวิตเมืองและการปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน

การตั้งคำถามของ Lewis Mumford ที่เป็นนักเมืองศึกษาชาวอเมริกัน ว่า “เมืองคืออะไร” เป็นการตั้งคำถามที่โฟกัสอยู่บนพื้นฐานการเติบโต และการสร้างเมืองใหม่ในยุโรปและโลกตะวันตกในศตวรรษที่ 10 และในอนาคตข้างหน้า (Lewis Mumford,1938:10-11) ว่าเมืองที่ขยายตัวทั้งจำนวนและขนาดมาแต่ยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 19 นั้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กรุงนิวยอร์กและลอนดอนมีประชากรเพียง 8 ล้านคน แต่พอเริ่มต้นศตวรรษที่ 21 จำนวนเมืองขนาดระดับมหานครมีถึง 22 แห่ง เพราะด้วยสถิติประชากรเมืองในต้นศตวรรษที่ยี่สิบมีเพียงร้อยละ 10 พอมาถึงปี 1975 ประชากรเมืองเพิ่มเป็นร้อยละ 37.8 และต่อมาปี 1995 สูงขึ้น 45.5 และหลังจากปี 2006 ทุกๆวินาทีของมนุษย์จะอยู่ในเมือง และสถิติคาดว่าภายในปี 2030 ประชากรโลกกว่าร้อยละ 60 จะอยู่ในเมือง (Simon Parker,2004:1)

หนังสือของปาร์คเกอร์ (Simon Parker, 2004) ช่วยปูพื้นฐานการทำความเข้าใจพัฒนาการของทฤษฎีการศึกษาเมือง โดยนำเสนอรูปแบบ 4Cs (Four Cs) ประกอบไปด้วย culture, consumption, conflict และ community

วัฒนธรรม (culture) รวมไปถึงระบบความเชื่อที่ยึดโยงสิ่งปลูกสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น การให้ความหมาย อธิบายสภาพกายภาพ อาคาร ตึก สะพาน ถนน สวนสาธารณะ สาระเนื้อหาและความหมายของการติดต่อสื่อสาร ผ่านหนังสือพิมพ์ สื่อมีเดีย วิทยุ อินเทอร์เน็ต และอื่นๆ รวมถึงการผลิตสร้างศิลปะ วรรณกรรม วงดนตรีหรือเคสตรา เพลงป๊อป

การบริโภค (consumption) อ้างถึงการบริโภคสินค้าและบริการ การแลกเปลี่ยน และความหมายของสิ่งของ บริการทั้งในภาคส่วนของรัฐและภาคเอกชนที่ถูกผลิตขึ้น

ความขัดแย้ง (conflict) ทั้งความขัดแย้งทางกายภาพ ความรุนแรง ความไม่ลงรอยในระเบียบกฎเกณฑ์ การต่อสู้ดิ้นรนท่ามกลางความขัดสนของทรัพยากรที่มีผู้อยู่อาศัยในเมืองจำนวนมาก

ความเป็นชุมชน (community) ที่รวมทุกบริบทมุมมองในการใช้ชีวิตทางสังคมในเมือง ขนาดประชากร การกระจายตัว การเปลี่ยนแปลงลักษณะของผู้คน คำว่าชุมชนนี้เองเป็นสิ่งทรงคุณค่าในความหมายที่ว่ามนุษย์จะเข้าไปพัวพันกับพื้นที่ได้อย่างไร

และ 4Cs ที่ปาร์คเกอร์เอย์ถึง คือความแตกต่างที่นักทฤษฎีได้นำมาอธิบาย ขยายความและเผชิญหน้ากับเมือง และนำเสนอออกมาได้ต่างกันออกไปในแต่มุม

แม้ต่อมาจะเพิ่ม C อีกตัวที่อธิบายเมืองในบริบททางด้านเศรษฐกิจ การเมือง เศรษฐศาสตร์การเมือง การบริโภคและพื้นที่ คือ commodities and commodification ที่เชื่อมกับแนวคิดของ Mark and Engels, David Harvey, Manuel Castell และ Saskia Sassen (Simon Parker, 2004:6)

การศึกษาเมืองสำนักชิคาโก (Chicago School) สำนักชิคาโก (Chicago School) ในช่วงทศวรรษ 1920 -1930 ได้อธิบายพัฒนาการของนิเวศวิทยาเมือง ว่าเมื่อมนุษย์ได้เข้ามายึดครองในศูนย์กลางวงแหวนแต่ชั้นนอกก็ยังคงล้อมรอบไปด้วย ชนชั้น อาชีพ โลกทัศน์ ประสบการณ์ชีวิต เหมือนหน่ออ่อนในการผลิตเจริญเติบโต ในการศึกษาของสำนักชิคาโกที่เริ่มมาก่อนดูเหมือนผูกพันกับการศึกษาเรื่องสลัม ที่มีอยู่มากมายสมัยนั้น เป็นการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มอาฟกันอเมริกัน ดังงานของ Anderson E. (1990) ที่นำเสนอเรื่อง ความล่อแหลมในประเด็นเรื่องเชื้อชาติ ชนชั้นและการเปลี่ยนแปลงในชุมชนเมืองของชิคาโก หรืองานของ Wacquant LJP. (1994) ที่ศึกษาเส้นสีแห่งเมืองใหม่ จากภาครัฐหรือฟ้าลิขิตในเกทโต (ghetto) หลังยุคฟอร์ดนิยมอเมริกา รวมถึงการวางรากฐานในระเบียบวิธีในการศึกษาวิจัยเมืองของสำนักชิคาโก

ภาพ สลัมชิคาโกในปี 1900-1902

ที่มา Peter Hall, 1997

การจะเข้าใจทฤษฎีที่อธิบายเรื่องเมือง ต้องพิจารณาไปถึงหัวข้อหรือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเมือง ในหลายประเด็นๆ หรือคำถามทางด้านเมือง (urban question) จากการตั้งคำถามในงานเขียนของ Peter

Saunders (1989) เรื่อง Social Theory and the Urban Question อธิบายถึงการทำความเข้าใจทฤษฎีสังคมที่จะอธิบายความเป็นเมือง เรื่องในเมือง หรือเรื่องของเมือง ล้วนขึ้นอยู่กับคำถามที่ตั้งขึ้นภายใต้บริบทความเป็นเมืองที่ต่างกันทั้งสิ้น

ในบทนี้จึงจะอธิบาย 2 ส่วนด้วยกัน โดยส่วนแรกเป็นการทำความเข้าใจพื้นฐานทางทฤษฎีเกี่ยวกับสังคมศาสตร์หรือทฤษฎีที่อธิบายความเป็นเมือง ส่วนที่ 2 เป็นการอธิบายการขยายตัวของเมืองตามหลักการขยายตัวของเมืองในทางนิเวศน์วิทยา

พื้นฐานทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นเมือง

จากงานของ Rivke Jaffe and Anouk de Koning (2016) และ Simon Parker (2004) ได้ตั้งคำถามถึงประเด็นเมืองจากนักคิดสำคัญหลายคน que เริ่มต้นตั้งคำถามถึงเมืองในหลากหลายประเด็น นับแต่เวเบอร์ ซิมเมล เบนจามินและเลอแฟร์บซ์ เริ่มจากเวเบอร์ (Max Weber) ที่ศึกษาความเป็นมา ประวัติเมือง (the city in history) ซิมเมล (George Simmel) ศึกษาวัฒนธรรมของมหานคร (the culture of the metropolis) วอลเตอร์ เบนจามิน (Walter Benjamin) ประเด็นหลักคือ the exegetical city และองรี เลอแฟร์บซ์ (Henri Lefebvre) เรื่องการผลิตพื้นที่ (the production of space)

จำนวนของงานที่ค้นคว้าทางด้านชาติพันธุ์วรรณาและการวิเคราะห์เรื่องเมืองของนักมานุษยวิทยาเริ่มเมื่อประมาณศตวรรษที่ 19 ถึงช่วงต้นของศตวรรษที่ 20 โดยสามารถจำแนกจัดหมวดหมู่ของกลุ่มในการศึกษาออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกันที่ผู้เขียนผลงานด้านนี้มีอิทธิพลในการบรรยายหรือวิเคราะห์กระบวนการกลายเป็นเมือง (urbanization) และกระบวนการกลายเป็นอุตสาหกรรม (industrialization) ในยุโรปและเมืองในอเมริกาเหนือ ผลงานของนักสื่อสารมวลชน รวมทั้งนักวิชาการได้โน้มน้าวการปฏิรูปการศึกษาาร่วมกันในเชิงประจักษ์ โดยเฉพาะในกลุ่มนักวิชาการสาขาสังคมวิทยาที่สำนักชิคาโก

กลุ่มแรกคือกลุ่มที่ประกอบด้วยนักสื่อสารมวลชนและนักเขียนวรรณกรรม เช่น ชาร์ล ดิกเก้นท์ (Charles Dickens, 1812-1870) นักเขียนที่เขียนบรรยายให้เห็นภาพเรื่องเมืองของอังกฤษสมัยนั้น นักเขียนวรรณกรรมนามอลิซาเบท กาสเคล¹ (Elizabeth Gaskell, 1810-1865) อีมิล โซลา² (Emile Zola, 1840-1902) ที่ได้ค้นคว้านำเสนอถึงชีวิตของคนจนเมืองในบริบทของการเปลี่ยนไปเป็นอุตสาหกรรมในพื้นที่เมือง

¹ อลิซาเบท กาสเคล (Elizabeth Cleghorn Gaskell) มักเรียกกันว่า Mrs Gaskell เป็นนักประพันธ์ชาวอังกฤษนักเขียนชีวประวัติและนักเขียนเรื่องสั้น นวนิยายของเธอนำเสนอภาพชีวิตในหลาย ๆ ด้านของสังคมยุควิกตอเรียรวมถึงคนจนที่น่าสนใจและเป็นที่สนใจของนักสังคมศาสตร์และผู้ชื่นชอบวรรณกรรม (https://en.wikipedia.org/wiki/Elizabeth_Gaskell)

² อีมิล โซลา (Emile Zola) งานเขียนของเขาทำงานเพื่อสร้างสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำน้อยลงและความยุติธรรม เขาเป็นผู้สนับสนุนความยุติธรรมและความชอบธรรม ผลงานวรรณกรรมของเขาในชุดนวนิยาย 20 เล่มเรียกว่า 'Les Rougon-Macquart' ศึกษาอิทธิพลของแอลกอฮอล์ ความรุนแรงและการค้าประเวณีอันเป็นผลมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม มันกลายเป็นหนึ่งในผลงานวรรณกรรมที่โดดเด่นที่สุดของเขา (<https://www.thefamouspeople.com>)

ได้แก่ การทำงานในโรงงานเป็นอย่างไร หรือการใช้ชีวิตในสลัมเป็นแบบไหน โดยเข้าไปหาคำตอบชนิดที่จริงจัง หรือว่าหมกมุ่นกับการใช้ชีวิตกับกลุ่มคนจนเมืองเหล่านั้น

ภาพ ชาร์ล ดิกเก้นท์ (Charles Dickens, 1812-1870)

ที่มา <https://www.google.com/search?q=Charles+Dickens&t>

ภาพ อลิซาเบท กาสเคิล (Elizabeth Gaskell, 1810-1865)

ที่มา <https://www.google.com/search?q=Elizabeth+Gaskell>

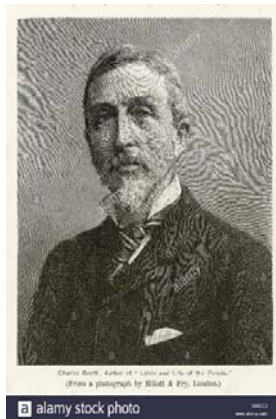

ภาพ อีมิล โซลา (Emile Zola, 1840-1902)

ที่มา <https://www.google.com/search?q=Emile+Zola>

กลุ่มที่สอง ในศตวรรษที่ 19 มานุษยวิทยาเมืองประกอบไปด้วยนักเขียนเชิงวิชาการมากขึ้น นอกเหนือจากการค้นคว้าด้วยวิธีการทางชาติพันธุ์วรรณาแล้ว นักสื่อสารมวลชนสมัยนั้นยังเริ่มจัดทำารวางแผนที่ การค้นข้อมูลทางสถิติมาประกอบงานเขียนของตน ทำงานคล้ายๆนักวิจัยที่เดียว และเข้าไปมีส่วนในการปฏิรูประบบสุขภาพในยุควิคตอเรียน นักเขียนคนสำคัญที่มีชื่อเสียง เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมันนาม

ฟรีดริช แองเกิล (Friedrich Engels, 1820-1895) ที่เขียนคำแถลงการณ์ของคอมมิวนิสต์ (The Communist Manifesto) ร่วมกับคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ในปี 1844 แองเกิล ได้ตีพิมพ์งานที่เป็นเรื่องราวของชนชั้นแรงงานในเมืองอุตสาหกรรมของอังกฤษโดยใช้เวลาราว 2 ปีในการเฝ้าสังเกตติดตามอยู่ในชุมชนแออัดในแมนเชสเตอร์ และซาลฟอร์ด การระบาดของอหิวาตกโรคที่ทำลายล้างหลายเมืองในศตวรรษที่ 19 โรคระบาดอุบัติใหม่ โรคทางสังคมและการทำแผนที่ทางการแพทย์โดยละเอียด และมีชาร์ล บูท³ (Charles Booth, 1840-1916) นักวิจัยทางสังคมและนัก ได้รวบรวมงานเขียนไว้ 17 เล่ม ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตของคนจนในเมืองลอนดอน การรวบรวมข้อมูลทางสถิติ และการวิเคราะห์ที่เน้นถึงอัตราการตายและโรคที่คนจนในเมืองเป็น และต้องทนทุกข์ทรมาน และเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับค่าแรงต่ำและสภาพความเป็นอยู่ที่ไม่มั่นคง

ภาพ ชาร์ล บูท (Charles Booth, 1840-1916)

ที่มา [https://www.google.com/search?q=\(Charles+Booth,+1840-1916\)](https://www.google.com/search?q=(Charles+Booth,+1840-1916))

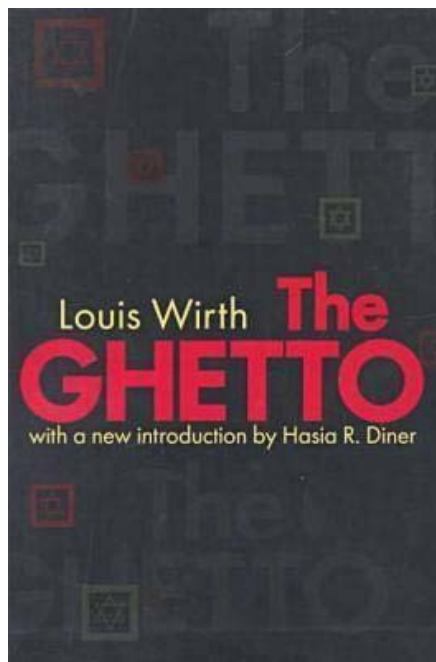

ภาพ แผนที่แสดงความยากจนในลอนดอนที่ชาร์ล บูทจัดทำขึ้น

ที่มา [https://www.google.com/search?q=\(Charles+Booth,+1840-1916\)](https://www.google.com/search?q=(Charles+Booth,+1840-1916))

³ ชาร์ล บูท (Charles Booth) นักวิจัยทางสังคมและนักปฏิรูปชาวอังกฤษซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในผลงานการกุศลที่เป็นนวัตกรรมใหม่ ([https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Booth_\(social_reformer\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Booth_(social_reformer)))

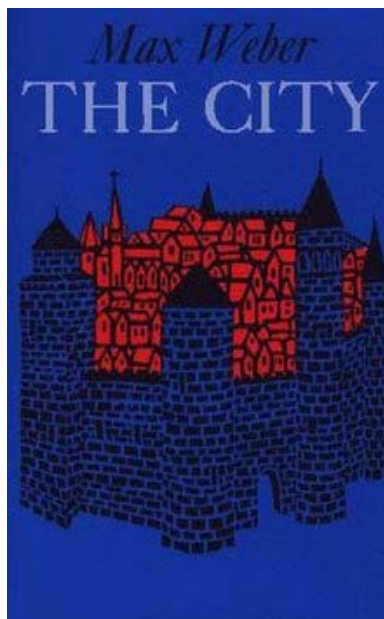
ในศตวรรษที่ 20 การเป็นรูปเป็นร่างของการวิจัยเมืองเริ่มเกิดขึ้นโดยนักวิจัยเมืองในสำนักของมหาวิทยาลัยชิคาโก ในภาควิชาสังคมวิทยาของอเมริกา สำนักชิคาโก ก่อตั้งโดยนักคิดสองคนคือ William I. Thomas (1863-1947) และอดีตนักข่าวและนักกิจกรรมสังคมชื่อ โรเบิร์ต พาร์ค (Robert Park, 1864-1944) โดยพาร์ควางรูปแบบจำลองนิเวศวิทยาของมนุษย์ว่าการอยู่ในเมืองพฤติกรรมจะเป็นลักษณะตามสภาพแวดล้อมของเมือง ต่อมานักสังคมวิทยาในสำนักชิคาโกคือ หลุยส์ เวดส์ (Louis Wirth) นีล แอนเดอร์สัน (Nels Anderson) ฟอร์เรียน ซันนินิเอกิ (Florian Znaniecki) เซนต์ แคลร์ ดาร์ค (St. Clair Drake) และทั้งหมดเน้นการทำงานภาคสนามโดยเฉพาะ ข้อมูลเชิงประจักษ์ กระตุ้นให้ผู้เรียนออกไปนอกห้องเรียนออกจากห้องสมุด ไปดูเมืองในบริบทต่างๆ เปรียบเมืองเป็นห้องปฏิบัติการ เพื่อศึกษาคนในเมือง วิธีการนอกจากการสังเกตการณ์แล้วยังมีการจัดทำแผนที่ การบันทึกประวัติบุคคล ผลงานช่วงนี้ถือเป็นงานคลาสสิกอย่างมาก ที่บันทึกกรณีคนชายขอบ รวมทั้งกลุ่มผู้อพยพเข้ามาในเมือง งานของหลุยส์ เวดส์ที่มีชื่อเสียงคือ วิธีชีวิตเมือง (urbanism as a way of life) และหนังสือคลาสสิกอีกเล่มและมีชื่อคือ The Ghetto ที่ศึกษาถึงโครงสร้างตรรกะของชาวยิวในเกทโต หรือสลัมในชิคาโก ค้นคว้าการปฏิสัมพันธ์ระหว่างทางเลือกของการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์แบบเข้มข้นหรือการอ้างการเหยียดตามแบบกลุ่มชนหมู่มาก งานศึกษาของกลุ่มสำนักนี้จะเน้นกลุ่มคนผิวสีและสลัมในเมืองใหญ่

หนังสือ The Ghetto ของ Louis Wirth

ที่มา https://www.goodreads.com/book/show/335665.The_Ghetto

ขอบเขตการทำงานของทั้ง 3 กลุ่ม ระหว่างนักสื่อสารมวลชน นักกิจกรรม และนักวิชาการยังคงพร่าเลือน แต่ละคนนำเสนองานภายใต้อิทธิพลสาขาของตน ดังเวเบอร์ จากหนังสือ *The City* นำเสนอ องค์กรทางสังคม ฟรีดดิช เองเกิลค์เป็นทั้งนักข่าว นักกิจกรรม และผู้มีอุดมการณ์ทางการเมือง ส่วนโรเบิร์ต พาร์ค ในฐานะนักวิชาการ และเขายังเป็นลูกศิษย์ของ จอร์ท ซิมเมล (George Simmel) อีกด้วย (Rivke Jaffe and Anouk de Koning, 2016 : 6-8)

ภาพ หนังสือ *The City* ของ Max Weber

ที่มา [https://en.wikipedia.org/wiki/The_City_\(Weber_book\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_City_(Weber_book))

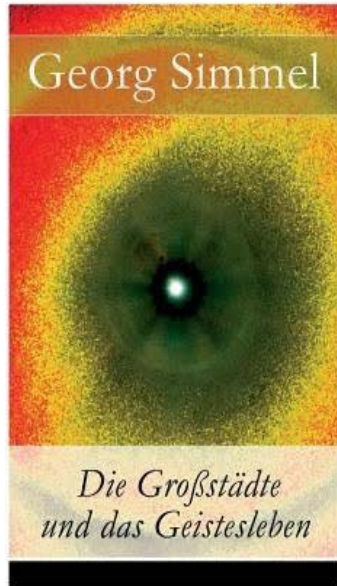
แนวคิดพื้นฐานการศึกษาทฤษฎีเมือง

1. **เวเบอร์ (Max Weber)** ที่ศึกษาความเป็นมา ประวัติเมือง (the city in history) การอธิบายของเวเบอร์อยู่บนพื้นฐานสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากระบบพิวคัล เข้าสู่ระบบทุนนิยม การสร้างผลตอบแทนกำไรจากการค้า “the city is a market settlement”⁴ การเขียนเรื่อง the city ของเวเบอร์ช่วยให้เข้าใจกระบวนการของการเป็นเมืองที่นำไปสู่ความซับซ้อนของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมสมัยใหม่

2. **ซิมเมล (George Simmel)** ศึกษาวัฒนธรรมของมหานคร (the culture of the metropolis) งานสำคัญของซิมเมล เรื่อง *The Metropolis and Mental Life* ที่เขาได้นำเสนอถึงความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจและชีวิตวิทยาาสตร์ธรรมชาติ (psychic life) กับเมืองว่ามีความสัมพันธ์กันและมีอิทธิพลต่อกันอย่างไร เมืองที่ซิมเมลให้นิยามและตีความลักษณะของคนว่า คนในเมืองจะถูกกดดันหลายประการทำให้ต้องมีการปรับตัว คนในเมืองมีทัศนคติที่เปื้อน่ายและทำให้ต้องมีลักษณะการปกป้องตนเอง คนในเมืองมีอิสระแต่ไว้ตัว

⁴ จากที่เวเบอร์นำเสนอไว้ใน Weber M.(1958) *The City* ,Glencoe,IL: Free Press

“freedom to be different is possible” ที่นับว่าเป็นการอธิบายปัจเจกชนในพื้นที่เมือง งานของเขาได้รับการตีพิมพ์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว งานการศึกษาเมืองของซิมเมลมีอิทธิพลต่อการศึกษาของสำนักชิคาโก ได้รับการยอมรับจาก Robert Park และ Louis Wirth ยอมรับบทความเรื่องดังกล่าวว่าเป็นจุดยืนที่สำคัญในบทความทางสังคมวิทยาเมือง เขาว่าความเร็วและการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจในเมืองได้นำไปสู่การเกิดขึ้นของของสังคมใหม่สำหรับคนอยู่ในเมือง

“The Metropolis and Mental Life” 1903

Simmel looks at the social-physiological features of modern urban culture.

He notes that in cities, many anonymous people come into contact with one another, yet are removed from the emotional ties and social bonds that they had in smaller communities.

Urban dwellers tend to be:

- Calculative:** daily life is filled with “weighing, calculating, enumerating,” reducing qualitative values to quantitative terms

- Blasé:** urban dwellers possess an outlook of indifference towards the values that distinguish things.

ภาพ The Metropolis and Mental Life

ที่มา <https://www.slideshare.net/stoton/simmel-kracauer-and-benjamin>

3. วอลเตอร์ เบนจามิน (Walter Benjamin) ประเด็นหลักคือ the exegetical city นับแต่เรื่องนำเศร่า โศกนาฏกรรมการฆ่าตัวตายในปี 1940 ชื่อของเขาได้ปรากฏ ผลงานเรื่อง The Arcades Project วิเคราะห์การค้าของชาวปารีสอย่างละเอียด และกล่าวว่าเมืองเปรียบเสมือน “text” ที่สามารถอ่านได้ (read) และสร้างเรื่องราวหรือประสบการณ์ความคิดกับเมืองได้ การกระตุ้นประสาทสัมผัสการใช้ชีวิตในเมือง คำหนึ่งปรากฏในศตวรรษที่ 19 ในงานเขียนของเขาคือ “flâneur” บ้างก็นิยามว่าหมายถึงกลุ่มชนชั้นกลางใหม่ บ้างหมายถึงคนเร่ร่อนพเนจร (stroller) ที่ใช้ชีวิตอิสระด้วยการเป็นศิลปินเขียนภาพ หรือโคลงกลอน พวกนี้ใช้ชีวิตติ่มด้าอยู่ใน Arcades ที่ทำเป็นร้านค้าล้ำสมัยมากในช่วงยุคนั้น การอ่านเรื่องเมืองและการตีความจากกลุ่มคนเหล่านี้สามารถไปเชื่อมโยงถึงพื้นที่เมืองในยุโรปโดยเฉพาะปารีสได้ ว่าเมืองเป็นดังตำราการค้นคว้า เมืองเป็นความใฝ่ฝันของสังคมยุคใหม่ และสามารถค้นหาร่องรอยความหมายทางสังคมที่แฝงฝังอยู่ในเส้นใยชีวิตของคนในเมืองที่มีความหลากหลาย

ภาพ วอลเตอร์ เบนจามิน

ที่มา https://en.wikipedia.org/wiki/Walter_Benjamin

ภาพ ศิลปินรื้อวาดภาพกระจายอยู่ตามลานโห่งของพื้นที่เมืองหลาย ๆ แห่ง

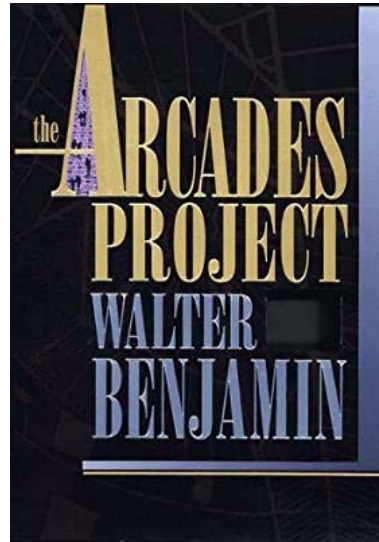
ที่มา by Pasit

ภาพ การสร้างอาคารร้านค้าเพื่อจับจ่ายใช้สอยโดยมีหลังคาคลุมและเป็นที่นิยมในช่วงศตวรรษที่ 19
ที่มา by Pasit

ภาพ ลักษณะสถาปัตยกรรมที่มีอาคารคลุมหรือ Arcades
ที่มา by Pasit

ภาพ หนังสือ the Arcade Project ของเบนจามิน

ที่มา <https://www.amazon.es/Arcades-Project-Belknap-Walter-Benjamin/dp/067404326X>

ภาพ ลักษณะสถาปัตยกรรมร้านค้าในกรุงปารีส ศตวรรษที่ 19

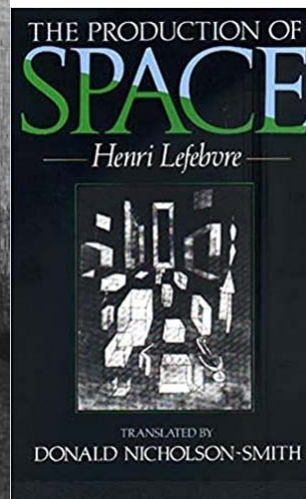
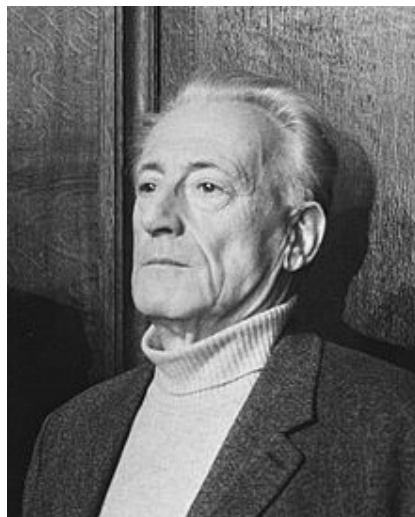
ที่มา : <https://th.theplanetworld.com/5774-time-well-spent-where-to-shop-in-paris-th>

ภาพ คนในยุโรปปัจจุบันที่เชื่อมถึงการใช้ชีวิตตามแบบของ Flâneur ที่เบนจามินอธิบายถึงการเป็นกลุ่ม
ชนชั้นกลางกลุ่มใหม่ที่ชอบใช้ชีวิตเดินเล่น จับจ่ายในอาเขต ที่มีหลังคาปกคลุม หรือออกมาเดินเล่นบนถนนพื้นที่โล่ง
แบบเมืองอันกว้างขวางในยุโรป

ที่มา <https://www.google.com/search?q=flaneur&tbm>

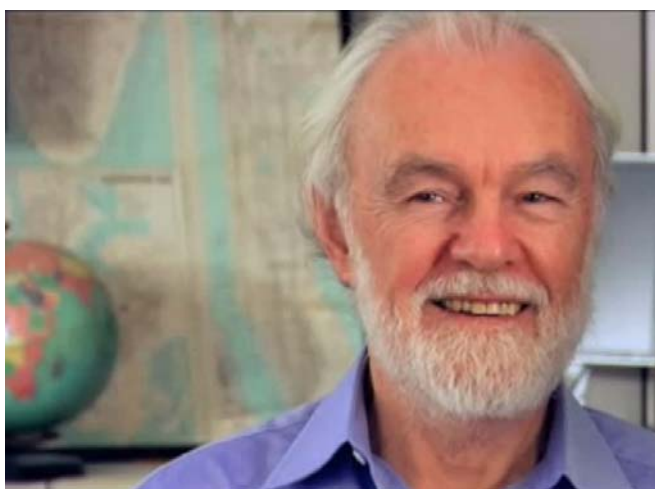
4. อองรี เลอแฟรปเวอระ (Henri Lefebvre) เรื่องการผลิตพื้นที่ (the production of space-POS)
POS ที่เลอแฟรปเวอระ นำเสนอ เรื่องพื้นที่ว่าพื้นที่ มี 3 ระดับ ได้แก่ Physical Space, Mental Space และ
Mental Space พื้นที่แต่ละระดับถูกใช้และอธิบายตีความให้ความหมายตามทัศนะของแต่ละกลุ่มที่นำไปใช้
ประโยชน์ โดยประเภทของพื้นที่ที่จำแนกได้อีก 3 ประเภท (Lefebvre,1991:33) คือ 1). การปฏิบัติการของ
พื้นที่ (Spatial practice) 2.) ภาพตัวแทนของพื้นที่ (Representations of space) 3).พื้นที่แห่งภาพ
ตัวแทน (Representational spaces) การเขียนเรื่องพื้นที่ของเลอแฟรปเวอระ มีความซับซ้อนทั้งการทำ
ความเข้าใจและการนำไปใช้ แต่หากนำมาเชื่อมถึงพื้นที่ในเมือง จะทำความเข้าใจถึงการตีความว่า พื้นที่นั้น
มีอยู่จริง ถูกสร้าง หรือถูกตีความในอีกบริบทหนึ่ง

ภาพ อองรี เลอแฟรปเวอระ (Henri Lefebvre) กับหนังสือที่มีชื่อเสียงของเขา the Production of Space

ที่มา <https://th.wikipedia.org>

5. เดวิท ฮาเวีย (David Harvey, 1989) การศึกษาเมืองของเดวิท ฮาเวีย จะเกี่ยวพันการวิเคราะห์เมืองตามแนวคิดโครงสร้างตามนิยมและกรอบแนวคิดของคาร์ล มาร์กซในกระบวนการหมุนเวียนของทุน การเคลื่อนไหลของกำลังแรงงานสินค้าและทุนรวมทั้งความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเวลาและพื้นที่ โดยเมืองที่ฮาเวียอธิบายให้ความหมายภายใต้รูปแบบการผลิตวิถีของทุน การเข้าใจเมืองจึงต้องเข้าใจในบริบทของทุนในเมือง จากหลักการใหญ่ ๆ สองประการคือ การเพิ่มการสะสมทุนและการดิ้นรนของชนชั้น (Accumulation and class struggle)

ภาพ เดวิท ฮาเวีย (David Harvey)

ที่มา https://en.wikipedia.org/wiki/David_Harvey#/media/File:David_Harvey2.jpg

เมืองในรูปแบบของทุนนิยมแต่แนวคิดเสรีนิยมใหม่ที่ฮาเวียนำเสนอได้รับอิทธิพลความคิดมาจากคาร์ล มาร์กซอธิบาย โดยกล่าวถึงการสะสมทุนในขั้นต้นการแปรรูปที่ดินและการทำลายร้างของกลุ่มประชากรที่เป็น ขาวนอย่างรุนแรงรวมถึงกระบวนการการจัดสรรสินทรัพย์และการแปรรูปการบริการสาธารณะ (Ugo Rossi, 2017: 159)

พื้นที่กรุงเทพฯกับผังเมืองในอดีต

ในปี พ.ศ.2489 เป็นช่วงที่กรุงเทพมหานครมีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดในทุก ๆ ด้านโดย ปี พ.ศ.2501 กรุงเทพฯมีพื้นที่เพียง 90 ตารางกิโลเมตรและรัฐบาลโดยกระทรวงมหาดไทยได้ร่วมมือกับรัฐบาลสหรัฐอเมริกา ผ่านองค์กร “ยูซอม” (United States of America Operation Mission of Thailand : USOM) (ศูนย์บริการวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.2553 และวารานนท์ สุขทองแพ่ง. 2548) ได้

จัดทำผังเมืองโดยมอบให้บริษัทลิทช์ฟิลด์ (Litchfield and Whiting Browne & Associate) เป็นผู้วางผังเมืองรวม (อัน นิมมานเหมินท์. 2559)

เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ผังลิทช์ฟิลด์” (Litchfield) ผังดังกล่าวประกอบด้วยแผนผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน แผนผังโครงการคมนาคมและการขนส่ง และแผนผังโครงการสาธารณูปโภค โดยเสนอให้รวมพระนครธนบุรี บางส่วนของสมุทรปราการและนนทบุรีเข้ามาเป็นเมืองเดียวกัน โดยมีระยะของแผน 30 ปี โดยผังเมืองที่เสนอนั้นได้วางเป็นแบบฝ่ามือและนิ้วมือที่ยื่นออกไป ซึ่งเป็นแบบประหยัดสาธารณูปโภคคมนาคมและขนส่ง ระบบถนนเป็นแบบกมลหรือใยแมงมุม ประกอบด้วยถนนรัศมีและถนนวงแหวนเป็นชั้น ๆ ค่าใช้จ่ายประมาณ 27,000 ล้านบาท ในปีพ.ศ.2502 และเมืองจะขยายออกไปอีก 6 เท่าตัวและคาดว่าจะรองรับคนที่เติบโตเต็มที่ในปีพ.ศ.2533 ได้เกือบห้าล้านคน แต่ผังแม่บทก็ไม่สามารถดำเนินการได้เพราะไม่มีกฎหมายผังเมืองมาสนับสนุนการนำไปปฏิบัติมีแต่กฎหมายการผังเมืองและขนบทปีพ.ศ.2495 ที่ไม่มีอำนาจใช้และลงโทษ แม้จะนำมาพิจารณาในอีก 16 ปีต่อมา แต่ก็ไม่เหมาะสมกับเมืองที่เติบโตออกไปทุกทิศทุกทางแล้ว เมืองที่ขยายออกไปในแต่ละจุด จึงมีการสร้างถนนเข้าไปและวางระบบถนนวงแหวนขึ้นในที่คร่อมแม่น้ำเจ้าพระยา เท่ากับกำหนดให้ศูนย์กลางเมืองติดกับแม่น้ำ ดังเช่นสมัยรัชกาลที่ 5 ส่งผลต่อการก่อสร้างสะพานเชื่อม 2 ผังอีก 6 สะพานเช่น สะพานพระปิ่นเกล้า สะพานพระราม 7 สะพานพระราม 8 หรือสะพานที่เชื่อมวงแหวนอุตสาหกรรมปัจจุบัน เป็นต้น และผังเมืองที่ลิทช์ฟิลด์ ได้เสนอไว้ไม่ได้คำนึงว่าเมืองมีศูนย์กลางหลาย ๆ ศูนย์แยกกันเช่น เขาวราช บางลำพู พระโขนง หัวหมากหรือประตูน้ำที่เป็นลักษณะ Multi Centers มิใช่มีศูนย์กลางแบบ Mono Center (อัน นิมมานเหมินท์. 2529:37) สำหรับข้อมูลการใช้ที่ดินเพื่ออุตสาหกรรมจากการสำรวจของบริษัท Litchfield and Whiting Browne & Associate เมื่อปี 2500 พบว่าการใช้ที่ดินในกรุงเทพฯ เพื่อใช้ในการอุตสาหกรรมมีประมาณ 2,656 ไร่ จะอยู่ในฝั่งพระนครมากกว่าฝั่งธนบุรี (2,193 และ 463 ไร่ตามลำดับ) ส่วนสำมะโนอุตสาหกรรมที่สำรวจครั้งแรกในประเทศไทยมีโรงงานทั้งประเทศทั้งสิ้น 38,394 โรง อยู่ในกรุงเทพฯ ประมาณ 9,768 โรง คิดเป็นร้อยละ 25.4 ลักษณะโรงงานประกอบด้วยโรงงานขนาดเล็ก คือจำนวนคนงานเกิน 9 คน มีเพียงร้อยละ 2.2 ส่วนโรงงานขนาดใหญ่และขนาดกลางมีน้อยมาก

การใช้พื้นที่กรุงเทพฯ ในสมัยนั้นต่างปลูกสร้างห้องแถวโดยไม่มีการวางแผนและควบคุม จนกรุงเทพฯ มีการขยายตัวอย่างผิดปรกติที่ว่า “ยุคถนนซ้อคอก ยุคตรอกพอแมวเดิน ยุคเพลิงเพลิงกามา ยุคเงินตราเฟื่องฟู ยุคพาราป่าคอนกรีต” (บุญทัน ดอกไธสง , 2520:12) พอที่ดินมีการเปลี่ยนมือเร็วมีการเก็งกำไรจากการซื้อขายแพงผู้ที่มีที่ดินมี 2 ลักษณะคือผู้ที่มีที่ดินเดิมได้กลายเป็นผู้จัดสรรที่ดินโดยรวมมือกับธนาคารแบ่งที่เป็นสัดส่วนปลูกบ้านให้เช่า โดยเช่าบ้านจากที่ดินของตัวเอง เขาไปตามปีที่กำหนดเมื่อหมดกำหนดแล้วเจ้าของที่ดินก็ขึ้นราคาหรือบอกเลิกเพื่อนำที่ดินไปจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป ส่วนเจ้าของที่ดินอีกประการหนึ่งคือ เจ้าของสวน เจ้าของนา เห็นว่าที่ดินพอมีราคาก็รีบขายเพราะพวกนักจัดสรรได้มาบอกว่าเมืองจะขยายไปทางอื่นได้ราคาเท่านี้ก็ดีแล้วจึงรีบขาย ฉะนั้นการตัดถนนที่โค้งงอจึงเนื่องจากเจ้าของที่ดินที่นำไปใช้ประโยชน์ มีการสร้างตึกแถวขึ้นเรียงรายตามถนนสายที่ขยายขึ้นใหม่ซึ่งอัน นิมมานเหมินท์ กล่าวว่าเติบโตอย่างไม่มีแบบแผน (Unplanned Growth) เนื่องด้วยที่ดินในกรุงเทพฯ คือ ปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความเจริญของพื้นที่เมือง

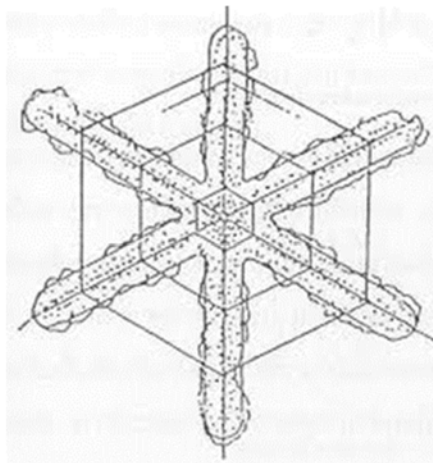
และเจ้าของที่ดิน ที่ดินคือทุนชีวิตและมีบทบาทต่อความเจริญหรือความเสื่อมของเมืองเป็นอย่างมาก ที่ดินที่ถูกพัฒนาจึงสร้างความร่ำรวยให้กับนายทุนเป็นอย่างมาก

บุญทัน ดอกไธสง (2520) ได้บรรยายถึงผู้คนที่อยู่ในพื้นที่เมืองว่า “เพราะเมืองคือศูนย์รวมของทุกสรรพสิ่ง แหล่งงานใหญ่น้อยตั้งแต่ 4-5 คนหรือถึง 10,000 คนก็ตั้งอยู่ในเมืองหรือกรุงเทพแห่งนี้ เมื่อคนอยู่มากจึงสร้างที่พักอาศัยเพื่อรองรับ สร้างโรงแรมขึ้นเพื่อต้อนรับผู้มาติดต่อค้าขายตั้งแต่ระดับชาวบ้านจนถึงชาวต่างประเทศ เมื่อคนมากอาหารการกินเป็นสิ่งจำเป็น จึงมีร้านค้าขายอาหารตั้งแต่ริมฟุตบาทถึงภัตตาคาร หุรรหาเกิดขึ้น บรรยากาศของเมืองที่พลุกพล่าน อากาศร้อนเพื่อทำให้บรรยากาศลงทุนไม่ตั้งเครียด โรงแรม ม่านรูด อาบอบนวดก็สร้างขึ้นเพื่อบริการคนเมืองกรุง เมืองจึงเป็นฐานเศรษฐกิจที่ทุกคนอยากมาหาโอกาส”

ทฤษฎีการขยายตัวของความเป็นเมือง

ความเป็นเมือง เป็นกระบวนการทางนิเวศวิทยาอย่างหนึ่งที่มีรูปแบบการใช้ที่ดินและการขยายตัวของเมืองแตกต่างกันออกไป รูปแบบของกระบวนการทางนิเวศวิทยาที่นิยมนำมาใช้อธิบายการขยายตัวของความเป็นเมืองมี 4 ทฤษฎีหลักดังนี้ (Wilson and Schulz, 1978 : 42-47)

ทฤษฎีรูปดาว (Star theory) ริชาร์ด เอ็ม ฮูร์ด (Richard M. Hurd) อธิบายว่า การขยายตัวของเมืองนั้นเกิดมาจากบริเวณศูนย์กลางของเมืองที่เป็นที่รวมของเส้นทางคมนาคมสายหลักของเมือง อิทธิพลของเส้นทางคมนาคมจะมีผลทำให้เมืองขยายตัวออกไปตามเส้นทางรถยนต์ รถใต้ดิน และรถไฟ ประชาชนส่วนใหญ่จะนิยมอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่นบริเวณใกล้เคียงกับเส้นทางคมนาคมดังกล่าวในระยะที่สามารถเดินไปถึงได้สะดวก ต่อมาภายในเมืองได้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมดีขึ้น ประชาชนภายในเมืองนิยมใช้รถยนต์กันมากขึ้น พื้นที่ว่างที่อยู่ระหว่างเส้นทางคมนาคมก็จะมีประชาชนเข้าไปอาศัยอยู่กันหนาแน่นมากขึ้น พื้นที่ว่างดังกล่าวก็เชื่อมต่อกันเป็นพื้นที่เดียวกัน

ภาพ รูปทฤษฎีรูปดาว

ที่มา http://www.elfhs.ssru.ac.th/saran_ji/pluginfile.php/100/mod_resource/content/3/PPT-LGO3314.pdf

ทฤษฎีวงแหวน (Concentric Zone Theory) เอร์เนสต์ ดับบิว. บัวร์เกสส์ (Ernest W. Burgess) อธิบายว่า การขยายตัวของเมืองจะมีลักษณะเป็นรูปแบบวงแหวน เป็นรัศมีวงกลมต่อเนื่องจากเขตศูนย์กลาง และแบ่งพื้นที่ของเมืองออกเป็น 5 เขต ดังนี้

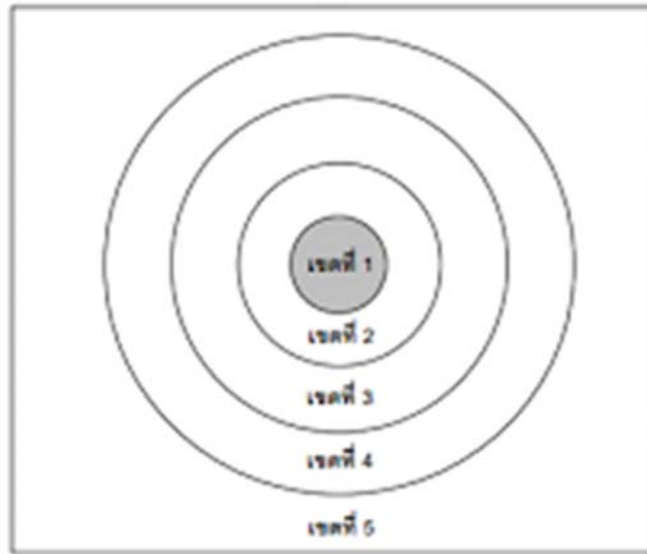
- เขตที่ 1 เป็นเขตศูนย์กลางธุรกิจ (The Central Business District : C.B.D.) ประกอบด้วย ร้านค้า ห้างสรรพสินค้า โรงภาพยนตร์ โรงแรม ธนาคาร และสำนักงานทางเศรษฐกิจ การปกครอง กฎหมาย เป็นต้น เป็นเขตที่มีคนหนาแน่นเวลากลางวันเพื่อทำธุรกิจและงานตามหน่วยงานต่าง ๆ มีคนจำนวนน้อยที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างถาวร เพราะส่วนใหญ่จะเดินทางไปพักอาศัยอยู่ที่เขตรอบนอก

- เขตที่ 2 เป็นเขตศูนย์กลางการขนส่ง (The zone in transition) หรือบางครั้งอาจเรียกว่า เป็นเขตขายส่งและอุตสาหกรรมเบา (Wholesale and light manufacturing zone) รวมทั้งเป็นย่านโรงงาน อุตสาหกรรมเก่า ๆ เป็นเขตที่มีปัญหาสังคมจำนวนมาก เช่น มีอัตราของการก่ออาชญากรรมสูง เป็นบริเวณของกลุ่มคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำที่อพยพมาจากชนบท พักอาศัยอยู่ในบ้านราคาถูกและทรุดโทรมใกล้ ๆ โรงงานอุตสาหกรรม เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงาน แต่เมื่อคนกลุ่มนี้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ก็จะย้ายออกไปอยู่ในที่แห่งใหม่ กรรมสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินในเขตนี้จะเป็นของชนชั้นสูงที่ดำเนินกิจการในลักษณะของการให้ผู้อื่นเช่า ผู้พักอาศัยในเขตนี้มีจำนวนน้อยที่มีที่ดินเป็นของตนเอง

- เขตที่ 3 เป็นเขตที่อยู่อาศัยของกรรมกรและผู้ใช้แรงงาน (The zone of workingmen's homes) ที่ย้ายออกมาจากเขตศูนย์กลางการขนส่ง สภาพที่อยู่อาศัยของคนในเขตนี้จะมีสภาพดีกว่าคนที่อาศัยอยู่ในเขตศูนย์กลางการขนส่ง บ้านเรือนจะปลูกอยู่ในระยะห่างกันไม่ชิดติดกันเหมือนกับสลัม และเมื่อครอบครัวใดมีฐานะดีขึ้นก็จะย้ายออกไปอยู่ในเขตชนชั้นกลางต่อไป

- เขตที่ 4 เป็นเขตชนชั้นกลาง (The middle class zone) มีที่พักอาศัยประเภทห้องชุด โรงแรมบ้านเดี่ยวสำหรับครอบครัวเดี่ยว ผู้อาศัยอยู่ในเขตนี้ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลาง เจ้าของธุรกิจขนาดเล็ก ผู้ประกอบวิชาชีพอิสระ พ่อค้า และรวมถึงชนชั้นผู้บริหารระดับกลาง

- เขตที่ 5 เป็นเขตที่พำนักอาศัยชานเมือง (The commuters' zone) มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกในการเดินทางเข้าไปทำงานหรือประกอบธุรกิจในเมือง เขตนี้จะมีทั้งชนชั้นกลางค่อนข้างสูง และชนชั้นสูงที่เดินทางด้วยรถประจำทางและรถส่วนตัวเข้าไปทำงานเมืองและกลับออกมาพักอาศัยในเขตนี้

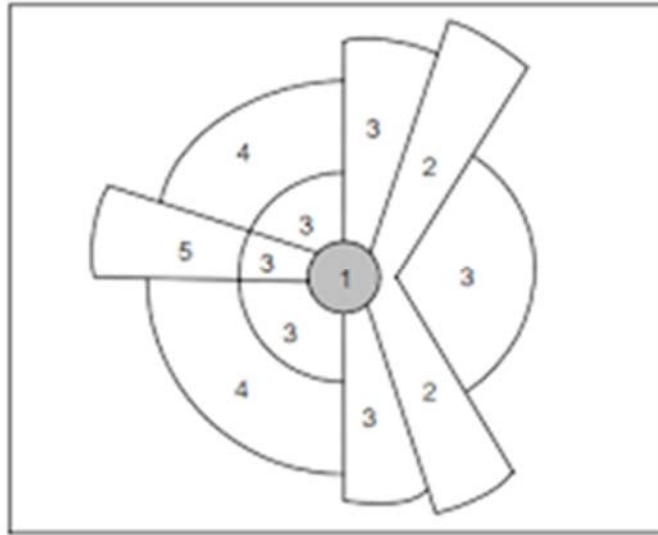

ภาพ รูปทฤษฎีวงแหวน

ที่มา <http://www.arts.chula.ac.th/~geography/Senior%20project/Sakaorat%202013.pdf>

ทฤษฎีเสี้ยววงกลม (Sector theory) โฮเมอร์ ฮอยต์ (Homer Hoyt) อธิบายว่า รูปแบบของการขยายตัวของเมืองจะเหมือนกับเสี้ยววงกลมหรือรูปขนมพาย (Pie-shaped) และในแต่ละเมืองจะพบว่าการขยายตัวของเมืองออกไปยังพื้นที่ด้านนอกจะเป็นรูปเสี้ยววงกลมหนึ่งเสี้ยววงกลมหรือมากกว่าหนึ่งเสี้ยววงกลม และการขยายตัวของเมืองจะมีลักษณะดังนี้

1. การขยายตัวของเมืองจะขยายออกไปตามเส้นทางการคมนาคมขนส่ง ที่เชื่อมไปยังศูนย์กลางทางการค้าและที่อยู่อาศัยบริเวณอื่น ๆ
2. การขยายตัวของเมืองจะขยายออกไปตามพื้นที่สูงและแม่น้ำ ลำคลองในเขตพัฒนาอุตสาหกรรม
3. การขยายตัวของเมืองจะขยายออกไปตามที่อยู่อาศัยของชุมชนชั้นสูงของสังคมห้องพักอาศัยราคาสูงมักจะเกิดขึ้นบริเวณย่านธุรกิจใกล้ ๆ กับเขตที่อยู่อาศัยเก่า
4. เขตที่อยู่อาศัยค่าเช่าราคาสูง จะตั้งอยู่ติดกับเขตที่อยู่อาศัยค่าเช่าราคาปานกลาง

ภาพ รูปทฤษฎีเสี้ยววงกลมหรือรูปลิ้ม

ที่มา <http://wow.in.th/3EU3>

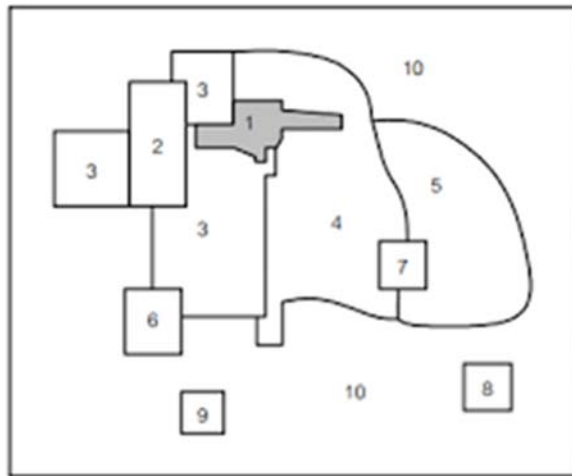
ทฤษฎีหลายจุดศูนย์กลาง (Multiple-nuclei theory) ขวนซี ดี. แฮร์ริส และเอ็ดเวิร์ด แอล.อัลล์แมน (Chauncy D. Harris and Edward L. Ullman) อธิบายว่า การขยายตัวของเมืองเกิดมาจากหลายจุดศูนย์กลาง ไม่ได้เกิดมาจากศูนย์กลางที่ใดที่หนึ่งเพียงแห่งเดียว เพราะในยุคปัจจุบันเมืองอุตสาหกรรม มีการพัฒนาศูนย์กลางด้านธุรกิจ ศูนย์กลางด้านอุตสาหกรรม และศูนย์กลางด้านที่อยู่อาศัยเกิดขึ้นจากหลายแห่ง แฮร์ริสและอัลล์แมนได้เสนอแนวความคิดการขยายตัวของเมืองว่าเกิดจากหลายจุดศูนย์กลางมี 4 ประการดังนี้

1. ธุรกิจแต่ละประเภท มีความต้องการใช้ทรัพยากรและสิ่งอำนวยความสะดวกที่แตกต่างกันธุรกิจที่ต้องการใช้ทรัพยากรและสิ่งอำนวยความสะดวกเหมือนกัน จะมารวมตัวอยู่บริเวณที่มีทรัพยากรและสิ่งอำนวยความสะดวกให้ใช้เหมือนกัน เช่น เขตค้าปลีกจะตั้งอยู่ในทำเลที่ลูกค้าสามารถเดินทางเข้ามาซื้อสินค้าได้ง่ายและสะดวกจากทุกทิศทางของเมือง เขตเมืองท่าจะตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำหรือทะเล เขตอุตสาหกรรมหนักเป็นเขตที่ต้องการพื้นที่ขนาดใหญ่ที่ติดกับเส้นทางคมนาคมขนส่ง เช่น แม่น้ำ ทะเล ถนน หรือใกล้กับเส้นทางรถไฟเพื่อสะดวกในการขนส่ง เป็นต้น

2. ธุรกิจที่เหมือนกันมักจะมีการรวมตัวอยู่บริเวณเดียวกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงการค้าจากการเปรียบเทียบและเลือกซื้อสินค้าของลูกค้า เช่น ตัวแทนจำหน่ายรถยนต์จะไปรวมกลุ่มเป็นย่านขายรถยนต์ ทำให้ผู้ซื้อสามารถเปรียบเทียบคุณสมบัติและราคากับผู้ค้ารายอื่น ๆ ได้ง่าย

3. การใช้ที่ดินของธุรกิจที่แตกต่างกันทำให้เกิดความขัดแย้งต่อกันและไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้เช่นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยไม่สามารถอยู่ในบริเวณเดียวกับเขตอุตสาหกรรม เพราะพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยต้องการความสงบ มีการขนส่งที่ดี และไม่มีปัญหามลภาวะ แต่เขตอุตสาหกรรมเป็นเขตที่มีเสียงดัง มีการขนส่งและใช้ยานพาหนะทั้งวัน และมีปัญหามลภาวะ

4. บริเวณที่มีราคาที่ดินสูงมากเป็นอุปสรรคทำให้ธุรกิจบางประเภทไม่สามารถเข้าไปทำธุรกิจได้เพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นค่าที่ดินในราคาแพงทำให้ไม่คุ้มกับการลงทุนและผลกำไรที่ได้รับ นักลงทุนจึงต้องหาทำเลที่ตั้งแหล่งใหม่ที่เหมาะสมกับธุรกิจของที่จะดำเนินการ

ภาพ รูปทฤษฎีหลายจุดศูนย์กลาง

ที่มา <http://www.arts.chula.ac.th/~geography/Senior%20project/Sakaorat%202013.pdf>

นอกจากนั้นแล้วเมื่อเมืองถูกสร้างและพัฒนาในระดับหนึ่งแล้ว ต่างมองเห็นจุดดี และจุดบกพร่องที่ต่างกันออกไป จึงได้นำมาปรับปรุงยุคต่เป็นคอนเซ็ปในการพัฒนาเมืองในรูปแบบต่างๆ แม้ว่าบางแนวคิดมิใช่สิ่งใหม่ แต่จะนำมาเพิ่มเติมเพื่อไว้ใช้ในการค้นคว้าต่อไป ดังนี้

1.แนวคิดเมืองน่าอยู่ (การเคหะแห่งชาติ, 2535 : 115) ชุมชนเมืองในยุคสมัยใหม่ จะมีลักษณะทางสังคมที่สัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม การดำเนินการทุกอย่างเป็นไปตามระบบกลไกตลาด หวังในการสร้างผลกำไรสูงสุดจากการลงทุนต่ำสุด ฉะนั้นลักษณะทางกายภาพของเมือง จึงเป็นการเน้นแยกพื้นที่กิจกรรมออกเป็นส่วนๆ และจัดเรียงใหม่ตามเหตุผลบทบาทและหน้าที่ใช้สอย เมืองในปัจจุบันจึงออกแบบเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาการเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมของเมือง

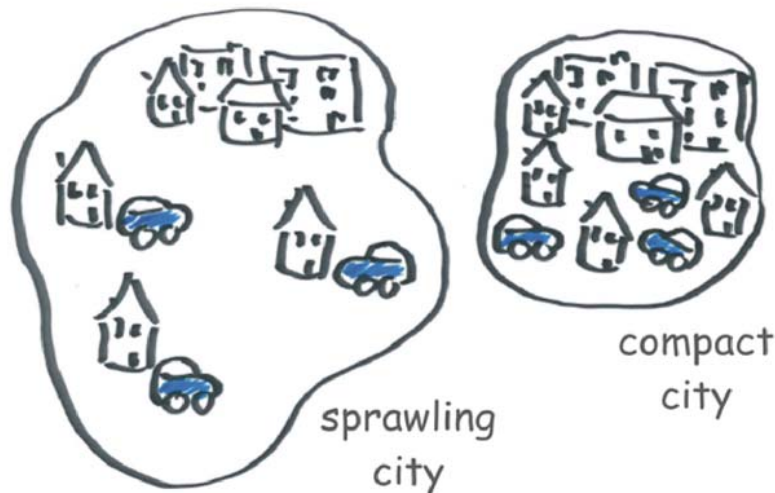
แนวคิดเมืองน่าอยู่มีที่มาจากองค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) และประเทศไทยได้นำแนวคิดนี้บรรจุอยู่ในยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองในปี พ.ศ. 2537 โดยมีเป้าหมายเพื่อให้นักในเมืองมีสุขภาพที่ดีโดยการพัฒนาตามแนวคิดนี้ครอบคลุมทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมไปถึงการพัฒนาทางกายภาพและการจัดสร้างอาคารสิ่งปลูกสร้าง บริการสาธารณะ รวมถึงในการตัดสินใจอนุรักษ์หรือทำลายสิ่งใดภายในเมืองโดยมีเป้าหมายในการพัฒนาเพื่อสนับสนุนการมุ่งสู่ความเป็นสุขหรือสุขภาพของคนและสังคมเป็นประเด็นหลัก ทำให้บางครั้งแนวคิดนี้ถูกเรียกว่า “เมืองสุขภาพ” (Health City) โดยมีลักษณะสำคัญของเมืองน่าอยู่ประกอบไปด้วย 1. ผู้คนในเมืองรู้สึกปลอดภัย รู้สึกผูกพันและเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Inclusive City) 2. สิ่งแวดล้อมมีความยั่งยืน (Sustainability) 3. การมีที่อยู่อาศัยอย่างเพียงพอในราคาที่เหมาะสมกับคนทุกกลุ่ม (Affordable Housing) และ 4. มีโครงข่ายขนส่งสาธารณะที่เชื่อมต่อเข้าถึงจุดที่เป็นสถานที่ของคนใช้ประโยชน์ ทั้งแหล่งงาน ร้านค้า สวนสาธารณะ โรงพยาบาล สถานที่พักผ่อนทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม (Connecting and Accessibility)

2.เมืองกระชับ (Compact City) เป็นแนวคิดในการออกแบบชุมชนเมือง ที่จะตอบโจทย์การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่จริงจัง เน้นการสร้างความกระชับ ลดการกระจายตัวโดยใช้การพัฒนาในทางสูงบริเวณใจกลางเมืองเพื่อประหยัดการใช้ที่ดินและเพิ่มมูลค่าการใช้ที่ดิน และเพิ่มคุณค่าการใช้ที่ดินให้ได้ประโยชน์สูงสุด ทำให้สามารถรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติรอบเมืองได้

กระบวนทัศน์เรื่องชุมชนเมืองยุคใหม่ เป็นแนวคิดกระแสหลักที่เคลื่อนไหวในสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1993 (พ.ศ.2536) เพื่อแก้ไขปัญหาการเติบโตของเมืองที่กระจายออกไปสู่บริเวณรอบนอกอย่างไร้ทิศทาง (Urban Sprawl) เนื่องจากสภาพชีวิตของสังคมอเมริกันที่ขาดการปฏิสัมพันธ์แม้จะอยู่ใกล้เคียงกันหรือ ปัญหาเรื่องเชื้อชาติ สีผิว รายได้ ปัญหาความเสื่อมโทรมของย่านใจกลางเมือง ตัวอย่างของแนวคิดนี้ ได้แก่ ชุมชนเมืองกลุ่มย่อยที่เชื่อมกันด้วยระบบขนส่งมวลชน (Transit-Oriented Development -TOD) หน่วยชุมชนย่อยแบบประเพณี (Traditional Neighborhood Development-TND) โดยกระบวนทัศน์การออกแบบชุมชนเมืองแบบ “ชุมชนยุคเมืองใหม่” มีการนำไปก่อสร้างจริงที่เมือง Seaside, Florida และอีกหลายเมืองในสหรัฐอเมริกา โดยมีตัวอย่างการนำเสนอเมืองยุคใหม่ มีการสร้างให้เป็นเมืองสวยงาม (the city beautiful) เมืองกระชับ (the compact city) (the Neo-Tradition Town)

เมืองกระชับถูกออกแบบมาเพื่อแก้ไขปัญหาการกระจายตัวของเมืองที่ขาดการควบคุม ทำให้เมืองโตแบบกระจายตัว เป็นการเพิ่มภาระในการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานและลดปัญหามลพิษ สาเหตุการก่อสร้างเมืองแบบกระชับเนื่องจากเมื่อคนอาศัยอยู่ในเมืองย้ายออกไปอยู่นอกเมืองหรือเขตชานเมืองเพราะบ้านในเมืองมีราคาสูง แนวคิดเมืองกระชับประกอบไปด้วยลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ การส่งเสริมให้เกิดความหนาแน่นที่เหมาะสมตามอัตราการเจริญเติบโตของเมือง การเชื่อมพื้นที่ของเมืองด้วยระบบขนส่งมวลชน และการเข้ารับ

บริการสาธารณะและแหล่งงาน โดยการออกแบบและวางผังเมืองตามแนวคิดเมืองกระชับเป็นการรักษารูปทรงของเมืองเพื่อให้คนใช้ชีวิตได้อย่างสะดวก

ภาพ แนวคิดเมืองกระชับ

ที่มา <https://medium.com/@umapupphachai/compact-city-5d278dc1939>

3.แนวคิดอุทยานนคร (Garden City)

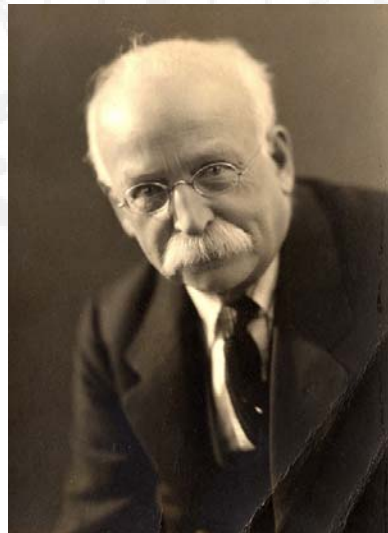
เป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อการวางผังเมืองและการวางแผนชุมชนสมัยใหม่ในประเทศอังกฤษมาตั้งแต่ในสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และปัจจุบันแนวคิดการพัฒนาเมืองแบบใหม่ (New Urbanism) หลายส่วนก็ยังคงได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดอุทยานนคร (อภิวัดน์ รัตนวราหะ, 2561) และจากหนังสือเรื่อง Cities of Tomorrow Updated Edition (1996) โดย Peter Hall ได้อธิบายถึงลักษณะเมืองรูปแบบต่างๆ ได้เมืองยามคำคืนอันน่ากลัว เมืองในสวน เมืองในรัฐ เมืองในเมือง เมืองพิพิธภัณฑ์ เมืองบนทางไฮเวย์ ฯลฯ โดยได้เปิดประเด็นเรื่องจินตนาการของเมืองเป็นบทแรก และในหนังสือแปล เรื่อง Garden Cities of To-Morrow ที่แปลเป็นภาษาไทยในชื่อ อุทยานนครแห่งอนาคต สารสำคัญของแนวคิดอุทยานนครของเฮาเวิร์ด คือการสร้างชุมชนขึ้นใหม่ในพื้นที่ที่ห่างจากพื้นที่เมืองเดิมที่มีปัญหาความแออัด โดยให้เป็นชุมชนที่มีความสมบูรณ์และพึ่งพาตนเอง (self contained) รอบๆพื้นที่ชุมชนจะล้อมรอบไปด้วยพื้นที่สีเขียวที่เรียกว่า แถบสีเขียวหรือ Greenbelts ที่หมายถึงแนวพื้นที่สีเขียว หมายถึงบริเวณรอบเมืองที่วางแผนไว้เพื่อควบคุมการขยายตัวของเมือง ขณะเดียวกันก็อนุรักษ์พื้นที่ชนบทไว้สำหรับการเกษตรและเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ อุทยานนครเป็นแนวคิดที่ Ebenezer Howard ได้รับแรงบันดาลใจจากรรณกรรมเรื่อง สังคมในจินตนาการ หรือสังคมแบบยู

โทเปีย จากบทความที่ Robert Fishman นำมาเสนอเรื่อง Urban Utopias: Ebenezer Howard and Le Corbusier (1977) แนวคิดของเขามีอิทธิพลต่อผังเมืองของสหรัฐอเมริกาและนำไปใช้วางผังเมืองหลายเมืองทั้งในบอสตัน นิวยอร์ก รวมทั้งแคนาดาและเยอรมัน รวมทั้งการวางผังเมืองเทลอาวีฟในอิสราเอล โดย Sir Patric Geddes แนวคิดนี้มีส่วนในการวางผังเมืองแบบใหม่ และปรับปรุงเมืองไปสู่เมืองอัจฉริยะอีกด้วย

ภาพ Singapore Garden City

ที่มา <https://destinationsmagazine.com/stories/singapore-city-in-a-garden/>

ภาพ รูปของ Ebenezer Howard (1850-1928) ผู้วางต้นแบบเมืองสวยงามโดยการออกอบบสวนในเมือง เมืองต้นแบบมีทั้งในลอนดอน เบอร์ลิน และนิวยอร์กช่วงปี 1900-1940

ภาพ The Garden Cities of Tomorrow by Sir Ebenezer Howard

ที่มา

https://www.reddit.com/r/RetroFuturism/comments/fk7vhe/the_garden_cities_of_tomorrow_by_sir_ebenezer/

ในประเทศไทยได้นำแนวคิดนี้มาสร้างเมืองใหม่ จากความสับสนเนื่องการสร้างเมืองตามแนวคิดอุทยาน นครที่เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษ และกลายเป็นแนวคิดการพัฒนาเมืองใหม่ที่มีอิทธิพลต่อการวางผังและพัฒนา เมืองไปทั่วโลก และพัฒนาต่อมาเป็นแนวคิดการสร้างเมืองใหม่ โดยประเทศไทยได้นำแนวคิดการสร้างเมือง ใหม่ไปสร้างในโครงการ นวนคร ซึ่งเป็นการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมโดย พ.ศ.2514 โดยมีองค์ประกอบด้านที่ อยู่อาศัย สาธารณูปโภค แต่เน้นหนักไปในการจัดการพื้นที่เพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมเป็นหลัก โครงการที่ สะท้อนแนวคิดดั้งเดิมของการพัฒนาเมืองใหม่ คือโครงการเมืองใหม่บางพลี ถนนบางนาตราด กิโลเมตรที่ 23 โดยความร่วมมือระหว่างการเคหะแห่งชาติกับการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ที่เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ.2523 โดยมีวัตถุประสงค์หลักให้เป็นเมืองบริวารที่รองรับการเติบโตของกรุงเทพมหานครที่เพิ่มขึ้นอย่าง รวดเร็ว และแก้ไขปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตมหานคร (การเคหะแห่งชาติ, 2535 อังโนอภิวัฒน์ รัตนวราหะ, 2561 :8)

เมืองสวยงาม (City Beautiful Movement)

แนวคิดเมืองสวยงามเป็นพื้นฐานหลักของการออกแบบและพัฒนาเมืองในสหรัฐอเมริกาอยู่หลาย ทศวรรษ ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงศตวรรษที่ 20 โดยแนวคิดร่วมกันมาใกล้เคียงกับแนวคิดอุทยาน

นครที่ได้รับความนิยมในประเทศอังกฤษ เพราะมุ่งแก้ไขปัญหาความแออัดและความเสื่อมโทรมในเมืองอันเนื่องมาจากการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองพร้อมกับการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเน้นการออกแบบสถาปัตยกรรม วิจิตรศิลป์ หรือสถาปัตยกรรมโบซาร์ (Beaux-Arts) และแบบฟื้นฟูคลาสสิก (neoclassical) ของสถาบันวิจิตรศิลป์แห่งกรุงปารีส (Ecole des Beaux-Arts) องค์ประกอบหลักของแนวคิดนี้คือการออกแบบเมืองให้ดูยิ่งใหญ่และสง่างาม โดยการก่อสร้างถนนขนาดใหญ่ที่มีต้นไม้สองข้างทาง (boulevards) และอนุสาวรีย์ เพื่อให้เมืองมีความสวยงามไปพร้อมกับการส่งเสริมคุณค่าศีลธรรม และความเป็นพลเมืองที่คงคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในเมือง (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ ,2561 :17) แนวคิดการออกแบบเมืองสวยงามได้นำมาเป็นเป้าหมายออกแบบเมืองในสหรัฐอเมริกา ด้วยความมุ่งหวังหลักของแนวคิดเมืองสวยงาม คือการกำจัดสิ่งเลวร้ายในสังคมด้วยการพัฒนาสภาพแวดล้อมที่ดี เป็นระเบียบ สวยงามเพราะจะทำให้ประชาชนเกิดความสำนึกในการเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม โดยเฉพาะในหมู่คนจนและด้อยโอกาส และมีความรู้สึกภูมิใจในฐานะที่เป็นคนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในเมืองนั้น และอเมริกาหวังจะยกระดับเมืองให้มีความสวยงามเท่าเทียมยุโรป ด้วยลักษณะเมืองสวยงามจะมีการสร้างอาคารสถานที่ราชการบริเวณใจกลางเมือง เพื่อสื่อถึงความเป็นระเบียบของเมือง สร้างถนนกว้างใหญ่ มีอนุสาวรีย์คนสำคัญรายรอบ มีสวนสาธารณะสวยงาม และในเมืองต้องมีพื้นที่พลาซ่า (plaza) หรือพื้นที่โล่งขนาดใหญ่ มีทางเข้าเมืองด้วยถนนที่ยิ่งใหญ่กว้างขวางมุ่งตรงไปถึงพลาซ่ากลางเมืองได้ และเมืองสวยงามยังนำแนวคิดเรื่องน้ำมาร่วมในการออกแบบ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างลำธาร หรือทำเป็นทางเดินเลียบบแม่น้ำ หรือสร้างสระน้ำเป็นต้น

ภาพ เมืองสวยงามตามแนวคิดการสร้างเมืองสวยงาม

ที่มา <https://www.google.com/search?q=city+beautiful+movement>

ภาพ ถนนราชดำเนินเมื่อมีการแรกก่อสร้างตามแนวคิดเมืองสวยงาม ดังเช่น ถนน Champs Elysees

ที่มา <https://dsignsomething.com>

ตัวอย่างเช่น การออกแบบงานเอ็กซ์โปที่ชิคาโก เมืองชิคาโก เมืองดีทรอยต์ และกรุงวอชิงตัน ดีซี สำหรับประเทศไทยได้มีออกแบบที่สะท้อนการสร้างเมืองตามแนวคิดเมืองสวยงาม คือการออกแบบถนนราชดำเนินได้ที่มีการก่อสร้างปลายสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ.2442 โดยเชื่อมโยงพระบรมมหาราชวังกับพระราชวังดุสิตเป็นถนนที่มีมาตรฐานอย่างถนนขนาดใหญ่ (Avenue) และมีการปลูกต้นไม้สองข้างทางตามแนวคิดบูเลวาร์ด (Boulevard) ที่พบเห็นมากในยุโรป

เมืองรูปแบบใหม่ : สมาร์ทซิตี

สมาร์ท ซิตี (Smart City) ในโลกปัจจุบัน คำหนึ่งที่ปรากฏสำหรับผู้คนที่มีความสนใจศึกษาเรื่องเมืองคือคำว่าสมาร์ทซิตีจากการรวบรวมและจะนำเสนอความคิดในเรื่องของสมาร์ทซิตี โดยได้มาจากคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาเทคโนโลยีสารสนเทศและนิเทศศาสตร์ โดยให้ความหมายของสมาร์ทซิตีว่า บางทีก็จะมีมีการกล่าวถึงว่าเป็นความหมายในเรื่องของเมืองอัจฉริยะโดยเป็นการนำรูปแบบการประยุกต์เทคโนโลยี ดิจิตอลหรือข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพและคุณภาพของการบริการชุมชน เพื่อช่วยในการลดต้นทุนและลดการบริโภคของประชากรโดย ให้ประชาชนสามารถอาศัยในคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สภาวิจัยแห่งชาติ

(2559:6) แต่ก็จะมีคำอีกหลายคำที่มีการประยุกต์ แนวคิดเรื่องสมาร์ทซิตี้ ไปใช้เช่น Cyberville, digital city, electronic communities, Smart connected Communities, Green City, flexicity, information city, intelligent city, knowledge-based city, MESH city, telecity, teletopia, Ubiquitous city, wired city, wireless city. จากการนำเสนอเรื่องสมาร์ทซิตี้ขอนำเสนอเป็น 2 ประเด็น คือในเรื่องของประวัติความเป็นมา และลักษณะของสมาร์ทซิตี้

ความเป็นมาของสมาร์ทซิตี้โดย อ้างอิงไปถึงมุมมองในการพัฒนาแบบเดิมที่ใช้คำว่า *"Brick and mortar"* ได้จบลงแล้วในช่วงศตวรรษก่อนนั้น โดยในช่วงศตวรรษต่อมาการขับเคลื่อนเศรษฐกิจจะต้องอยู่บนพื้นฐานของสมองและความคิดสร้างสรรค์ ความแข่งขันความสามารถและความแตกต่างกันเพื่อประสิทธิภาพของการแข่งขันที่มีชัยชนะนั้นจะต้องขึ้นอยู่กับทักษะความสามารถทั้งของแรงงานที่จะขับเคลื่อนการพัฒนา รวมทั้งนวัตกรรมที่มีอยู่เดิม และความสามารถในการนำมาใช้ประโยชน์กลไกดั้งเดิมหรือสิ่งที่มีอยู่เดิมในพื้นที่หรือในชุมชนแห่งนั้นก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันเช่นทรัพยากรธรรมชาติหรือพื้นฐานของผู้คนที่มีความถนัดและความคิดสร้างสรรค์ พร้อมทั้งจะนำพาขับเคลื่อนก่อให้เกิดนวัตกรรม และนวัตกรรมจะกลายเป็นตัวขับเคลื่อนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและกิจการภายในเมืองมากขึ้น ในเรื่องของประวัติความเป็นมาของสมาร์ทซิตี้โดยเครือข่ายการเชื่อมต่ออุปกรณ์ของคอมพิวเตอร์ ในหลายของภาคส่วนทั้งของ IBM ทั้งของ Siemens ได้นำการเชื่อมโยงเครือข่ายคอมพิวเตอร์ไปใช้เชื่อมโยงกันด้วยระบบความคิดที่เราคุ้นเคยคือ internet of Everything City (IoE) หรือที่คนอื่นใช้กันโดยทั่วไปคือ (IoT) Internet of Things ในช่วงที่ผ่านมา สมาร์ทซิตี้ (Smart City) จึงหมายถึงเมืองที่ "สมาร์ท" โดยการใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีการสื่อสาร (ICT) และอินเทอร์เน็ตไปรับมือกับปัญหาต่าง ๆ ที่เมืองต้องเผชิญจากจำนวนของผู้คนที่มีความหนาแน่นในเมืองมีการเติบโตเกือบ 60 ล้านทุกปี แล้วจากข้อมูลที่น่าทึ่งว่าร้อยละ 60 ของประชากรโลกจะอาศัยอยู่ในเมืองภายในปี 2050 ส่งผลให้คนเพียงร้อยละ 2 ของที่ดินที่อยู่บนโลกนี้จะใช้ทรัพยากรประมาณ 3 ใน 4 ที่มีอยู่ และจำนวนเมืองที่มีประชากรมากเกินกว่า 1 ล้านคนก็จะมีมากขึ้นเป็นต่อเนื่องในระยะเวลา 10 ปี ข้างหน้า ฉะนั้นจึงเป็นความท้าทายเป็นอย่างยิ่งที่จะจัดการอย่างไรให้ผู้อยู่ในเมืองสามารถอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมและอยู่กับสังคมที่มีการจัดระบบที่เปลี่ยนแปลงไปโดยกระบวนการใช้ ICT ในการพัฒนาเมือง นอกจาก IBM และ Siemens ก็ยังเป็นระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ที่มีส่วนในการวางระบบและสร้างรากฐานของการเป็นสมาร์ทซิตี้ โดยการมีเสาหลักของสมาร์ทซิตี้ ประกอบด้วย Smart living ,Smart mobility ,Smart Society, Smart economy, Smart government และ Smart environment สมาร์ทซิตี้หรือจะเป็นแนวคิดนวัตกรรมชุมชนแบบสร้างสรรค์ตรงนี้ตรงนั้นไม่ได้หมายถึงเป็นพื้นที่ที่มีโครงสร้างที่มีความทันสมัย ในการสื่อสารแต่อย่างเดียวยังรวมไปถึงในการบูรณาการในเรื่องของพลังงาน เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร รวมทั้งเทคโนโลยีอื่น ๆ ในเรื่องของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการกำจัดของเสียการดูแลบริหารจัดการวัฒนธรรมลดปัญหาอาชญากรรม ความแตกต่างของความรู้และก็ความเอื้ออาทรของผู้คนที่อยู่ในชุมชนแห่งนั้น

ยิ่งหากเมืองมีผู้คนอพยพเข้ามามากกว่าร้อยละ 60 หรือ 70 ทุกเมืองก็จะต้องประสบปัญหาลักษณะเดียวกัน หน่วยงานระดับโลกทางสหประชาชาติ สหภาพยุโรป ธนาคารโลก จึงต้องร่วมมือการระดมความคิดเห็นเพื่อ แก้ไข ก่อสร้างเมืองให้มีความเหมาะสม โดยใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามาช่วย

สมาร์ตซิตีเป็นการรับมือเพื่อแก้ไขปัญหาในเมืองทางขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก เนื่องจากเมืองมีความแออัดทั้งเรื่องของที่อยู่อาศัยและการจราจรที่ติดขัดและผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น ผู้คนมีความเหลื่อมล้ำกันทั้งในเมือง ชนบท ความรู้และการสื่อสาร การใช้เทคโนโลยีในการแก้ไขปัญหาจะทำให้ลดปัญหาที่ไม่เคย แก้ไขได้ในเมืองในการสร้างโอกาสในการทำงานหรือการสร้างนวัตกรรม (ตัวอย่างเช่น ต่อไปจะไม่มีแรงงาน ออกมายืนที่ย่านก๊อบหมูเพื่อมารอรับ ผู้รับเหมาหรือผู้ที่ต้องการแรงงานมาโฉบรับผู้ใช้แรงงานเหล่านี้ไปทำงาน และจะมีเทคโนโลยีในการใช้เรียกให้ตรงศัพท์ความต้องการของทั้งผู้ต้องการแรงงานและแรงงานที่มีอยู่)

ภาพ สมาร์ตซิตี

ที่มา <http://www.stabundamrong.go.th/2019/wordpress/2019/05/14/บทความ2/>

จากแนวคิดทฤษฎีในการศึกษาเมืองจะเห็นว่ามีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา แนวคิดที่คลาสสิก ที่มีการเอ่ยถึงในเรื่องของการขยายตัวของความเป็นเมือง ที่นักเมืองศึกษาหรือนักวางผังเมืองต้องเข้าใจเป็น เบื้องต้นคือทฤษฎีของ Wilson and Schultz ที่ประกอบไปด้วยทฤษฎีรูปดาว ทฤษฎีวงแหวน ทฤษฎีเสี้ยว วงกลม และทฤษฎีหลายจุดศูนย์กลาง หากนำพัฒนาการของทฤษฎีการศึกษาเมืองตามรูปแบบของปาร์คเกอร์ ที่เสนอว่าเมืองจะต้องมีรูปแบบองค์ประกอบ 4 ประการ อันประกอบด้วยวัฒนธรรม การบริโภค ความขัดแย้ง และความเป็นชุมชน แต่อย่างไรก็ตามพัฒนาการในเรื่องการศึกษาเมือง คงไม่สามารถก้าวข้ามสำนักชิคาโกที่เป็นผู้เริ่มต้นในการศึกษาเมืองจากสภาพความเป็นสลัมที่อยู่ในชิคาโก และแนวคิดพื้นฐานของการศึกษาทฤษฎี เมืองประกอบไปด้วยนักคิดคนสำคัญเช่น เวเบอร์ ชิมเมล เบนจามิน เลอแฟรปเวอระ รวมทั้งการศึกษาเมืองที่ นำเอาการวิเคราะห์ตามแนวคิดโครงสร้างนิยมและทฤษฎีของคาร์ลมาร์ทมาใช้การอธิบายพัฒนาการของ เศรษฐกิจเมืองโดยเดวิท ฮาวิยี

บรรณานุกรม

- การเคหะแห่งชาติ. (2549). *ทำเมืองให้น่าอยู่ได้อย่างไร*. กรุงเทพฯ: การเคหะ.
- บุญทัน ดอกไธสง. (2520). *กรุงเทพมหานครกับการเจริญเติบโตที่ผิดปกติ*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. (2560). *โลกาภิวัตน์*. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรานนท์ สุขรองแพ่ง. (2548). *กรุงเทพกับการพัฒนาเมือง: ศึกษากรณีการจัดรูปแบบที่ดินเพื่อพัฒนาเมือง*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.
- สมชาย ณ นครพนม และ กรมศิลปากร. (2561). *จากบ้านสู่เมือง: รัฐแรกเริ่มบนแผ่นดินไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. สาขาเทคโนโลยีสารสนเทศและนิเทศศาสตร์. (2559). *สมาร์ตซิตี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- อภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2561). *เอกสารคำสอนประกอบรายวิชาทฤษฎีการวางแผนขั้นสูง: เมืองในสวน และ เมืองสวยงาม*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัน นิมมานเหมินท์. (2529). *ปัญหานครหลวงและการพัฒนาเมืองหลักในภาคเหนือ*. ใน เอกสารวิชาการ สถาบันวิจัยสังคม. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Anderson Elijah. (1990). *Streetwise: Race, Class and Change in an Urban Community: Chicago*. Chicago: University Press

- Bluestone, B., Stevenson, Mary Huff, & Williams, Russell. (2008). *The urban experience : Economics, society, and public policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Hall, Peter. (1997). *Cities of tomorrow: An intellectual history of urban planning and design in the twentieth century*. Oxford: Blackwell.
- Harvey, David. (1989). *The Urban Experience*. Oxford: T. J. Prea (Padatour)
- Jaffe, Rivke and Anouk de Koning. (2016). *Introducing Urban Anthropology*. New York: Routledge.
- Parker, Simon. (2004). *Urban theory and the Urban Experience: Encountering the city*. London: Routledge.
- Robert Fishman. (1977). *Urban Utopias in the Twentieth Century* New York: Basic Books.
- Rossi, Ugo. (2017). *Cities in Global Capitalism*. Cambridge: Politybook.
- Saunders, Peter. (1989). *Social Theory and the urban Question*. (2nd ed..) London: Routledge.
- Wacquant, L. J. P. (1994) The new urban color line: the state and fate of the ghetto in postfordist America. In *Social Theory and the Politics of Identity*. Edited by. C Calhoun, pp.231-276. Oxford: Blackwell.

บทที่ 6

เมืองกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

การเติบโตและขยายตัวของพื้นที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย จากพื้นที่ชนบทไปสู่พื้นที่เมืองหรือสังคมแบบเมืองนั้นมีปัจจัยหลายประการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ แต่การเปลี่ยนแปลงจากนโยบายเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อโครงสร้างในพื้นที่นั้น ๆ ทั้งนี้การเจริญเติบโตที่ปราศจากการมีกรอบหรือเป้าหมายทำให้บางพื้นที่ขาดความสมดุลในการพัฒนามีการฉกฉวยทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างมหาศาล มีการบุกรุกป่าเปลี่ยนเป็นพื้นที่เพาะปลูกเป็นพื้นที่เกษตรเชิงอุตสาหกรรมเพาะปลูกเชิงพาณิชย์ส่งขายแบบการตลาดผูกขาด ยิ่งทำให้มีการทำลายพื้นที่ป่ามากยิ่งขึ้น พื้นที่เกษตรกรรมถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย หรือสร้างโรงงานอุตสาหกรรมชุมชนหรือเมืองเล็ก ๆ เติบโตเป็นเมืองที่ใหญ่ขึ้นจากผู้คนมีจำนวนมากขึ้น การขยายโครงสร้างพื้นฐานไปแทบทุกพื้นที่ เมืองที่ใหญ่อยู่แล้วยกระดับขึ้นเป็นมหานคร โครงข่ายการคมนาคมถูกตัดวางเชื่อมต่ออย่างทั่วถึง แต่ปัญหาการจราจรในเมืองเพิ่มขึ้น ผู้คนอพยพย้ายถิ่นเข้ามาสู่ในเมืองหรือมหานครมากขึ้นเพื่อทำงานหรือคาดหวังว่าเมืองใหญ่จะช่วยยกระดับมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากความหลากหลายในการเลือกอาชีพ

ภายใต้การพัฒนาประเทศตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของประเทศไทยมาอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน (2563) ประเทศไทยได้มีแผนพัฒนาฯ มาถึง 12 แผนแล้ว แต่ละแผนมีเป้าหมายยุทธศาสตร์ที่ต่างกันออกไปตามช่วงเวลา สภาวะของโลก และสภาพภายในของประเทศไทยเองด้วย ในการนี้จึงขอนำเสนอแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาพื้นที่เมือง การทำให้ก่อเกิดเมืองหรือการส่งผลกระทบต่อเมืองในประเด็นต่าง ๆ

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509)

ช่วงก่อนการประกาศและนำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศไทยนั้น ลักษณะของประเทศไทยอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อจากการสิ้นสุดของยุคสงครามเย็นมาไม่นาน การสู้รบในสงครามเวียดนาม การเข้ามาช่วยเหลือของประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อป้องกันการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ หรือแม้กระทั่งการให้การสนับสนุนการก่อสร้างพื้นฐานหลาย ๆ แห่ง ของประเทศไทยที่ต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก

แต่ในส่วนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชในปี พ.ศ.2475 แนวทางการพัฒนาประเทศยังขึ้นผู้นำประเทศที่สำคัญในช่วงเวลานั้นคือ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ระบบการผลิตของไทยยังคงเป็นระบบเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติแม้จะมีการลงทุนระบบชลประทานในภาคกลาง และในปี พ.ศ.2497 จะมี พ.ร.บ.ประมวลกฎหมายที่ดินเพื่อให้กรรมสิทธิ์ถือครองที่ดินของเอกชนได้ แต่ผลประโยชน์ยังไม่ทั่วถึงยังคงอยู่ในกลุ่มข้าราชการที่ทราบข้อมูล กลุ่มขุนนางและเจ้า (ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง, 2542 :10) การพัฒนาภาคการเกษตรในวงกว้างที่จะได้จาก พ.ร.บ.นี้จึงไม่เกิดผล แต่มีการส่งเสริมให้มีการค้าผลผลิตทางการเกษตร จึงยิ่งเป็นการเร่งให้มีการขยายพื้นที่ปลูกมากขึ้น ความจำเป็นในการมีแรงงานในครัวเรือนเพื่อประกอบอาชีพการเกษตร ส่งผลให้มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเป็นผลให้เกิดขบวนการชาวนาไร้ที่ดินมากขึ้น

โดยก่อนหน้านี้นี้ที่จะประกาศใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 นี้ การศึกษาสภาพเศรษฐกิจของไทยจากการศึกษาของอินแกรม (Ingram) พบว่าในกรุงเทพมหานครมีโรงงานอุตสาหกรรมเพียง 7 แห่งที่ประกอบด้วยโรงงานปูนซีเมนต์ 1 โรงงานน้ำอัดลม 3 โรงงานยาสูบ 1 โรงบุหรี 1 โรงงานหนังสัตว์ 1

แม้จะมีการส่งเสริมให้มีการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น โดย จอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อผลิตสิ่งของจำเป็นในการอุปโภค บริโภคของประชาชนแต่ยังเป็นของภาครัฐที่ดำเนินการเองในช่วงนี้จึงเกิดส่วนการผลิตอุตสาหกรรมที่สำคัญในการตอบสนองความจำเป็น ทั้งการฟอกหนัง โรงงานน้ำตาล โรงงาน กระดาษ ฯลฯ และยังพยายามนำธุรกิจฝีมือชาวต่างชาติให้โอนกลับมาให้รัฐดำเนินการเอง นโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยมดังกล่าวดูเหมือนเปิดโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับคนไทย แต่ยังมีได้ให้เกิดผลในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศ

ภายหลังจากการที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการปฏิวัติยึดอำนาจจากจอมพล ป.พิบูลสงคราม มาได้แล้ว อยู่ในช่วงที่อำนาจของสหรัฐอเมริกาได้แผ่ไพศาลในประเทศไทยและท่ามกลางแนวคิดคอมมิวนิสต์ที่กำลังขยายตัวทำให้ประเทศไทยต้องปรับตัวเพื่อแก้ไขฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจเพื่อตั้งมวลชนมิให้เอนเอียงไปเข้ากับระบอบคอมมิวนิสต์ ในสมัยรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ตั้งองค์การเพื่อการทำงานวางแผนระดับชาติขึ้นมา คือสภาพพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) เพื่อร่าง “แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ” จนกลายเป็น “แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509)” แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ยังมีได้มีคำว่าพัฒนาสังคมร่วมด้วยเพราะเป็นการเร่งวางแผนทางด้านเศรษฐกิจพื้นฐานเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเพื่อให้ “ทุกคนอยู่ดีกินดี” และไม่เข้าร่วมอยู่ภายใต้ระบอบคอมมิวนิสต์ที่มีการตั้งมวลชนขณะนั้น แผนพัฒนาฉบับนี้มีระยะเวลา 6 ปีเพียงแผนเดียว นอกนั้นระยะเวลาของแผน 5 ปีเท่ากัน

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 เน้นการลงทุนการพัฒนากรุงเทพมหานครเมืองหลวงของประเทศ กำหนดความสำคัญในการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทั้งในกรุงเทพฯ ที่มากกว่าเมืองอื่น ๆ ส่งเสริมการผลิตสินค้าเพื่อทดแทนการนำเข้าจากต่างประเทศ ส่งผลให้ภายในพื้นที่กรุงเทพมหานครมีการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้นและมากกว่าเมืองอื่นๆ จำนวนผู้คนในกรุงเทพฯ มีการกระจุกตัวมาอย่างต่อเนื่องนับแต่ปี พ.ศ.2490 เมืองกรุงเทพฯ มีความเป็นเมืองโตเดี่ยวอย่างเห็นได้ชัดเจนต่อเนื่อง ขณะที่เมืองอื่นๆ ความเจริญยังไม่มีเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด หรือห่างกันหลายระดับ

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514)

จากการที่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ยังมีได้ระบุถึงคำว่า “สังคม” เข้าไปด้วย ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 นี้จึงมีการนำประเด็นทางด้านสังคมเข้าไปด้วย และแนวนโยบายเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงจากการผลิตภายในประเทศเพื่อการบริโภค เป็นการผลิตเพื่อการส่งออก และพื้นฐานของประเทศไทยที่เป็นเกษตรกรรม การผลิตเพื่อการส่งออกจึงเป็นการผลิต การแปรรูปอาหาร ที่ยังมีได้เทคโนโลยีการผลิตขั้นสูง และประเทศที่รับสินค้าเกษตรแปรรูปจากประเทศไทยต่างมิได้ผลิตอาหารแต่ไปเน้นการผลิตสินค้าที่มีมูลค่าสูง ใช้เทคโนโลยีระดับสูง กล่าวได้ว่าเศรษฐกิจไทยต้องพึ่งพาสินค้าภายนอก ขณะที่สินค้าของไทยเองยังไม่มีคุณภาพเทียบเท่าสินค้านำเข้าเพราะคุณภาพในการผลิต หากพิจารณาตามจริงประเทศไทยเปิดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ด้วยการผลิตเพื่อใช้ภายในประเทศ ส่งผลต่อความสามารถในการผลิตทั้งการผลิต รูปแบบ นโยบายเพื่อส่งเสริมการนำเข้า และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ใช้ผ่านมา 6 ปี ยังมีได้พัฒนารูปแบบการผลิตที่จะเข้มแข็งเป็นพื้นฐานเศรษฐกิจแต่ต้องมาเปลี่ยนเป็นนโยบายพึ่งพาสินค้าภายนอกผลิตเพื่อจำหน่ายให้ได้ หากมิได้ประเทศไทยจะได้รับผลกระทบจากนโยบาย

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 มีนโยบายในการควบคุมจำนวนประชากรจากการมีนโยบายการวางแผนครอบครัวเพื่อควบคุมจำนวนประชากรกระจายการสร้างงานและโอกาสให้กับประชาชนทุกกลุ่ม ทั้งด้านการเกษตรและชนบทด้วย แต่กระนั้นการพัฒนาเชิงพื้นที่เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจยังคงกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่อเนื่องเพื่อประโยชน์สำหรับภาคเอกชนและในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 นี้ ระบุบอบคอมมิวนิสต์ได้เริ่มแผ่ขยายมารายรอบประเทศเพื่อนบ้านของไทยทำให้ภาครัฐมีความตื่นตัวที่จะต้องดึงพลังมวลชน มิให้ไปร่วมอุดมการณ์ดังกล่าว การพัฒนาและการกระจายความเจริญไปสู่ชนบทจึงเป็นสิ่งสำคัญ ฉะนั้นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 นี้ จึงมิได้กล่าวถึงการพัฒนาพื้นที่ภาคเมืองแบบชัดเจนแต่อย่างใด นิรมล สุธรรมกิจ. (2551).

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519)

หากเทียบประวัติชีวิตของตนเองกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 นี้จะพบว่าตนเองได้ซึมซับความเป็นคนไทย และคนในพื้นที่ทั้งเมืองและชนบท พื้นที่ได้หล่อหลอมความเป็นไทยมากขึ้นจากเหตุการณ์เคลื่อนไหวต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นในช่วงแผนนี้ เพราะประเทศไทยขาดดุลการค้ากับญี่ปุ่นจำนวนมาก และเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญคือเหตุการณ์ชุมนุมประท้วง เมื่อ 14 ตุลาคม 2516 ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 นี้เน้นการพัฒนาเมือง มีการพัฒนานครหลวง และนอกนครหลวง ให้ความสำคัญกับการวางผังเมือง มีการเสนอให้จำกัดและควบคุมการขยายตัวของประชากรและการอพยพจากจังหวัดอื่นสู่เขตนครหลวง

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 เน้นการวางผังเมืองรวมและผังเมืองเฉพาะของเมืองใหญ่ และให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชนบทเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่าง เมืองหลวง เมือง และชนบท

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เป็นแผนแรกที่มีนโยบายแรกถึงการพัฒนาเมืองใหญ่ในพื้นที่ภูมิภาคให้เป็นเมืองหลัก แผนนี้ยังหันกลับมามองเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เริ่มมาจากแผน 3 ส่งเสริมการท่องเที่ยวเพราะรายได้จากการท่องเที่ยวมีสูงมาก ยังมีการกระจายอุตสาหกรรมไปยังพื้นที่รอบนอกเมืองหลวง

การกระจายตัวของประชากรและจากการย้ายถิ่น ทำให้ต้องมีการทบทวนนโยบายความเป็นเมืองที่จะมีการพัฒนาเมืองเพราะมีการกระจายตัวของประชากรที่ไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น (Concentration) ของประชากรในเขตกรุงเทพ ระหว่างปี 2490 และ 2523 กรุงเทพมีการขยายตัวเพิ่มจากเพียงประมาณ 780,000 คน เป็นประมาณ 4.7 ล้านคน ซึ่งมีค่ามากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรเมืองทั้งหมด ซึ่งมีการวางนโยบายด้านการกระจายตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ไว้ในแผนพัฒนาฉบับที่ 4 (2520-2524) ครั้งแรก โดยได้กำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นและความเป็นเมือง ดังนี้

1. จะต้องลดอัตราการย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพและเขตเมืองอื่นในบางจังหวัด
2. หามาตรการกระตุ้นและสนับสนุนให้มีการย้ายถิ่นออกจากกรุงเทพไปยังพื้นที่ข้างเคียงและจังหวัดอื่น ๆ
3. ควรสนับสนุนให้มีการย้ายถิ่นภายในภาคมากกว่าการย้ายถิ่นระหว่างภาค
4. สำหรับการย้ายถิ่นระหว่างชนบทและเขตเมืองนั้นควรจะสนับสนุนให้ย้ายเข้าสู่เมืองหลักของภาคนั้น ๆ ตามแนวทางการพัฒนาภาคต่าง ๆ ที่กำหนดไว้

แผนพัฒนาฉบับที่ 4 ได้มีการปรับตัวในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและพยายามสร้างความเป็นธรรมในสังคม ลดความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ และยังคงเนื่องมาซึ่งแผนฉบับที่ 5 ด้วย โดยแผนฉบับที่ 4 มีนโยบายพัฒนาเมืองศูนย์กลางของผ้าให้เป็นเมืองหลัก (Secondary Cities) เพื่อกระจายบริการและการบริหารของรัฐออกไป เมืองหลักประกอบด้วยนครราชสีมา ขอนแก่น เชียงใหม่ สงขลา และชลบุรี โดยนโยบายการสร้างศูนย์กลางความเจริญเติบโตของภาค (Growth Pole) เพื่อกระจายความเป็นเมืองและให้คนย้ายถิ่นเข้าไป โดยมีขอนแก่นถูกพัฒนาเป็นศูนย์กลางความเจริญเติบโตของภาคแห่งแรก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการอุตสาหกรรมการผลิตจากกรุงเทพและเพื่อป้องกันการย้ายถิ่นออกจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อสิ้นสุดแผนพบว่าผลของการพัฒนาเป็นศูนย์กลางในแผนนี้การผลิตในสาขาการเกษตรและอุตสาหกรรมขยายตัวต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนด มีคนยากจนอยู่อีกมาก การสร้างงานของประชารัฐนั้นภาครัฐหันมาส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานคนเข้มข้น จากแผนที่ 1 - 3 ที่ได้ส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักรในการผลิตแทนแรงงาน แต่นับแต่ปี 2515 ภาครัฐได้ส่งเสริมการจ้างงาน ประชากรบางส่วนอพยพจากชนบทเข้าสู่เมือง เพราะโรงงาน บริษัท ห้างร้าน กระจุกตัวอยู่ในเขตเมือง และหนีความยากจน ในชนบทจึงมุ่งหางานทำในเมืองและจากนโยบายช่วงแผนพัฒนาฉบับแรก ๆ ทำให้มีการอพยพเข้ามาจำนวนมากจนยากที่จะแก้ไขได้

การเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมืองพบว่าด้วยการขยายตัวของภาคการผลิตทางด้านอุตสาหกรรม การกระจุกตัวของโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพและจังหวัดใกล้เคียง รวมทั้งอัตราค่าจ้างในเมืองที่สูงกว่าในชนบทเป็นปัจจัยที่ดึงดูดคนเข้ามาทำงานในเมือง (Unbalanced Growth) ที่มุ่งเน้นแต่ภาคอุตสาหกรรมละเลยภาคเกษตรกรรมทำให้คนส่วนใหญ่ในชนบทต้องประสบปัญหาความยากจน ซึ่งผลักดันให้เกษตรกรและแรงงานอพยพเข้ามาหางานทำในเมืองอีกทั้งงานภาคเกษตรก็มีเวลาว่างตามช่วงฤดูกาลทำให้ต้องเพิ่มรายได้ของครอบครัว ผลกระทบจากการโยกย้ายแรงงานเข้าสู่เมือง ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในเขตเมืองหลายประการและหนึ่งในปัญหาของเมืองจากการพัฒนาและการเคลื่อนย้ายแรงงานคือปัญหาสังคมด้านโสเภณีในเขตเมือง แม้จะมีการถกเถียงว่าหญิงบริการทางเพศเหล่านี้ไม่ใช่ “ผลผลิต” หากแต่เป็น “ตัวปัญหา” ของสังคมที่สั่งสมกันมาจากผลของการพัฒนา

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 เป็นแผนสำคัญที่มีการพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะ ในภูมิภาคต่างๆ ให้เป็นศูนย์กลาง สร้างเมืองลำดับรองจากเมืองเมืองหลักที่นอกเหนือจากกรุงเทพมหานคร โดยได้วางเมืองหลักไว้ตามภูมิภาคต่างๆ ได้แก่ ภาคเหนือกำหนดไว้ที่เชียงใหม่ ภาคอีสานกำหนดไว้ที่ขอนแก่นและนครราชสีมา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือกำหนดไว้ที่ชลบุรี ภาคใต้กำหนดไว้ที่หาดใหญ่ สงขลา และในแต่ละภาคยังกำหนดเมืองรองไว้อีกในแต่ละภาค ได้แก่ พิษณุโลกและนครสวรรค์สำหรับภาคเหนือ อุตรดิตถ์และอุบลราชธานีสำหรับภาคอีสาน สุราษฎร์ธานีและภูเก็ตสำหรับภาคใต้

ยังกำหนดแผนการพัฒนาพื้นที่เฉพาะในแต่ละพื้นที่ ได้แก่ แผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งภาคตะวันออก ครอบคลุมจังหวัดชลบุรี ระยองและฉะเชิงเทรา พื้นที่ภาคตะวันตกที่เน้นการผลิตสินค้าและพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ อ้อย น้ำตาลและสับปะรดกระป๋อง จัดกลุ่มการพัฒนาพื้นที่ภาคอีสานตอนล่าง ภาคเหนือตอนพื้นที่จังหวัดชายแดน

จะเห็นว่าในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 นี้มองเข้าไปในระดับพื้นที่และจัดสรรการพัฒนาอย่างเข้าไปถึงเฉพาะพื้นที่เป้าหมาย ส่วนสำหรับทางด้านสังคมมีการพัฒนาเพื่อยกระดับรายได้สำหรับผู้ที่มียาได้น้อย ซึ่งหมายถึงคนที่อยู่ในพื้นที่เมือง หรือคนจนเมืองนั่นเอง ที่ก่อนหน้านี้ได้แต่มุ่งไปยังคนชนบทในพื้นที่ห่างไกลแทรกแผนที่เมืองหลักและเมืองศูนย์กลาง ของ สศช

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 อยู่ในช่วงภาวะเศรษฐกิจทั้งของไทยและของโลกอยู่ในช่วงตกต่ำ เกิดภาวะวิกฤติที่เรียกว่า “ฟองสบู่” ในช่วงแผนนี้จึงมุ่งการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ การขาดดุลย์การค้า การคลัง และผลจากการพัฒนาที่มีการทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

สำหรับในเชิงพื้นที่การพัฒนาตามแผนนี้มีพื้นที่เป้าหมายรวม 3 แห่งด้วยกัน ประกอบไปด้วย กรุงเทพมหานครและปริมณฑล พื้นที่เมืองศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาคที่ต่อจากเมืองหลักในแผนฉบับที่ 5 โดยพัฒนาเมืองหลักและเพิ่มศูนย์กลางความเจริญในเมืองอื่นๆ อีก 19 เมือง เพื่อกระจายความเจริญจากกรุงเทพออกไป รวมทั้งรองรับประชากรที่จะเคลื่อนย้ายอพยพออกไปยังเมืองใหญ่ที่สร้างขึ้นมา และพื้นที่เป้าหมายจุดที่ 3 คือ พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

ในแผนนี้ได้มีการประกาศการใช้ผังเมืองรวมของเมืองศูนย์กลางความเจริญทุกแห่ง

ในแผนนี้มีการส่งเสริมปรับปรุงการใช้กฎระเบียบเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเมือง

ให้มีการกระจายอำนาจและหน้าที่รับผิดชอบไปสู่ท้องถิ่นเพื่อให้พึ่งตนเองได้ ลดภาระการพึ่งพิงจากส่วนกลาง

ในแผนนี้สิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจนภายในเมือง คือมีการผูกโครงการก่อสร้างระดับอภิมหาโครงการ ทั้งอาคารชุด (คอนโดมิเนียม) อาคารสูง มีการพัฒนาที่ดิน การจัดสรรธุรกิจที่ดินจัดทำอาคารสำนักงานและที่อยู่อาศัยทั้งในกรุงเทพและเมืองใหญ่ เช่นเชียงใหม่ และจากนโยบายที่สำคัญของนายกรัฐมนตรีสมัยนั้น พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่มีนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ทำให้มีการซื้อขาย เก็งกำไรที่ดิน การสร้างบ้านเพื่อพักผ่อน

เพิ่มขึ้นจำนวนมาก เกิดเศรษฐกิจใหม่จากการขายที่ดิน เกิดการบริโภคสินค้าราคาแพงและฟุ่มเฟือยมากขึ้น เช่น รถยนต์ มอเตอร์ไซค์ ทำให้การจราจรติดขัดในเมือง และมลพิษตามมา

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ได้นำปรัชญาการพัฒนาที่ยั่งยืน มาเป็นนโยบายสำคัญ จากการพัฒนาที่ผ่านมา ได้นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจำนวนมาก จนเกิดกำลังที่ธรรมชาติจะรองรับได้ ในแผนนี้จึงนำเรื่องการสร้างสมดุลระหว่างธรรมชาติและเศรษฐกิจมาเป็นฐานคิด มีการพัฒนาเศรษฐกิจให้เหมาะสมมีเสถียรภาพ ควบคุมไปกับการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม ฉะนั้นแผนนี้จึงเป็นแผนที่นำเรื่องการพัฒนาสิ่งแวดล้อมมาพัฒนาคุณภาพชีวิต

เหตุการณ์สำคัญที่ร่วมสมัยกับแผนที่ 7 คือการประชุมเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่กรุงริโอเดอจาเนโร (Rio de Janeiro) ที่จะนำกระบวนการพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมมาร่วมเป็นพลังในการพัฒนาเศรษฐกิจ

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เน้นปรัชญาด้าน “คน” ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาที่เด่นชัด หรือใช้คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา แทนที่การใช้พื้นที่หรือเศรษฐกิจเป็นหัวใจการพัฒนา

ในแผนนี้ให้ความสำคัญกับคนจึงมีการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและครอบครัว ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพคน

ปัญหาที่สำคัญในแผนนี้คือ การปรับลดค่าเงินบาท จึงส่งผลกระทบต่อธุรกิจหลายสาขาโดยเฉพาะ อสังหาริมทรัพย์และภาคการเงิน ที่เป็นผลจากเศรษฐกิจแบบฟองสบู่จากแผนก่อนหน้านี้นี้ ที่เศรษฐกิจมิได้เป็นไปตามกลไกตลาด แต่เป็นการเก็งกำไรระยะสั้น ไม่มีฐานเศรษฐกิจที่เป็นการผลิตรองรับ

เมื่อเศรษฐกิจแบบฟองสบู่ล่มสลาย ปัญหาทางด้านสังคมตามมามีผู้คนจำนวนมากตกงาน หรือฆ่าตัวตาย บ้างต้องอพยพไปสู่ชนบทที่จะเป็นฐานในการใช้ชีวิตของตน ปัญหาสังคมในช่วงนี้จึงมีการแพร่ระบาดของยาเสพติด เกิดปรากฏการณ์การเปิดท้ายขายของ

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้กำหนดยุทธศาสตร์การจัดการเชิงพื้นที่ในมิติที่มุ่งปรับโครงสร้างการพัฒนา ชนบทและเมืองให้มีความสมดุลและยั่งยืนเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งให้กับชุมชนและประชาสังคม ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และระบบบริหารจัดการที่ดีครอบคลุมทั่วทั้งประเทศ พร้อมกับให้มีการพัฒนาเมืองและ

ชุมชนให้น่าอยู่ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมให้กระจายครอบคลุมทั่วประเทศภายในสิ้นแผน (การเคหะแห่งชาติ 2549 :112)

แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาเมืองน่าอยู่และการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวคิดทางทฤษฎีเรื่อง “เมืองน่าอยู่” และ “เมืองยั่งยืน” และกระบวนการทัศน์เรื่องการออกแบบชุมชนเมืองที่ การเคหะแห่งชาติ ได้นำเสนอกระบวนการทัศน์การพัฒนาจากเมืองในต่างประเทศ มาสร้างแนวความคิดใหม่ในการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองในประเทศไทย

โดยแนวความคิดการพัฒนาเมืองน่าอยู่และการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน ตามกระบวนการทัศน์เมืองน่าอยู่คือเมืองกระชับ (compact city) และชุมชนเมืองยุคใหม่ (new urbanism) จากการประชุมโดยสมาคมสถาปนิกชุมชนเมืองไทย (2547) ได้กล่าวถึงเมืองน่าอยู่และชุมชนน่าอยู่ (Liveable City) ว่าหมายถึง “ชุมชนที่อยู่อาศัยทั้งในเขตเมืองและชนบทที่มีสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดี มีสังคมที่เอื้ออาทร มีชุมชนเข้มแข็ง มีความสะดวกสบาย ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีระบบเศรษฐกิจที่มั่นคง มีวัฒนธรรม และจิตวิญญาณที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองและชุมชน” (การเคหะแห่งชาติ, 2549 :112) โดยรายละเอียดในแต่ละด้านของคำนิยามต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับนิยามที่องค์การอนามัยโลกได้รวบรวมลักษณะของเมืองน่าอยู่ไว้ 11 ประการ และจำแนกแยกย่อยออกเป็น ด้านกายภาพ สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศน์ ด้านการตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานที่หลากหลาย ด้านระบบสังคมที่ดี เอื้ออาทร ด้านสุขภาพประชาชนที่ดี ด้านมรดกวัฒนธรรม เอกลักษณ์ชุมชน

เมืองน่าอยู่ ตามการนิยามของสมาคมสถาปนิกชุมชนเมืองไทย ที่ได้ระบุในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 ได้ว่าหมายถึง “ กระบวนการพัฒนาเมืองเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีมีความสุข ได้รับโอกาสที่เท่าเทียมกัน มีความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ สังคม อันจะก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพของเมืองและชุมชน และมีการบริหารราชการอย่างโปร่งใส ยุติธรรม โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการทุกขั้นตอน” World Commission on Environment and Development ได้ให้คำจำกัดความของความยั่งยืน (Sustainability) ไว้ว่าเป็น “การพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่จะสนองความต้องการของเขาเอง”

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554)

แผนพัฒนา ฉบับที่ 10 ยังมีความมุ่งมั่นจะพัฒนาไปสู่ “สังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน (Green Society)” โดยให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลของการพัฒนาให้เกิดขึ้นในทุกมิติ ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของคนไทยและเกิดการพัฒนายั่งยืนตลอดไป โดยมีแนวคิดพื้นฐานยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ต่อเนื่องจากแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 แต่ให้ความสำคัญกับ

การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม (Collaborative Effort) ในทุกระดับ ภายใต้หลักการที่สำคัญ คือ การร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมผลัดกัน ตามบทบาทและความรับผิดชอบของแต่ละภาคส่วนที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างบูรณาการ โดยทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 กำหนดยุทธศาสตร์ให้คนและสังคมไทยสามารถปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างรู้เท่าทัน ภายใต้หลัก "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" โดยให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเอง การมีภูมิคุ้มกันและการสร้างสมดุลของการพัฒนาให้เกิดขึ้นในทุกมิติ ควบคู่ไปกับการนำทุนที่มีอยู่แล้วในสังคมไทยทั้งทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และเสริมสร้างให้เข้มแข็ง โดยวางแผนทางการพัฒนา และเสริมสร้างทุนทั้ง 3 ลักษณะดังกล่าว ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม รวมทั้งระดับประเทศ เพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนต่อไป โดยพัฒนาทุนทางด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วยทุนทางกายภาพ (Physical capital) ทุนหรือสินทรัพย์ทางการเงิน (Financial Capital/assets) สินทรัพย์ที่ไม่สามารถจับต้องได้ทางกายภาพ แต่สามารถอ้างสิทธิประโยชน์ได้ในอนาคต (Intangible Capital) และแรงงานทรัพยากรมนุษย์ ทุนทางสังคม เพื่อให้เกิดการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ บนฐานของความไว้วางใจเสียใจความผูกพัน และวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทยผ่านระบบความสัมพันธ์ในองค์ประกอบหลัก ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ ซึ่งจะเกิดเป็นพลังชุมชนและสังคม ภายใต้แผนนี้เกิดคำศัพท์ใหม่เพื่อปรับโครงสร้างการผลิตสู่การเพิ่มคุณค่า คือ Value Creation ให้กับสินค้าและบริการบนฐานความรู้และนวัตกรรม รวมทั้งสนับสนุนให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างสาขาการผลิตเพื่อทำให้มูลค่าการผลิตสูงขึ้น

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 มีข้อผูกพันที่จะเป็นประชาคมอาเซียนในปี 2558 จึงจำเป็นต้องนำภูมิคุ้มกันที่มีอยู่ พร้อมทั้งเร่งสร้างภูมิคุ้มกันในประเทศให้ เข้มแข็งขึ้นมาใช้ในการเตรียมความพร้อมให้แก่คน สังคมและระบบเศรษฐกิจของประเทศ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 จึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพคนและสังคม สร้างสังคมเป็นธรรมและเป็นสังคมที่มีคุณภาพ ทุกคนมีความมั่นคง ยุทธศาสตร์การพัฒนาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ กำหนด 1 ยุทธศาสตร์สำคัญไว้ 6 ด้าน คือ 1). ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมในสังคม 2).ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน 3).ยุทธศาสตร์ความเข้มแข็งภาคเกษตร ความมั่นคงของอาหารและพลังงาน 4).ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน 5).ยุทธศาสตร์การสร้างเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคง ทางเศรษฐกิจ และสังคม โดยมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่เมืองว่าต้องให้ความสำคัญกับ

1. การพัฒนาความเชื่อมโยงด้านการขนส่งและระบบโลจิสติกส์ภายใต้กรอบความร่วมมือในอนุภูมิภาคต่าง ๆ
2. การพัฒนาฐานลงทุนโดยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันระดับอนุภูมิภาค
3. การสร้างความพร้อมใน

การเข้าสู่ประชาคมอาเซียน และด้านอื่น ๆ ที่จะร่วมพัฒนาอาเซียนและชีวิตของผู้คน 4. ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยมีการปรับกระบวนการพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศเพื่อเตรียมพร้อมไปสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การยกระดับขีดความสามารถในการรองรับและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเตรียมความพร้อมรองรับกับภัยพิบัติทางธรรมชาติด้วยการจัดทำแผนที่และจัดลำดับพื้นที่เสี่ยงภัยทั้งในระดับประเทศภูมิภาคและจังหวัด

แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564)

ปัจจุบันประเทศไทยได้นำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 มาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศและยังต้องต่อยอดไปให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาระยะยาวตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) โดยหลักการสำคัญของแผนพัฒนาฯ ยังคงยึด “หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ต่อเนื่องมาตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อให้ เกิดบูรณาการการพัฒนาในทุกมิติอย่างสมเหตุสมผล มีความพอประมาณ และมีระบบภูมิคุ้มกันและการบริหารจัดการความเสี่ยงที่ดี ยุทธศาสตร์การพัฒนาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ชาติ 6 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1). ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ 2). ยุทธศาสตร์ การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม 3). ยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และแข่งขันได้อย่างยั่งยืน 4). ยุทธศาสตร์การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน 5). ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างความมั่นคงแห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศสู่ความมั่งคั่งและยั่งยืน 6). ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการในภาครัฐ การป้องกันการทุจริตประพตมิชอบและธรรมาภิบาล ในสังคมไทย 7). ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และระบบโลจิสติกส์ 8). ยุทธศาสตร์การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม 9). ยุทธศาสตร์ การพัฒนาภาค เมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ และ 10). ยุทธศาสตร์ความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนา

โดยในแต่ละยุทธศาสตร์จะระบุพื้นที่ ภาคและภูมิภาคที่จะมีการพัฒนาพื้นที่ไปในประเด็นต่างๆ ตามยุทธศาสตร์ที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็น การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ การสร้างความเป็นธรรม การสร้าง ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ หรือ โครงการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ เป็นต้น โดยยุทธศาสตร์สำคัญคือยุทธศาสตร์ที่ 9 ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภาคเมืองและพื้นที่เศรษฐกิจ

โครงการหนึ่งที่ปรากฏในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 คือโครงการเมืองสีเขียว (Green City) ที่สนับสนุนให้ผู้บริหารท้องถิ่นกำหนดนโยบายการเติบโตสีเขียวของเมือง ไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น และขับเคลื่อนการดำเนินงานทั้งด้านการจัดการของเสีย การเพิ่มพื้นที่สีเขียวของเมือง การวางผังเมืองเพื่อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินที่สนับสนุนการพัฒนาเมืองสีเขียว การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงานของเมืองทั้งใน ภาคการคมนาคมขนส่ง

อาคาร และบ้านเรือน สนับสนุนให้ท้องถิ่นมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากตัวอย่างที่ดี ๆ ของเมืองที่มีการดำเนินงานด้านการเติบโตสีเขียวเพื่อขยายผลการดำเนินงาน พัฒนาต่อยอดเมืองที่มีการดำเนินงานที่ดีด้านการเติบโตสีเขียว

โครงการกระจายความเจริญจากกรุงเทพมหานครไปยังเมืองหลักในภูมิภาค โดยการพัฒนาโครงข่ายรถไฟความเร็วสูงขนาดทางมาตรฐาน เพื่อทำหน้าที่เป็นโครงข่ายหลักในการขนส่งผู้โดยสาร ช่วยยกระดับมาตรฐาน การให้บริการระบบขนส่งสาธารณะของประเทศ และสร้างโอกาสในการเรียนรู้เทคโนโลยีการบริหารจัดการ ระบบรถไฟขั้นสูงให้แก่คนไทย ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ของประเทศในระยะต่อไป การสร้างและพัฒนา สิ่งอำนวยความสะดวกและศูนย์บริการโลจิสติกส์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อรองรับการเปลี่ยนรูปแบบการขนส่งสินค้า และเดินทาง หรือการขนส่งต่อเนื่องหลายรูปแบบ อาทิ ศูนย์รวบรวม และกระจายสินค้า สถานีขนส่งสินค้า รวมทั้ง การจัดหาอุปกรณ์การยกขนตู้สินค้าทางรถไฟ ในแนวเส้นทาง ยุทธศาสตร์ที่สามารถเชื่อมโยงกับฐานการผลิต อุตสาหกรรมและเกษตรกรรมของประเทศไปยังประตูการค้าหลักของประเทศโดยเฉพาะบริเวณท่าเรือระหว่าง ประเทศและด้านการค้าที่สำคัญ การก่อสร้างรถไฟไฟฟ้าในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลตามแผนแม่บทระบบขนส่งมวลชนทางรางในเขตกรุงเทพมหานครและ ปริมณฑล และเริ่มพัฒนาระบบขนส่งสาธารณะในพื้นที่เมืองหลัก ที่สำคัญเป็นลำดับแรกก่อน อาทิ ขอนแก่น เชียงใหม่ สงขลา หาดใหญ่ การออกแบบพัฒนาและปรับปรุงโครงสร้าง พื้นฐานสาธารณะของภาครัฐให้สามารถอำนวยความสะดวกและรองรับผู้ใช้บริการทุกกลุ่มได้อย่างปลอดภัยและมี ประสิทธิภาพภายใต้หลักการการออกแบบเพื่อทุกคน (Universal Design)

ลักษณะการพัฒนาพื้นที่โดยนำการพัฒนาโครงข่ายรถไฟระหว่างเมืองมาลงทุนในโครงการก่อสร้างรถไฟ รางคู่ จำนวน กิโลเมตร 2,500 เส้นทางระยะทาง 14 ประกอบด้วย โครงการที่อยู่ระหว่างดำเนินการ ได้แก่ ช่วง ฉะเชิงเทรา – คลองสิบเก้า – แก่งคอย ช่วงชุมทางถนนจิระ ชุมทางถนนจิระ – ขอนแก่น ช่วงมาบตาพุด – ช่วง ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร -- ช่วงลพบุรี – ปากน้ำโพ - ช่วงนครปฐม ประจวบคีรีขันธ์ -หัวหิน ช่วงหัวหิน -และ โครงการที่อยู่ระหว่างการศึกษาคความเหมาะสมและออกแบบรายละเอียด ได้แก่ ช่วงปากน้ำโพ เด่นชัย ช่วงชุม – อุบลราชธานี – ทางถนนจิระ ช่วงขอนแก่น หาดใหญ่ – สุราษฎร์ธานี ช่วงสุราษฎร์ธานี – หนองคาย ช่วงชุมพร - - สงขลา ช่วงหาดใหญ่ – ปาดังเบซาร์ และช่วงเด่นชัยเชียงใหม่ (ขับเคลื่อนด้วยพลังงานไฟฟ้า) นอกจากนี้ยังมี โครงการก่อสร้างรถไฟความเร็วสูงขนาดทางมาตรฐาน โครงการพัฒนาเส้นทางรถไฟสายใหม่ในแนวระเบียง เศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศช่วงกาญจนบุรี แหลม – กรุงเทพฯ – อัญประเทศ และกาญจนบุรี – กรุงเทพฯ – - ฉะบับ ช่วงเด่นชัย เชียงราย เชียงของ – ภายในเมืองมีการก่อสร้างรถไฟไฟฟ้า 10 เส้นทางในกรุงเทพมหานครและ ปริมณฑล ระยะทาง 384 กิโลเมตร ประกอบด้วยโครงการที่อยู่ระหว่างดำเนินการ ได้แก่ สายสีน้ำเงิน ช่วงหัว ลำโพง – บางแค และช่วงบางซื่อ รังสิต สายสีเขียว ช่วงหมอหมอชิต – ท่าพระ สายสีแดง ช่วงบางซื่อ – สะพาน – คูคต – ใหม่ และช่วงบางซื่อ สุวินทวงศ์ สายสีเหลือง ช่วง – มีนบุรี – สมุทรปราการ สายสีส้ม ช่วงศูนย์วัฒนธรรม-

ลาดพร้าว – สำโรง สายสีชมพู ช่วงแคราย หัวหมาก – มักกะสัน – พญาไท – มีนบุรี และสายสีแดงช่วงบางซื่อ – และ ช่วงบางซื่อ หัวลำโพงและโครงการที่อยู่ระหว่างการศึกษาคความเหมาะสมและออกแบบรายละเอียด ได้แก่ สายสีน้ำเงิน ช่วงบางแค – ศูนย์รังสิต สายสีม่วง ช่วงเตาปูน.มธ – พุทธมณฑลสาย 4 สายสีแดง ช่วงรังสิต – ราษฎร์บูรณะ สายสีส้ม ช่วงตลิ่งชัน บางปู และสายสีเขียว – ศูนย์วัฒนธรรม สายสีเขียว ช่วงสมุทรปราการ- ช่วงคูคต-ลำลูกกา

นอกจากนี้การขยายโครงการก่อสร้างในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ ไปจนถึงชายแดน ได้แก่ ช่วงสงขลา – ด่านบ้านพุน้ำ – ช่วงกาญจนบุรี (มาเลเซีย) ชายแดนไทยร้อน การพัฒนาระบบขนส่งทางน้ำ ได้แก่ โครงการท่าเทียบเรือชายฝั่ง ท่าเทียบเรือ A ที่ท่าเรือแหลมฉบัง โครงการพัฒนาศูนย์การขนส่งตู้สินค้าทางรถไฟ (Single Rail Transfer Operator : SRTO) ที่ท่าเรือแหลมฉบัง ระยะที่ 1 โครงการพัฒนาท่าเรือแหลมฉบัง ขั้นที่ 3 โครงการพัฒนาท่าเทียบเรือสำราญขนาดใหญ่

ที่สำคัญในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ยังมุ่งเน้นการพัฒนาและเร่งดำเนินการในประเด็นท้าทาย ได้แก่ การสร้างความเข้มแข็งของฐานการผลิตและบริการเดิมและขยายฐานการผลิตและบริการใหม่ที่สร้างรายได้ สำหรับประชาชนในภาคการพัฒนาเมืองให้เติบโตอย่างมีคุณภาพการพัฒนาและฟื้นฟูพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกให้รองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมแห่งอนาคตอย่างมีสมดุลและการบริหารจัดการพื้นที่เศรษฐกิจชายแดนให้เจริญเติบโตและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งการเพิ่มประสิทธิภาพกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนาภาคและเมืองให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

การเพิ่มจำนวนเมืองนำอยู่สำหรับคนทุกกลุ่มในสังคมการพัฒนาภาคต่าง ๆ ดังเช่น ภาคเหนือพัฒนาให้เป็นฐานเศรษฐกิจสร้างสรรค์มูลค่าสูงพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพและความยั่งยืน โดยแต่นำกลุ่มเป้าหมายแต่ละจังหวัดให้มีจุดเด่นและนำมาเป็นจุดขายที่แตกต่างเฉพาะกันไป เช่น กลุ่มท่องเที่ยวอารยธรรม ล้านนาและกลุ่มชาติพันธุ์ ในพื้นที่จังหวัดภาคเหนือตอนบน โดยนำ ความโดดเด่นของอารยธรรมล้านนาซึ่งมีเอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญา พัฒนาสู่สินค้าและบริการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กลุ่มท่องเที่ยวมรดกโลก ในพื้นที่จังหวัดสุโขทัยและกำแพงเพชร โดยฟื้นฟูและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลก พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชรและเชื่อมโยง กับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียงหรือกลุ่มท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน น่าน เพชรบูรณ์ และอุทัยธานี พัฒนาระดับการท่องเที่ยวคุณภาพกลุ่มเป้าหมายเฉพาะในพื้นที่ จังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน และน่าน

พัฒนาให้ภาคเหนือตอนบนเป็นฐานการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์และภาคเหนือตอนล่างเป็นฐานการผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยในรูปแบบฟาร์มเกษตรอัจฉริยะ ยกกระดับอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม

ให้กับสินค้า เกษตรในพื้นที่ที่เป็นแหล่งผลิตที่สำคัญโดยสนับสนุนให้เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน เป็นพื้นที่หลักในการแปรรูปพืชผัก ผลไม้และสมุนไพร ในขณะที่ พิจิตร กำแพงเพชรและนครสวรรค์เป็นพื้นที่หลักในการแปรรูป ข้าว พืชไร่ และพืชพลังงาน พัฒนาพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ และกำแพงเพชร ให้เป็นแหล่งผลิต พลังงานทดแทน การพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจเฉพาะ โดยนำร่องใน 3 อำเภอ ได้แก่ เบตง หนองจิก และสุไหงโกลก ให้เกิดผลเป็นรูปธรรมแล้วจึงขยายผลไปพื้นที่ใกล้เคียงด้วยการให้สิทธิประโยชน์ด้านภาษีและไม่ใช่อำนาจในระดับที่สูงกว่าพื้นที่อื่น

พัฒนาเมืองศูนย์กลางของจังหวัดให้เป็นเมืองน่าอยู่สำหรับคนทุกกลุ่มในสังคม โดยมีความปลอดภัย สิ่งแวดล้อมดี เศรษฐกิจดี เดินทางสะดวก ระบบสาธารณสุขปึก มาตรฐานการมีคุณภาพและทั่วถึงและเน้นความสอดคล้องกับอัตลักษณ์ ความหลากหลายและศักยภาพของเมืองบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม รวมทั้งส่งเสริมความเชื่อมโยงระหว่างเมืองและชนบทการสร้าง หรือเอกลักษณ์ของเมือง “แบรนด์” เพื่อสนับสนุนการพัฒนาเมืองอย่างมีคุณค่าทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยปรับปรุงและจัดให้มีศูนย์การขนส่งในเขตเมือง อาทิ บางซื่อ ให้สอดคล้องกับความต้องการของประชากรเมืองที่เพิ่มขึ้น พัฒนาเมืองปริมณฑล (สมุทรปราการ) นนทบุรี ปทุมธานี นครปฐม และ สมุทรสาครให้เป็นเมืองศูนย์กลางการบริการธุรกิจและการพาณิชย์ศูนย์กลางการขนส่งและโลจิสติกส์ ศูนย์บริการด้านสุขภาพและการศึกษาและเมืองที่อยู่อาศัย

การพัฒนาเมืองเชียงใหม่และเมืองพิษณุโลกให้เป็นศูนย์กลางการค้า การบริการ ธุรกิจสุขภาพ การศึกษา และธุรกิจด้านดิจิทัล โดยการปรับปรุงโครงข่ายเส้นทางคมนาคมทั้งสายหลัก สายรอง การพัฒนาระบบขนส่งสาธารณะและการขนส่งหลายรูปแบบเพื่อการเชื่อมโยงระหว่างเมืองและพื้นที่ โดยรอบ รวมถึงการพัฒนาเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพสูงเพื่อรองรับ “สังคมดิจิทัลและการพัฒนาระบบบริหาร ” จัดการสิ่งแวดล้อมเมืองอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการพัฒนาเมือง อย่างยั่งยืน

พัฒนาเมืองขอนแก่นและเมืองนครราชสีมาให้เป็นเมืองศูนย์กลาง การค้า การลงทุนการบริการสุขภาพ และศูนย์กลางการศึกษา โดยพัฒนาและปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานเชื่อมโยงกับ ระบบโครงสร้างพื้นฐานหลักที่เชื่อมโยงระหว่างภาค ส่งเสริมระบบขนส่งสาธารณะในเมืองให้เชื่อมโยงระหว่าง เมืองและระบบขนส่งอื่นๆ และรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ

พัฒนาเมืองภูเก็ตและเมืองหาดใหญ่ให้เป็นเมืองน่าอยู่และเอื้อต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยการสนับสนุนให้มีการพัฒนาระบบขนส่งสาธารณะ โครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่ทันสมัย รวมทั้งการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่เพียงพอ ตลอดจนมีระบบบริหารจัดการขยะที่เหมาะสม

พัฒนาพื้นที่รอบสถานีขนส่งระบบรางในเมืองที่มีศักยภาพที่สำคัญ อาทิ เมืองอยุธยา เมืองนครสวรรค์ เมืองขอนแก่น และเมืองทุ่งสง และบริเวณเมืองชายแดนที่มีศักยภาพ รวมทั้งบริเวณใกล้พื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน อาทิเมืองเบตง เมืองสะเดา เมืองพุน้ำร้อน เมืองอรัญประเทศ เมืองนครพนม เมืองหนองคาย เมืองเชียงของ

พื้นที่เศรษฐกิจพิเศษชายแดน พัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจใหม่บริเวณชายแดนเป็นประตูเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับประเทศ เพื่อนบ้านให้เจริญเติบโตอย่างยั่งยืนและเกิดผลที่เป็นรูปธรรม ในพื้นที่เป้าหมายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน 10 พื้นที่ ได้แก่ ตาก สระแก้ว สงขลา หนองคาย นครพนม มุกดาหาร ตราด กาญจนบุรี เชียงราย และนราธิวาส

แผนงานการพัฒนาแนวระเบียงเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 6 ประเทศ (GMS) ประกอบด้วยแผนงานโครงการ ที่สำคัญ ได้แก่ การพัฒนาแนวระเบียงเศรษฐกิจตอนใต้ การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย การผลักดันการดำเนินโครงการท่าเรือน้ำลึกทวายเชื่อมโยงกับท่าเรือน้ำลึกแหลมฉบังและท่าเรือน้ำลึกมาบตาพุดในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกของไทย โครงการก่อสร้างเส้นทางถนน 4 ช่องจราจรระหว่างชายแดนไทยเมียนมา ถึงพื้นที่โครงการเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย การก่อสร้างถนนจากด่านเจดีย์สามองค์พญาตองซู-ทัพยูไซยัดและอาคารด่านชายแดน โครงการก่อสร้างเส้นทางรถไฟรางคู่ตามแนวระเบียงเศรษฐกิจตอนใต้ (กาญจนบุรี-แหลมฉบัง) โครงการก่อสร้าง โครงข่ายทางหลวงเชื่อมโยงจุดผ่านแดนบ้านหนองเอี่ยน อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว และโครงการก่อสร้างด่าน พรมแดน และถนนเชื่อมทางหลวงหมายเลข 5 ณ บ้านสตึงบท เมืองปอยเปต จ.บันเตียเมียนเจย ประเทศ กัมพูชา เป็นต้น นอกจากนี้ภายใต้ระเบียงเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ยังรวมไป ระหว่างไทย-เวียตนาม-ลาว-สปป-กัมพูชา ไทย-เมียนมา

สศชจัดทำ ยุทธศาสตร์การพัฒนาระดับภาค เมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ ภายใต้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 สำหรับเป็นเครื่องมือชี้ทิศทางการพัฒนาระดับภาคและพื้นที่เพื่อให้ภาคีการพัฒนาที่เกี่ยวข้องทุกระดับนำไปจัดทำแผนพัฒนาตั้งแต่ขั้นการวางแผนยุทธศาสตร์เชื่อมต่อกันจนถึงขั้นการวางแผนปฏิบัติการที่เชื่อมโยงสอดคล้องและสนับสนุนซึ่งกันและกันโดยให้กระทรวง กรม จังหวัดและกลุ่มจังหวัดใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ 4 ปี และแผนปฏิบัติการประจำปีให้เชื่อมโยงระหว่างแนวทางการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ฯ กับภารกิจของหน่วยงานในพื้นที่และมีความเชื่อมโยงของแผนงานโครงการในเชิงบูรณาการที่ยึดพื้นที่ภารกิจและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน บางโครงการได้ดำเนินการแล้วเสร็จ บางโครงการกำลังดำเนินการ และยังไม่ได้มีการประเมินผลโครงการ

ประเทศไทยได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติรวมกันทั้งสิ้น 12 แผน โดยแต่ละแผนมีจุดเน้นในการพัฒนาแต่ละช่วงระยะเวลาต่างกันนับแต่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานไปจนกระทั่งการพัฒนาเมืองและเชื่อมต่อไปยังพื้นที่เชื่อมต่อของประเทศไทย ปัจจุบันความเป็นเมืองของประเทศไทยได้ถูกพัฒนาขึ้นตามกรอบนโยบายที่ภาครัฐกำหนดและร่วมมือกับภาคส่วนเอกชนโดยความเป็นเมืองของประเทศไทยได้เพิ่มจำนวนและผู้คนที่อาศัยในเมืองอย่างต่อเนื่อง

บรรณานุกรม

- การเคหะแห่งชาติ. (2549). *ทำเมืองให้น่าอยู่ได้อย่างไร*. กรุงเทพฯ: การเคหะ.
- ดวงจันทร์ อภาวิชรุตม์ เจริญเมือง. (2548). *เมืองยั่งยืนในเชียงใหม่: แนวคิดและประสบการณ์ของเมืองในหุบเขา*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นิรมล สุธรรมกิจ. (2551). *สังคมกับเศรษฐกิจ : กรณีศึกษาประเทศไทย (พ.ศ. 2500-2545)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ*. สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2563 จาก <https://www.nesdc.go.th/main.php?filename=index>

บทที่ 7

เมืองหลวงของไทย

กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทรกรุงเทพมหานคร

เมืองเดิม คนเก่า พื้นที่กรุง

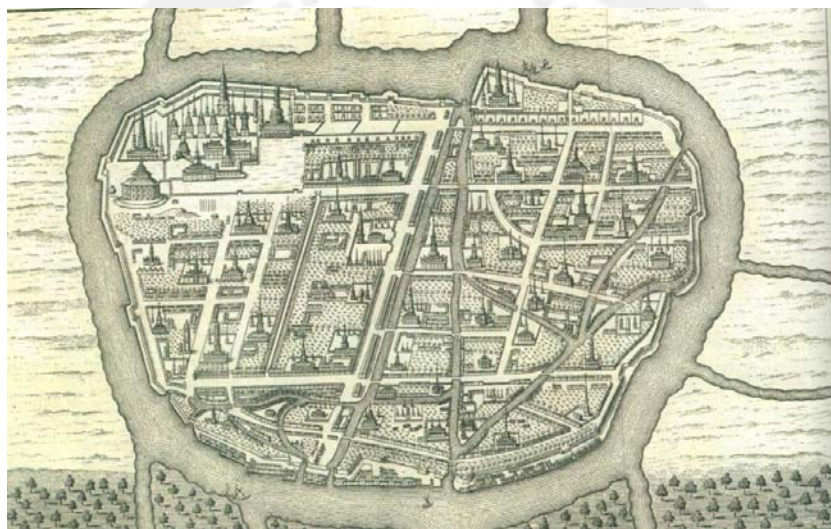
การก่อสร้างเมืองของกรุงเทพมหานครหรือบางกอก (Bangkok) มีพัฒนาการความสืบเนื่องของพื้นที่มานับตั้งแต่สมัยอยุธยาทั้งในด้านศิลปะและวัฒนธรรม รวมถึงกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมลักษณะเด่นร่วมกัน หรือ “กลุ่มชาติพันธุ์” (Ethnic Groups) ตามที่นักมานุษยวิทยาเรียกขาน ซึ่งในพื้นที่กรุงเทพมหานคร หรือ บางกอก ตามความรับรู้ของคนทั่วไปประกอบด้วยกลุ่มคนมากมายหลายกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ของแต่ละกลุ่มนั้นมีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่แตกต่างกันออกไป จากการศึกษาพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ล้วนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาที่ได้ทำการค้ากับชาวต่างชาติ ซึ่งในอดีตกรุงศรีอยุธยาถือว่าเป็นเมืองท่าที่มีความรุ่งเรืองเป็นอย่างมากจนกลายเป็นเมืองท่าที่สำคัญในอุษาคเนย์ ทำให้มีกลุ่มชนชาติต่างๆ เข้ามาอาศัยในอาณาจักรอยุธยาจนเกิดชุมชนขนาดใหญ่ และร่วมกันก่อรูปพื้นที่และวัฒนธรรมสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

คำว่า “บางกอก” (Bangkok) เป็นคำที่เรียกขานตามชื่อของย่านหรือตำบลหนึ่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา บ้างก็สันนิษฐานว่าเป็นการกร่อนคำมาจากคำว่า “บางเกาะ” ซึ่งเรียกตามสภาพภูมิศาสตร์ของผืนดินตรงนี้ที่เกิดจากการพัดพาตะกอนดินของแม่น้ำเจ้าพระยามาทับถมจนเกิดเป็นคันดินธรรมชาติ (River Levee) และมีลำน้ำล้อมรอบหรือลำน้ำสาขามากมายจนเป็นเกาะตามธรรมชาติ (ณัฐวุฒิ ปรียวณิช, 2556 : 318) อีกทั้งยังมีการขุดคลองใหม่เพื่อการเกษตรและการสัญจร นานวันเข้าก็ขยายกว้างออกไปตามธรรมชาติเพราะกระแสน้ำที่ไหลรัดตัดตรงแรง และหลากทุกปี บ้างก็ว่าเป็นเพราะมีต้นมะกอกน้ำอยู่มาก จึงเรียกว่า บางมะกอก ชื่อเลยถูกเรียกตามชื่อพืชท้องถิ่นที่มีมากบริเวณวัดอรุณราชวราราม หรือ วัดแจ้งที่มีชื่อเดิมว่าวัดมะกอก ต่อมาเสียงพูดกร่อนเหลือบางกอก

ด้านภูมิณีเวศของ “บางกอก” มีลักษณะพื้นที่เป็นทะเลตมเหมาะแก่การเพาะปลูกทำเรือสวนไร่นา ทำให้มีการสร้างที่อยู่อาศัยตามริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม คือเส้นทางที่น้ำไหลเข้าในคลองบางกอกน้อยแล้วไหลออกทางคลองบางกอกใหญ่ในปัจจุบัน ซึ่งเส้นทางน้ำนี้มีลักษณะคดโค้ง ต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระไชยราชาธิราช (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2077 - 2089) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองลัดบางกอกใหญ่ขึ้น เส้นทางน้ำปัจจุบันไหลผ่านปากคลองบางกอกน้อยถึงปากคลองบางกอกใหญ่ (ช่วงหน้าสถานีรถไฟบางกอกน้อย ผ่านหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช และหน้าวัดอรุณราชวราราม) ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2065 คลองลัดนี้ขยายใหญ่และกลายเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา มีการตั้งถิ่นฐานของประชาชนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน (ประมาณ พ.ศ. 1893) ชุมชนในช่วงสมัยดังกล่าวยังคงเป็นชุมชนเกษตรกรรมขนาดเล็กและก่อสร้างบ้านเรือนยึดตามแนวแม่น้ำลำคลองเนื่องจากความจำเป็นที่ต้องใช้

เชื้อชาติเข้ามาติดต่อกำการค้า ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานถาวร (Sedentary settlements) และพัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมืองทั้งทำการเกษตรและการค้าแบบเมืองท่า จากสภาพที่ตั้งจึงสามารถควบคุมเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ตั้งแต่ภายในราชอาณาจักรตั้งแต่หัวเมืองเหนือจรดหัวเมืองปักษ์ใต้ และหัวเมืองลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ปากอ่าว ดังเช่น เมืองบางกอกหรือธนบุรีศรีมหาสมุทร ที่เป็นเมืองหน้าด่านทางปากอ่าวของราชอาณาจักรสยาม

จากตำแหน่งที่ตั้งของราชอาณาจักรสยาม ทำให้เส้นทางคมนาคมทางน้ำเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์สำคัญที่กษัตริย์สยามหลายพระองค์ทรงแลเห็นถึงความสำคัญ และได้มีการขุดคลอง ขุดลอก หรือขุดคูเพื่อประโยชน์ทั้งต่อการดำรงชีวิตของราษฎร ขยายอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่พ่อค้านักเดินเรือ สามารถเดินทางเข้าสู่กรุงศรีอยุธยาได้ทั้งทางทิศตะวันออก ทิศตะวันตก และจากอ่าวไทยได้อย่างสะดวก (วารางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, 2555 : 18) จึงให้มีการขยายเครือข่ายทางน้ำเพื่อควบคุมหัวเมืองต่างๆ ให้เป็นไปตามกลไกการเมืองการปกครอง การทหาร และการค้าไว้ที่ศูนย์กลางของราชอาณาจักรสยาม

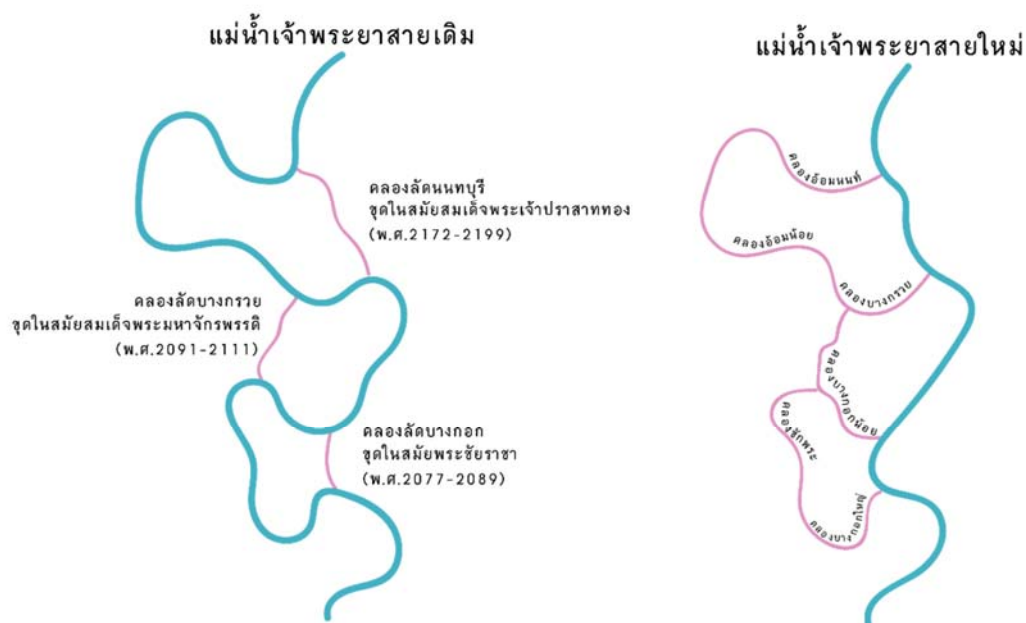
ภาพ แผนที่กรุงศรีอยุธยา Judia, Capitale de Siam. Hoofd-Stad van Siam วาดโดย ฟาน เดอ ชลายน
อาศัยต้นแบบจากภาพเขียนสีน้ำโดยวิงบอนส์

ทีมา ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช, 2549 :48

กำเนิดธนบุรีศรีมหาสมุทร หรือ เมืองธนบุรี นับว่าเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายของราชอาณาจักรสยาม ด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่จากทำเลยุทธศาสตร์ของเมืองธนบุรีที่มีอาณาบริเวณใกล้กับปากอ่าวไทย โดยใช้ประโยชน์ของพื้นที่ที่ใกล้กับแหล่งน้ำในการเป็นที่อยู่ เพาะปลูกและทำสวน และที่สำคัญเป็นจุดแวะพักของเรือสินค้า

นอกจากนี้พื้นที่เมืองหลวงเก่าแห่งนี้ยังเป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่มีกลุ่มผู้คนหลากหลาย ที่เข้ามาพำนักชั่วคราว และถาวร จากยุทธศาสตร์นี้จึงทำให้เมืองธนบุรีหรือบางกอกมีความสำคัญคือเป็นหัวเมืองชั้นในของอยุธยา ทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่าน ควบคุมการค้าทางเรือระหว่างสยามกับจีน และชาติตะวันตก เพราะเป็นเมืองท่าที่เมืองต่างๆ ในอาณาจักรสยามและอาณาจักรข้างเคียง สามารถเชื่อมโยงการเดินทางเรือกับเมืองท่าที่อยู่ใกล้กับเส้นทางเดินเรือทะเล อาทิ เมืองมะริดและตะนาวศรี เมืองปัตตานี และเมืองมะละกา และชาวจีนเดินทางเข้ามาค้าขายกัน อีกทั้งยังเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าจากมลายูและอินเดีย ในความรู้จักของชาวต่างชาติต่างรับรู้กันเป็นอย่างดีว่าเมืองธนบุรีหรือบางกอกนี้ เป็นกุญแจแห่งพระราชอาณาจักร ทำหน้าที่เก็บภาษี ป้องกัน ปลอดภัยของเรือสินค้าที่จะเข้าเขตพระนครจะต้องจอดพักเรือให้ตรวจสินค้า และจำนวนคนให้เสียก่อนจึงจะสามารถเดินทางเข้าสู่อยุธยาได้ (เซอร์ลีเออร์ เดอร์ เฟอร์บิง, 2509 : 96 อ้างใน เรื่องศิลป์ หนูแก้ว, 2546 : 10)

ซึ่งในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ก่อนรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ.2077-2089) จะขุดคลองลัดบางกอก เพื่ออำนวยความสะดวกแก่เรือสินค้า เนื่องจากขณะนั้นแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม มีความแคบแค้ง การสัญจรแต่ละครั้งใช้เวลานาน จึงเป็นเหตุให้เรือสินค้าต้องแวะพักที่ย่านบางกอกหรือธนบุรี ทำให้พื้นที่ย่านนี้มีที่พักรองรับชาวต่างชาติ นอกจากนี้กลุ่มคนบางกลุ่มก็ตั้งถิ่นฐานถาวรในอาณาบริเวณนี้ และเมื่อสมเด็จพระไชยราชาธิราชโปรดเกล้าฯ ให้มีการขุดคลองลัดบางกอกใหญ่ ตั้งแต่คลองบางกอกน้อยไปออกแม่น้ำเก่าที่วัดอรุณ ในปี พ.ศ.2065 ทำให้ย่านบางกอกกลายเป็นย่านที่มีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติตลอดสองฟากฝั่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้การขุดคลองลัดในเมืองบางกอก ได้สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้แก่ราชอาณาจักรสยาม มีการพัฒนาพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะผลัดเปลี่ยนไปก็ยุคสมัย ความสำคัญของแม่น้ำคูคลองได้ส่งผลถึงการขยายชุมชน และเกิดย่านเศรษฐกิจมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ทำให้ “เมืองบางกอก” หรือ “ธนบุรี” ยังคงความเป็นสังคมชาติพันธุ์และเป็นเวนิสตะวันออกเฉียงมา

ภาพ แสดงแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่ที่เกิดจากการขุดคลองลัด และแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมที่ต้นเขินจนกลายเป็นคลองมีชื่อเรียกตามท้องที่

จากบันทึกของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในธนบุรี ชาวยุโรปหลายชาติต่างมีความต้องการครอบครองเมืองธนบุรีไว้ในการปกครองของตนเอง เพื่อจุดประสงค์การขยายอาณาเขตและควบคุมท่าเรือที่สำคัญทั้งหมด ตามบันทึกของพ่อค้าชาวฮอลันดา ได้บันทึกไว้ว่า

“จากปากน้ำเข้าไป 5 ไมล์ เป็นที่ตั้งของเมืองล้อมรอบด้วยกำแพงมีชื่อว่า บางกอก ณ ที่นี้เป็นที่ตั้งของด่านภาษีแห่งแรกเรียกว่า ขนอบางกอก (Canen Bangkok) ซึ่งเรือและสำเภาทุกลำไม่ว่าจะมาจากชาติใดก็ตามจะหยุดจอดทอดสมอ และแจ้งให้ด่านนี้ทราบก่อนว่าจะเข้ามาเพื่อจุดประสงค์อันใด บรรทุกสินค้ามาจากไหน มีผู้ใดมากับเรือบ้าง และมีสินค้าอะไรบ้างที่บรรทุกมา ก่อนที่เรือเหล่านั้นจะล่องลำหรือเดินทางเข้าไปกว่านั้น จากบางกอกขึ้นมาประมาณ 1 ไมล์ มีด่านศุลกากรอีกแห่งหนึ่งเรียกว่า บ้านตะนาว ซึ่งเรือทุกลำที่จะขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยา จะหยุดตรวจอีกครั้งหนึ่ง เพราะอยู่ในรัศมีไม่ไกลจากกรุงศรีอยุธยา”

ร่องรอยหลักฐานที่แสดงว่าเมืองธนบุรีเคยเป็นเมืองหน้าด่านของกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ที่ชุมชนบางกอกได้พัฒนาขึ้นเป็นด่านขนอนของกรุงศรีอยุธยา ปรากฏในกฎหมาย

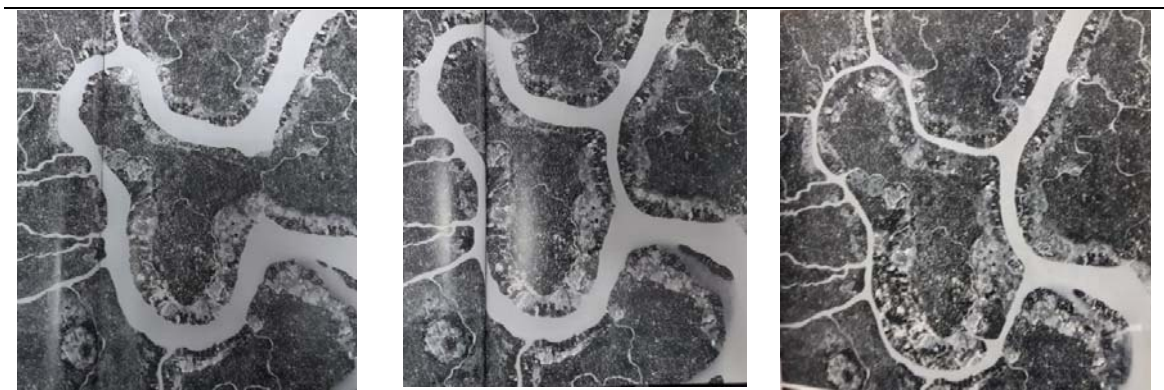
ตราสามดวง บทพระไอยการอาชญาหลวง ที่ระบุตำแหน่ง “นายพระขนอนธนบุรี” (สุดารา สุฉฉายา, 2542 : 29) ที่มีการตรวจตราเก็บภาษี แสดงให้เห็นว่าเมืองธนบุรีที่ย่านบางกอกมี “ด่าน” หรือ “ขนอน” เพื่อตรวจตราเก็บภาษีสินค้า และเมื่อสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิโปรดให้ขุดคลองลัดบางกรวยเชื่อมบางกอกและบางกรวยเข้าด้วยกัน ในปี พ.ศ.2081 ชุมชนชาวสวนบางกอกก็ขยายขึ้น ต่อมาในสมัยของสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.2091 – 2111) จึงยกฐานะเมืองธนบุรีที่เป็นด่านขนอนเมืองหน้าด่านทะเลขึ้นเป็น “เมืองทณบุรีศรีมหาสมุทร” เมื่อ พ.ศ.2100 และในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.2199 – 2231) (เทียมจิตร พ่วงสมจิตร, 2558 : 1-5) ซึ่งเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดของอยุธยาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และเมืองธนบุรีได้กลายเป็นสังคมนานาชาติพันธุ์ ตามบันทึกของวันวลิต ได้บันทึกไว้ว่า

“บรรดาพ่อค้าสำเภาจีน สลุปแขก และกำปั่นฝรั่ง ต่างเดินทางมาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาทุกทิศทาง ทั้งที่มาจากภูมิภาคตะวันออก เช่น จีน จาม ขวา มลายู จากภูมิภาคตะวันตก เช่น อินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย และจากยุโรป เช่น อังกฤษ ฮอลันดา”

เมืองบางกอกสู่กรุงเทพมหานคร

กล่าวได้ว่า ความเป็นเมืองของ “บางกอก” หรือ “ธนบุรี” เป็นผลมาจากการพัฒนาพื้นที่ที่ตามนโยบายของราชสำนักในการเพิ่มศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจ จึงต้องมีการปรับปรุงประเทศของแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมที่มีความแคบ มีให้เป็นอุปสรรคต่อการเดินเรือสินค้าของพ่อค้าจีน แขก ฝรั่ง ด้วยดำเนินนโยบายขุดคลองลัดต่างๆ ขึ้นตามหัวเมืองที่สำคัญ เพื่อการขนส่งสินค้ามายังอยุธยา ซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ และมีราชสำนักเป็นผู้ผูกขาดสินค้าไว้เพียงผู้เดียว นโยบายดังกล่าวยิ่งตอกย้ำให้พื้นที่บางกอกกลายเป็นเมืองท่าและย่านเศรษฐกิจที่สำคัญของราชอาณาจักรสยาม เกิดการตั้งถิ่นฐานของชนชาติต่างๆ ที่เข้ามาทำการค้า ซึ่งการค้าของอยุธยาในขณะนั้นตามบันทึกของลาร์ลูแบร์ได้อธิบายว่าการค้าของราชสำนักเป็นการผูกขาดการค้าของพ่อค้าต่างชาติ การแลกเปลี่ยนสินค้าเกิดขึ้นกันเองภายในท้องถิ่นหรือแม้การค้าของพ่อค้าต่างชาตินั้นก็เกิดขึ้นตามหัวเมืองต่างๆ จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้พระคลังสินค้าของสยามมีความมั่งคั่ง (สันต์ ท.โกมลบุตร, 2552 : 62)

การขุดคลองลัดต่างๆ นอกจากจะสร้างประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจแล้ว ยังส่งผลให้กับด้านการเมืองการปกครอง เนื่องจากการขุดคลองลัดทำให้เมืองหลวงและหัวเมืองต่างๆ สามารถติดต่อราชการ เคลื่อนย้ายไพร่พล และควบคุมหัวเมืองต่างๆในการศึกได้ ซึ่งการขุดคลองลัดในสมัยอยุธยาสัมพันธ์กับช่วงเวลาที่ยามกำลังทำสงครามรบกับพม่า การยกฐานะเมือง จึงมีนัยยะในการควบคุมหัวเมืองเพื่อเตรียมความพร้อมในการทำสงคราม ดังนั้นเมืองในทัศนะของสยามในขณะนั้น จึงนิยามได้ว่าเป็นฐานปฏิบัติการของรัฐที่ตั้งอยู่ในท้องที่ต่างๆ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของเมืองหลวงในการควบคุมดูแลกำลังไพร่พล และทรัพยากร อีกทั้งป้องกันศัตรูที่จะเข้าถึงเมืองหลวงได้ โดยการปกครองของเมืองจะอยู่ภายใต้คำสั่งของราชธานี (ดวงจันทร์ อาภาวิชรุณี, 2542 : 169)

ก่อนการขุดคลองลัด

ขุดคลองลัดบางกอก

ลำคลองคลองลัดที่ขยาย

ภาพ การจำลองการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำเจ้าพระยาภายหลังที่มีการขุดคลองลัดบางกอก
ที่ได้เปลี่ยนสภาพภูมิประเทศของเมืองบางกอกให้กลายเป็นเมืองอกแตกดังเช่นในปัจจุบัน

ที่มา สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551 : 22, 34,46

หลังจากอาณาจักรอยุธยาล่มลง บ้านทีกของมงซิเยอร์ ปาลเลกัวร์ (สันต์ ท.โกมลบุตร, 2552 : 58) ได้บันทึกว่า บางกอกหรือหมู่บ้านมะกอกป่า (Bangkok) หรือในต้นฉบับเขียนว่า Village des oliviers sauvages) หมู่บ้านแห่งนี้มีอายุไปถึง 90 ปี แต่มีพลเมืองแล้วถึง 400,000 คน และนามบางกอกเป็นนามสืบมาจากอยุธยาที่ว่า กรุงเทพมหานครศรีอยุธยามหาดีลกราชธานี โดยบรรยายว่าเมืองตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำ ห่างจากทะเล 8 ลิเออ¹ ตัวเมืองลักษณะเป็นเกาะตั้งอยู่ท่ามกลางสวนที่ประกอบไปด้วยพรรณพฤกษามากมาย ความยาวของตัวเมือง 2 ลิเออ ล้อมด้วยกำแพงเชิงเทิน มีป้อมปราการรายรอบ ความงดงามของบางกอกที่ปาลเลกัวร์ได้อธิบายไว้ว่า

“ตัวเมืองตั้งอยู่กลางสวนใหญ่ ประกอบด้วยพรรณพฤกษเขียวชอุ่ม
อยู่ตลอดกาล มองแล้วงามยิ่งนักมีเรือใหญ่และเรือสำเภาประดับธงทิวจอด
เรียงรายอยู่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำ เราเห็นยอดนภศูล เจดีย์ ปราสาทสูงพุ่งขึ้นใน
ท้องฟ้า เป็นแบบสถาปัตยกรรมอันน่าชมประกอบภาพประดิษฐ์ด้วย
กระเบื้องเคลือบหลากสี หลังคาเป็นชั้นๆ ของโบสถ์วิหารทาทองและมุง
กระเบื้องดินเผาเคลือบ สะท้อนแสงดวงตะวันมีเรือนแพนับพันบนแพไม้ไผ่
เรียงรายเป็นสองแถวยาวเหยียด ซึ่งท่านจะเห็นได้ถนัด เมื่ล่องหรือทวน
แม่น้ำ และมีเรือเล็กเรื่อน้อยอีกนับพันสัญจรไปมาอยู่มิได้ขาด ส่วนใหญ่
ตกแต่งโอโถง ป้อมปราการนั้นทาสีขาวราวกับหิมะตัวเมือง อันประกอบด้วย
ป้อมและประตูเมืองหลายต่อหลายประตู ยอดนภศูลของพระที่นั่งอันเป็น

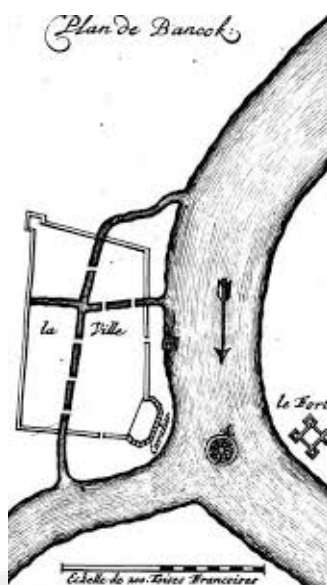
¹ ลิเออ คือหน่วยวัดระยะโบราณของฝรั่งเศส

ทรงจตุรมุขกับอาคารต่างๆแบบอินเดียน จีน และยุโรป การแต่งกายของชน
นานาชาติ เสียงมโหรีปี่พาทย์ เสียงร้องลำละคร อากาศเคลื่อนไหวของชีวิต
ที่คราคร่ำอยู่ในเมืองใหญ่ ล้วนเป็นสิ่งที่ชาวต่างประเทศจะได้ประสบพบเห็น
ด้วยความแปลกตาอันยิ่ง”

นอกจากนี้ยังมีคำพรรณนาถึงพื้นที่บางกอกธนบุรีของราชทูต นิโกลาส แซเวส ไว้ว่า

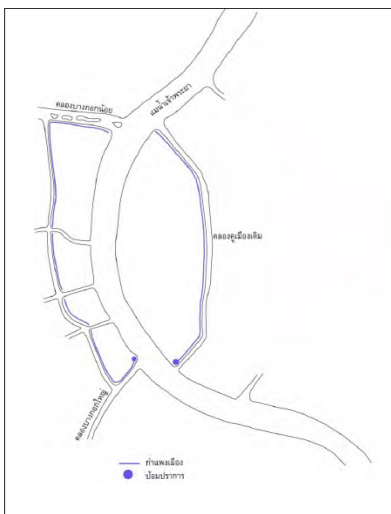
“บางกอก (Bankoc) เป็นสถานที่อันมีความสำคัญที่สุดใน
สหราชอาณาจักรสยามอย่างปราศจากข้อสงสัยเพราะว่าในบรรดาเมืองท่า
ด้วยกันแล้วก็เป็นแห่งเดียวเท่านั้นที่พอจะป้องกันข้าศึกได้ฝั่งเมืองนั้นมีส่วน
ยาวมากกว่าส่วนกว้างมีอาณาบริเวณไม่เกินครึ่งลี้มีกำแพงกันเฉพาะชาย
แม่น้ำใหญ่ ซึ่งไหลผ่านตัวเมืองทางด้านทิศตะวันออกกับทิศใต้หนีจาก
ปากอ่าวขึ้นมาประมาณ 12 ลี้ ตรงแหลมที่แม่น้ำแบ่งสายทางแยกนั้นมีพื้นที่
ที่เป็นรูปจันทร์ครึ่งซีกเป็นทำเลพอป้องกันได้มีป้อมอยู่เพียงแค่ว่าแห่งเดียวมี
ปืนใหญ่หล่ออยู่ 24 กบจะมีปืนใหญ่ตั้ง 30 กระบอกก็ตาม”

สิ่งที่แซเวสได้บรรยายไว้นั้นเป็นบริเวณตั้งแต่วัดอรุณราชวรารามมาตลอดบริเวณกรมอุทการเรือจนถึง
วัดระฆังในปัจจุบัน จากข้อความของชาวฝรั่งเศสที่ได้บรรยายไว้จะเป็นสิ่งที่สังเกตได้ว่า “ธนบุรีก็คือเมืองธนบุรี”
บางกอกเป็นสิ่งที่หมายรวมดินแดนทั้งสองฟากแม่น้ำเจ้าพระยานั้นในตอนนั้นไว้ด้วยกันไม่ได้หมายความว่าตามปัจจุบัน
ที่กล่าวกันว่าบางกอกคือฝั่งกรุงเทพฯ ส่วนธนบุรีก็คือฝั่งธนบุรี ด้วยว่าประชาชนในสมัยนั้นจะอยู่กันทางด้านฟาก
ธนบุรีในปัจจุบันมากที่สุดเพราะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยมาดั้งเดิมส่วนอีกฟากฝั่งตะวันออกของกรุงเทพฯเป็นที่ลุ่มลาด
ต่ำลงไป ป้อมบางกอกฝั่งตะวันตกมีชื่อว่าป้อมวิไชยเณนทร์ แต่พระเจ้าตากสินโปรดให้ซ่อมสร้างใหม่และ
พระราชทานนามว่าป้อมวิชัยประสิทธิ์ ปัจจุบันอยู่ในพระราชวังเดิมกองทัพเรือ

ภาพผังเมืองการตั้งชุมชนทางฝั่งตะวันตกของเมืองบางกอกและป้อมปราการทั้งสองฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา จากจดหมายเหตุ เดอ ลาลูแบร์ พิมพ์โดยอาบราฮัม ไวลส์ฟัง (Abraham Wolfgang) ที่กรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ ในปี พ.ศ.2234 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา
ที่มา รัชชชย ตั้งศิริ, 2549 : 100

หลักฐานอื่นที่อธิบายพื้นที่ธนบุรี กับบางกอกว่ามีความทับซ้อนกัน ได้จากเพลงยาวนิราศหม่อมภิมเสนพบคำว่า **บางจีน** ซึ่งเป็นชุมชนชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548 : 55) ตามประวัติคือมีพระยาราชเศรษฐีเป็นหัวหน้าและเมื่อเจ้านายต้องการสร้างวังขึ้นในที่แห่งนี้จึงให้พระยาราชเศรษฐีที่เป็นหัวหน้าชาวจีนทั้งหมดให้ย้ายบ้านเรือนที่ตั้งอยู่เป็นที่สวนไปอยู่ที่บริเวณคลองวัดสามเพ็ง สมัยนั้นเป็นที่สวนตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มจนถึงคลองวัดสามเพ็งปัจจุบันคือสำเพ็งเรียกกันว่า “ที่ทำวัง” ส่วนกลุ่มชนชาวญวนโปรดให้ชาวญวนย้ายออกไปอยู่นอกกำแพงพระนคร ในปัจจุบันคือวัดญวนนางเลิ้งแต่ยังมีชาวญวนส่วนหนึ่งหลงเหลืออยู่แถววัดญวนบ้านหม้อที่เรียกว่าวัดทิพย์วารี (ปัจจุบันเป็นวัดหลวงจีน) อีกส่วนหนึ่งอยู่ที่ท่าเตียนซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่าฮาเตียนเพราะเป็นพวกญวนที่อพยพมาจากสมัยของเชียงสือและตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้วัดโพธิ์

ภาพ กำแพงเมืองและป้อมปราการในสมัยธนบุรี

ที่มา กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์, 2559 : 74

หลังการสิ้นสุดของกรุงศรีอยุธยา การสร้างบ้านแปงเมืองในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินกัทรงสถาปนาธนบุรีเป็นราชธานี ทำให้มีการอพยพผู้คนทั้งไทย จีน มอญ เขมร ลาว ญวน แขก ฝรั่งเศส เข้ามาอาศัยจนกลายเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ปัจจุบันธนบุรีหรือบางกอกมีการทับซ้อนของพื้นที่ คือชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างหรือดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ

การเติบโตขึ้นเป็นเมืองนั้น จากการสำรวจของประภัสสร ชูวิเชียร พบชุมชนเก่าแก่บริเวณคลองบางกอกน้อยมีเป็นจำนวนมากที่สัมพันธ์กับวัดเก่าแกริมคลอง ที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ที่เชื่อมโยงถึงสมัยอยุธยาหรือก่อนหน้านั้น จากโรงพยาบาลศิริราชเลี้ยวซ้ายสู่ปากคลองบางกอกน้อยจึงพบวัดทางด้านซ้ายมีอยู่มากกว่า จากการสันนิษฐานคาดว่าชุมชนทางฝั่งซ้ายมือของปากคลองตลาดจากทางโรงพยาบาลศิริราช ชุมชนน่าจะเก่าแก่และมีผู้อยู่อาศัยมากกว่า ส่วนการตั้งถิ่นฐานของผู้คนฝั่งขวา (ตะวันตก) ของแม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มจากบริเวณที่เป็นจุดตัดของเส้นแม่น้ำสายเดิม (ตั้งแต่บริเวณปากคลองบางกอกน้อยถึงปากคลองบางกอกใหญ่) โดยการตั้งที่อยู่อาศัยของบ้านเรือนนั้น มีลักษณะตั้งถิ่นฐานติดกับโครงข่ายคมนาคมทางน้ำทำให้เชื่อมโยงผู้คนเข้าหากัน ซึ่งการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและขยายตัวของพื้นที่เมืองที่อยู่ริมน้ำในคลองบางกอกน้อยเริ่มจาก

1. บริเวณปากคลองบางกอกน้อย
2. บริเวณฝั่งธนบุรีตรงข้ามกับพระนคร
3. บริเวณวัดสุวรรณารามถึงปากคลองบางกอกใหญ่
4. บริเวณจุดตัดคลองบางกอกน้อยกับคลองบางกรวย
5. บริเวณบางคูเวียงถึงปากคลองบางใหญ่
6. แนวการขยายตัวและกระจายไปตามแนวลำคลองบางกอกน้อย

(พรพรรณ ศรีศิริรัตน์, 2549 : 31)

จุดที่มีการตั้งบ้านเรือนอย่างหนาแน่นได้แก่บริเวณคูคลองเมืองเดิม ตลอดแนวคลองบางกอกน้อย บางกอกใหญ่ และบริเวณปากคลองโอง่าง และคลองบางลำภู และช่วงคลองรอบกรุงที่บรรจบคลองมหานาค บริเวณโดยรอบพระบรมมหาราชวัง ทั้งพระราชวังหลวง วังหน้า และวังหลัง มักเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของข้าราชการ บริหาร อันเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ ที่ต้องสร้างบ้านเรือนในที่ดินบริเวณใกล้เคียงพระบรมมหาราชวัง เช่น บริเวณท้ายวัง คูเมืองเดิม และริมคลองรอบกรุงภายในเขตกำแพงพระนครและฝั่งธนบุรี ใกล้ปากคลอง บางกอกใหญ่ เยื้องพระบรมมหาราชวัง เพื่อรับใช้เจ้านายได้สะดวก

เหตุที่ต้องสร้างกรุงธนบุรีให้ใหญ่เพราะต้องรองรับผู้คนที่แตกหนีภัยสงคราม ต้องสร้างให้เหมาะสม ยุทธศาสตร์มีการขยายเมืองไปทั้งทางทิศเหนือและทิศตะวันออก ผู้คนที่เข้ามาทั้งการชักจูงและการทำสงคราม กวาดต้อน การรวบรวมคนมาอยู่ด้วยกันเพราะกรุงศรีอยุธยาต้องยกฐานะเมืองน้อยขึ้นเป็นเมืองใหญ่เพื่อให้เจ้าเมืองรวบรวมไพร่พลเตรียมทำสงคราม ยามนั้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ.2091-2111) ที่มีการยกบางกอกขึ้นเป็นเมืองธนบุรี ด้วยช่วงเวลานั้นมีความขัดแย้งระหว่างพระเจ้ากรุงศรีอยุธยากับพระเจ้าหงสาวดี จึงต้องเตรียมความพร้อมในการทำสงคราม สมัยนี้จึงมีหลายเมืองเกิดขึ้น

โดยจำนวนพลเมืองมิใช่เคลื่อนย้ายมาจากอยุธยาเท่านั้น แต่คนเดิมในพื้นที่ตามแม่น้ำเจ้าพระยาและตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำคลองก็ยังมี จากหลักฐานการศึกษาของ สุจิตต์ วงษ์เทศ และการศึกษาของ สุนทร ชูตินทรานนท์ เรื่อง พม่ารบไทยว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า ได้เสนอหลักฐานว่ามีแผนที่จะพม่าที่ลอบเข้ามาทำแผนที่กรุงธนบุรีและระบุพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆได้แก่มอญ ยวนโยนก ชาวจีน ฯลฯ เมื่อสิ้นกรุงธนบุรีเข้าสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น จากพระราชวินิจฉัยของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวถึงการย้ายเมืองหลวงจากฝั่งตะวันตกมาสู่ฝั่งตะวันออก สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ว่า

“เมืองธนบุรีนี้ ฝั่งปากตะวันออกเป็นที่ชัยภูมิดีกว่าที่ปากตะวันตก โดยเป็นที่แหลมมีลำน้ำเป็นขอบเขตอยู่กว่าครึ่ง ถ้าตั้งพระนครข้างฝั่งตะวันตก แม่น้ำเข้าศึกยกมาติดถึงชานพระนคร ก็จะต่อสู้ป้องกันได้ง่ายกว่า อยู่ข้างฝั่งตะวันตก ฝั่งตะวันออกนั้นเสียแต่เป็นที่ลุ่ม เจ้ากรุงธนบุรีจึงได้ตั้งอยู่ ฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นที่ดอน แต่เป็นคิ่งน้ำเซาะทรุดพังอยู่เสมอไม่ถาวร พระราชมณเฑียรสถานเล่าที่ตั้งอยู่ในอุปจารระหว่างวัดแจ้ง และวัดท้ายตลาดขนาบอยู่ทั้งสองข้าง ควรเป็นที่รังเกียจ” (ส.พลายน้อย, 2555 : 37)

แต่ด้วยที่ตั้งพระราชวังใหม่เป็นที่พวกของพระยาราชเศรษฐี และพวกชาวจีนอาศัยอยู่ก่อนมาแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงโปรดเกล้าให้คนพวกนี้ถอยลงไปตั้งบ้านเรือนในสวนตั้งแต่คลองใต้วัดสามปลื้มลงไปจนถึงคลอง

เหนือวัดสำเพ็งและจีน พวกนี้ได้เป็นต้นสกุลไกรฤกษ์ ดังที่พบตรอกแถวสำเพ็ง ชื่อ “ตรอกพระยาไกร” เพราะเป็นบ้านเดิมของของพระยาไกรโกษา (ฤกษ์)

ส.พลายน้อย (2555 : 50) ได้เล่าว่า เมื่อครั้งสถาปนา “บางกอกฝั่งขวา” เสร็จบริบูรณ์แล้วจึงให้มีการสมโภชพระนครอย่างยิ่งใหญ่ และพระราชทานนามพระนครใหม่ให้ตรงกับนามพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรว่า กรุงเทพมหานครบรรดิศโกสินทร์มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์อุดมราชธานีเวศมทาสถานอมรพิมานจตุรเศวตฉัตร สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” บางกอกฝั่งซ้ายหรือฝั่งตะวันตกที่เป็นกรุงธนบุรีนั้น จึงได้มารวมอยู่ในกรุงเทพมหานครที่สร้างขึ้นใหม่ กระทั่ง พ.ศ.2458 สมัยรัชกาลที่ 6 จึงโปรดเกล้าให้แบ่งเขตกรุงเทพมหานครออกเป็นจังหวัด คือตัวกรุงเทพที่สร้างใหม่เป็นจังหวัดพระนคร กรุงเทพฝั่งตะวันตกหรือกรุงธนบุรีเป็นจังหวัดธนบุรี รวมระยะเวลาที่กรุงธนบุรีและกรุงเทพอยู่ร่วมกันมา 132 ปี จนรัชกาลที่ 6 ทรงประกาศแยกออกจากกันเมื่อ 21 ตุลาคม 2458

ธนบุรีปัจจุบัน

ธนบุรี ปัจจุบันใช้เรียกพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเฉพาะในจังหวัดกรุงเทพมหานคร ปีพุทธศักราช 2476 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน แบ่งหน่วยงานการปกครองออกเป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน นับจากนั้นมา กรุงเทพมหานครจึงถูกแบ่งออกเป็นจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี ประกอบไปด้วย เขตการปกครอง 9 อำเภอ ได้แก่

1. อำเภอราชคฤห์ (ธนบุรี)
2. อำเภอหงสาวรม (บางกอกใหญ่)
3. อำเภอบุปผาราม (คลองสาน)
4. อำเภอตลิ่งชัน
5. อำเภอบางกอกน้อย
6. อำเภอบางขุนเทียน
7. อำเภอภาษีเจริญ
8. อำเภอหนองแขม
9. อำเภอราษฎร์บูรณะ

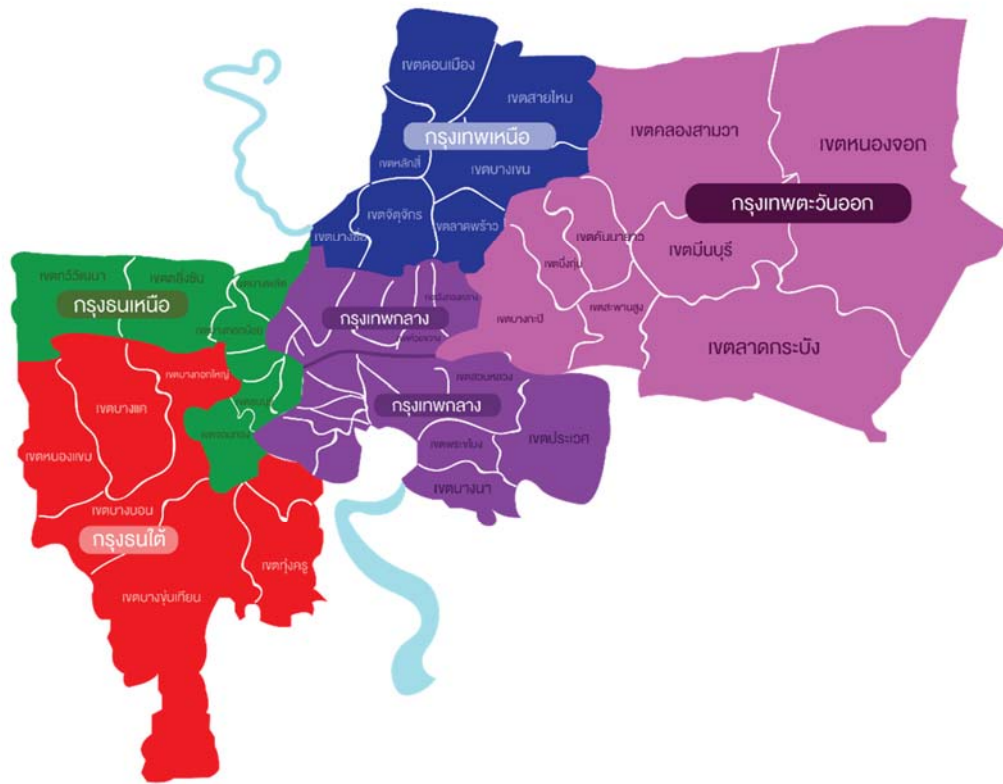
ต่อมาในวันที่ 21 ธันวาคม 2514 ประกาศปฏิวัติฉบับที่ 24 และ 25 ให้ปรับปรุงระบบการปกครองจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี โดยรวมกันเป็น “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี” และในวันที่ 13 ธันวาคม 2515 ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 335 ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองนครหลวงกรุงเทพธนบุรีใหม่ โดยให้รวมอำนาจการปกครองเป็นหน่วยเดียวกันในนาม “กรุงเทพมหานคร”

ก่อนที่ “ธนบุรี” จะได้รับการประกาศให้มีฐานะเป็นเขตปกครองหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ธนบุรีมีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย มีศูนย์ราชการตั้งอยู่ที่อำเภอราชคฤห์ (ปัจจุบันสำนักงานเขตย้ายมาตั้งอยู่บริเวณวัดเวฬุราชิม) ต่อมา เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2495 ได้มีพระบรมราชโองการเปลี่ยนชื่ออำเภอราชคฤห์เป็นอำเภอบางยี่เรือ จังหวัดธนบุรี เนื่องจากมีที่ตั้งอำเภออยู่ในเขตตำบลบางยี่เรือ ครั้งถึงวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2482 สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ยุบจังหวัดธนบุรีร่วมกับจังหวัดพระนครให้มีฐานะเป็นนครหลวงกรุงเทพธนบุรี ดังนี้ เพื่อรักษาคำว่า “ธนบุรี” ซึ่งเคยเป็นเมืองหลวง และเพื่อเฉลิมพระเกียรติของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมหाराช (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ประกอบกับอำเภอบางยี่เรือ (เดิมคือ อำเภอราชคฤห์) นี้ เคยเป็นศูนย์กลางการปกครองของจังหวัดธนบุรีมาก่อน จึงได้มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนชื่ออำเภอบางยี่เรือ เป็นอำเภอธนบุรี และได้รับการเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเขตธนบุรี เนื่องจากผู้บริหารกรุงเทพมหานครมีนโยบายให้แบ่งแขวงขนาดใหญ่ให้ย่อยลง เพื่อความชัดเจนในการให้บริการของสำนักงานเขต

ปัจจุบันธนบุรี ประกอบด้วย 15 เขต และจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มกรุงธนเหนือและกลุ่มกรุงธนใต้ และนอกจากนั้นพื้นที่กรุงเทพมหานคร ยังได้ถูกแบ่งกลุ่มออกไป เพื่อการปฏิบัติราชการมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพพื้นที่

กลุ่มกรุงธนเหนือที่เป็นกลุ่มในการศึกษาเบื้องต้นนี้ ประกอบไปด้วย 8 เขตข้างต้นแต่หลายๆเขตได้จำแนกออกมาจากเขตอื่นๆ อีกลำดับหนึ่ง โดยธนบุรี ประกอบไปด้วย 15 เขต ดังนี้

ลำดับ	เขต	ลำดับ	เขต
1.	ธนบุรี	8.	หนองแขม
2.	บางกอกใหญ่	9.	ราษฎร์บูรณะ
3.	คลองสาน	10.	บางพลัด (แยกออกจากเขตบางกอกน้อย ในปี พ.ศ. 2532)
4.	ตลิ่งชัน	11.	จอมทอง (แยกจากเขตบางขุนเทียน ในปี พ.ศ.2532)
5.	บางกอกน้อย	12.	บางแค (แยกออกจากเขตภาษีเจริญและเขตหนองแขม ในปี พ.ศ. 2540)
6.	บางขุนเทียน	13.	ทวีวัฒนา (แยกออกจากเขตตลิ่งชัน ในปี พ.ศ.2540)
7.	ภาษีเจริญ	14.	ทุ่งครุ (แยกออกจากเขตราษฎร์บูรณะ ในปี พ.ศ. 2540)
		15.	บางบอน (แยกออกจากเขตบางขุนเทียน ในปี พ.ศ.2540)

ภาพ แผนที่การบริหารการปกครอง 6 กลุ่มเขต

พื้นที่เมืองบางกอกธนบุรีและผู้คน

ธนบุรี มีประวัติที่พบว่ามีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่แต่เดิมก่อนสมัยอยุธยาแล้ว ผู้คนที่อยู่มิใช่กลุ่มคนไทยกลุ่มเดียว แต่ยังมีกลุ่มคนที่แตกต่างกันหลากหลายทั้งด้านเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม อาชีพ ผู้สืบเชื้อสายโปรตุเกส กลุ่มชาวมุสลิม กลุ่มชาวจีน กลุ่มชาวลาว กลุ่มชาวมอญ และกลุ่มชาวอินเดีย (เทียมจิตรร์ พวงสมจิตรร์ ,2558 : 5)

พื้นที่ธนบุรีในปัจจุบันจึงเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับการเข้ามาอยู่อาศัยของผู้คนที่หลากหลายตาสืบย้อนไปถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา ในช่วงพุทธศักราช 2100 สมัยกรุงศรีอยุธยาที่เริ่มมีการค้าขายทางทะเล สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ยกบางกอกขึ้นเป็นเมืองหน้าด่าน พระราชทานนามว่า ธนบุรีศรีมหาสมุทร เมืองหน้าด่านแห่งนี้เป็นเมืองที่สำคัญสำหรับที่พักเรือของชาวต่างชาติ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงให้ปรับปรุงเมืองและมีทหารชาวต่างชาติทั้งโปรตุเกสและฝรั่งเศสมาอยู่บริเวณป้อมวิไชยประสิทธิ์และป้อมทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากชาวฝรั่งเศสและโปรตุเกสที่เข้ามาอาศัยอยู่ธนบุรีตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้วยังมีกลุ่มคนอื่นๆ

ที่เข้ามาอยู่อาศัยในระยะเวลาและเหตุผลของการอยู่อาศัยที่ต่างกันอีกหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ชาวมุสลิม ชาวลาว มอญ เขมร

ผืนดินของธนบุรีฝั่งที่กลุ่มคนชาติพันธุ์ต่างๆที่ก่อสร้างเรือนพำนักอาศัย โดยจำแนกได้หลายประเภท อาทิ กลุ่มที่ถิ่นฐานเดิมอยู่ริมฝั่งน้ำเจ้าพระยาธนบุรีเดิม กลุ่มที่เข้ามาอยู่ใหม่ โดยกลุ่มใหม่อาจจะเข้ามาด้วยการหนีภัย สงคราม หรือจากการถูกกวาดต้อนมา หรือกรณีกลุ่มต่างชาติตะวันตกที่เข้ามาค้าขาย มาเป็นทหารรับจ้างหรือพวก เผยแพร่ศาสนา ที่เข้ามาอยู่ในอยุธยาเป็นเบื้องแรกและเมื่อสงครามสิ้นกรุงศรีอยุธยาจึงได้เคลื่อนมายังกรุงธนบุรีที่ เจ้าพระยาตากสินได้สร้างเมืองหลวงขึ้นใหม่

ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานในการอยู่อาศัยนับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาจนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้คนที่เข้ามาอยู่ การล้มหายจากภัยสงคราม หรือเปลี่ยนแปลงถิ่นที่อยู่ ทำให้ในพื้นที่แต่ละแห่งเกิดการทับซ้อนในการตั้งถิ่นฐานของคนหลายกลุ่ม ด้วยตามแนวคิดทางสถาปัตยกรรมตัวหนึ่งคือ พาลิมเปส (Palimpsest) ที่แปลว่าการใช้ อีกใช้ซ้ำนั้น การทับซ้อนในเวลาที่แตกต่างกันจากพื้นที่เดียวกันได้นำมาอธิบายการมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ตามระยะเวลา ได้ดังนี้

การอพยพเข้ามาในธนบุรี (พ.ศ.2310-2315) จะมีชาวจีนที่มีบทบาททั้งทางการค้าและการสงครามที่ช่วยรบกับพม่าจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้มาตั้งบ้านเรือนบริเวณวัดกัลยาณมิตร คลองกุฎีจีน และบริเวณกุฎีจีน จึงเป็นที่อยู่ของคนจีนมาแต่ครั้งอยุธยา กรุงธนบุรีได้ติดต่อการค้าภายใต้ระบบบรรณาการ สินค้าที่ต้องการจากจีนคือ ทองแดง เหล็กและปืนใหญ่ เพื่อใช้ในการสงคราม ส่วนอิฐและหินใช้ในการสร้างบ้านเรือน สินค้าที่ไทยส่งไปยังจีนส่วนใหญ่เป็นประเภทของป่า เช่น ไม้กฤษณา อำพัน ผาง นกยูง ไม้ฝาง ฯลฯ การทำการค้ากับจีนฝ่ายสยามต้องใช้ผู้ชำนาญที่เป็นชาวจีนในการส่งเรือสำเภาไปค้าขาย ทำให้พ่อค้าชาวจีนได้เข้ามาดำเนินการในทางการทูตและการค้ากับทางการจีนอย่างต่อเนื่อง ยังมีชาวจีนที่จัดแต่งเรือสินค้าแฝงไปกับกองเรือบรรณาการ ทำให้ชาวจีนเหล่านี้ได้ขยับฐานะ โดยอาศัยระบบบรรณาการแสวงหาผลกำไรส่วนตัวเข้ามาสู่การเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการที่กำลังขาดแคลนได้อย่างลงตัว (อดิสร หมวกพิมาย, 2531 : 106) นอกจากนั้นสมัยนี้ยังมีชาวมุสลิมจอดแพอยู่บางอ้อ บางพลัด และคลองบางกอกใหญ่ทั้งสองฝั่งและลี้กไปถึงตลาดพลู ชาวมุสลิมจึงสร้างสถานประกอบศาสนกิจ ทั้งมัสยิดต้นสน หรือกุฎีใหญ่ มุสยิดบางหลวงหรือกุฎีขาว และอีกกลุ่มคือแขกเจ้าเซ็น อยู่บริเวณใต้วัดหงษ์หรือปากคลองมอญ ชาวมอญในสมัยนี้จากความเป็นมาเข้ามาแต่สมัยพระมหาธรรมราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา และเข้ามาอย่างต่อเนื่อง สมัยกรุงธนบุรียังมีการค้ากับชาวญวนและแขก เนื่องจากพระเจ้าตากสินทรงมีความสามารถทั้งภาษาจีน แขก และญวน มาแต่เมื่อครั้งรับราชในพระเจ้าบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยาแล้ว และการทำการค้ากับญี่ปุ่นและชาติอื่นเพียงแต่ไม่ได้สร้างรายได้ให้กรุงธนบุรีมากเท่ากับการค้ากับจีน ดังเช่นการไปเจริญไมตรีทางการทูตกับจีนถึง 3 ครั้ง ใน ปี พ.ศ.2318, 2320 และ 2321 กรุงธนบุรีจึงได้รับสิทธิสามารถทำการค้ากับจีนได้เต็มที่

กลุ่มชาวตะวันตก มีหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในเอกสารสำคัญทั้งของฝ่ายไทยและตะวันตก ในจดหมายเหตุของบาทหลวงต่างๆ เช่น มงซิเออร์คอร์บันทีกไว้ว่า “ เมื่อข้าพเจ้าได้เข้ามาถึงบางกอกพระยาตากพระเจ้าแผ่นดิน

องค์ใหม่ได้ทรงต้อนรับข้าพเจ้าอย่างดี และโปรดให้ข้าพเจ้าเลือกหาที่ดินตามใจชอบ ข้าพเจ้าเลือกได้ที่ไว้แห่ง 1 เหนือหมู่บ้านพวกเข้รืต...” (กรมศิลปากร, 2511 : 88) การค้ากับชาวตะวันตกพ่อค้าชาวอังกฤษสมัยกรุงธนบุรี ชื่อ ฟรานซิส ไลท์ จนกระทั่งได้พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาราชกปิตัน และเป็นบุคคลที่มีส่วนในการเป็น ธุระติดต่อการค้ากับประเทศต่างๆ การค้าดินปืน ชื่อปืนคาบศิลา และนำส่งเข้ามายังกรุงธนบุรี

สืบต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นยุคการสร้างบ้านเมืองใหม่ จึงมีการโปรดเกล้าให้รวบรวมไพร่พลเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น ทั้งการกวาดต้อน ดังเช่น กรมพระราชวังที่ไปปราบพม่าแต่เลยไปตีปัตตานีและได้นำชาวมุสลิมเข้ามาอาศัยอยู่ตามที่ต่างๆรอบกรุง เช่นสี่แยกบ้านแขก ทุ่งครุ หรือเลาะเลียบบตามบางคอแหลม มหานาค พระโขนง คลองตัน มีนบุรี หนองจอก ชาวจีนในสมัยนี้เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกต้องการพื้นที่ การขยายกรุงจึงโปรดให้หัวหน้าชาวจีน คือพระยาราชเศรษฐี ได้ย้ายชาวจีนจากบริเวณจะสร้างวังไปยังสำเพ็ง ในสมัยนี้การค้าติดต่อค้าขายดำเนินไปกับชาวจีน ส่วนชาวตะวันตกไม่ได้เพิ่มจำนวนอย่างทั่บทั่วก็คุณ แต่เป็นกลุ่มที่อยู่เดิมและเข้ามาบ้าง รวมทั้งการสู้รบกับพม่าลดน้อยลง การอพยพกวาดต้อนผู้คนขนาดใหญ่จึงน้อยลง ส่งผลต่อจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ได้เพิ่มความหลากหลายตามกลุ่ม แต่เป็นการผสมกลมกลืนจากการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมแต่ละกลุ่ม

ความเป็นเมืองของธนบุรี มีพัฒนาการความเป็นเมืองโดยเริ่มจากเมืองบางกอกที่ขยายตัวจากชุมชน ท้องถิ่นสู่ความเป็นเมืองท่า ด้วยลักษณะกายภาพที่ตั้งของเมืองที่ใกล้กับปากแม่น้ำ ผนวกกับการขุดคลองลัดจึงทำให้การตั้งบ้านเรือนจากชุมชนบางกอก (Villages) สู่การเป็นสังคมเมืองภายหลังการขุดคลองเปลี่ยนฐานะจากชุมชนที่เป็นด่านขนอนกลายเป็น “เมืองธนบุรี” (Town) และต่อมาเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ฟื้นฟูบ้านเมืองและกำลังพลจึงสถาปนา “เมืองธนบุรี” เป็น “กรุงธนบุรี” (Cities) ราชธานีแห่งใหม่ของราชอาณาจักรสยาม โดยรูปแบบการสร้างบ้านแปงเมืองยังคงรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานแบบราชธานีของอยุธยาที่มีการตั้งบ้านเรือนแบบแนวยาวไปกับแม่น้ำลำคลอง (Linear Pattern) การคงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆในปัจจุบัน คือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอดทางวัฒนธรรม จากการเข้ามาอยู่อาศัยของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์มาจากอดีตนับตั้งแต่สมัยอยุธยา มาถึงการสร้างเมืองใหม่กรุงธนบุรี จนกระทั่งการขยายเมืองไปยังฝั่งตะวันออก ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในบางกอก หรือ ธนบุรี มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ด้านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนใช้พื้นที่เป็นเครื่องมือทำกิน และกลายเป็นสังคมชาติพันธุ์ที่ประกอบด้วยคนหลายกลุ่ม หลากความเชื่อ มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ร่วมกัน จากในอดีตใช้พื้นที่ในการสนับสนุนด้านอาหารและกำลัง การเป็นเมืองท่านานาชาติเพื่อการค้า สู่ปัจจุบันมีการใช้พื้นที่เพื่อแสดงวิถีชีวิต และเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง

ภาพ แสดงภูมิเวศกรุงธนบุรีเป็นพื้นที่ปากแม่น้ำจึงอุดมสมบูรณ์
ด้วยผืนดินเกิดจากแม่น้ำพัดพาแร่ธาตุอันอุดมสมบูรณ์มารวมกัน

เมืองหลวงของไทยก่อนที่จะมาเป็นพื้นที่เมืองโตเดี่ยวกรุงเทพมหานครปัจจุบันนี้หากศึกษาจากประวัติศาสตร์จะพบพัฒนาการของพื้นที่ที่เชื่อมโยงการเป็นเมืองท่าค้าขายการขุดคลองลัดตัดตรงจากแม่น้ำเจ้าพระยา การสู้รบทำสงคราม และการอพยพเข้ามาของคนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ สมัยต่อมาการจัดการปกครองรูปแบบใหม่ จึงทำให้กรุงธนบุรี ถูกรวมกับเจ้าพระนคร และธนบุรีเป็นเมืองอีกฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีความน่าสนใจด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่คงความเป็นชุมชนริมคลองอยู่และมีสวนผลไม้ อีกทั้งการใช้พื้นที่ซ้อนทับกันในหลายช่วงยุคสมัยทำให้พื้นที่ที่ถูกสร้างเป็นเมืองใหม่ต่างขุดพบซากโบราณสถานในทีเดียวกันอย่างไรก็ตามจากเมืองหลวงที่ถูกใช้มายาวนานกว่า 200 จึงมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงพื้นที่และความหลากหลายของผู้คนเชิงชาติพันธุ์อยู่มากแม้จะถูกผสมกลมกลืนไปอย่างมากแล้วก็ตาม (จารุวรรณ ขำเพชร 2561)

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39*. กรุงเทพฯ: กรม.
- กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (2559). *ก่อสร้างสร้างเมือง จากชุมชนบางกอกสู่รัตนโกสินทร์*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต) กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กำพล จำปาพันธ์. (2559). *อยุธยาจากสังคมเมืองท่านานาชาติ สู่มรดกโลก ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม วิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิศาสตร์*. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.
- จากรุวรรณ ขำเพชร (2561). รายงานฉบับสมบูรณ์ ภูมิทัศน์ชาติพันธุ์ แผนที่ชุมชนชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (มหาชน).
- ณัฐวุฒิ ปรีทยานิตย์. (กันยายน 2555–สิงหาคม 2556). สภาพแวดล้อมกับการตั้งถิ่นฐานที่บางกอก. *หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย*. (9): 317-342.
- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์. (2542). *เมืองในสังคมไทย: กำเนิด พัฒนาการ และแนวโน้ม*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เทียมจิตร พ่วงสมจิตร. (2558). รายงานการวิจัย: ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ย่านธนบุรี, การศึกษาวิถีชีวิตและทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช. (2549). *กรุงศรีอยุธยาในแผนที่*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. (2561). อยุธยาในย่านกรุงเทพฯ: ศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง. กรุงเทพฯ: มติชน.
- พรพรรณ ศรีสิริรัตน์. (2549). *ความสำคัญของชุมชนสองฝั่งคลองบางกอกน้อย ตั้งแต่สมัยอยุธยา – พ.ศ.2516*. (ปริญญาานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ. (2551). *กรุงเทพศึกษา*. กรุงเทพฯ: บันทึกสยาม.
- เรื่องศิลป์ หนูแก้ว. (2546). *ความเป็นสังคมนานาชาติของกรุงธนบุรี ระหว่าง พ.ศ. 2310-2325*. (ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. (2555). *จากอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2559). ลักษณะโดยธรรมชาติของสภาพภูมิศาสตร์สามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2561, จาก <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=834>.
- ส. พลายน้อย. (2555). เล่าเรื่องบางกอก. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.
- สันต์ ท.โกมลบุตร. (2552). จดหมายเหตุการณ์เดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซาร์ด. กรุงเทพฯ: เกษมบรรณกิจ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2548). กรุงเทพฯ มาจากไหน. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุศาร่า สุขฉายา. (2542). ชนบุรี. กรุงเทพฯ: สารคดี.
- อดิศร หมวกพิมาย. (2531). กรมท่ากับระบบเศรษฐกิจไทย: วิเคราะห์โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ถึงการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2310-2398. (ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

บทที่ 8

พื้นที่ชีวิต : พื้นที่คนในเมือง

จากการนำเสนอเรื่อง พื้นที่ของเมือง ในบทนี้ขอนำเสนอภาพที่สามารถสะท้อนลักษณะชีวิตของคนที่กำลังอยู่ในพื้นที่เมือง โดยจะนำเสนอชีวิตของคนบริเวณชอยคาวบอยที่เพิ่มจำนวนมากนับแต่ช่วงสงครามโลก และหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา และเข้ามาเพิ่มขึ้นช่วงที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยจากการขยายตัวของนักธุรกิจและชาวต่างชาติโดยเฉพาะทหารที่เข้ามาใช้เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจในกรุงเทพมหานคร

ชอยคาวบอยกับพื้นที่

พื้นที่ของกรุงเทพมหานครจากในวรรณกรรมโดยทั่วไป เราจะพบว่ามีการจัดจำแนก ออกไป ตามชื่อที่เรียกว่า “ทุ่ง” “บาง” ดังเช่นชื่อเดิมของกรุงเทพมหานครที่มีชื่อเดิมว่าบางกอกเป็นต้น ในพื้นที่ชอยคาวบอยตั้งอยู่ในพื้นที่แห่งเดิมที่เรียกกันว่าทุ่งบางกะปิ ทุ่งบางกะปิในอดีตมีอาณาบริเวณที่กว้างใหญ่และครอบคลุมมาถึงในเขตวัฒนาปัจจุบันเลยทีเดียว แต่ทุ่งบางกะปิในอดีตเป็นย่านที่ผู้คนมีรายได้สูงมาพำนักอยู่เป็นเจ้านายในพระราชวงศ์หรือราชการระดับสูง คหบดี ดังจะเห็นว่ามีต้นตระกูลที่มีชื่อเสียงอยู่ในบริเวณทุ่งบางกะปิ โดยถนนสุขุมวิทก็อยู่ในพื้นที่บางกะปิเช่นกัน ต้นตระกูลเก่าแก่เช่น ตระกูลเศรษฐบุตรและตระกูลวรธรรมที่ตั้งอยู่ในบริเวณชอยสุขุมวิท 61 หรือตระกูลเวทชาชีวะ ที่ตั้งอยู่ในชอยสุขุมวิท 31 รวมทั้งพระตำหนักเลอติสวิลล่าวัฒนา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ก็อยู่ในย่านนี้เช่นเดียวกัน ทุ่งบางกะปิในอดีตมีความสำคัญเป็นพื้นที่ทำการเกษตรกรรม แต่เมื่อมีการตัดถนนสุขุมวิท เมื่อครั้งพระพิศาลสุขุมวิทอธิบดีกรมทางหลวงในขณะนั้นได้เป็นผู้บุกเบิกและควบคุมการก่อสร้างถนนสุขุมวิทขึ้นในปีพ.ศ. 2479 ซึ่งแต่เดิมเป็นเพียงถนนหินใส่ฝุ่นและชื่อเดิมของย่านสุขุมวิทในปัจจุบันที่รู้จักคือ “ทุ่งบางกะปิ” โดยมีคลองแสนแสบตัดผ่านทุ่งบางกะปิทางตะวันออกและเป็นพื้นที่เพาะปลูกทำนาเท่านั้น การตัดถนนสุขุมวิทขนานไปกับคลองแสนแสบผ่านทุ่งบางกะปิในราวปีพ.ศ. 2470 การพัฒนาพื้นที่เริ่มต้นจากเจ้านายในพระราชวงศ์ข้าราชการระดับสูงและคหบดีที่ได้ขยับขยาย มาสร้างที่อยู่อาศัยเพราะที่ดินราคาถูก โดยเริ่มต้นช่วงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ภาพบ้านเรือนคหบดีหรือข้าราชการระดับสูงจะปลูกบ้านอยู่ริมคลองแสนแสบและนำน้ำสะอาดจากคลองมาใช้อุปโภคบริโภค การสร้างบ้านเดี่ยวไปตามแนวถนนสุขุมวิทและเรียกชื่อว่าย่านบางกะปินั้น ยิ่งเมื่อมีการสร้างสะพานข้ามคลองแสนแสบที่บริเวณชอยนานาและโศกด้วยแล้วยิ่งเกิดร้านค้าและอาคารตึกแถวเพิ่มขึ้นอีกมาก ปัจจุบันทุ่งบางกะปิไม่มีคนรู้จักแล้ว รู้จักแต่เพียงบางกะปิแต่ดูเหมือนจะถูก

ช่วงชิงชัยพื้นที่ให้ห่างออกไปไกลกว่าเดิม เพราะตั้งแต่ต้นถนนสุขุมวิทก็จะเรียกชื่อที่แสดงถึงความเจริญของพื้นที่ต่างหากเช่น นานา เฟลินจิต ซิดลม แทน ปัจจุบันย่านสุขุมวิทหรือทุ่งบางกะปิถูกจัดอยู่ในเขตการปกครองของเขตวัฒนาที่ถูกแยกออกมาจากเขตคลองเตยอีกต่อหนึ่ง แต่เขตคลองเตยก็แยกออกมาจากเขตพระโขนงอีกทอด เมื่อ 19 เมษายน 2532 โดยเขตพระโขนงมีพื้นที่กว้างขวางและมีประชากรมาก จึงได้ประกาศกระทรวงมหาดไทยแบ่งเขตพระโขนงออกเป็น 4 เขต คือเขตพระโขนง เขตประเวศ เขตสวนหลวง และเขตคลองเตย แต่เขตคลองเตยก็ยังมีพื้นที่กว้างขวางและประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงได้จัดตั้งสำนักงานเขตคลองเตยสาขา 1 ขึ้น เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2538 ต่อมากระทรวงมหาดไทยได้เปลี่ยนแปลงพื้นที่เขตคลองเตยและจัดตั้งเขตวัฒนาขึ้นตั้งแต่วันที่ 6 มีนาคม 2541

ยิ่งถนนสุขุมวิทสร้างเสร็จและมีการขยายถนน ราวปี พ.ศ. 2500 (เจนการ เจนการกิจ, 2547:28) ยิ่งทำให้การเติบโตเชิงพื้นที่ของถนนสุขุมวิทเป็นไปอย่างรวดเร็วประกอบกับเป็นแหล่งรองรับงานอุตสาหกรรม การบริการ ร้านค้าห้องพัก โรงแรมที่ผุดขึ้นมากมายจึงมีคนหลากหลายที่เข้ามาใช้ชีวิตหารายได้ (เจนการ เจนการกิจ, 2547:30) ได้กล่าวถึงถนนสุขุมวิทพัฒนามาถึงจุดสูงสุดในช่วงที่เศรษฐกิจของประเทศไทยพัฒนาสู่ความเป็นอุตสาหกรรมใหม่ (พ.ศ. 2535 - 2539) ซึ่งตรงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 ยังมีบริษัทข้ามชาติเข้ามาเปิดกิจการธุรกิจในเมืองไทยมีชาวต่างชาติเข้ามาทั้งทำงานและพักอาศัยเพิ่มขึ้นจำนวนมากย่านสุขุมวิทเป็นย่านพื้นที่ธุรกิจย่านที่พักอาศัยชั้นดีทางทำเลที่ตั้งการคมนาคมที่ดีจึงเป็นเหตุผลที่ดีและถนนสายสุขุมวิทได้รับการพัฒนาอย่างมากและตอกย้ำด้วยการมีระบบขนส่งมวลชนขนาดใหญ่ทั้งรถไฟฟ้าบีทีเอส (BTS) และรถไฟฟ้าใต้ดิน (MRT) สร้างเชื่อมกึ่งกลางจุดตัดระหว่างถนนสุขุมวิทกับถนนรัชดาภิเษกปากซอยสุขุมวิท 21 (อโศก) และห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ทั้ง The Terminal 21 และ The EM District ล้วนเป็นสิ่งดึงดูดผู้คนและผ่านมาใช้ชีวิตมาทำงานกันอย่างขวักไขว่

การขยายตัวของการสร้างงานเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2513-2526 โดยภาคเอกชนได้ดำเนินการลงทุนกิจการโรงแรมและการก่อสร้างอาคารสำนักงานธนาคาร สถาบันการเงินศูนย์การค้า โรงพยาบาล รวมทั้งหมู่บ้านจัดสรรและอาคารชุดที่พักอาศัยอีกมากมาย และด้วยระยะเวลาดังกล่าวมีการสร้างถนนรัชดาภิเษกโดยผ่านซอยอโศก (ถนนสุขุมวิท21) และช่วงปี 2514 - 2515 ได้เริ่มสร้างทางด่วนปี 2520 จึงเกิดธุรกิจที่อยู่อาศัยขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วหลายทิศทางตามถนนสายหลักจากทางด่วน โดยถนนสุขุมวิทคือถนนสายสำคัญสายหนึ่งที่ได้รับการพัฒนา (สรรเพชญ นนทภักดิ์, 2539:49) จึงเกิดธุรกิจและอุตสาหกรรม การบริการที่ต่อเนื่องของย่านนี้อย่างเป็นทางการ

ซอยควาบอยในอดีต รู้จักว่าเป็นย่านที่เรียกว่า "Beverly Hill" โดยหมายถึงคำเปรียบเปรยคำเรียกพื้นที่ที่ซอยควาบอยและบริเวณใกล้เคียงในช่วงก่อนปี 2516 เพราะบ้านเรือนที่ปลูกสร้าง ย่านชานกรุงแห่งนี้จะมีลักษณะเป็นบ้านเรือนหลังใหญ่แต่ละหลังมีพื้นที่มากกว่า 100 ตารางวาหรือกล่าวอย่างง่ายว่าเป็นบ้านคนมี

เงิน ส่วนหน้าบ้านมีต้นไม้ดอกไม้แปลก ๆ และสวยงามปลูกเรียงรายเข้าไปอยู่ด้านในชิดอยู่กับคลองแสนแสบ ริมถนนสุขุมวิทจะเป็นบ้านเรือนขนาดใหญ่ปลูกสลักกับร้านค้า หรือตึกแถว จนบ้านเรือนค่อย ๆ หนาแน่นไปข้าง ในชิดคลองแสนแสบเหลือแต่ร้านค้าอาคารพาณิชย์ที่ปลูกสร้างริมถนนสุขุมวิท พอปี 2516 พื้นที่ซอยที่เดิมเคย เป็นร้านค้าเพื่อตอบสนองย่านคนรวยแห่งนั้นก็เริ่มพัฒนามากขึ้น ซอยคาวบอยเป็นตรอกเล็ก ๆ มีทางเข้าด้าน ซอยถนนสุขุมวิท 21 (ซอยอโศก) และซอยสุขุมวิท 23 (ซอยประสานมิตร) ความจริงอาจจะเรียกว่าตรอกถึงจะ ถูกต้องมากกว่าที่เชื่อมระหว่าง 2 ซอย เนื่องจากซอยคาวบอยอยู่ในย่าน Beverly Hills ที่เรียกขานกันในอดีต แต่ต่อมาถูกเปลี่ยนไปในเชิงธุรกิจมากขึ้น โดยบาร์แห่งแรกเริ่มเกิดขึ้นในปี 2546 ความจริงเป็นเพียงบาร์เล็ก ๆ ที่เปิดขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และเนื่องจากเป็นย่านการค้าตอบสนองกับผู้มีรายได้ชั้นสูงและย่านนี้มีสถานทูต ตั้งอยู่มาก จึงมีทูตภาครอบคร้วมาพักผ่อนที่ร้านบาร์ ชื่อว่า Golden beer ที่เป็นบาร์แรกในสมัยนั้นภายใน ซอยเป็นร้านค้าการพาณิชย์ประกอบด้วยร้านทำผมเสริมสวย ร้านตัดผ้าขายอาหาร และมีบาร์ Golden beer เพียงแห่งเดียวต่อมาได้ขยายกิจการมาเพิ่มขึ้นอีกมากในปัจจุบัน โดยในซอยคาวบอยมีทั้งสิ้นเป็นตึกแถวร้านค้า แถวละ 25 คูหา มีถนนผ่านกลางสองฝั่งรวมทั้งสิ้น 50 คูหา

ตำนานบาร์แห่งซอยคาวบอยเริ่มขึ้นเมื่อ T.G.Edward อดีตนายทหารแอฟริกันอเมริกา มาเปิดบาร์ เล็ก ๆ ช่วงปี 2516 แต่ไม่มีรูปแบบดังปัจจุบันเป็นเพียงร้านที่ใช้กระดาษสีต่าง ๆ มาปะติดทับที่กระจกเพราะ ร้านเดิมเป็นร้านที่ติดกระจกไว้ จากคำบอกเล่าของคนไทยที่เป็นเพื่อนของ Edward และเป็นคนช่วยดูแลร้าน ได้เล่าให้ฟังว่า "แต่แรกในซอยยังไม่มีบาร์อะไรเมื่อมาเปิดแห่งแรกก็ขอเช่าต่อจากผู้หญิงคนหนึ่งชื่ออารี ที่ เปิดร้านขายอาหารอยู่ก่อนแล้ว เจ้าของจริง ๆ ในตึกแถวนี้จะเช่าทำกิจการการต่อมาเมื่อทำไม่ไหวก็จะให้ผู้อื่น เช่าต่อ คุณอารีก็เช่าต่อจากนายตำรวจผู้หนึ่งเช่นกันและให้คุณ Edward เช่าต่อ เมื่อ Edward มาเปิดก็ไม่มี การตกแต่งอะไรมากนัก สิ่งหล้ามานั่งดื่มกันและไม่ได้เป็นบาร์แรกด้วย บาร์แรกชื่อว่า Bunny Club แต่ไม่เป็น ที่จดจำหรือเอ่ยถึงเหมือนคาวบอยเพราะบุคลิกของ Edward ที่แต่งตัวเยี่ยงคาวบอยตลอดเวลาได้เป็นโลโก้ของ เขาไปและทุกคนรู้จักกันที่นี่ว่าคาวบอย จากบาร์ที่มีอยู่มีการเพิ่มและขยายตัวเป็นร้านที่ 1 ร้านที่ 2 ต่อมา มีพรรคพวกของ Edward มาขอซื้อขอเช่ามากขึ้นจากค่าเช่าราคา 2,500 บาทขึ้นมาเป็น 5,000 บาท บาร์จึง เพิ่มขึ้น จากการเข้าทำกิจการของฝรั่งเศสต่าง ๆ ที่เป็นเพื่อนของ Edward นั่นเอง ส่วนใหญ่จะเป็นชาว อเมริกันและชาวเยอรมัน ปากต่อปากบาร์ที่นี่ที่เรียกและรู้จักว่าคาวบอยเนื่องจาก Edward มีเอกลักษณ์ด้าน การแต่งกายที่สวมหมวกทรงสูงเหมือนคาวบอยอยู่เสมอ จนกลายเป็นโลโก้ของซอยและบาร์ย่านนี้ ด้วยความ เป็นคนที่อหยาอัยดี สนุกสนาน ความมีเพื่อนมากทำให้เพื่อน ๆ ของ Edward มาเที่ยวที่นี่มาก โดยก่อนจะมา เจาะจงเลือกหรือตัดสินใจมาก่อนแล้วว่าจะมาบาร์ของใคร ความมีเพื่อนมากจากทุกที่ของ Edward ทำให้ ขยายวงมากขึ้น" ต่อมาคนไทยที่ช่วยดูแลบาร์ให้ Edward และกลับจากการใช้ชีวิตแต่งงานกับสามีชาวอเมริกัน กลับมาที่เมืองไทย คนที่คอยดูแลบาร์ให้จึงมาเปิดบาร์เป็นของตนเองและตั้งชื่อบาร์ตามชื่อลูกสาวที่เกิดจาก

ทหารอเมริกันว่า Loletta และด้วยภาวะพื้นที่การเติบโตและการแข่งขันที่สูงมากค่าเช่าห้องในสมัยนั้น 1 คูหา จาก 2,500 บาท เพิ่มขึ้นเป็น 5,000 บาท ในปี 1970 (พ.ศ.2513) (จากรูวรรณ ข้าเพชร,2554)

ความเป็นบาร์ที่เริ่มต้นจากชาวต่างชาติและรับเฉพาะชาวต่างชาติเท่านั้น ส่วนใหญ่จะเป็นชาวต่างชาติ ที่มาจากแถบตะวันตก ส่วนทางเอเชียมีไปใช้บริการแต่ไม่มากนัก การเพิ่มจำนวนบาร์ที่มากขึ้นเนื่องจากคนงาน ชาวยุโรป ที่ไปทำงานแถบตะวันออกกลางในระดับช่างเทคนิค (technician) ได้เข้ามาพักผ่อนที่เมืองไทย หลังจากกลับจากทำงานที่ตะวันออกกลาง มาเที่ยวในซอยและได้รับการเสนอขายบาร์หรือร้านค้าในสมัยนั้น ซึ่งเป็นเพียงร้านและคูหาอื่น ๆ ซึ่งการซื้อกิจการและการสร้างธุรกิจบาร์ต่อเนื่องมาเรื่อย ๆ เป็นระยะ ๆ แต่เดิม พื้นที่บาร์ที่มีถนนกว้าง 10 เมตร มีช่องว่างระหว่างคูหาสองฝั่ง แต่เมื่อปี พ.ศ.2526 เมื่อบาร์เปิดเต็มในซอย คาวบอย จึงเบียดบังร้านค้าอื่น ๆ ให้ถอนตัวออกไปจนกระทั่งในซอยเรียกได้ว่ามีบาร์เกือบทุกคูหา ยกเว้นเพียง ร้านขายของชำเพียง 1 หรือ 2 ร้านที่เป็นแหล่งเลี้ยงอาหารให้กับคนในซอยคาวบอย

หลังปีพ.ศ. 2526 บาร์กระจายเต็มพื้นที่เพราะการทำเงินที่ดีมากและการส่งเสริมการท่องเที่ยวของ ไทย มีนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาจำนวนมาก บ้างมาเที่ยวระยะสั้น บ้างมาพร้อมเงินลงทุนและแต่งงานกับ หญิงไทย เจ้าของบาร์จะสนับสนุนให้ลูกน้องในบาร์แต่งงานกับฝรั่ง เมื่อมีคนมาเที่ยวจะมีคำกล่าวที่ว่า "อยากได้ คนไหนเลือกเอาเลย" ผู้หญิงเหล่านั้นก็ได้ตกลงแต่งงานแล้วยกระดับฐานะของตนเองจากหญิงหาตี๋ธรรมดา มาเป็นมาตาม หรือภรรยาเจ้าของบาร์และทำหน้าที่จัดการงานในบาร์ทุกอย่างแทนสามีฝรั่งที่เพียงแต่งตัวออกมา รับแขกตอนบาร์เปิดยามค่ำคืนเท่านั้น

คนสร้างซอย ซอยสร้างคน

กลุ่มคนในซอยคาวบอยอาจจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม กลุ่มแรกที่เป็นกลุ่มหลักได้แก่ กลุ่มที่ทำงานในร้าน บาร์เปียร์ ประกอบไปด้วยผู้จัดการร้าน มามาซัง บาร์เทนเดอร์ พนักงานเดิน แม่บ้าน รวมทั้งแขกที่มา ท่องเที่ยว กลุ่มที่สองคือ ผู้ที่ทำมาค้าขายในซอยได้แก่ พ่อค้าแม่ค้า หาบเร่ แผงลอยขายอาหาร ทั้งอาหารไทย อาหารอีสาน อาหารจีน รถเร่ขายผลไม้ วินมอเตอร์ไซค์รับจ้างเป็นกลุ่มคนที่ตอบสนองการใช้ชีวิตให้กับคนกลุ่ม แรก กลุ่มที่สามคือ กลุ่มคนที่สัญจรไปมาได้แก่ นักเรียน นักศึกษา บุคลากรบุคคลทั่วไปที่ใช้เป็นเส้นทางสัญจร ผ่านไปมา เพื่อกลับเคหสถานหรือเพื่อเป็นทางผ่านมาใช้เป็นที่ทำงานหรือมาเรียน พื้นที่ซอยคาวบอยเป็น เสมือนพื้นที่ทางสังคม (Social Space) ที่แต่ละคนมีปฏิบัติการร่วมกันมิใช่พื้นที่ในนิยามเชิงภูมิศาสตร์หรือ รัฐศาสตร์ที่มีอาณาเขตแน่นอนแต่เพียงอย่างเดียว จากการจำแนกกลุ่มคนที่อยู่ในซอยยังมีรายละเอียด ปลีกย่อยของคนแต่ละกลุ่มเพราะคนมีความหลากหลาย (Heterogeneity) ตัวอย่างเช่น โฮสเตส (hostess) หรือพนักงานต้อนรับ หรือพนักงานรับแขก หรือพนักงานนั่งตั้งโต๊ะ จะมีทางคนเมือง (หญิงไทยจากภาคเหนือ) คนลาว (มาจากภาคอีสาน) คนเขมร (มาแถบอีสานใต้สุรินทร์หรือบุรีรัมย์) วัฒนธรรมท้องถิ่นจึงมีส่วนในการใช้

ชีวิต ทางารรับประทานอาหาร การรื่นเริง การเข้ากลุ่ม รวมถึงการเข้าแขกกับลูกค้าที่มาเที่ยวในซอยและในบาร์ของตนเอง

ภาพสะท้อนลักษณะปฏิบัติการในชีวิตของคนในซอยควาบอยจะยกตัวอย่างบุคคลที่ใช้ชีวิตอยู่ในซอยเพียง 3 หรือ 4 คนโดยมีบทบาทที่แตกต่างกันออกไปบุคคลแรกที่เอ่ยถึงคือ ลักษณะการใช้ชีวิตดังเช่น คนที่ถูกเรียกว่ามามาซังในซอยควาบอย มามาซังที่ใส่ชื่อนามสมมุติว่าเจีเจิน เป็นนามสมมุติของหญิงข้ามเพศที่ทำหน้าที่เปรียบดังผู้จัดการร้าน ผู้จัดการบาร์ และช่วงชีวิตที่ผ่านมาเกือบก่อนชีวิต ในวนเวียนอยู่กับการทำงานในบาร์ในซอยควาบอยมาตลอด แม้จะกล่าวไม่ได้ทั้งหมดว่ากลุ่มคนที่ทำงานในซอยเป็นคนที่มิสถานะภาพทางสังคมเศรษฐกิจ หรือการศึกษาที่ไม่สูงมากนัก แต่ส่วนใหญ่ก็จะเป็นเช่นนั้นเช่นเดียวกับเจีเจินเช่นกัน เจีเจินเป็นคนบ้านนอกอยู่แถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่บ้านก็เป็นเพียงชานาแต่ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง อาชีพที่ทำสมัยยังเด็กปลูกผักหาปลาหาผักไปขาย ทำทุกอย่างเพื่อรายได้ของครอบครัวเมื่อพ้นจากการเกณฑ์ทหารเจีเจิน จึงโยบิบินเข้ามาสู่อินซอยควาบอยและอยู่ต่อเนื่องจนกระทั่งปัจจุบัน จากเด็กชายผมเกรียนนุ่งกางเกงขาสั้นมาเป็นสาวสวยแต่งตัวตามสมัยนิยมสูงยาวเข้าดี แต่งหน้าแต่งตาที่สวยงามลักษณะภายนอกจึงไม่ทราบว่าเป็นหญิงข้ามเพศเลยทีเดียว หน้าตาของเจีเจินคือ ทำหน้าที่จัดการดูแลเด็กในร้าน ดูแลความปลอดภัยในร้านในทุกสิ่งอย่างและคนทำหน้าที่เป็นมามาซังสามารถใช้ทางภาษาอังกฤษและภาษาญี่ปุ่นได้ แม้จะพูดได้ไม่มากมายนักแต่ต้องสามารถสื่อสารกับแขกที่มาต่างชาติต่างภาษาได้ คำพูดที่จะได้ยินจากเจีเจินเมื่อสื่อสารกับเด็กจะเป็นการแก้ไขปัญหาให้กับเด็กที่ประสบหรือเป็นการทักทายให้กำลังใจกับเด็กที่เข้ามาร่วมงานในทุกวัน ดังเช่น หากเด็กถามว่า "แม่คนนี่แขกของใคร" เจีเจินที่ทำหน้าที่เป็นมามาซังก็จะตอบกลับไปว่า "อ้าว มึงไปกับใครมาแล้วมาถามกูจะรู้ไหมเนี่ย กูไม่ได้ไปกับมึงเนี่ยกูจะรู้ได้ยังไง" รวมทั้งการจัดการบาร์ในทุกประการ เช่น การที่เด็กออกไปกับแขกก็จะต้องมีการจ่ายค่า Bar Fine ซึ่งเป็นช่องทางในการหารายได้เข้าร้านหน้าที่ทั้งของการเชียร์แขกเข้าร้านและการเชียร์เด็กเป็นหน้าที่ร่วมของมามาซังด้วยเช่นกัน ถ้าหากรายได้ของร้านดีขึ้นหรือแขกพาเด็กออกไปข้างนอกมากขึ้นจะทำให้ร้านมีรายได้ที่มั่นคงรวมถึงเป็นรายได้ของมามาซังที่เพิ่มขึ้นด้วย รวมทั้งหน้าที่ของมามาซังหรือเจีเจินซึ่งคอยทำหน้าที่ควบคุมให้พนักงานที่ร้านไปตรวจเลือดตามระยะเวลาที่กำหนด โดยทางร้านกำหนดไว้เดือนละ 2 ครั้ง เมื่อตรวจเสร็จก็จะนำผลการตรวจเลือดมาให้กับทางร้านหรือมามาซังหากว่าใครไม่ไปก็จะถูกปรับเช่นเดียวกัน และกฎของการไปตรวจเลือดเป็นดังกฎเหล็กที่มามาซังต้องคอยควบคุมกับพนักงานของร้านปฏิบัติตาม หากอธิบายตามแนวคิดโครงสร้างของมาร์กซิส (Structure-Marxist) เหมือนดังการกดขี่และเอาเปรียบจากนายทุนฝรั่งที่มาลงทุนเปิดบาร์และหากินอยู่กับชีวิตและจิตวิญญาณของหญิงไทยหรือคนไทย โดยการตั้งกำหนดระเบียบเวลาการทำงาน การตรวจเลือด การให้ออกไปกับลูกค้า การไม่ดูแลลูกค้าคือสิ่งที่จะถูกหักเงินทั้งสิ้น แต่ความเป็นมามาซังความอ่อนโยนปลอบประโลมและให้ออกไปกับพนักงานก็เป็นสิ่งหนึ่งที่จะต้อง มี ดังเช่นการอนุญาตให้พนักงานนั่งดื่มหรือพนักงาน

ในทุกตำแหน่งออกจากบาร์ตนเองไปอยู่ในบาร์ใหม่ที่ใหญ่กว่าเดิม ถือว่าเป็นการให้โอกาสแต่ถ้าหากอยู่ไม่ได้ก็ยินดีรับกลับมาอยู่ที่บาร์เช่นเดิม

การคัดคนเข้าทำงานในบาร์เป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของมาม่าซังหรือเจ้เจินแต่โดยปกติการรับคนเข้าทำงานที่บาร์มาจะเป็นคนรู้จักเป็นเด็กที่รู้จักกันมาก่อนหรือมีคนที่รู้จักสนิทสนมรู้จักฝากกันมาโดยจะไม่รับคนที่เดินเข้ามาสมัครหน้างาน แม้จะมีแต่ก็น้อยมากและจะก่อให้เกิดความยุ่งยากลำบากใจในการควบคุมและกีดติดตามงานได้ส่วนใหญ่จะเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันและเมื่อมาก็จะสนับสนุนให้ได้ดิบได้ดีตั้งเช่นการแต่งงานไปอยู่กับสามีฝรั่ง ซึ่งหลายคนส่วนใหญ่ก็จะเป็นลูกหลานเมื่อแต่งงานกับสามีฝรั่งแล้ว ก็จะกลับไปปลูกบ้านที่จังหวัดบ้านเกิดของตนเอง สอดคล้องกับค่านิยมของการมี "ผัวฝรั่ง" ที่จะช่วยยกฐานะความเป็นอยู่ในเชิงรูปธรรมให้กับคนในครอบครัวให้ดีขึ้นได้ทันตาเห็นดังการปลูกบ้านขนาดใหญ่ การมีเงินใช้ในหมู่บ้าน อัตราของคนที่ตั้งงานกับสามีฝรั่งและไปตั้งรกรากอยู่บ้านนอกมีถึงร้อยละ 70 ที่เกิดจากการดันของมาม่าซังเจ้เจินคนนี้ แต่คนที่ไม่ได้แต่งงานกับฝรั่งก็มีเช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่ก็จะเป็นลูกหลานของตนเองที่ไม่สามารถบังคับใจลูกหลานได้ ปัจจุบันในบาร์ของเจ้เจินจะมีเด็กที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ ในบาร์ล้วนแล้วแต่เด็กที่พ่อแม่นำมาฝากไว้เอง โดยที่พ่อแม่ก็ทราบลักษณะการทำงานและไม่ได้ตั้งข้อรังเกียจแต่อย่างใดและมีความคาดหวังว่าทั้งพ่อแม่และลูกของตนเอง คงจะไปได้ดีโดยวิธีทางที่เหมาะสมต่อไป

คนหาตี๋มหากิน

พนักงานหาตี๋หรือโฮสเตรเป็นอีกตำแหน่งหนึ่งที่มีความสำคัญในพื้นที่ชอยควาบอยหากมองในเชิงลึคนุษยนิยม (Humanistic) ที่มองว่ามนุษย์ทุกคนมีชีวิตอยู่ด้วยความหวังต่อสูกับชีวิตไปด้วยความหวังว่าจะดีขึ้นแต่ดอกไม้ยามราตรีหลาย ๆ ดอกที่เบ่งบานอยู่ในชอยควาบอยคือ บรรดาพนักงานต้อนรับซึ่งแต่ละบาร์จะมีจำนวนมากแต่บางตำแหน่งในบาร์เช่น พนักงานเก็บเงินหรือแคชเชียร์จะมีเพียงคนเดียว หรือบาร์เทนเดอร์หรือตำแหน่งพนักงานคนชงเหล้าหรือเครื่องดื่มก็จะมีเพียงหนึ่งหรือสองคน ตำแหน่งโฮสเตรหรือพนักงานหาตี๋จึงเป็นตำแหน่งที่มีการแข่งขันทั้งระหว่างคนที่ทำงานในตำแหน่งเดียวกันและแข่งขันสำหรับตนเองไม่เพียงแต่ที่ทำให้ตนเองมีชีวิตรอดจากรายได้หรือเงินที่ได้รับหรือผลประโยชน์ส่วนอื่นที่ได้เพิ่มเติมจากการทำตำแหน่งนี้แต่ยังจะต้องแข่งขันกับตนเองเพื่อที่จะให้ตนเองยืนได้อย่างมั่นคงในอาชีพนี้ได้ยาวนาน การสัมผัสกับผู้หญิงในตำแหน่งพนักงานหาตี๋ขอเรียกง่าย ๆ ว่าโฮสเตรนี้หลาย ๆ คนมาจากในพื้นที่ต่างกัน ทั้งจากภาคเหนือภาคอีสานหรือในพื้นที่ที่มีแหล่งวัฒนธรรมเฉพาะเป็นกลุ่มวัฒนธรรมของตนเอง บางคนเข้ามาช่วงระยะเวลาหนึ่งและออกไป โดยได้แต่งงานกับสามีฝรั่งทำหน้าที่เป็นมาตาม เพียงชั่วระยะเวลาไม่นานก็จะกลับเข้ามาในบาร์อีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ตัวอย่างโฮสเตรคนหนึ่งได้เล่าให้ฟังถึงประวัติของตนเองเมื่อแรกเริ่มเข้ามาทำงานในชอยควาบอยว่า "จบชั้นป. 6 จากจังหวัดขอนแก่น เข้ามาในชอยครั้งแรกปี 2539 อายุ 27 ปี ตอนนั้นแต่งงานมีผัวมีลูกชาย 2 คนแล้วลูกคนโต 4 ขวบ คนเล็ก 2 ขวบ ตอนที่มามีปัญหาเกี่ยวกับสามีเรื่องผู้หญิง ตัวเอง

เลยเลิกกับแฟนและกำลังรอวีซ่าเพื่อไปทำงานที่ค่ายทหารประเทศจีนแต่วีซ่ายังไม่ออก น้องสาวของเพื่อนมีแฟนเป็นฝรั่งเขาชวนมาและน้องสาวเพื่อน เขามาฝากให้ทำงานที่ร้านนี้เพราะเขาก็ทำงานหาตีมี่ที่นี่เช่นกัน เดินทางจากขอนแก่นมาพร้อมเพื่อนอีก 3 คนรวมเป็น 4 คน อีก 3 คนทนนไม่ไหวเหลือตนเองคนเดียวตนเองคิดว่ากลับไปก็ไม่ว่างทำอะไรมาละเพราะมีเงินติดตัวอยู่แค่น้อยเดียว... แม้ว่าต่อมา 3-4 เดือนแฟนโทรมาตามบอกให้กลับบ้านแต่ตนเองไม่กลับและบอกแฟนไปว่าถ้ารับได้ก็อยู่ต่อไป" นั่นคือการบอกเล่าประวัติชีวิตของตนเองหรือมีผู้อื่นที่ทำงานตำแหน่งพนักงานต้อนรับสะท้อนถึงการงานในพื้นที่ว่าแต่เดิมเคยเป็นมาตามและนำเงินที่ได้ไปปลูกบ้านที่จังหวัดนครสวรรค์แต่เมื่อมีลูกสามีฝรั่งก็ทิ้งเธอไป "เขาบอกว่าหนูอ้วนเพราะหนูมีลูก 1 คนแล้ว" เพราะฉะนั้นการทำงานในพื้นที่คือคนที่จะต้องมีรูปร่างหน้าตาและความสวยอย่างสืบเนื่อง ส่วนพนักงานโฮสเตรสอีกคนหนึ่งที่อยู่ภาพลักษณ์ภายนอกเธอเป็นบุคคลที่มีความเรียบร้อย มีธรรมะอยู่ในใจเสมอเพราะเธอจะไปทำบุญที่วัดไม่ได้ขาดและยังชวนให้ไปทำบุญด้วยอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนับว่าเป็นการจัดการในชีวิตของตนเองที่พึ่งพิงอยู่กับทางด้านความเชื่อศาสนาเพื่อหวังจะทำให้ชีวิตของตนเองดีขึ้น ส่วนโฮสเตรสอีกคนหนึ่งเมื่อเข้าไปสัมผัสถึงชีวิต ระยะเวลาที่มีความเป็นปกติทำงานได้พูดคุยกันได้ปกติแต่เมื่อระยะเวลาต่อมาเมื่อเข้าไปในพื้นที่ถามหาก็จะมีคนอื่นถึงที่เอื้องทำงานนี้ว่า "แกพูดจาไม่ค่อยรู้เรื่องตอนนี้แกกลับไปบ้านและแกไปปฏิบัติธรรม นุ่งขาวห่มขาวและแกมักจะคิดเสมอว่ามีคนมักจะมาทำร้ายแก" ความจริงอาการของพี่เอื้องเป็นอาการที่ทางญาติกล่าวว่าแกป่วยและส่งแกรักษาที่โรงพยาบาลศรีธัญญามาเป็นระยะหนึ่งแล้วแต่แกก็จะไป ๆ มา ๆ ทั้งโรงพยาบาลและมาที่บาร์ทำงานที่ซอยควาบอย และผู้จัดการร้านหรือมาฆ่าซึ่งที่ร้านมักจะตำหนิแกเสมอว่าแกไม่ตั้งใจทำงานหรือตั้งใจรับแขกแต่ความจริงเกิดจากอาการป่วยและความรู้สึกท้อแท้หมดหวังในชีวิตจากภาระทางบ้านและเรื่องของความเจ็บป่วยที่จะต้องดูแลลูกส่งเสียเงินให้กับลูกที่เรียนมหาวิทยาลัยมีชื่อแห่งหนึ่งทางภาคเหนือทำให้เกิดการเครียดเรื่องเงินในแต่ละวันของแก จึงมีความหวังว่าจะได้รับเงินจากแขกทั้งจากการให้ตีมี่กินจากจำนวนแก้วที่มากขึ้น ส่วนการออกไปข้างนอกกับแขกเป็นสิ่งที่ยากด้วยอายุของแกที่ใกล้เลข 4 เข้าไปแล้ว แต่อย่างไรก็ตามชีวิตของพนักงานโฮสเตรสหลาย ๆ คนก็ยังคงดำเนินต่อไป

คำกล่าวสะท้อนถึงอารมณ์ความรู้สึกของโฮสเตรสที่ทำงานในบาร์บางคนถึงขนาดกล่าวว่า "เธอขายชีวิตเธอเพื่อพ่อแม่และลูก" เนื่องจากการเข้ามาทำงานอยู่ในพื้นที่แห่งนี้เกิดจากการประสบปัญหาครอบครัวซึ่งครอบครัวมีปัญหาทั้งสามีหรือทั้งร้างกับสามีมีภาระทั้งลูกและครอบครัวพ่อแม่ที่ต้องดูแล แต่การมาทำงานที่นี่เหมือนกับขายชีวิตของตนเองเพราะการทำงานต้องไม่มีอะไรเกินไปที่สภาพตนเองจะรับไม่ได้การยอมตามกฎเกณฑ์ตามบาร์ตั้งไว้ เช่นการยอมรับการถูกสัมผัสภายในผิวกายของตนเองแต่ถึงอย่างไรตัวอย่างชีวิตของพนักงานต้อนรับเหล่านี้พวกเขาก็คิดว่าเป็นการทำงานชนิดหนึ่งและตั้งใจทำให้ดีเพื่อรายได้ นอกจากรายได้ประจำและเงินพิเศษที่แขกจะให้เพิ่มเติมเข้ามาอันหมายถึงชีวิตของลูก ครอบครัว พ่อแม่ที่รออยู่ที่บ้าน รวมทั้งฐานะหน้าตาของสามีที่จะเพิ่มมากขึ้น ที่กล่าวถึงฐานะหน้าตาของสามีเนื่องจากบางคนจำเป็นที่จะต้องหาเงินและส่งให้พุงฐานะหน้าตาของสามีที่บ้าน เช่น การผ่อนรถยนต์ให้สามี การซื้ออุปกรณ์เครื่องมือทำมาหากิน

หรือแม้แต่กระทั่งการผ่อนที่นาที่สวนให้กับคนที่บ้าน ฉะนั้นเงินคือสิ่งเดียวที่จะทำให้คนในซอยแห่งนี้มีชีวิตอยู่ได้จากคำกล่าวที่ว่า "...ซอยนี้ให้ชีวิต..." "...สิ่งที่ไม่เคยได้ก็ได้ ไม่เคยขึ้นเครื่องบินก็ได้ขึ้น ไม่เคยกินอาหารดี ๆ ก็ได้กิน ไม่เคยไปที่ไหนก็ได้ไป..." "...พื้นที่นี้ให้ชีวิตคนมาที่นี่เปะปะผัวทั้ง คนมารวมกัน ณ จุดนี้บางคนมานมัย้อยเพ็งคลอดลูกไม่มีเงินซื้อนมให้ลูกแล้วก็มาลอบกันว่าทนเอา ถ้าไม่มีเงินก็ซื้อข้าวให้กินให้ยืมเงินบ้างทุกคนคิดว่าไม่มีปัญหาจะไม่มาซอยนี้..." (จารุวรรณ ขำเพชร และ รินนา ทากุดเรือ. 2554)

ตำแหน่งอีกตำแหน่งหนึ่งคือ ตำแหน่งพนักงานเดินในบาร์ การอธิบายถึงตำแหน่งพนักงานเดินในบาร์ ดูเหมือนสอดคล้องกับคำอธิบายที่ Erving Goffman (1959) ได้อธิบายไว้ในเรื่องของชีวิตที่มีทั้งฉากหน้าและฉากหลังในขณะที่พนักงานเดินฉากหน้าคือการทำงานเพื่อความสนุกสนานแต่งตัวสวยงามร้องเพลง พร้อมกับเสียงหยอกล้อกระเซ้าหย้าแหย่กับเพื่อนร่วมงาน และหน้าตาที่เบิกบาน ของนักท่องเที่ยวที่มา จังหวะเพลงที่เรา ร้องท่วงท่าการเต้นที่สนุกสนานดูเหมือนไม่มีความทุกข์ใดที่มาปรากฏให้กับพนักงานเดินเหล่านั้น แต่ส่วนอีกด้านหนึ่งหลังจากชั่วโมงเดินที่ผ่านไปพนักงานเดินเหล่านี้ต่างหลบเข้าไปอยู่ในมุมของตนเองและเวลาขึ้นเป็นรอบใหม่ บางคนก็จะออกมารับแขกเพื่อหารายได้พิเศษบางคนก็จะนั่งพักอยู่และคุยกับเพื่อนด้วยอัตราเงินเดือนของพนักงานเดินที่บาร์ขนาดเล็กมีเพียงเดือนละ 5,000 - 6,000 บาท ส่วนบาร์ขนาดใหญ่อาจจะได้มากถึง 10,000 บาทต่อคนแต่การคัดสรรพนักงานเดิน มีส่วนสำคัญต้องสวยรูปร่างดีหน้าท้องไม่ลายและเอ็นเตอร์เทนคนที่มาเที่ยวได้อย่างดี ฉะนั้นตำแหน่งของพนักงานเดินจึงเป็นหน้าที่ของเด็กสาวอายุน้อย ๆ ส่วนใหญ่ที่สัมผัสจะเป็นเพียงจบการศึกษาระดับ ม.3 อายุเพียง 15 -16 ปี และมีรูปร่างดีแม้ว่าจะผ่านการมีครอบครัวหรือการมีลูกมาแล้วก็ตาม แต่การเข้าสู่ตำแหน่งนี้และเข้ามาอยู่ในพื้นที่ซอยคาวบอยแห่งนี้ก็ยังคงเกิดจากการชักนำจากครอบครัวหรือพวกพ่อแม่ที่บ้านเกิดนำมาฝากไว้กับคนที่รู้จัก เช่นเดียวกัน ดังเช่นหญิงสาวอายุน้อยมาจากจังหวัดทางภาคอีสานเป็นคนไทยเชื้อสายเขมร รูปร่างเล็ก ๆ สวยงามกะทัดรัด แต่งกายเก๋ไก๋ด้วยกางเกงยีนส์ขาสั้นจุกด้านซ้ายฝั่งเพชรติดอยู่หนึ่งเม็ดผมสีทอง แต่ชีวิตของเธอได้เล่าให้ฟังว่าผ่านการมีครอบครัวกับเด็กมัธยมที่บ้านเกิด และมีลูกจนกระทั่งต้องลาออกจากโรงเรียนกับเด็กนักเรียนรุ่นน้องแถวบ้าน การศึกษาเพียงแค่มัธยมศึกษาปีที่ 3 ประกอบกับที่บ้านทำนามีที่ดินเพียง 8 ไร่ และเป็นครอบครัวใหญ่จึงทำให้เธอเข้ามาทำงานทำในกรุงเทพ งานแรกแม้จะไม่ใช่งานในบาร์เป็นพนักงานของร้านขายของทั่วไปแต่รายได้ไม่น้อยมากจนเธอออกจากที่ทำงานเดิมและเธอก็กลับเข้ามาทำงานใหม่และเป็นพนักงานเดินอยู่ในบาร์จนกระทั่งปัจจุบันความรู้สึกครั้งแรกเมื่อลุกขึ้นไปเต้นต่อหน้าคนอื่นเธอรู้สึกตื่นเต้นจึงต้องดื่มสุร่าย้อมใจก่อนขึ้น เนื่องจากว่าชุดที่ทางร้านเตรียมไว้ให้กับพนักงานเดินจะเป็นชุดที่ค่อนข้างเปิดเผย ร่างกายเนื้อตัวคล้ายกับชุดว่ายน้ำที่ประกอบด้วยเพียงเสื้อยกทรงและกระโปรงสั้นจีบรอบตัวที่ระบายลงมาปิดเฉพาะสะโพกส่วนบนเท่านั้น การทำงานที่ต้องเริ่มต้นเต้นเปิดฟลอร์ตั้งแต่เวลา 1 ทุ่มตรงซึ่งแม้จะมีแขกเข้ามาในบาร์หรือไม่ก็ตามทุกคนจะมีกฎเกณฑ์ของบาร์ว่าจะต้องเต้นให้จบ 3 เพลงและวนกันขึ้นไปเต้นสลับกัน จนกระทั่งถึงบาร์ปิดในเวลาตี 2 และห้ามออกนอกบาร์ไปไหนทั้งสิ้น ฉะนั้นจึงต้องเตรียมตัวรับประทานอาหารเย็นให้เสร็จแต่งตัวอาบน้ำ

รับประทานอาหารเย็นให้เสร็จก่อน 18.45 น. หากขึ้นต้นไม้ตรงเวลาหรือว่าตลกพลอร์ก็จะถูกทางร้านปรับเงินด้วยเช่นเดียวกัน พนักงานเดินอีกคนหนึ่งอายุเพียง 16 ปีแต่ผ่านการมีครอบครัวและมีลูกมาแล้วเช่นเดียวกัน แต่ด้วยลูกที่ป่วยด้วยมะเร็งในเม็ดเลือดและครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์จากสามีถูกจองจำในคุก ลูกต้องถูกแยกไปอยู่กับพ่อแม่สามีทำให้ชีวิตเธอต้องออกมาต่อสู้ดิ้นรนทำมาหากินด้วยตนเองแต่ด้วยจากบุคลิกของพนักงานเดินคนนี้ที่ไม่ช่างคุยไม่ค่อยเข้าแขกทำให้ออกจากรายได้จากการเดินประจำเดือนแล้วทำให้เธอไม่มีรายได้ส่วนอื่นที่เพิ่มเติมอีกมากนักและรายได้แต่ละเดือนของเธอยังต้องถูกญาติหักออกไปทันทีเมื่อเงินเดือนออก ที่ถือว่ามีเป็นค่าใช้จ่ายที่พอยืมมาอีกทอดหนึ่ง ทำให้รายได้เธอน้อยมากเธอถึงกล่าวว่า "เบื่อไม่มีอารมณ์เดินไม่รู้สึกสนุก" เธอกล่าวด้วยความรู้สึกที่เธอเหนื่อยเธอขี้เกียจ เธออายุน้อยขนาดนี้ทำไมต้องมีความรับผิดชอบมากนัก แต่เธอก็เพิ่งเริ่มงานและสะท้อนความรู้สึกออกมาว่า "... เป็นความจำเป็นเรื่องเงินไปทำอย่างอื่นรายได้ต่างกัน ถ้าขยันจะได้เงินมากขึ้นแต่ตนเองอายุไม่กล้าพูด งานที่ทำก็เป็นงานที่สบายไม่ใช่งานหนักอะไร เดินนิด ๆ หน่อย ๆ ถ้ามีลูกค้าเลี้ยงก็จะดีขึ้นหรือถ้าลูกค้ามากก็จะเดินสนุกขึ้นไม่เงิ่นก็ไม่ว่างจะเดินให้ใครดู..." แต่เธอก็ยังมีความหวังว่า " การทำงานรีบเก็บเงินเพื่อไปปลูกบ้านชั้นเดียวที่ต่างจังหวัดและให้ทุกคนมาอยู่รวมกันจะได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตาทางพ่อแม่ลูกของเธอและสามีเธอออกจากคุกก็จะได้อยู่ร่วมกัน"

ภาพ ซอยคาวบอย

ที่มา <https://www.thailand-trip.org>

ชีวิตมีค่า (ตัว)

การทำงานของคนในชวยคาวบอยล้วนมีวัตถุประสงค์ในเรื่องของการหารายได้หรือการหาเงินทั้งสิ้น แต่ในทางกลับกันรายได้ที่ได้มา มันจะเป็นค่าหรือราคาที่ตีตราของคนที่อยู่ในพื้นที่นั้นได้อย่างไร ในเบื้องต้นขอกล่าวถึงสิ่งที่คนทำงานในบาร์จะได้รับแต่การทำงานในตำแหน่งต่าง ๆ ได้แก่

ตำแหน่งพนักงานตี๋ม (hostess) เงินเดือนประมาณ 6,000 บาท บังคับ 4 ออฟ (หมายถึงต้องออกไปกับลูกค้า อย่างน้อย 4 ครั้งต่อเดือน)

...พนักงานเต้น เงินเดือน 8,000 บาท บังคับ 7 ออฟ บังคับ 70 ครั้งเป็นอย่างต่ำ

...พนักงานเต้น เงินเดือน 5,000 บาทไม่บังคับออฟ บังคับ 60 ครั้งเป็นอย่างต่ำ

นอกจากนั้นค่าอื่น ๆ ที่จะได้ตามมาเช่นถ้าใครทำได้ 100 ตี๋มจะได้โบนัส 500 บาท ถ้าใครทำได้ 200 ตี๋มจะได้โบนัส 1,000 บาท โดยค่าตี๋มที่ทางร้านกำหนดไว้เช่นหากค่าตี๋มแก้วละ 125 บาทหากแบ่งกับทางร้านแล้วพนักงานจะได้ตี๋มละ 50 บาท

ชีวิตที่มีค่าอีกเช่น หากการทำงานเกิดการผิดพลาดทางเทคนิคไม่ว่าโดยประการใดจากความรู้สึกรู้สีกการเจ็บป่วยจะทำให้ชีวิตของคนในบาร์มีค่าขึ้นเช่นเดียวกัน ดังเช่นหากพนักงานเต้นตกลพลอร์ หมายถึงขึ้นเต้นไม่ทันในรอบของตนเองในแต่ละรอบจะถูกปรับครั้งละ 20 บาท หากขาดงานไม่ลาถูกปรับ 200 บาทต่อวัน หากขาดงานในวันหยุดสุดสัปดาห์จะปรับ 400 บาท หากเป็นพนักงานในเคาน์เตอร์ เช่น ตำแหน่งบาร์เทนเดอร์หรือแคชเชียร์หากไม่แจ้งและขาดงานจะถูกปรับ 600 บาท พนักงานทุกตำแหน่งมาทำงานสายและไม่แจ้งปรับ ชั่วโมงละ 50 บาท ใน 1 เดือนทางร้านจะมีกำหนดวันหยุดหรือ Day Off ให้ 2 วัน หากจะหยุดต้องแจ้งล่วงหน้า 1 วัน และต้องไม่หยุดในวันสุดสัปดาห์อีกประการสำคัญที่เป็นกฎของบาร์คือหากเมาไม่สามารถปฏิบัติงานได้ปรับ 400 บาท

นอกจากนั้นรายได้ของบาร์แต่ละบาร์ยังขึ้นอยู่กับค่าตัวของพนักงานที่อยู่ในบาร์ด้วย เช่น หากลูกค้าซื้อตัวพนักงานออกไปด้านนอก กำหนดเวลา 1 หรือ 2 ชั่วโมงจะถูกกำหนดให้จ่ายค่า Bar fine 500 บาท ถ้าจำนวนมากขึ้นก็จะเกิน 1,000 บาทขึ้นไปทั้งนี้หากบางครั้ง ลูกค้ามาซื้อตัวพนักงานออกไปเป็นเพื่อนเที่ยวในระยะเวลา 2 - 5 วันหรือมากกว่านั้นจำนวนค่า Bar fine ที่ถูกซื้อออกไปก็สามารถขึ้นและถือว่าเป็นรายได้ของร้าน แต่ที่มากยิ่งขึ้นและจะต้องจ่ายหลักหมื่นให้กับทางร้านคือเมื่อลูกค้าพอใจพนักงานในบาร์และซื้อตัวออกไปเป็นภรรยาหรือเรียกกันว่ามาตามจะต้องจ่ายเป็นจำนวนเงินมากกว่าหลักหมื่นขึ้นไปให้กับทางบาร์มิได้ให้กับพนักงานหญิงที่ถูกซื้อออกไป ทั้งนี้หากพนักงานหญิงที่ออกไปแล้วไม่สามารถที่จะใช้ชีวิตร่วมกับสามีชาวต่างชาติได้ก็จะมีคนหวนกลับมายังบาร์เดิมอีกเป็นจำนวนหนึ่งเช่นกันจะเห็นว่าชีวิตของคนที่อยู่ในชวยคาวบอยล้วนมีค่าในชีวิตของตนเองทั้งสิ้นการที่จะไปถึงจุดสูงสุดในของแต่ละคนในความคาดหวังว่าจะไป

เป็นมาตามสามารถหาเงินปลูกบ้านไว้ในต่างจังหวัดสามารถนำลูกที่เกิดจากสามีคนก่อนมาเลี้ยงดูทั้งในกรุงเทพหรือไปต่างจังหวัดหรือไปต่างประเทศได้ ล้วนเป็นความหวังของผู้หญิงที่ทำงานในบาร์แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการจะไปถึงฝั่งฝันของแต่ละคนล้วนเป็นสิ่งที่ไม่มีใครคาดเดาในชะตาชีวิตที่มันจะเกิดขึ้นไปได้

การอธิบายถึงชีวิตของคนในซอยคาวบอย นอกจากประเด็นเรื่องความเป็นมาของพื้นที่ชีวิตของผู้คนและคุณค่าตัวของคนที่ไม่อยู่ในพื้นที่แล้ว หากนำไปเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีหลาย ๆ ด้านที่เกี่ยวกับเมืองและปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คนก็จะสามารถอธิบายได้ดังเช่น Erving Goffman จากเรื่อง The presentation of self in everyday of life (1959) อธิบายการใช้ชีวิตของคนตามแนวคิด ชีวิตประจำวัน (Everyday life) ว่าคนเราจะมี 2 ด้านทางการแสดงละครที่มีทั้งฉากหน้า (Front stage) และฉากหลังของละครที่เรียกว่า (Back stage) หากนำมาอธิบายปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในเมืองในพื้นที่ในซอยคาวบอยได้ว่าฉากหน้าคือการแสดงออกตามที่ผู้อื่นคาดหวังและเป็นไปตามกระบวนการขัดเกลาทางสังคม The Socialization ส่วนพื้นที่อีกด้านคือการเป็นตัวของตัวเองสามารถแสดงความรู้สึกออกมาแบบที่ตรงใจตนเอง ด้านพฤติกรรมที่เปรียบเหมือนฉากหลังของละครและการใช้ชีวิตในพื้นที่เมืองที่ผู้คนมีความหลากหลายทางการศึกษา อาชีพ อายุและภูมิหลัง การแสดงพฤติกรรมของคนแต่ละกลุ่มจึงคล้ายกับการแสดงละครฉากหน้าที่มีความสวยงามเหมาะสมในซอยคาวบอยการใช้ชีวิตประจำวันสะท้อนออกมาในความสัมพันธ์กับผู้คนแต่ละกลุ่มเปรียบเสมือนพื้นที่ที่แต่งภาพตัวแทนที่จะเชื่อมจากอุดมคติกับความเป็นจริง ดังตัวอย่างที่กล่าวมาทั้งสิ้น

จากการศึกษาของ George Simmel เรื่อง The metropolis and mental life ชิมเมลกล่าวว่า ชีวิตเชิงวัฒนธรรมของคนในพื้นที่เมืองจะมีความสัมพันธ์ลักษณะไม่คงที่มีความหลากหลายไม่แน่นอนคงตัวในคำสั่งสัญญาหรือการบริการโครงสร้างทั้งหมดดูสับสนจนยากจะแก้ไขได้ (Simmel อ้างอิงจาก Parker, 2004:14) ความสำคัญของชิมเมลในการศึกษาความสัมพันธ์ของคนในเมืองจากลักษณะนิสัย สำนักของคนเมืองและบุคลิกเชิงปัจเจกของคนชิมเมลใช้แนวคิดสำคัญในการพิจารณาคือการปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionism)

กล่าวโดยสรุปภาพสะท้อนของผู้คนในซอยคาวบอย แม้ไม่ต้องใช้นักวิชาการระดับใหญ่มาทำการวิเคราะห์แต่สามารถมองเห็นภาพและสามารถเข้าใจได้อย่างชัดเจน จากคำกล่าวของแม่บ้านที่ทำงานในซอยคาวบอยที่จับใจความสำคัญและเหตุผลของการที่มีผู้คนที่อยู่ในซอยคาวบอยได้อย่างชัดเจนแต่จะแตกต่างกันออกไปแล้วแต่ละมุมมองในบทบาทหน้าที่ของที่ตนเองเป็นอยู่ดังเช่นแม่บ้านคนหนึ่งได้กล่าวตอบโต้กับการที่ตนเองยอมอดทนมาทำงานในบาร์ต่อเสียงนิทาต่อคนในหมู่บ้านหลายประการ แต่สุดท้ายเธอก็สามารถใช้เงินจากการเป็นแม่บ้านในซอยส่งลูกเรียนจบระดับมหาวิทยาลัยและมีงานทำที่ดีทุกคนด้วยคำนิทาที่กล่าวว่า

"... ทุกข์จะตายมันสืให้ลูกมาเรียน..."

"...มันหนีมากรุงเทพเดี๋ยวตัวมันก็มีเมียบ่อย..."

"...ใจตนเองก็อดเอาใครจะว่ายังไงก็ซึ้งขออย่างเดียวให้ลูกเรียนจบไม่ยากให้ลูกเป็น
 จิงซี...เต๋นโก๊ ๆ เก๋ ๆ นี่แหละชอบ ตนเองบ่มักที่สุดที่มายุ่งจุดนี้ เด็กน้อยที่มาอยู่ที่นี้เรียนมา
 จบมี ม.2 ม.3 บางคนก็มีลูกบ้าง ลาโรงเรียนบ้าง มาตรงนี่คือจุดจบถ้ามันไม่มันก็มีเงิน
 เลี้ยงลูกมันจะไปว่ามันก็ไม่ได้ที่ขอยหนีจากบ้านมาก็ไม่ยากให้ลูกมาอยู่จุดนี้ว่าจะไม่ยากให้
 ลูกมาขายตัวอยากให้ทำงานดีมีหน้าตาเป็นจิงซี..."

"... เด็กที่มาทำงานที่นี่เป็นการจนตรอกทั้งสิ้น สังคมหมู่บ้านเด็กน้อยมันเสียตั้งแต่
 1 ม.2 จะเรียนสูงสุดก็ได้แค่ ม. 6 เรียนจบญาติพี่น้องก็ดึงเข้าทำงานโรงงาน..." พื้นที่แห่งนี้จึง
 เป็นเสมือนสนามชีวิตที่แต่ละคนต้องต่อสู้เพื่ออนาคตทั้งของตนเองและบุคคลที่เป็นความหวัง
 ของตนเองรอบข้าง ดังคำพูดของพนักงานโฮสเตรสคนหนึ่งที่ว่า "พื้นที่แห่งนี้ให้ชีวิต"
 พื้นที่แห่งนี้ให้ชีวิตความคิดที่มีต่อพื้นที่ขอยที่พวกคนทำงานในขอยได้สะท้อนออกมา "...พอ
 เข้ามาทำมันก็อยู่ที่ตัวเราถ้าเราสัมผัสมันก็ไม่ได้เลยร้ายอะไร ตัวเองอยู่ในกรอบก็ดีแล้วอายุ
 ปูนี่จะไปทำอะไรได้พื้นที่นี้ให้โอกาสในชีวิตของคนและจะเป็นพื้นที่แห่งความหวังสำหรับ
 คนทำงานในที่นี้ต่อไป..."

พื้นที่เมืองคือ พื้นที่ชีวิตในการต่อสู้และใช้ชีวิตของบุคคลที่ต่างเข้ามาหาโอกาสเมืองใหญ่
 ขอยคาวบอยเป็นพื้นที่ที่ถูกสร้างจากคนต่างชาติเพื่อดำเนินธุรกิจ แต่ส่งผลถึงปัจจุบันที่พื้นที่ชีวิตของ
 คนยังดำเนินต่อไป

บทที่ 9

เมืองแห่งวันพรุ่งนี้

เมื่อเริ่มต้นศตวรรษที่ 21 จำนวนประชากรในเมืองได้ก้าวกระโดดไปอย่างมาก โดยในปี 2007 ประชากรของโลกได้อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่มากกว่าในชนบท แผนประชากรของสหประชาชาติประมาณว่า ภายในปี 2030 จะมีประชากรชาวเมืองมากกว่า 5,000 ล้านคน (คุณากร วาณิชวิรุฬห์, 2551 : 14) เรื่องราวเล่าขานของเมืองกลายเป็นตำนานและค่านิยมของอารยธรรมและมีการปรับเปลี่ยนรูปลักษณ์อยู่เสมอมา ตั้งแต่ การก่อเกิดเมืองที่เป็นอารยธรรมของโลก ตลอดช่วง 700 ปีที่ผ่านมา จากการเป็นเมืองเพื่อการศาสนา พิธีกรรม เมืองชุมทางการค้าและงานหัตถกรรม ศูนย์กลางอาณาจักรโบราณ แหล่งผลิตสินค้าในระบบอุตสาหกรรม จนถึงแหล่งวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

พรุ่งนี้ต้องดีกว่าวันนี้ วลีบอกเล่าที่ได้ยินกันเสมอสะท้อนถึงวิถีคิด สถานการณ์ที่ประสบ และความคาดหวังในอนาคต ชีวิตของเมืองเปรียบกับมนุษย์ที่ก่อร่างเติบโตและบางเมืองถึงจุดตกอับหรือสูญสลาย แต่ก็ยังมีอีกหลายเมืองที่ยกระดับขึ้นสู่เมืองระดับโลกแต่ทั้งนี้มนุษย์และความรู้ทั้งเทคโนโลยีต่างมีผลต่อการสร้างเมืองหรือการทำลายเมืองทั้งสิ้น จากการนำเสนอของ Peter Hall (1996) ที่ได้นำเสนอลักษณะของเมืองต่างๆ ของโลกทั้งเมืองที่ถูกสร้างและพัฒนาขึ้นอย่างสวยงามเช่น เป็นเมืองของพิพิธภัณฑสถาน เป็นเมืองของสวน รวมทั้งการนำเสนอถึงเมืองที่ขาดความสวยงามและเหมาะสมเช่น การปรับเมืองที่อยู่ริมถนนไฮเวย์ให้เหมาะกับการอยู่อาศัยจะเห็นได้ว่าการนำเสนอของฮอลล์เพื่อทำให้เห็นภาพเมืองของวันพรุ่งนี้ได้ชัดเจนขึ้น การสร้างเมืองแห่งอนาคตมิใช่ความหวังของนักออกแบบเมืองเพียงกลุ่มเดียวแต่มนุษย์ทุกคนล้วนคาดหวังคุณภาพชีวิตที่ดีในเมืองจากการออกแบบตามแนวคิดเมืองสวยงามของ Ebenezer Howard และได้นำไปวางผังและก่อสร้างจนเป็นต้นแบบของหลายเมืองทั่วโลกแต่นอกจากความสวยงามคือความปลอดภัย ความสะอาดและสร้างพลังชีวิตจนยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของมนุษย์เมืองได้ ในบทสุดท้ายจะนำเสนอ การสังเคราะห์สาระของเมือง การสร้างเมืองเพื่อความปลอดภัยจากชีวิตสาธารณะในเมือง จากการศึกษาของ ฌูแฌน เกห์ล และคณะ (2559, 2561) เมืองปลอดภัยและเป็นมิตรกับจักรยาน : โบโกตา แนวคิดการเดินเท้านิยม (Pedestrianism) การศึกษาเรื่องทางเดินเท้าคนเดินตามทีวิลเลียม ไวต์ (William Whyte) ศึกษาเรื่อง Pedestrian การเดินทางของผู้คนในเมืองที่รวมถึงการเดินเท้า และการใช้ทางเท้า และการเปลี่ยนผังเมืองด้วยความคิดของเจน จาคอปส์

การสัญจรสาธารณะของเมือง

จากการศึกษาของภาวิณี เอี่ยมตระกูล (2563) ได้อธิบายถึง การขยายตัวของเมืองในแถบเอเชีย ว่าเมืองขยายตัวอย่างไร้ทิศทาง โดยลักษณะของผู้ที่มีรายได้มากขึ้นจะนิยมย้ายออกจากพื้นที่เมืองไปยังพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมเพื่อการอยู่อาศัยที่ดีกว่า ฉะนั้นการตั้งเมืองให้เกิดความยั่งยืนตามแนวคิดของการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามรูปแบบของ UN ที่มีเป้าหมายการพัฒนาโลกไปสู่ความยั่งยืนที่กำหนดไว้ 17 ประการโดยหนึ่งในนั้นคือเรื่องเมืองยั่งยืน โดยในศตวรรษที่ 21 เมืองถูกทำลายจากผลของการพัฒนาที่ต่อเนื่อง เมืองจึงไม่สามารถรองรับ การเข้ามาอยู่ในเมืองของผู้คนจำนวนมากไม่ว่าด้วยเหตุใดก็ตาม เมืองจึงมีปัญหามากมาย ทั้งนี้การศึกษาเรื่องปัญหาของเมืองหรือสภาพของเมือง ล้วนปรากฏขึ้นในแต่ละสาขาวิชาที่ศึกษาแต่ส่วนใหญ่มักจะเน้นในเรื่องของโครงสร้างพื้นฐาน ทางด้านวิศวกรรม การขนส่ง การจราจรหรือการก่อสร้างเป็นต้น

ความล้มเหลวของการขยายตัวของเมือง วัดได้จากการเกิดอุบัติเหตุที่มีมากขึ้นจากการขับซึ่ยานพาหนะ การศึกษาของ จารุวรรณ ขำเพชรและคณะ (2562) จะพบสถิติการเกิดอุบัติเหตุเนื่องจากการใช้รถมอเตอร์ไซด์และการใช้รถยนต์ในพื้นที่เมือง โดยมีเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งยานพาหนะ และสภาพพื้นผิวและถนน การขับซึ่และใช้ความเร็วเกินกำหนด นอกจากนั้นเมืองที่ไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อการเดิน แต่การสัญจรเคลื่อนย้ายมีความจำเป็นที่ผู้คนจะเคลื่อนย้ายจากจุดหนึ่งไปอีกจุดหนึ่งโดยใช้รถยนต์โดยเฉพาะตัวอย่างของประเทศไทยทำให้เกิดอุบัติเหตุมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นด้วย

ภาพ ทางม้าลายย่านนอศก กรุงเทพฯ ที่มีการขยายขนาดความกว้างเพิ่มขึ้นกว่าปกติและใช้สีที่โดดเด่น แต่ยังคงอุบัติเหตุจากผู้ขับรถที่ไม่หยุดรถเมื่อคนจะข้ามถนน

ที่มา by Akhadet

พื้นที่สาธารณะที่มีจำนวนมากในเมืองคือ ถนน แต่ถนนมิใช่เพื่อการขับเคลื่อนของรถยนต์เท่านั้น แต่อีกหลายกลุ่มที่ใช้ถนนร่วมกัน รวมทั้งการเดินด้วย การเดินทางในเมืองหรือ walking คือการเดิน ที่สามารถสัญจรไปได้ระยะเวลาในระยะสั้นไม่เกิน 1 กิโลเมตร และยังมีประโยชน์ในการได้ออกกำลังกายเพื่อสร้างสุขภาพ และลดภาระเรื่องน้ำมันเชื้อเพลิง และการลดมลภาวะด้วย แต่เนื่องจากทางเดินเท้าของแต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน ตัวอย่าง เช่นทางเดินเท้าหรือฟุตบาทของประเทศไทยบางแห่งไม่ได้ถูกจัดสร้างเพื่อการใช้เพื่อการสัญจร แต่ถูกเบียดเพื่อการทำธุรกิจการค้า ดังที่เราจะพบเห็นการตั้งรถเข็นขายของที่มาเบียดบังการเดินทางเคลื่อนย้ายของผู้คน บนพื้นที่สาธารณะ ซึ่งแตกต่างจากในเมืองใหญ่บางเมืองที่จะมีการจัดสรรพื้นที่ให้อย่างชัดเจน ระหว่างเส้นทางของรถยนต์ส่วนบุคคล รถสาธารณะ และทางจักรยาน หรือคนสามารถใช้ถนนร่วมกันแต่มีความเสมอภาคในการใช้พื้นที่ถนนอย่างเท่าเทียมกัน

ตัวอย่างแนวคิดการสัญจรในเมืองใหญ่ๆ เช่น “วูเนนิฟ” ในประเทศอังกฤษหรือสหรัฐอเมริกาอาจจะเรียกว่าโซนบ้าน โดยจะให้ความสำคัญกับการเดินทางของรถทุกประเภททั้งรถยนต์ จักรยานหรือคนเดินเท้าอย่างเท่าเทียมกัน และเส้นทางคนเดินเท้ามักจะมีแยกออกเป็นสัดส่วนมากกว่าที่จะใช้ร่วมกับยานพาหนะในท้องถนน ทั้งนี้วูเนนิฟคือแนวคิดเรื่องการแชร์พื้นที่ร่วมกันและอยู่ในชานเมืองของกลุ่มประเทศที่พูดภาษาอังกฤษ เช่น เบลเยียมและเนเธอร์แลนด์ ความหมายของวูเนนิฟตรงกับคำว่า Home Zone หรือย่านที่พักอาศัย ส่วนในอเมริกาใช้คำว่า Compete Streets จึงนับได้ว่าเป็นการจัดภูมิทัศน์รูปแบบเมืองโดยเน้นการออกแบบทางกายภาพเพื่อมากำหนดการเดินทาง และการใช้ความเร็วโดยมีหลายประเทศนำไปปรับใช้สร้างเมืองให้น่าอยู่ รวมถึงการออกแบบถนนสมบูรณ์ เพื่อให้เกิดความปลอดภัยสำหรับผู้ใช้ถนนทุกกลุ่ม ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดในอดีตที่ให้ความสำคัญกับรถยนต์เพียงอย่างเดียว เราจึงจะพบสถิติการเกิดอุบัติเหตุในประเทศที่ไม่ได้มีการออกแบบเมืองที่เน้นความสมดุลของผู้ใช้ถนนทุกฝ่าย

ภาพ ลักษณะของวูเนิร์ฟ (Woonerf) ที่แปลตามภาษาดัชท์ว่าหมายถึงถนนนั่งเล่นหรือที่พักอาศัย
ที่มา <https://www.cbc.ca/news/canada/calgary/banff-woonerf-bear-street-pedestrian-parking-1.4702485>

ภาพ การใช้จักรยานเป็นเรื่องปกติในชีวิตประจำวันของชาวดัชท์

ที่มา by Jaruwat

ภาพ ภายในเมืองจะจัดสรรพื้นที่เพื่อจอดจักรยานไว้อย่างชัดเจนและเพียงพอ

ที่มา by Jaruwan

ภาพ การเดินทางทางน้ำและปัจจุบันเป็นแหล่งท่องเที่ยว

ที่มา by Pasit

ภาพ การใช้พื้นที่ผิวการจราจรร่วมกันในวูนเนฟ (Woonerf)

ที่มา <https://www.pinterest.com/pin/411375747205209918/>

เมืองยั้งยืน เมืองปลอดภัย เมืองที่มีชีวิตชีวา เมืองสุขภาวะ เป็นการสร้างเมืองที่คาดหวังว่าในศตวรรษที่ 21 นี้ผู้คนที่อยู่อาศัยในเมืองจะต้องอยู่ได้ตามวัตถุประสงค์การสร้างเมืองทั้ง 4 ประการ ดังกล่าว การเสริมสร้างและใส่ใจกับผู้คนให้ออกมาใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ ใช้จักรยานให้จำนวนเพิ่มมากขึ้น ออกมเดินถนน ออกมาอยู่ในพื้นที่ว่างของเมือง ต้องสร้างเมืองให้มีที่ว่าง เพราะที่ว่างทำให้คนออกมารวมกันและสร้างให้เมืองมีชีวิตชีวา

ภาพ จักรยานพร้อมรถพ่วงเด็กพบเห็นได้ทั่วไปตามท้องถนน ประเทศนอร์เวย์

ที่มา by Jaruan

เมื่อพื้นที่เมืองถูกสร้างให้เป็นที่พักผ่อนจึงกลายเป็นแหล่งรวมตัวของผู้นคน
 ญาณ เกห์ล และ เบร์กิตเต สวาร์ (2559).

ภาพ ที่ว่างของเมืองถูกจัดสรรให้เป็นที่พักผ่อน

ที่มา by Jaruan

เมืองปลอดภัยและเป็นมิตรกับจักรยาน : โปโกตา

เมืองโปโกตา เมืองหลวงของประเทศโคลัมเบีย คือ ตัวอย่างหนึ่งของการสร้างเมืองเพื่อความสุขของคนในเมืองและเปลี่ยนภาพพจน์ของเมืองจากเมืองอาชญากรรมและยาเสพติดอันเลื่องชื่อ ไปสู่เมืองจักรยาน

โดยการนำของนายกเทศมนตรีเมือง นายเอนริเก้ เพนาโลซา (ค.ศ.1998-2001) ได้มองเห็นความจำเป็นที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่พลเมืองทุกคน ทุกกลุ่ม เพื่อเข้าถึงพื้นที่สาธารณะอย่างเท่าเทียม โดยพื้นที่สาธารณะที่สำคัญที่สุดคือถนนและทางเท้าแต่คนขับรถส่วนตัวมีเพียงร้อยละ 25 ต่างยึดพื้นที่เหล่านี้ไปหมด (สมชาย หาญภูยานันท์. 2556: ออนไลน์) โดยนายกเทศมนตรีเอนริเก้ ได้เริ่มกระบวนการในการทำงานเพื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่สาธารณะให้ทุกคนเข้าถึงได้คือการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวด การแบ่งส่วนพื้นที่ให้คนเดิน เปลี่ยนที่จอดรถให้เป็นทางเท้าและที่สาธารณะถึง 1,200 แห่งรวมถึงปลูกต้นไม้ในเมืองให้เพิ่มขึ้นแสนต้นขึ้นราคาน้ำมันและค่าจอดรถในเมืองเพื่อนำมาจัดสรรเป็นระบบโครงข่ายรถเมล์ด่วน BRT ให้ขนส่งมวลชนเฉพาะสร้างระบบเส้นทางจักรยานอย่างดี มีต้นไม้ริมทางเป็นโครงข่ายยาว 300 กิโลเมตรเพื่อเชื่อมต่อกับระบบขนส่งมวลชน นายกเทศมนตรีให้ความสำคัญกับคนที่อยู่ในชุมชนยากจนของเมืองโดยสร้างทางจักรยานอย่างดีขนานกับทางเข้าในชุมชนเพื่อการเดินทางที่สะดวกและยังสร้างอาชีพใหม่ เช่น ซ่อมจักรยาน และขายอะไหล่จักรยานให้กับคนที่มียานได้น้อยอีกด้วย ด้วยเส้นทางจักรยานที่มีความยาวกว่า 370 กิโลเมตรและที่จอดรถอย่างพอเพียงทำให้โบโกตากลายเป็นเมือง Bicycle Friendly อันดับ 3 ของโลกในปี 2014 และยกระดับคุณภาพชีวิตของพลเมืองในเมืองหลวงและได้เพิ่มจำนวนผู้เสียชีวิตด้วยความสมครใจเพิ่มขึ้นอีกร้อยละ 10 อัตราการเกิดอาชญากรรมและฆ่าตัวตายลดลงร้อยละ 70 อัตราการเกิดอุบัติเหตุบนท้องถนนลดลงร้อยละ 50 ส่งผลต่อการเป็นเมืองหลวงที่น่าลงทุนทางธุรกิจทันทีจากการพัฒนาเมือง

ผลจากการกล้าเปลี่ยนเมืองของผู้นำ ปัจจุบันเมืองโบโกตารถติดน้อยลงกว่าร้อยละ 40 อากาศดีขึ้นคุณภาพชีวิตดีขึ้นและสถิติของการมาตกรรมลดลงถึง 4 เท่า

ภาพ การจัดการพื้นที่เมืองโบโกตา ปัจจุบันกลายเป็นเมืองที่เป็นมิตรกับจักรยาน

ที่มา <https://mgronline.com/daily/detail/9560000024695>

แนวคิดการเดินเท้านิยม (Pedestrianism)

วิลเลียม ไวท์ (William Whyte) เป็นนักผังเมืองและนักมานุษยวิทยา เป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งที่คุณคนกล่าวขานถึงหากจะทำความเข้าใจเรื่องคนเดินเท้า (Pedestrian) งานที่ประสบความสำเร็จของเขาอย่างคือการเฝ้าสังเกตพฤติกรรมของผู้คนใช้ทางในเมือง รวมถึงพื้นที่สาธารณะ การศึกษาพื้นที่เมืองว่าที่วางแผนไว้มีศักยภาพต่อการใช้งานเพียงใด เขาจึงศึกษาพฤติกรรมคนเดินเท้าและการเปลี่ยนแปลงของเมืองตามโครงการ Street Life (1970) ไวท์ทำงานโดยการถ่ายทำชีวิตคนในเมืองจากกล้องและสมุดบันทึก โดยใช้เวลาที่เขาเดินตามท้องถนนในเมืองกว่า 16 ปีที่ถ่ายภาพและจัดทำแผนภูมิการเดินเท้าของคน ผลจากการสังเกต จดบันทึกทำให้เขาเขียนตำราหลายเล่มเกี่ยวกับการวางผังเมือง การออกแบบและพฤติกรรมมนุษย์ในสภาพแวดล้อมต่างๆ ของเมือง เช่น The Exploding (1958) Cluster Development (1996) The Last Landscape (1968) The Social Life Small Urban Spaces (1980)

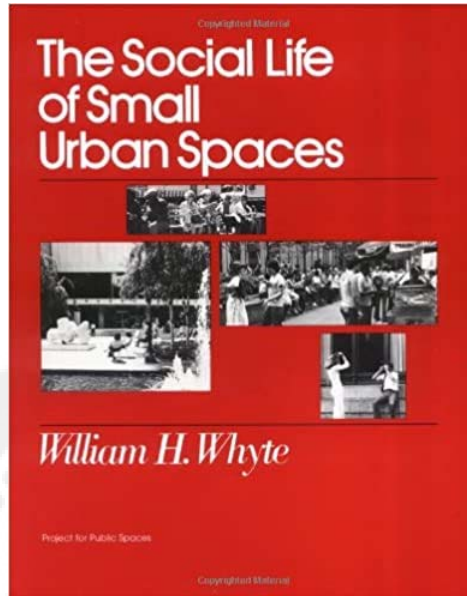

ภาพ William Whyte กับโครงการ Street Life

ที่มา <https://www.pps.org/article/wwhyte>

ไวท์ใช้กล้องที่ถ่ายภาพต่อเนื่องเป็นเครื่องมือในการเฝ้าสังเกตการณ์ จากความเป็นมาที่ว่าในปลายยุค 60 ในนครนิวยอร์กได้มีการสร้างสวนสาธารณะและสร้างจัตุรัสใหม่ๆ ในระดับพื้นที่ขึ้นมาก ทั้งนี้เพื่อให้ได้รับสิทธิในการสร้างอาคารที่สูงขึ้นบนที่ดินของตนเอง ไม่มีการตั้งมาตรฐานไว้สำหรับคุณภาพของพื้นที่กึ่งสาธารณะ นั่นจึงเป็นจุดกำเนิดที่ไวท์สนใจศึกษาตามโครงการชีวิตบนถนนของเขา และเขาได้เขียนบรรยายเรื่องการใช้งาน

ของพื้นที่ใหม่ๆ เหล่านี้ในนครนิวยอร์ก และบรรยายไว้ในหนังสือ The Social Life of Small Urban Spaces (1980) (ฉาน เกห์ล และแลละ เบร์กิตเต สวาร์ ,2561 :52).

ภาพ หนังสือของ William Whyte เรื่อง The Social Life of Small Urban Spaces

ที่มา <https://www.amazon.com/Social-Life-Small-Urban-Spaces/dp/097063241X>

ไวท์อธิบายว่าชีวิตทางสังคมของคนในพื้นที่สาธารณะมีส่วนสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของบุคคลและสังคมโดยรวม เขาจึงให้ความสำคัญต่อการสร้างพื้นที่ที่จะให้คนมาปฏิสัมพันธ์กัน จุดเด่นในการศึกษาของไวท์และนำมาสร้างพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์เพราะเป็นการศึกษาจากพฤติกรรมหรือการศึกษาและวางแผนจากล่างขึ้นบน ซึ่งแตกต่างจากเดิม และการได้พูดคุยกับคนที่ใช้ทางสัญจรเพื่อร่วมสร้างพื้นที่ที่พวกเขาเป็นผู้ใช้นั้นเอง

เมืองของวันพรุ่งนี้คงต้องฝากไว้กับคุณภาพของคน แต่ขณะเดียวกันคุณภาพของคนขึ้นอยู่กับคุณภาพของเมืองด้วย ดังที่เราจะเห็นว่าเมืองใหญ่เป็นสาเหตุหลักของความเจริญรุ่งเรืองทั้งประเทศและครอบครัว แต่คนอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ หากว่าเมืองมีผู้บริหารที่ไร้ประสิทธิภาพ ส่วนเทศบาลเมืองก็ไม่ทำหน้าที่ตัวแทนของประชาชน ฉะนั้นภาพเมืองในอดีตทั้งลอนดอน ปารีส และนิวยอร์ก ล้วนมีสภาพของความล้มเหลวมาทั้งสิ้น แต่ที่สุดเมืองเหล่านี้พัฒนาขึ้นมาได้ด้วยความคิดริเริ่มของคนในเมืองนั่นเอง ฉาน เกห์ล และคณะได้นำเสนอเรื่อง

คนในเมืองในบริบทของเมืองของผู้คนที่แปลมาจาก Life Between Buildings (เมืองมีชีวิต,2554) Cities for People (เมืองของผู้คน,2559) และ How to study public life (วิธีเรียนรู้ชีวิตสาธารณะ,2561)

การเปลี่ยนผังเมืองด้วยความคิดของเจน จาคอปส์

ตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา พื้นที่เองทำหน้าที่เป็นสถานที่พบปะกันในหลายระดับ สำหรับคนที่อาศัยในเมือง พบปะ แลกเปลี่ยนข่าวสาร ทำการตกลง ศิลปินช่างถนนให้ความบันเทิง และเป็นพื้นที่เสนอขายสินค้า การจัดขบวนแห่ การแสดงพลังทางการเมือง เดินขบวน ปาร์ตี้ จนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 20 ที่มีการนำการวางผังแนวความคิดโมเดิร์นนิสต์ มามีอิทธิพลพร้อมกับการเข้ามาของรถยนต์ เป็นจุดพลิกผันที่นำมาสู่การพิจารณาเรื่องประเด็นการใช้พื้นที่สาธารณะโดยเฉพาะรถยนต์ที่ยึดครองพื้นที่ถนนเป็นส่วนใหญ่ โดยปรากฏงานเขียนของนักหนังสือพิมพ์ชาวอเมริกันชื่อ เจน จาคอปส์ (Jane Jacobs) ได้ตีพิมพ์หนังสือที่เป็นแม่แบบสำคัญในชื่อหนังสือ ความเป็ความตายในเมืองอเมริกาที่ยิ่งใหญ่ (The Death and Life of Great American Cities) ในปี 1960 โดยต่อต้านการวางผังเมืองสมัยใหม่ที่แยกการใช้งานของเมือง และมีแต่การก่อสร้างอาคารแต่ไม่ได้คำนึงถึงพื้นที่ว่างระหว่างอาคาร คือไม่มีคนไปปฏิสัมพันธ์กันในพื้นที่ว่างเหล่านั้นได้เลย การก่อสร้างเมืองหรือผังเมืองเช่นนี้ ได้นำไปสู่สิ่งที่เจนว่าเป็นจุดจบของพื้นที่ว่างของเมืองและชีวิตเมือง ส่งผลให้เมืองกลายเป็นเมืองที่ไร้ชีวิตชีวาปราศจากผู้คนในที่สุด เจนจึงเป็นคนแรกที่ปลุกเร้าให้ปรับเปลี่ยนเรื่องการสร้างเมืองอย่างจริงจัง (ญาณ เกห์ลและเบร์กิตเต สวาร, 2559 : 15,39)

ภาพ Jane Jacobs (1916-2006)

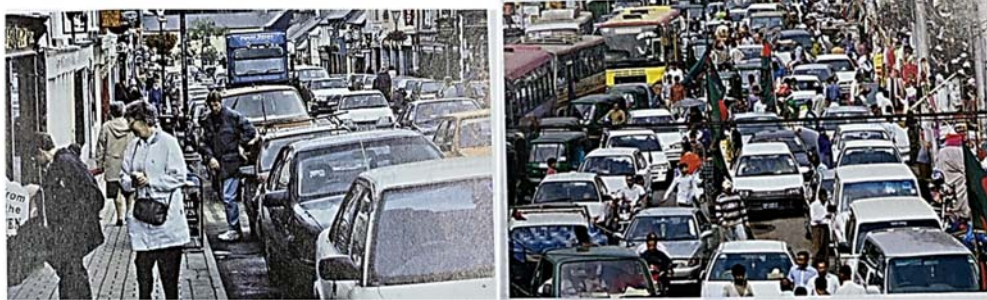
ที่มา https://en.wikipedia.org/wiki/Jane_Jacobs

เจนทำงานโดยการเฝ้าสังเกตจากแถวบ้านของเธอเอง ถนนในย่านกรีนวิชวิลเลจ นครนิวยอร์ก ที่การจราจรด้วยรถยนต์เข้ามามีอิทธิพลกับพื้นที่ เป็นแรงบันดาลใจและแหล่งข้อมูลอยู่หลายปีและได้นำมาเขียนไว้ในหนังสือ The Death and Life of Great American Cities ที่กลายเป็นแบบแผนของการวางผังเมืองและสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องทั่วโลก และเขียนเตือนสำหรับการวางผังเมืองว่า “มหานคร” อาจกลายเป็น “มรณะนคร” ถ้าแนวคิดในการวางผังเมืองของยุคโมเดิร์นและการวางผังการจราจรเข้ามามีอิทธิพลเหนือการพัฒนาเมือง

ภาพ การสร้างพื้นที่สัญจรด้วยจักรยาน กรุงโคเปนเฮเกน โดยให้รถจอดด้านในเพื่อปกป้องผู้ใช้จักรยาน และเกิดวัฒนธรรมใหม่ในการใช้จักรยานกับทุกกลุ่มคนในเมือง

ที่มา ญาณ เกห์ล และ เบร์กิตเตสวาร์. (2559).

ภาพ มิติมนุษย์กับการรุกรานของรถยนต์

ทีมา ญาณ เกห์ล และ เบร์กิตเต สวาร์. (2559).

กล่าวโดยสรุปในเรื่องพื้นที่เมืองนั้น ทูทางสังคมมีส่วนสำคัญในการพัฒนาเมืองจากการนำเสนอเรื่องเมืองในประเด็นต่าง ๆ นั้น จะพบลักษณะความสำคัญของเมือง คือการมีพื้นที่ และการมีคนเข้าไปในพื้นที่ และต้องมีการจัดทุกองค์ประกอบให้เหมาะสมสอดคล้องกับการใช้ชีวิตของคนที่อาศัยหรือเกี่ยวข้องกับเมือง แต่ทว่าพัฒนาการของเมืองที่ผ่านมาตั้งแต่สมัยอารยธรรมโบราณ จะพบจุดเด่นของเมืองที่ต่างกันออกไป ซึ่งในยุคสมัยต่อมาจะกล่าวถึงว่าเป็นต้นทุนทางสังคมที่แต่ละเมืองมี แม้ว่าการศึกษาของ เลอแฟรบัวร์ จะให้น้ำหนักว่าพื้นที่สาธารณะ (public space) เป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคมด้วย ฉะนั้นทุนทางสังคมจึงมิใช่แค่เครือข่ายหรือทรัพยากรต่างๆ เพราะทรัพยากรในการพัฒนาเมืองอยู่ที่การเปิดพื้นที่ของการโต้เถียง ถ้าพื้นที่เมืองเปิด เมืองจะเกิดการพัฒนา (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2559: 27) ดังจะพบเห็นการทำงานขององค์กรภาคส่วนต่างๆ ในการร่วมเปิดเมือง ทั้งการดำเนินงานด้านการสร้างที่อยู่อาศัยให้กับคนจนในเมือง การสร้างอาชีพ เพราะหากกลุ่มคนเหล่านี้ไม่อยู่ในเมือง เมืองจะไม่มีแรงงานที่จะขับเคลื่อนเมืองไปได้ ต้นทุนของผู้คน ต้นทุนทางทรัพยากร ต้นทุนทางวัฒนธรรม ต้นทุนทางความคิด และต้นทุนของผู้นำเมือง ล้วนจะเป็นสิ่งขับเคลื่อนเมืองให้เติบโตและก้าวหน้าไปได้ทั้งสิ้น

บรรณานุกรม

- คุณากร วาณิชวิรุฬห์. (2551). *พลิกชะตาตามมหานคร ทะยานสู่สหัสวรรษใหม่*. กรุงเทพฯ: เนชั่นเนล จีโอกราฟฟิก
- จรรุวรรณ ข้าเพชรและคณะ. (2562). *รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการการศึกษานโยบายที่เหมาะสมเพื่อลดภาระและเพิ่มศักยภาพของกรมคุมประพฤติจากคดีความผิดฐานขับรถในขณะเมาสุรา*. กรุงเทพฯ : โครงการศูนย์วิชาการเพื่อความปลอดภัยทางท้องถนน มูลนิธินโยบายถนนปลอดภัย (มนป.) และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- ญาณ เกห์ล และ เบร์กิตเต สวาร์. (2559). *เมืองของผู้คน*. กรุงเทพฯ: ไลยเส้น พับลิชชิ่ง.
- ญาณ เกห์ล และ เบร์กิตเต สวาร์. (2561). *วิธีเรียนรู้ชีวิตสาธารณะ*. กรุงเทพฯ: ไลยเส้น พับลิชชิ่ง.
- ภาวิณี เอี่ยมตระกูล. (2563). *การวางแผนและการพัฒนาเมืองเพื่อความ* กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- สมชาย หาญนันทน์. (2556). *โบโกตา: จากเมืองยาเสพติด อาชญากรรมสู่เมืองจักรยาน*. สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2563, จาก <https://mgronline.com/daily/detail/9560000024695>
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2559). *ทุนทางสังคมกับการพัฒนาเมือง*. นนทบุรี: มูลนิธิสถาบันสร้างสรรค์ปัญญาสาธารณะ.
- Hall, Peter. (1997). *Cities of Tomorrow : An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Oxford.: Blackwell.
- Jacob, Jane. (1961). *The death of life American cities*. New York: Random House.